

NORTHWESTERN
UNIVERSITY
LIBRARY

EVANSTON
ILLINOIS

NORDISK TIDSSKIFT
FOR
FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

17
NITTENDE BINDS FØRSTE OG ANDET HÆFTE

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆHNS BOGTRYKKERI

1910

Under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Alf Torp,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg.

Af tidsskriftet udkommer årligt et bind på 4 hæfter, hvert på gennemsnitlig 3 ark. Subskriptionen er bindende for et bind, hvis pris er 6 kroner.

Bidrag til tidsskriftet bedes sendte under redaktørens adresse (Frederiksborg), bøger, afhandlinger og tidsskrifter til anmeldelse under samme adresse eller til Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlæg, Kbhvn. K.

D'hr. anmeldere gøres opmærksomme på, at redaktionen ved at tilstille vedkommende bogs forlægger to eksemplarer af anmeldelsen sørger for, at den kan komme forfatteren i hænde.

Bøger indsendte til redaktionen.

- Mémoires de la Société Néo-philologique de Helsingfors.* V. Helsingfors, Waseniuska bokh.
- Arne Magnussons* i AM. 435 a—b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg, udg. af Komm. for det Arnem. Legat. Kbhvn G. B. N. F.
- Engelske lydkriftstykker*, omskrevne af *Otto Jespersen*. Do. do.
- Bjovulf*, oversat af *Adolf Hansen*, med en Overs. af Brudst. om Kampen i Finsborg af *V. J. von Holstein Rathlou*, udg. ved *O. Hansen*. Do. do.
- Nyrop, Kr.*, Fransk verslære i omrids. Do. do.
- Rómteriasaga* (AM 595, 4°), hrsg. von *R. Meissner*. (Palaestra LXXXVIII) Berlin, Mayer & Müller.
- Wagner, R.*, Die Syntax des Superlativs im Got., AND., AHD., Früh MHD, im Beowulf und in der älteren Edda. (Palaestra XCI.) Do. do.
- Franck, J.*, Mittelniederl. Gramm. 2. Aufl. Leipzig, Tauchnitz.
- Nilsson, Martin P.*, Studien zur Gesch. des alten Epeiros. (Lunds Univ. Årsskr. N. F. Afd. I. Bd. 6 Nr. 4.) Lund, Gleerup.
- Neuphilol. Mitteilungen.* 1910. 1—2. Helsingfors.
- Heinze, M.*, Ethische Werte bei Aristoteles. (Abh. Sächs. Ges. d. Wiss. Ph.-h. Kl. XXVII 1.) Leipzig, Teubner.
- Lamprecht, K.*, Zur universalgeschichtlichen Methodenbildung. (Do. do. XXVII 2.) Do. do.
- Goetz, G.*, Zur Würdigung der gramm. Arbeiten Varros. (Do. do. XXVII 3.) Do. do.

Alexander den Store i den orientalske Overlevering.

Af

Arthur Christensen.

Hvor stærkt Alexander den Store end har grebet ind i Persiens Historie, er Erindringen om ham som historisk Person dog tidligt forsvunden hos Perserfolket. Naturligvis mindedes man ham som en fremmed Erobrer, der havde styrtet et nationalt Rige, og mindedes ham derfor med en Følelse af Ydmygelse og Had; men det eneste positive Faktum, som den zarathustriske Tradition har fastholdt af Alexanders Historie, er det, at han bragte Forvirring i Riget og ødelagde en stor Del af de hellige Skrifter. Da man under Sasaniderne gav sig til at dyrke Landets gamle Historie og derfor skulde have nærmere Besked om Alexander, tyede man til den historisk set ret plumrede Kilde, hvorefter baade Østen og Vesten i Middelalderen øste sin Viden om den store makedoniske Erobrer, nemlig Pseudokallisthenes.

Nu er Pseudokallisthenes' Alexanderroman ganske vist, om ikke persisk, saa dog i hvert Fald orientalsk i sin Grund. Romanens ældste Bestanddele er, som Erwin Rohde hævder¹, de indlagte Breve. Disse er saaledes sammenarbejdede med Romanen, at der vilde blive Huller i Fremstillingen, hvis de blev udtagne, hvad der viser, at de ikke er et senere tilklistret Fyld, men udgør et Led i Bogens hele æstetiske Økonomi. Af saadanne større Breve er der et fra Alexander til Aristoteles, som skildrer Heltens Oplevelser indtil Sammenkomsten med Brahmanerne; et andet — fra samme til samme —, hvori beskrives Begivenhederne efter Darius' Undergang, særlig udførligt Porus-Historien. I et tredje — fra Alexander til Olympias — skildres Toget fra Babylon til Herakles' gyldne Søjler og Amazonernes Underkastelse, medens et fjerde — fra samme til samme — giver Besked om Hæretoget til Ørkenen, Kampe med mægtige Kæmper, Oplevelser med Vidundertræer og -dyr samt Toget til «de Saliges Land». I et femte Brev beretter en Soldat i Alexanders Hær om alle de Vidundere,

---

¹ Der griechische Roman p. 187.

Nord. tidsskr. f. filol. 3die række. XIX.

han har oplevet paa Toget mod Øst, der afsluttes med Alexanders Luftrejse i en af Ørne baaren Kasse.

Disse Breve, der har kurseret enkeltvis som en folkelig Æventyrlitteratur allerede temmelig kort efter Heltekongens Død, synes helt igennem at være af forasiatisk Oprindelse. Det femte Brev kalder Rohde et senere jødisk Makværk, og det fjerde — med Toget til «de Saliges Land» — anser han ogsaa for jødisk, medens Vogelstein havde ment, at disse Elementer var persiske. Nöldeke udtaler sig mod begge Teorier, men uden selv at opstille nogen anden¹.

Der kan nu næppe være nogen Tvivl om, at det meste af det, man har anset for jødisk, fordi det ogsaa forekommer i Talmud, i Virkeligheden stammer fra den akkadisk-assyriske-babyloniske Mytologi. Dertil hører først og fremmest Toget gennem Mørket til de Saliges Land. Originalen dertil er — som allerede Lenormant i sin Tid har gjort opmærksom paa, og som Lidzbarski siden har hævdet — at finde i det gamle Gilgamisch-Epos, som vi kender fra assyriske Indskrifter, og hvorafter Episoder er billedligt fremstillede paa Seglcylindre o. l., der gaar tilbage til Perioden 4000 — 2300 f. Kr.

Gilgamisch vil opnaa Udødelighed og drager derfor ud for at opsøge sin Stamfader Ut-napischim med Tilnavnet Atarkhasis (γ: den meget kloge), det gamle Testamentes Noah, som efter at være bleven reddet fra Syndfloden nyder Udødelighedens Naadegave i en fjærrn og utilgængelig Egn af Verden. Gilgamisch drager altsaa afsted til Bjærgene Maschu, hvis Porte bevogtes af en Skorpionmand og hans Kone. Efter at have faaet Vejledning af dem drager han videre, rejser 24 Timer gennem et tæt Mørke og kommer til et Sted ved Strandbredden, hvor Træerne bærer Ædelstene i Stedet for Frugter. Gilgamisch faar videre Vejledning af Stedets Herskerinde, færgeres over «Dødens Hav» af Arad-Ea og kommer til Atarkhasis' Bolig. Han meddeler denne, at han er kommen for at vinde Udødeligheden ved hans Hjælp, men Atarkhasis beklager ikke at kunne gøre noget for ham, thi «saa længe Huse bygges, saa længe Brødre strider, saa længe der er Had i Landet, og saa længe Flodernes Vand flyder ud i Havet, vil Døden komme til enhver Mand». Gilgamisch er imidlertid syg og saaret, og Atarkhasis lader Arad-Ea bringe ham til en Kilde med lægende Vand, der straks gør ham rask. Atarkhasis giver ham tillige Anvisning

¹ Beiträge z. Gesch. d. Alexanderromans (Denkschr. d. kais. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Cl. Wien 1890) p. 25 ff.

paa, hvor han kan finde en livsforlængende Plante. Gilgamisch finder og plukker denne Plante, men mister den paa Tilbagevejen, idet en Dæmon i Slangeskikkelse røver den fra ham.

Hos Pseudokallisthenes er kun Kærnen i Sagnet bleven tilbage, og den er bleven udstyret med mange nye Træk, hentede andensteds fra. Alexander kommer til en Egn, hvor Solen ikke skinner. Han trænger frem gennem Mørket med en udvalgt Skare. De rider paa Hopper, hvis Føl er ladte tilbage i Lejren. Midt i Mørket finder de en lysende Kilde, Livskilden. Alexanders Kok dypper en saltet Fisk deri, og den bliver straks levende og smutter fra ham. Længere fremme træffer de en Glans uden Sol, Maane eller Stjærner, og to Fugle med Menneskeansigter belærer Alexander om, at han ikke kan naa frem til de Saliges Øer, og raader ham til at vende om. Det gør han. Paa Tilbagevejen gennem Mørket opsamler Soldaterne Stene, Jordklumper o. l., og da de atter naa frem til Lyset, ledede af Hopperne, der gaar efter Lyden af Føllenes Stemmer, viser disse Ting sig at være Ædelstene. — Er der her kommet nye Elementer til, saa mangler bl. a. baade «Dødens Sø» og Atarkhasis. Mærkelig nok dukker de, som vi siden skal se, begge op i senere orientalske Bearbejdelser af Pseudokallisthenes.

Efter Rejsen til Mørkelandet og Livskilden gennemsøger Alexander Luftrummet, idet han farer tilvejs i en Kasse, forspændt med Rovfugle. Dette i Orientens Sagnverden oftere forekommende Motiv¹ stammer ligeledes fra Babylon. Etanna, der iøvrigt identificeres med Gilgamisch, foretager en lignende Luftrejse. Naar Alexander et andet Sted i Romanen afsøger Havbunden i et Bur, saa er det vel en Efterdigtning efter Luftrejsen. Forresten slipper han ikke saa heldigt fra sin Dykkerekspedition, idet en vældig Fisk slynger ham halvdød op paa Land, en Mil bort.

Af de Eventyr, som Alexander ellers oplever med menneskeædende Kæmper, Mennesker med Hundehoveder, Uhyrer med mange Øjne og Ben, Sirener, Hippokentaurer og andre mærkværdige Naturfænomener, er det allermeste vistnok importeret fra Indien med Perserne som Mellemlid. Mange af Alexanders Oplevelser minder stærkt om de mærkelige Beretninger fra Indien, som Ktesias er bleven proppet med ved Perserhoffet, men hvis Elementer skal findes allerede i Mahabharata og Ramayana.

Kurios er Oprindelsen til Historien om, hvorledes Alexander

¹ Kai Kavus i den persiske Sagnhistorie.

lukkede et Pas mellem to høje Bjerge med en Jærnport for at holde barbariske Folk som Gog, Magog, Farisæere, Alanere o. s. v. inde. Flere af disse Folkenavne viser jo, at Fortællingen maa være naaet til Pseudokallisthenes gennem en jødisk Bearbejdelse; men selve Sagnet er ikke jødisk. De Goeje har paavist¹, at der ligger en historisk Begivenhed til Grund derfor, nemlig Opførelsen af den store kinesiske Mur imod Barbarerne, fuldført 220—212 f. Kr. Denne Murs sydvestlige Port, kaldet Yu mönn eller Jaspisporten, fordi det i Kina højtskattede Jaspis ad denne Vej indførtes fra Khotan, var netop opført i et snævert Pas mellem to Bjerge, og den Beskrivelse, som orientalske Forfattere har givet deraf, passer godt med Romanens Skildring af Alexanders Port.

Her har vi altsaa en terminus a quo for denne Fortællings Vedkommende. Der maa ogsaa være hengaaet en vis Tid efter Portens Opførelse, før Sagnet kan have sat den i Forbindelse med Alexander. Forresten findes Portsagnet ikke — ligesaa lidt som Fortællingerne om Farten til Livskilden og Rejserne gennem Luft- rummet og Havdybet — i den ældste af de tre bevarede Redaktioner af den græske Pseudokallisthenes-Tekst.

Den græske Alexanderroman er nu opstaaet i Ægypten, rimeligvis endnu i Ptolemæertiden. Den skyldes vel nok en alexandrinsk Græker, men national-ægyptisk Paavirkning er umiskendelig. Alexander gøres til Søn af den sidste indfødte Ægypterkonge Nektanebus, der kommer som Flygtning til Makedonien og ved sine Tryllekunster besnærer Olympias, idet han skaffer hende Drømme paa Halsen, som lader hende tro, at det er selve Guden Ammon, hun har Omgang med. Til en Række Enkeltheder om Nektanebus' magiske Kunster har Budge² fundet Paralleler i gammelægyptiske Indskrifter.

Nektanebus pralede en Gang i Alexanders Nærværelse med sine astrologiske Kundskaber. Alexander udtalte da Ønsket om at lære Stjernehimlen at kende, og Faderen var rede til at give ham et Kursus. Da de nu i Nattens Mørke gik og kigede Stjærner, passede den 12-aarige Skarnsknægt sit Snit til at støde Nektanebus ned i en Afgrund blot for at konstatere, at Astrologen, som var saa kyndig i Himlens Sager, ikke forstod sig paa Jordens. Dette velbekendte orientalske Fabelmotiv er sikkert ældre end

¹ Verslagen en Mededeelingen d. koninkl. Akad. van Wetenschapen, Letterkunde III 5. Amsterdam 1888.

² The History of Alexander the Great, being the syrian Version of the Pseudo-Callisthenes. Cambr. 1889. Introd. p. XXXVI ff.

Pseudokallisthenes: Fablens almindelige Form, hvorefter Astrologen af Vanvare falder i en Afgrund eller Brønd, er jo aabenbart den oprindelige, da det netop er Uagtsomheden, der giver Historien dens Pointe. Nektanebus omkommer i Afgrunden, idet han røber sin Paternitet til Alexander. Da Alexander senere kommer til Ammons Helligdom i Libyen, giver Guden sig tilkende som hans Fader. Her er altsaa en Modsigelse. Fiktionen om, at Alexander var Guden Ammons Søn, er jo skabt af Alexander selv. Ægypterne har foretrukket at knytte ham direkte til deres sidste nationale Dynasti igennem denne Nektanebus, som i 345 f. Kr. var bleven endelig besejret af Artaxerxes III, endskøndt man skulde synes, at den ægyptiske Nationalære havde været nok saa vel tjent med, om Alexander havde Guden til Fader fremfor denne vagabonderende Konge, der er skildret som et moralsk set ret havareret Individ. Imidlertid har den gamle Version, der gjorde Alexander til Søn af Ammon, sat sine Spor i Romanen, og det faar en vis Betydning for Alexanderlegendens videre Udvikling i Orienten.

Pseudokallisthenes har søgt at lægge en historisk Ramme om hele det sagnagtige Stof, men ogsaa denne Ramme er naturligvis bygget paa de til Romanbehandling mest egnede Anekdoter og Legender, hvoraf meget dog skyldes Alexanders ældste Biografer. Saaledes har Romanen optaget Beretningen om, hvorledes Alexander dør forgivet, en Anekdote, der ikke blot omtales af Plutarch, Diodor, Justinus og Plinius, men selv af Arrian. Pseudokallisthenes' Alexanderroman røber imidlertid sin orientalske Oprindelse derved, at den i sin ældste Form ikke kendte noget til Alexanders Bedrifter i Hellas. Over den ældste, ikke bevarede Tekst har der dannet sig to Lag, der begge skyldes Romanens græske Bearbejdere. Først giver man Begivenhederne i Grækenland Plads efter Slaget ved Issos, idet man her lader Alexander vende tilbage til Hellas. I det andet Lag flyttes de græske Begivenheder hen paa deres rette Plads før Toget til Asien, men en Levning fra den tidligere Form bliver tilbage, idet man glemmer helt at fjerne Sporene af Alexanders Hjemrejse efter Issos-Slaget, der jo nu ikke længer har nogen *raison d'être*¹.

Pseudokallisthenes' Roman gaar nu som en underholdende Folkebog sin Sejrs-gang gennem Verden. Gennem Julius Valerius' og Archipresbyter Leos latinske Bearbejdelser forplantes den til det middelalderlige Europa, hvor oldfranske og -tyske Epikere

¹ Erwin Rohde: Der griechische Roman p. 185.

gyder nyt Liv i den. Paa armenisk er Pseudokallisthenes bleven oversat ved Oldtidens Slutning eller Middelalderens Begyndelse; men denne Oversættelse staar temmelig isoleret og har ikke haft nogen videre Betydning for Alexanderromanens Udbredelse. Vigtigere var det, at Pseudokallisthenes i Begyndelsen af det 7de Aarh. e. Kr. fik Indpas i Persien.

Khusro Anoscharvans Regering i det 6te Aarhundrede havde indledet en betydningsfuld litterær Periode i Persien. Fabler og Fortællinger samledes, man dyrkede sine hjemlige historiske Sagn og hentede Stof fra Øst og Vest, fra Indien bl. a. Pantschatantra og 1001 Nats Kærne og fra den græsk-romerske Verden bl. a. Alexanderromanen. Der eksisterer endnu en syrisk Version af Pseudokallisthenes, og Nöldeke har uigendriveligt paavist¹, at den er oversat fra Pehlevi, og det fra en Pehleviversion, der stammer fra Begyndelsen af det 7de Aarhundrede, men som iøvrigt er tabt.

Den syriske Tekst stemmer ret nøje overens med den græske Original. Den bygger paa den første græske Overarbejdelse af den oprindelige Pseudokallisthenes, idet den lader Alexander afbryde sit persiske Felttog for at udføre sine Bedrifter i Grækenland. Den er ligesom den græske Tekst inddelt i tre Bøger.

Gangen i denne persisk-syriske Pseudokallisthenes-Version er kort følgende: Ægypterkongen Nektanebus er bleven mægtig ved sin Indsigt i Magien. Han erfarer, at Fjendeskarer nærmer sig, og da hans sorte Kunst lærer ham, at Ægyptens Guder denne Gang vil svigte ham, flygter han forklædt bort og kommer til Makedonien, hvor han i Ammons Skikkelse besøger Olympias. Da Kong Filip erfarer sin Hustrus Utroskab, overbeviser Nektanebus ved sine magiske Kunster ogsaa ham om, at Ammon er den skyldige. Alexander fødes under en gunstig Konstellation, medens Jorden skælver, og Lyn slaar ned fra Himlen. Samtidig sendes det vældige, menneskeædende Føl Bukephalus som Gave fra de kappadokiske Fyrster. Alexander uddannes i ridderlig Færd, dræber sin Fader Nektanebus og betvinger Bukephalus. Delphi-Oraklet havde spaaet, at den, der kunde tæmme Dyret, skulde blive Makedoniens Herre. Efter at have udført forskellige Bedrifter nægter han at betale den vanlige Tribut, som Perserkongen Darius' Satraper kommer for at kræve, og lader dem vende tilbage med den Besked: «Da Filip ingen Børn havde, plejede hans Høns at lægge Guldæg, men fra den Stund af, da hans Søn Alexander

¹ Beitr. z. Gesch. d. Alexanderromans p. 11 ff.

blev født, lægger de ikke Æg længer. Nu vil jeg selv komme til Dig og tage den Tribut af Dig, som Du har modtaget af min Fader.» Satraperne lader Alexanders Billede male og tager det med til Persien, for at Storkongen kan se, hvorledes den dristige Yngling ser ud, der vover at trodse og true ham. Efter at Alexander har dæmpet et Oprør i Armenien og siden befriet sin Moder fra en Bortfører, dør Filip.

Nu forbereder Alexander Toget til Persien. Først drager han dog over Rom og Karthago, hvor han hyldes med Gaver og Tribut, til Libyen, hvor Ammon viser sig for ham i Drømme og erklærer sig for hans aandelige Fader (saaledes slipper den persiske Bearbejder behændigt over Modsigelsen i Pseudokallisthenes' Paternitetsangivelser) og viser ham Stedet, hvor han skal grundlægge Alexandria. Mod Aristoteles' Raad grundlægger han Byen, krones i Memfis og proklamerer sig som Nektanebus' Søn. Derefter drager han til Syrien, besejrer med Møje Tyrus og grundlægger Tripolis.

Imidlertid er Gesandterne vendt tilbage til Darius med tomme Hænder, men medbringende Alexanders Billede. Billedet maa antagelig have været i Legemsstørrelse, thi Romanen lader Darius sammenligne dets Størrelse med sin Datter Roxanes, hvorpaa han kaster det bort med Foragt. Men Roxane tager det med paa sit Værelse, forelsker sig i det og ærer det med Røgelse. Dette sidste er en persisk Tilføjelse til Pseudokallisthenes. Dette med Forelskelse fremkaldt ved et Billede er forresten et gammelt og hyppigt anvendt orientalsk Motiv, der f. Eks. oftere gaar igen i 1001 Nat, i den nypersiske Hatim Tai-Roman o. s. v.

Darius sender Alexander et haanligt Brev sammen med en Pisk og en Bold til at lege med, en Æske med Guld, hvormed han kan betale Hjemrejsen til sin Moder, og ti Maal Sesam, der skal symbolisere den persiske Hærs Talrighed. Alexander svarer, at han modtager Gaverne; Pisken skal være Tegn paa hans sejr-
rige Vaaben, Bolden paa hans kommende Herredømme over Jordkloden, Gullet paa den Tribut, Persien skal yde ham. Sesamkornene har han smagt paa; der er mange, men deres Smag er flov. Til Gengæld sender han en mindre Portion Sennepskorn for at antyde, at den makedoniske Hær trods sin ringe Størrelse er langt kraftigere end den persiske. Darius skriver til Satraperne i Taurus, at de skal prygle Alexander med en Børnepisk og lade ham bringe hjem til hans Moder. Satraperne Guschasp og Sa-

bantar¹ lader dog Storkongen vide, at Sagen er alvorligere. I en ny Brevveksling mellem Darius og Alexander gentages Aandrighederne med Sesamen og Sennepen. Det skyldes naturligvis en Klodsethed enten af den persiske eller af den syriske Bearbejder, eller rettere sagt, Klodsetheden ligger i, at dette Træk er nævnt allerede ved den første Brevveksling; det hører hjemme paa det sidste Sted.

Olympias' Sygdom neder Alexander til at drage hjem. Paa Vejen besejrer han i et stort Slag en af Darius' Generaler. Efter at have fundet sin Moder i Bedring genoptager han sine Operationer og undertvinger Theben.

Anden Bog begynder med de politiske Kampe i Athen, der endelig frivillig slutter sig til Alexander. Derpaa følger Toget mod Sparta. Siden genoptager Alexander sit Persertog. Han slaar Lejr ved Tigris og gaar selv til Darius, forklædt som Gesandt. Ved et Gilde hos Perserkongen genkendes han, flygter bort til Hest og slipper over en tilfrossen Flod. Tøbruddet indtræffer saa brat, at hans Hest drukner, og Forfølgerne ikke kan komme over Floden. Xerxes' Billede i den persiske Kongeborg løsner sig fra Væggen og falder ned.

Krigen kommer nu i Gang, Perserne lider Nederlag ved Floden Strangas. Darius flygter. Alexander stikker Ild paa Xerxes' Palads, men angrer det og lader Ilden slukke. Darius søger Hjælp hos Indernes Konge Porus og lover at give ham Bukephalus, naar de har besejret Fjenden. Alexander, der faar det at vide, drager nu med sine Tropper til Parthernes Land og fortsætter herfra Forfølgelsen af den stadig flygtende Perserkonge. Denne myrdes af to af sine Generaler Bagiz og Anabdeh². Alexander træffer ham døende og græder over ham. Darius beder Alexander drage Omsorg for hans Moder og Hustru og ægte hans Datter Roxane. Da Sejrherren nu har ladet Perserkongen bisætte med al mulig Højtidelighed, opfordrer han Morderne til at melde sig, idet han sværger paa, at han vil belønne dem med Gaver, Land og Embeder; men da de melder sig, lader han dem i Stedet spidde paa høje Pæle for hele Lejrens Øjne. Efter at have begaaet dette grove Edsbrud, som han forsvarer med, at Hensigten helliger Midlet, ægter han Roxane og optræder som Darius' Efterfølger, og dermed ender anden Bog.

Alexander drager derpaa til Indien for at bekæmpe Porus.

¹ Pseudokallisthenes: Hydaspes og Spinkhther, lat. Overs. Hystaspes og Spinther.

² Pseudokallisthenes: Bessos og Ariobarzanes.

Det er den haardeste Prøve, de makedoniske Soldater endnu har været stillede paa. Inderne anvender vilde Dyr i Kampen. Alexander lader saa lave en hel Hær af Malmfigurer af Mennesker og Dyr. Disse Figurer gøres glødende, og idet de vilde Dyr bider i dem, bliver de rasende af Smerte og styrter sig ind i Indernes Rækker. Alligevel varer Kampen i 20 Dage, Bukephalus omkommer, Makedonerne taler allerede om at kapitulere. Saa udfordrer Alexander Porus til Enekamp og fælder ham. Derefter besøger han Gymnosofisterne, som i Romanen identificeres med Brahmanerne, og holder en filosofisk Diskurs med dem.

Nu begynder den rent æventyrlige Del af Romanen. Alexander kommer til Landet Prasiake, der befolkes af fiskeædende Mennesker med Hestehoveder. Philon sendes i Land paa en Ø, der viser sig at være Ryggen af et stort Dyr; da Dyret dukker ned, drukner Philon. Paa sin videre Fart træffer Alexander allehaande vilde Dyr, vilde Mænd med Fuglehoveder og andre med Løvehoveder, hovedløse Mænd med Øjne og Mund paa Brystet, alle disse Fabelvæsener, som senere gaar igen i muhammedanske Kosmografier og i 1001 Nat. Han møder talende Fugle, maa kæmpe sig igennem voldsomme Vinde, sorte, ildfyldte Skyer og dybe Snemasser og kommer tilbage til Prasiake, hvor to talende Træer forudsiger hans Død i Babylon for hans egne Soldaters Hænder. Han drager videre Øst paa, dræber en Drage, idet han først gør den uskadelig ved at lade den sluge to med Gips, Svovl m. m. udstoppede Oksehuder og derpaa gør det af med den ved at kaste glødende Malmkugler i Gabet paa den¹. Siden gaar han som sin egen Gesandt til Kina ligesom til Darius' Hof, faar en god Modtagelse og vender tilbage med Gaver, drager over Soghd og Margiana — hvor han grundlægger Merv — til Landet Samraje (=: Semiramis' Kongerige), hvor Dronning Kandake hersker. Hendes Folk hylder særlig Ammon, og Alexander skriver til hende og foreslaar, at de skal fejre en Ammonsfest sammen. Hun er imidlertid mistænksom og sender en græsk Maler afsted for hem-

¹ Budge ser — vistnok med Rette — i denne Dragekamp en Reminiscens af den babyloniske Myte om, hvorledes Guden Marduk dræber Uhyret Tiamat. Tiamatdrabet har hørt til de Myter, der har faaet størst Udbredelse og levet længst i Forasien. Det er foreviget ikke blot i den assyrisk-babyloniske, men ogsaa i den oldpersiske Skulptur, og det spores i de senere aramæiske Religionsformer, ogsaa i Manikæismen. Efter den assyriske Beretning fører Marduk voldsomme Stormvinde ind i Uhyrets Gab, og idet disse gør en frygtelig Ravage i Tiamats Indvolde, gør han Ende paa Bæstets Liv med sit Sværd.

melig at male Alexanders Billede til hende. Kandakes Søn Kandaules kommer til Alexanders Lejr som Flygtning, efter at Marnika-Folket (vel en syrisk Fejlæsning af Pehlevi Marvik, Margianerne) har røvet hans Hustru. Alexander lader Ptolemæus optræde i sin Rolle, medens han selv optræder som Antigonos og af den falske Alexander faar Ordre til at foretage et Tog mod Margianerne. Han befrier ogsaa Kandaules' Hustru og ledsager Parret til Kandakes Hovedstad. Dronningen genkender ham efter Billedet, men lover at bevare hans Inkognito. Hendes anden Søn Karator, der er gift med en Datter af den af Alexander dræbte Inderkonge Poros, vil af Had til Alexander dræbe den formentlige Antigonos — som jo er Alexander selv —, men denne undslipper ved at love forræderisk at lokke Alexander over i Kandakes Land og i Karators Vold.

Heltens Tog gaar nu videre til Amazonernes Hjem. Iforvejen indleder han dog en Brevveksling med de mandhaftige Kvinder, der lover at yde ham en aarlig Tribut og ikke forsømmer Lejligheden til at sikre sig gode Partier blandt Verdenserobrereus Krigere, idet de tilbyder, at de Amazoner, der overbringer Tributen, skal blive et Aar i Alexanders Lejr og eventuelt gifte sig og blive der for bestandig, og naar de dør, skal der blive sendt andre i Stedet. Efter at have besøgt Amazonerne vender han tilbage til Babylon, men gaar derfra atter paa Farten, kommer til Herakles' Hule, hvor han ser to Kæmpestatuer, en af Guld og en af Sølv. Efter 7 Dages Rejse i det tætteste Mørke naar han frem til en varm Egn, hvor der bor krigerske Kvinder, større og skønnere end Amazonerne og førende Vaaben af Sølv, da der hverken findes Jærn eller Kobber hos dem. Han kommer til en Sø, indskiber sig med sine Folk, og tre Dages Sejlads bringer ham til Solens By. Derfra gaar Turen atter igennem Mørke, saa at tændte Sølvlamper maa bæres foran Hæren; man passerer Floden Sakhan, der skiller Asien fra Evropa, og besøger Khusros og Pakors Palads i Susa (Khusro og Pakor er en sasanidisk Variation for Xerxes og Cyrus hos Pseudokallisthenes). Her ser han bl. a. en græsk Guldstatue, hvorfra der i Xerxes' Tid udgik en Stemme, naar Fjender nærmede sig, og et Guldbur med en gylden Due, der fortolkede Stemmen fra Statuen, fremdeles store Sølvkugler, der hver rummede 360 Maal Vin. De var udvendigt prydede med Billeder og var af Perserne bragte derhen fra Ægypten¹.

¹ Disse Vinbeholdere, der ikke figurerer i den græske Pseudokallisthenes-Tekst, synes at være tilføjede paa persisk Grund. Hver af dem

Endvidere findes i dette Slot en selvspillende Guldharpe og en Guldtrone, foran hvilken der stod 30 Guldskaalet¹ og over hvilken en gylden Ørn bredte sine Vinger, fremdeles en gylden Vinstok med Druer af guldindfattede Ædelstene m. m.

Nu sker det, at en Kvinde føder et Uhyre med fire Dyrehoveder. Kaldæerne udtyder det som et Varsel om Alexanders nærforestaaende Død. Antipater, hans Søn Kassander og Overmundskænten Iollas sammensværges sig og forgiver Alexander. Pint af Smærte forsøger han at styrte sig i Eufkrat, men holdes tilbage af Roxane. Han tilkendegiver sin sidste Vilje, dør, og hans Lig føres til Alexandria.

Ejendommeligt ved denne Pseudokallisthenes-Oversættelse er det, at den ikke paa det religiøse Omraade bærer Spor af at være gaaet gennem en zarathustrisk-persisk og en nestoriansk-syrisk Bearbejder. Romanen har bevaret sin hedenske Karakter, dens Gudeverden er græsk-ægyptisk. Da den persisk-syriske Alexanderroman knytter sig til den ældste af de græske Tekstredaktioner, kender den ikke noget til Alexanders Rejse til Livskilden og de Saliges Land og Luftfarten samt Bygningen af Muren mod Gog og Magog og de andre vilde Folk. Det meste af dette gaar imidlertid igen i en noget friere Behandling i en kristen, syrisk Legende, som er føjet som et Anhang til alle Haandskrifter af den syriske Alexanderroman.

Denne Legende handler om Alexanders Opdagelsesrejse ud over den beboede Verdens Grænser. Hans Raadgivere paastaar, at ingen kan naa til Verdens Ende, thi man kan vel sejle over de tolv lyse Have, der omgiver Jorden, men ikke over det stinkende Ocean, hvis Vand er som Edder, og som skilles fra de

---

skal aabenbart indeholde Vin til et helt Aar (360 Dage, idet de 5 Epagomena, der føjedes til det persiske Aars tolv 30 Dages Maaneder, lades ude af Betragtning). Atter og atter møder vi i Persien Tallet 360 med denne Betydning: Artaxerxes II og Darius III havde hver 360 Medhustruer, Khusro II's Hofmusikant Barbad havde 360 Melodier, en til hver Dag i Aaret; Strabo omtaler en persisk Sang, hvori 360 Anvendelser af Palmen opregnes. Det gaar igen i senere persisk-arabiske Æventyr: Omar ibn an-Noman har 360 Slavinder, en for hver Dag i Aaret; hver af dem har sin egen Bolig i hans Palads, der er inddelt i 12 Dele efter Aarets Maaneder, hver med 30 Boliger. At dette Træk i den arabiske Roman er laant fra Persien, fremgaar bl. a. deraf, at Araberne selv bruger Maaneaar paa 354 Dage. Kong Kalads Søn faar et Slot med 360 Værelser for at undervises en Dag i hvert Værelse.

¹ En for hver Dag i Maaneden, sml. foregaaende Note.

tolv Have ved et smalt Fastland. Alexander bliver dog ved sit Forsæt, stolende paa Gud, til hvem han bl. a. siger: «Jeg ved, at du har ladet vokse Horn paa mit Hoved, for at jeg dermed skal støde Verdens Riger sønder.» Disse Horn, der siden stadig følger Alexander i den orientalske Sagndigtning, er i Virkeligheden Guden Ammons Attributer og altsaa Minder om Alexanders guddommelige Ophav.

Alexander kommer over de lyse Have og vil nu prøve at sætte over det stinkende Ocean. Han forsøger først med 373 dødsdømte Forbrydere, men de dør straks, inden de har forladt Strandbredden. Saa følger han Landet mellem de lyse Have og det stinkende Ocean, indtil han kommer til det Sted, hvor Solen træder ind ad Himlens Vindu. Naar Solen her staar op af Havet, flygter Menneskene og skjuler sig i Havet for ikke at rammes af dens Straaler, og hvor Solen paa sin Vej passerer de vilde Klipper, skjuler Menneskene sig i Huler, de har hugget i Klippemassen, thi selv Stene springer ved Solstraalernes Hede, og rammes Mennesker eller Dyr af dem, kommer de straks i Brand. Naar Solen nu er traadt ind ad Himlens Vindu, kaster den sig ned og tilbeder Gud og fortsætter saa sin Vandring, indtil den om Morgenens atter staar op af Havet paa det sædvanlige Sted.

Fra det yderste Vesten drager Alexander forbi Bjærgene Masis, videre gennem Armenien nordpaa til et Bjærg, der strækker sig nord om Persien til Indien, og hvorover der kun fører en smal Sti. Hinsides dette Bjærg bor Hunnerne, hvis vilde Sæder skildres realistisk og naturligvis med enkelte Overdrivelser. Blandt deres Fyrster, som opregnes, er Gog og Magog. Paa den anden Side af Hunnerne bor Lilleputter, Hundemennesker og et Folkefærd til, hvis Navn ikke med Sikkerhed kan læses. Det synes at skulle være Manikæere, som den kristne Forfatter elskværdigt har anbragt i dette Selskab. Hinsides dem er der kun Ørkner fulde af Slangar, og længere borte i det fjærne ligger Paradiset mellem Himmel og Jord, omgivet af Taager. Gud har omgivet det med Have og Floder og det stinkende Ocean, for at Menneskene ikke skal kunne nærme sig Paradiset.

Alexander bygger saa ved Hjælp af Arbejdere, som han har bragt med fra Ægypten, en mægtig Port af fast og smeltet Metal imod de barbariske Folk og forsyner den med en Indskrift, hvori han profeterer, at Hunnerne gentagne Gange skal gøre Indfald, bl. a. efter 826 Aars Forløb, og at Gud efter 940 Aars Forløb, naar Synden har taget for stærkt Overhaand, vil aabne Porten

for Hunnerne, og der vil opstaa en frygtelig Folkekamp som skal ende med Romerrigets Verdensherredømme.

Perserkongen Tubarlaq af Abasverus' Slægt hører nu Tale om, at Alexander nærmer sig, og samler en vældig Hær mod ham. Gud styrker Alexander i Slaget, saa at han dræber 60 Konger og deres Hære, og Resten flygter. Tubarlaq fanges, men slipper for at blive dræbt, mod at han pantsætter Persien og alle sine Skatte til Alexander og lover efter 15 Aars Forløb at indløse det med Afstaaelse af Assyrien og Babylonien. Herefter beslattes det, at 6000 Romere og 6000 Persere i Fællesskab skal bevogte Porten mod Hunnerne. Tubarlaq samler sine Troldmænd, Sandsigere, Magere samt Ild og Vand og alle sine Guder, og de spaar om Romerrigets kommende Verdensherredømme. Alexander drager atter bort, beder til Gud i Jerusalem og sejler til Alexandria, hvor han dør, testamenterende sin Sølvkrone til Kristus.

Forfatteren til denne Legende hører, som hans geografiske Kundskaber viser, hjemme i de Egne, hvor Eufrat og Tigris udspringer. Han kender aabenbart af egen Erfaring de hunniske Barbarer. Nöldeke paaviser, at han maa have oplevet det Hunnerindfald, der ifølge Alexanders profetiske Indskrift skulde finde Sted efter 826 Aars Forløb, det vil formentlig sige i Aaret 826 efter den seleukidiske Æra, altsaa 514—15 e. Kr., i hvilket Aar Sabir-Hunnerne netop faldt ind i Armenien og de tilstødende Egne. Portens Aabning 940 Aar efter Alexander og den derpaa følgende Folkekamp er for Forfatteren en Fremtidsfantasi.

Der synes i den syriske Legende at være tilført Alexander-sagnet flere nye Momenter fra Gilgamisch-Myten. I hvert Fald sammenstiller Meissner det «stinkende Ocean» med den fra Gilgamisch's Fart kendte «Dødens Sø», og Bjærget Masis er vistnok lig med Bjærget Maschu i Gilgamisch-Myten.

Denne kristne Legende er oftere bleven behandlet af syriske Forfattere, først af Jakob af Sarug, der døde i 521. Men særlig Betydning har den faaet derved, at den er gaaet over i Koranen. Hvis vi ikke kendte noget til Alexandersagnets Udviklingshistorie, skulde vi have meget Besvær med at genkende Makedonerkongen i Profeten Muhammeds Behandling. Profeten fortalte altid sine Historier i en underlig dunkel Form, dels vel for at forhøje det mystiske Indtryk, dels ogsaa fordi han var et uklart Hoved, der løb med en halv Besked, blandede, hvad han havde hørt, sammen paa en forvirret Maade og glemte Pointerne. I Koranens Fremstilling (Sure 18 Vers 82 ff.) er Alexandersagnet blevet skilt af

med den sidste Trevl af historisk Sandhed. Alexander nævnes end ikke ved Navn, men kaldes blot «den Tohornede», Zul-Qarnaïn.

Stedet lyder som følger¹: Man vil spørge Dig ud om Zul-Qarnaïn. Sig: Jeg skal give Eder en Beretning om ham. Sandelig vi har befæstet hans Magt paa Jorden og givet ham Indflydelse over alle Ting. Og han fulgte et andet Himmelstrøg, indtil han kom til Vesten. Han fandt, at Solen gik ned i en dyndet Kilde, og han fandt ved denne et Folk. Vi sagde til ham: «O Zul-Qarnaïn, Du kan enten straffe dem eller vise Naade mod dem.» Han svarede: «Hvad angaar den, som har handlet tyrannisk, saa vil vi straffe ham, og derpaa skal han gives tilbage til sin Herre, og han skal straffe ham med en skrækkelig Straf. Men den, som tror og handler ret, for ham skal Velgærning være Belønningen, og vi vil kun befale ham, hvad der er let at udføre.» Derefter fulgte han (Zul-Qarnaïn) atter et andet Himmelstrøg, indtil han kom til Østen, og han fandt, at Solen stod op hos et Folk, hvem vi ikke har givet noget Dække [mod dens Straaler]. Saaledes var det, og vi omfattede med Kundskab, hvad der var hos ham. Saa fulgte han paany et andet Himmelstrøg, indtil han naaede til en Egn mellem to Dæmninger, ved Foden af hvilke han fandt et Folk, som næsten ikke forstod noget Sprog. De sagde til ham: «O Zul-Qarnaïn, Jadjudj og Madjudj (Gog og Magog) bringer Ødelæggelse over Jorden; men vi vil give dig Løn, for at Du skal bygge en Vold mellem os og dem.» Han svarede: «Den Styrke, min Herre har givet mig, er bedre [end nogen Løn]. Men hjælp mig blot efter Evne, og jeg skal bygge et Værn mellem Eder og dem. Bring mig Jærnblokke, saa mange, at de naar op i Højde med de to Fjælde.» Og han sagde videre: «Blæs derpaa, indtil vi har gjort det glødende som Ild.» Og han sagde: «Bring mig smeltet Metal, at jeg kan gyde det ud derover. De skal ikke kunne overskride det og ikke kunne gennembore det.» Og han sagde: «Dette er et Værk af min Herres Naade, og naar den Stund kommer, da min Herres Løfte skal opfyldes, da skal han jævne det med Jorden, thi min Herres Løfte er Sandhed.»

Pseudokallisthenes' Fortælling om den saltede Fisk, som Alexanders Kok dypper i Livskilden, og som bliver levende og smutter fra ham, findes omtalt i samme Korankapitel, men Muhammed har meddelt den paa sin sædvanlige konfuse Maade, saa at den vilde

¹ Det er Gud, som taler til Muhammed.

være uforstaaelig, hvis vi ikke kendte den i Forvejen. Desuden har han ved en Fejltagelse sat Moses i Stedet for Alexander. Det er Vers 59 ff., der lyder saaledes: En Gang sagde Moses til sin Ledsager¹: «Jeg vil ikke standse, før jeg naar til det Sted, hvor de to Have støder sammen, om jeg saa skal gaa i 80 Aar.» Og da de kom til det Sted, hvor de to Have støder sammen, glemte de at passe paa Fisken², og den tog sin Vej sporenstregs ud i Havet. Og da de var komne længere frem, sagde Moses til sin Ledsager: «Giv os vor Frokost, thi vi er blevne dygtigt trætte af vor Rejse.» Ledsageren sagde: «Hvad for noget! Da vi kom ud til denne Klippe, glemte jeg Fisken. Det har ikke været nogen anden end Satan, der har bragt mig til at glemme den, saa at jeg undlod at kalde den tilbage; og den tog sin Vej ud i Havet paa en vidunderlig Maade.» Moses svarede: «Saaledes var netop vor Vilje.» Og saa vendte de samme Vej tilbage.

Gennem Koranen er Zul-Qarnaïn gaaet over i den islamitiske Legende verden som en af den førislamitiske Tids særlig gudbe-naadede Helteskikkelser. At Zul-Qarnaïn var den samme som Alexander, det var de arabiske Kommentatorer ganske paa det rene med³. Nærmere Oplysninger om dennes Liv og Levned søgte man i den omtalte Pehlevi-Oversættelse af Pseudokallisthenes, som synes at være bleven lagt til Grund for Behandlingen af Alexanders Historie i den fra den sidste Sasanidetid stammende officielle, autoriserede persiske Rigshistorie, den saakaldte «Herrebog» (Khu-dhai-namak). Den har igen været Hovedkilden til alle arabiske og persiske Historieværker for den ældre persiske Histories Vedkommende, og saaledes doceres Alexanders Liv og Levned den Dag idag i orientalske Historiebøger efter Pseudokallisthenes med større eller mindre Modifikationer.

Den væsentligste Ændring, som Perserne har foretaget, rimeligvis allerede den Gang, da de indlemmede Pseudokallisthenes i «Herrebogen», angaar Alexanders Herkomst. Hele Nektanebus-Historien, som Ægypterne i sin Tid havde fabrikeret for at knytte Makedonerkongen til deres Dynasti, slog Perserne en tyk Streg over for at skaffe en ny og sindrig genealogisk Forbindelse tilveje mellem Alexander og de gamle Perserkonger.

¹ Ifølge Kommentarerne Josva.

² Hvad det er for en Fisk, har Muhammed glemt at fortælle.

³ Først i den senere Tid er der med det større Kendskab til de græske Historieskrivere opstaaet Tvivl hos de muhammedanske Lærde om Identiteten mellem de to Skikkelser.

Kong Dara (Darius) førte Krig med Grækerkongen Filip, som maatte bekvemme sig til at betale Tribut og give Dara sin Datter til Hustru. Dara fandt imidlertid en ilde Lugt hos hende og lod derfor sit Harems Forstanderinde kurere hende med en Urt, der hed Sandar. Da Kongen derefter besøgte hende, udbød han: «Al Sandar», hvad der skulde betyde: «Hvor kraftig er ikke Sandar!». Men han kunde alligevel ikke overvinde sin Afsky for hende, idet han stadig mindedes den ilde Lugt, og derfor sendte han hende tilbage til Grækenland. Her fødte hun en Søn, som efter Faderens Udraab i Undfangelsens Øjeblik fik Navnet Al-Sandar. Han voksede til og fulgte sin Bedstefader Filip i Regeringen, medens Dara i Persien efterfulgtes af sin anden Søn, der ligeledes hed Dara. Alexander, der betragtede Persien som sin retmæssige Arvelod, vægrede sig nu ved at betale Tributen og drog paa Krigstog mod sin Broder¹. Efter en anden Version hed Filips Datter Halai (Forvanskning af Olympias), og dette Navn sammenstillet med Navnet paa den Urt eller det Træafkog, hvormed hun var bleven behandlet, blev til Halai-Sandarus, hvorfra Alexanders arabiske Navn Al-Iskandarus er opstaaet².

Af persisk Oprindelse er naturligvis ogsaa den iøvrigt isoleret forekommende Version, at Dârâ skulde have efterladt sig — foruden Datteren Roschanak (Roxane), der ægtede Alexander — Sønnerne Aschak, Stamfader til Aschkaniderne (ϝ: Arsakiderne), og Ardeschir, Sasanidernes Ahneherre. Saaledes er hele Stam-tavlen bragt i den skønneste Orden.

Pseudokallisthenes er nu heller ikke sluppen uskadet fra Overgangen fra Perserne til Araberne. Allerede i den ældste kendte udførlige arabiske Fremstilling af Alexanders Historie, den, som Dinawari († 896) giver, er Alexander bleven til en Missionær for den ene, sande Gud. Oprindelig var han tyrannisk og overmodig. Men Filosofen Aristoteles, en af de faa fromme Mænd, som endnu holdt fast ved den sande Gud, begav sig fra de fjerneste Egne af Romerriget³ til Alexanders Hovedstad og holdt i Stormændenes Nærværelse en Straffeprædiken for ham. Alexander blev først forbitret og vilde lade den formastelige Dervisch Aristoteles dræbe, men besindede sig og omvendte sig til den sande

¹ Efter Dinawari († 896).

² Efter Tabari († 923).

³ Perserne og Araberne sammenfatter Grækere og Romere under Navnet Rumier og lader det romerske Kejserriges Forhold gælde for hele den græsk-romerske Oldtid.

Tro. Han bad da Aristoteles blive hos ham for at vejlede ham, forsamle sine Høvdinge og sagde til dem: «Vid, at vi hidtil kun har æret Afguder, der hverken kunde gavne eller skade os. Nu giver jeg Eder en Befaling, der ikke taaler nogen Modsigelse; jeg ønsker, at I gør til Eders Frelse, hvad jeg gør til min egen, nemlig ærer Gud alene, ingen Afgud, og afsiger alt andet, hvad vi hidtil har tilbedt.» Da Stormændene straks erkender Sandheden af Kongens Ord og antager Troen paa den sande Gud, bliver det næste Skridt at tvinge Folkenes Mængde til det samme. Alexander befaler, at Afgudsbillederne skal senderbrydes, og alle skal tro paa Gud alene. Skrivelser af dette Indhold sender han rundt til alle Jordens Konger, ogsaa til Dara, der bliver vred og forlanger, at Alexander ufortøvet skal erlægge den Tribut, hans Fader har forpligtet sig til. Dermed optages den pseudo-kallistheniske Traad igen.

Araberne kunde naturligvis ikke finde sig i, at den store Troshelt Alexander forbigik Arabien, medens han ellers hjemsegte alle Dele af den beboede og ubeboede Jord samt Havdybet, Luftens Regioner og Paradiset. Altsaa maa Alexander nu paa Vejen fra Indien gøre en Afstikker til Jemen, hvor han besejrer Kong Tubba al-Aqran¹ og valfarter til Mekka.

Iøvrigt indeholder de forskellige arabiske Bearbejdelser af Alexanderromanen mindre væsentlige Variationer, moraliserende Diskurser o. l.

Ogsaa kristne Arabere har beskæftiget sig med Pseudokallisthenes. Der eksisterer en ætiopisk Alexanderroman, der er oversat fra Arabisk, men iøvrigt bygget paa Pseudokallisthenes' Værk i alle dets forskellige Tekstformer. Heri er Alexander bleven en kristen Troshelt.

De arabiske Fremstillinger bygger som sagt væsentligt paa Pehlevi-Versionen af Pseudokallisthenes, men de indeholder dog spredte Træk, som viser Kendskab til de forskellige græske Pseudokallisthenes-Tekster og ogsaa til den senere latinske Brevveksling mellem Alexander og Brahmanerkongen Dindimus. De ældre arabiske Behandlinger af Alexanderhistorien har atter dannet Grundlag for den persiske Digter Firdusis poetiske Behandling af dette Æmne i «Kongebogen».

Noget nyt af Interesse kommer i Firdusis Behandling først

¹ Al-Aqran betyder «den Hornede». Naar Alexander havde to Horn, maatte hans arabiske Modstander i det mindste have ét!

Nord. tidsskr. f. filol. 3die række. XIX.

frem i det Øjeblik, da Alexander efter at have besejret Darius begiver sig til Indien. Han kommer her først til Kong Kaida Land. Denne Konge har haft underlige Drømme, som af en tilkaldt vis Eneboer Mihran tydes derhen, at Kongen ikke bør begynde Krig med Alexander, men skal sende ham fire af sine Kostbarheder, nemlig sin Datter, en Filosof, en berømt Læge og et Bæger, som hverken ophedes af Ild eller Sol, og som bliver lige fuldt, hvor meget der drikkes deraf. Efter gentagne Udvekslinger af Gesandtskaber modtager Alexander Kaida Underkastelse og de fire Kostbarheder, hvoraf han anser Datteren for den mest værdifulde. Med Filosofen fører Alexander en stum Disput ved Hjælp af Symboler, et i den orientalske Æventyrdigtning (bl. a. i 1001 Nat) hyppigere forekommende Træk. Alexander sender Filosofen et Bæger fuldt af Fedt og befaler ham at gnide sine Lemmer dermed; det betyder, at Alexander har lært tilstrækkelig Filosofi hos sit Lands Vise, saa at han ikke har Brug for Indiens Visdom. Filosofen sender Bægeret tilbage fyldt med Naale og antyder dermed, at den Vises Ord er skarpe og gennemtrængende og Alexanders Hjærte koldt som Jærn. Af Naalene lader Alexander lave en Seglring, som han sender sin Kontrapart, der deraf laver et Metalspejl og sender det tilbage. Betydningen heraf gives ikke. Alexander sætter Spejlet i Vand, til det rustet, og sender det atter til Filosofen, der sender det poleret tilbage. Alexanders Mening havde været, at hans Hjærte var blevet fuldt af Rust ved den megen Blodsudgydelse, og Filosofens Svar antydede, at han tilbød at rense Kongens Hjærte igen ved sin Visdom. — Kong Kaid er en Refleks af Dindimus, og Filosofen er Calanus; men hele Episoden er ganske frit behandlet af Firdusi eller rettere af hans Kilder, der vistnok gaar tilbage til Khusro I's Tid (531—78), da Perserne netop importerede Moralfilosofi og Lægekunst fra Indien.

Derefter følger Kampen med Porus, Besøget i Mekka og Kampene i Arabien, fremdeles Kandake-Historien, der henlægges til Andalusien. Med suveræn Foragt for Tid og Rum tager Alexander nu fra Andalusien med sin Hær en lille Svipstur tilbage til Indien for at føre metafysiske Samtaler med Gymnosofist-Brahmanerne. Hans videre Rejse er udstyret med forskellige nye Træk. I Stedet for Øen, der viser sig at være Ryggen af en stor Fisk, har Firdusi et lysende Bjærg, til Undersøgelsen af hvilket der udsendes 30 Mand paa et Skib; da de kommer i Nærheden af Bjærget, dukker en stor, gul Fisk op af Vandet og sluger dem

alle. Det fra den syriske Pseudokallisthenes-Version kendte Dragedrab foregaar hos Firdusi paa den mindre omstændelige Maade, at Alexander fodrer Dragen med forgiftet Oksekød. Derefter følger Besøget i Kvindebyen og Toget til Livskilden i Mørkets Land, paa hvilket Helten ledsages af Profeten Khidhr.

Det er en særdeles interessant Udvidelse af Pseudokallisthenes' Beretning, da Khidhr ikke er nogen anden end Gilgamisch-Mytens Ut-napishtim eller Atarkhasis, som nu atter faar Plads i det Milieu, hvor han hører hjemme. Ved Siden af Navneformen Atarkhasis findes ogsaa Omstillingen Khasisatar, og under dette Navn (Xisuthros) kendes den babyloniske Syndflodhelt fra Berossos' Beretning. Khasisatar er fremdeles blevet til den arabiske Khidhr¹, en ejendommelig Profetskikkelse, der stadig bærer et mytisk Præg. Som den, der har drukket af Livskilden, er han udødelig, og idet hans Navn ved en Folkeetymologi sættes i Forbindelse med en arabisk Rod, der betyder «grøn», bliver han Sindbilledet paa Vaar og evig Ungdom. Som Sømændenes Beskytter bevarer han endnu en Refleks af sin Søfarerrolle fra Syndfloden. Iøvrigt identificerer Orientalerne ham baade med Elias og med den europæiske St. Georg.

En lille Episode fra Rejsen i Mørkets Land, der allerede findes hos Pseudokallisthenes, har hos Firdusi faaet en dybsindig Pointe. Der lyder pludselig en Stemme, som siger, at den, der opsamler nogle af de Stene, der ligger paa Vejen, siden vil fortryde det, og at det vil gaa den, der undlader at opsamle Stene, ligesaa. Nogle samler da Stene op, andre lader være. Da Skaren naar frem til Dagens Lys igen, viser det sig, at Stenene var Ædelstene. De, der ingen har taget med, angrer det, og de andre angrer, at de ikke tog flere med.

Nu gaar Turen igen mod Øst, og Alexander kommer til den Egn, hvor Gog og Magog huserer. Det er to Uhyrer, som, naar de sover, lægger deres ene Øre under sig som en Underdyne og dækker sig til med det andet Øre. Efter mod dem at have bygget den famøse Mur gaar Alexander som sin egen Gesandt til Kina, derfra paa et heldigt Togt mod Beboerne af Sind (det nedre Indusland) og videre over Jemen til Babylon. Paa den sidste Del af Routen kommer han til et Bjærg, paa hvis Top der er et Hav og en By, hvis Beboere lever af Fiskeri. De overleverer ham

¹ I Nosairiernes endnu eksisterende Religion, der bestaar af gammel-semitiske Elementer i islamitisk Tillempning, optræder han under Navnet Khodhr som en af de vigtigste Gudeskikkelser.

den her skjulte Skat, der har tilhørt Sagnkongen Kaikhusro. Firdusi har udeladt Forgiftningshistorien; han meddeler kun, at Alexander dør efter at have holdt en Tale til Hæren, og at Persere og Grækere strides om Liget, indtil en hemmelighedsfuld Stemme erklærer, at det skal bringes til Alexandria.

Omtrent 200 Aar efter Firdusi (1191 e. Kr.) skrev Nizami sin «Alexanderbog» (Iskendername), et stort episk Digt i to Dele. Første Del indeholder den bekendte Alexanderroman i en ganske vist af Nizamis Personlighed farvet Fremstilling. Paa forskellige Punkter er Stoffet frit behandlet. Alexander er her simpelthen Søn af en from Kone, som føder ham paa en Vej langt borte fra sin Mand og sin Slægt. Kong Filip, der kommer der forbi, finder Konen død og opfostrer Barnet, der bliver hans Efterfølger. Op-lært af Aristoteles i Fromhed og Retfærdighed foretager han straks efter sin Tronbestigelse et Tog for at hjælpe Ægypterne mod de menneskeædende Æthioperes Overfald. Han vinder med Møje Sejr, glæder sig dog ikke derover, men græder over det meget Blod, Sejren har kostet. Siden vægrer Alexander sig ved at betale Tribut til Perserkongen Dara, og saa bryder Perserkrigen løs med det bekendte Udfald. Efter at have ægtet Roscheng, Daras Datter, farter han rundt, besøger Kaabaen i Mekka, Armenierne og Abkhaserne i Kaukasusegnene og grundlægger Tiflis¹. Æventyret med Dronning Kandake, der her hedder Nuschabe og hører hjemme i Berdaa i Armenien, fortælles i stærkt reduceret Skikkelse, idet alt, hvad der angaar Dronningens Sønner, er udeladt.

Først herefter begynder hans egentlige Verdensrejse, paa hvilken han ledsages ikke blot af sin Hær, men tillige af 113 Lærde, deriblandt Plinius. Nizami gaar let hen over de Episoder, som Firdusi har fortalt udførligt, men meddeler til Gengæld forskellige nye Træk, f. Eks. hvorledes Alexander i Kina afgør en Væddestrid mellem græske og kinesiske Malere til de førstes Fordel, hvorledes han i Kiptschak ser Kvinderne gaa uden Slør og som god Muhammedaner ivrer derimod, men til ingen Nytte o. s. v. Efter et heldigt Tog mod Russerne, der har fanget hans Veninde, Dronning Nuschabe, foretager han sin berømte Fart til Mørkets Land, og vender saa tilbage til Grækenland.

Her slutter første Del. Anden Del er meget løst knyttet til Alexanderromanen. Digteren har hertil samlet Stof fra alle Kanter

---

¹ Nizami hørte hjemme i det den Gang persiske, nu russiske Kaukasusland.

og stoppet det ind i den Ramme, som Pseudokallisthenes' Rejsæventyr bød ham. Sufi, som Nizami var, har han gennemsyret denne Del af sit Værk med Mystik og lavet et filosofisk Læredigt ud af det. Men hvor yndet Sufipoesien end har været og stadig er i Persien, har den anden Del af Nizamis Alexanderbog mærkelig nok aldrig slaaet an, og i orientalske Udgaver af Nizamis Værker savnes den i Reglen.

Islamitiske Forfattere har givet en Mængde forskellige Forklaringer paa, hvorfor Alexander kaldes den «tohornede». Nizami giver i Alexanderbogens anden Del en ny Forklaring, som han har laant fra salig Kong Midas' Historie. Alexander havde lange Øren. Han holdt dem imidlertid saa godt skjult, at kun hans Barber kendte Hemmeligheden. Denne trykkedes imidlertid saa stærkt af sin Tavshedspligt, at han tilsidst hviskede Hemmeligheden ned i et Vandhul i Ørkenen, hvorfra der derefter voksede Siv frem, som idelig gentog Barberens Ord. Alexander drog deraf den Lære, at intet kan forblive skjult paa Jordens Overflade. Den bekendte Samtale mellem Alexander og Diogenes fortælles ogsaa her, men Sokrates er traadt i Stedet for Diogenes. I det følgende meddeles bl. a. en Række metafysiske Samtaler mellem «de syv Vise», der levede ved Alexanders Hof, nemlig: Aristoteles, Thales, Apollonius fra Tyana, Sokrates, Porphyrios, Hermes (o: Alkemisternes Skytsaand Hermes Trismegistos) og Plato.

Efter at have opnaaet den højeste Grad af menneskelig Erkendelse, drager Alexander ud som Profet for at omvende alle Folk til den sande Tro. Han drager over Jerusalem til Ægypten og videre gennem Afrika til Andalusien, og besøger paa denne Rejse baade Irems fra den arabiske Legende kendte jordiske Paradis og Nilens «aldrig setes» Kilder. Siden kommer han til Sydindien, hvor han finder Søfareren Sindbads bekendte Diamantdal, og videre over Kina til de Egne, hvor Gog og Magog huserer, og hvor han bygger sin Mur. Endelig naar han til Eldorado, hvor der hersker idel Fredsommelighed og Fromhed, hvor Løgn, Oprør og Blodsudgydelse er ukendt og hvor ingen laaser sin Dør eller lader sine Hjorde bevogte. Alexander sukker over, at han ikke før har lært dette Folk at kende; saa havde han ikke behøvet at flakke Verden rundt, saa vilde han have slaaet sig ned her blandt de sande Mennesker for at leve i en Bjærghule og vie sit Liv til Tilbedelse af Gud. Hans Skæbne kalder ham imidlertid bort fra Eldorado. Han drager atter hjemad, men bliver

syg paa Vejen i Byen Schahrazur og dør her¹ i Harmoni med sig selv, i fuld Erkendelse af sin Videns og sin Tankes Omfang og Begrænsning.

Saaledes har Alexanderromanen udviklet sig i Orienten². Den har sine Rødder i akkadisk-babylonisk Mytologi, Aartusinder før Alexander, og den giver i sin videre Udvikling et Spejlbillede af den græsk-orientalske Aandsudveksling ligefra Hellenismens ældste Dage til den Tid, da islamitiske Lærde søgte tilbage til den gamle helleniske Litteratur. Dens Vej er gaaet fra Myte til Æventyr med historisk Farve, og fra Æventyr til Symbol for at ende i Mystikens og den oversanselige Spekulations Dybder.

---

¹ Ogsaa enkelte andre, ældre islamitiske Kilder lader Alexander dø i Schahrazur i Kurdistan.

² Senere islamitiske Historieskriveres Behandling af Alexander (Mir-khonds f. Eks.) er kun Kompilationer af det i de ældre arabisk-persiske Kilder forefundne Stof og saaledes uden særlig Interesse.

Volpecula — nitedula.

Af

H. Holten-Bechtolsheim.

I de bekendte Linjer hos Horats (Epist. I 7, 29 flg.):

*Forte per angustam tenuis volpecula rimam
Repserat in cumeram frumenti, pastaque rursus
Ire foras pleno tendebat corpore frustra*

rettede Bentley som bekendt *volpecula* til *nitedula*. Rettelsen er ganske vilkaarlig, uden Hjemmel i Haandskrifterne, og uden Antydning af, hvorledes det forstaaelige *nitedula* skulde være forvandlet til det uforstaaelige *volpecula*. Selv om man antager, Bentley har Ret, bliver *rima* staaende som underligt; Mus plejer at gaa gennem Huller og ikke gennem Revner.

Man har da ogsaa almindeligt holdt sig til Læsemaaden *volpecula* og slaaet sig til Ro med den Forklaring, at man i en Fabel ikke skal være altfor naturhistorisk nøjeregnende, men godt kan tænke sig en Fabelræv baade tale og spise Korn.

Moderne Indsamling og Sammenstillen af Folkeminder, levende fra tidligere Tiders Tro og Overtro, viser imidlertid, at Ræven netop har noget specielt at gøre med Korn, og at det derfor er meget sandsynligt, at *volpecula* i det anførte Sted af Horats netop er det rette Ord.

Naar en Rismark ikke trives hos Karenerne i Birma, slutter de, at Risens Sjæl (kelah) paa en eller anden Maade holdes borte fra Risen. Hvis denne Sjæl ikke kan kaldes tilbage, slaar Høsten fejl. Man bruger da følgende Formel for at kalde Risens Kelah tilbage: «Kom, Ris-kelah, kom! Kom til Marken! Kom til Risen! Kom med Sæd (Frø) af hvert Køn! Kom fra Floden Kho, kom fra Floden Kaw; fra Stedet hvor de mødes, kom! Kom fra Vest, kom fra Øst! Kom fra Fuglens Svælg, fra Abens Mave, fra Elefantens Svælg! Kom fra Flodernes Kilder og Munding! Kom fra Shan's og Birma's Land! Kom fra de fjerne Kongeriger! Kom fra alle Kornbeholdere! Ris-kelah, kom til Risen!»¹

---

¹ Frazer, The Golden Bough II 197—98. Alle Exempler i det flg. er hentet fra samme Bind.

Risens Sjæl tænkes altsaa blandt andre Steder at dvæle i de Beholdere, hvor forrige Aars Høst opbevares. Hvilken Skikkelse denne Sjæl har, siges der intet om i denne Besværgelsesformel.

Mangfoldige Steder faar imidlertid Kornets Aand eller Sjæl en bestemt ydre Skikkelse ved Høsten. Kornaanden lever i Straaene, der vokser paa Marken, men efterhaanden som disse mejes af, flygter Kornaanden mere og mere tilbage og sidder til sidst i den eneste Haandfuld, der endnu staar paa Roden. Denne sidste Haandfuld eller det sidste Neg er da Kornaanden; det smykkes paa forskellig Maade, til det ligner en gammel Kone eller en ung Pige; undertiden danner man to Personer, en Mand og en Kvinde, undertiden to Kvinder, en gammel og en ung (jvf. Demeter og Persefone). Kornaanden aabenbarer sig i saadanne Tilfælde i en menneskelig Skikkelse, og den har stor Indflydelse paa næste Høst. Man kaster Figuren i Vandet for derved magisk at sikre sig Regn nok til næste Høst, eller man gør den tyk for at sikre sig rigelig Afgrøde. Denne Kornaand gemmes omhyggeligt, Kærnerne blandes mellem det unge Korn til næste Vaar for at fremme dettes Vækst, og man giver af denne Kornaand til Kvæget, for at det skal trives. Undertiden tror man, at den Kvinde, der binder det sidste Neg, vil blive Moder i Løbet af næste Aar.

Hos det dravidiske Folk Khond eller Kandh i Bengalen ofrede man Mennesker, der betragtedes som guddommelige Væsener (Frugtbarhedsguder eller Kornguder), for at sikre sig en god Høst. En Del af Ofrets Kød begravedes paa Markerne, andre Dele blev brændt, og Asken strøet over Markerne, lagt som Dejg oven paa Kornbeholderne, eller blandet mellem det nye Korn (Frazer, anf. Skrift 245).

Hos ariske Folk er det meget almindeligt at tænke sig Vegetationsguder i Dyreskikkelse (Dionysos som Tyr, f. Ex.). Hvad specielt Kornaanderne angaar, da tænkes de i Folketro baade som Ulv, Ræv, Hund, Hare, Hane, Gaas, Kat, Ged, Ko (Oxe, Tyr), Svin, Hest, Hjort, Hind, Faar, Bjørn, Æsel, Mus, Stork, Svane, Glente, Vagtel og rimeligvis mange flere endnu. Jeg skal indskrænke mig til nogle faa Exempler, der synes at kunne tjene til Belysning af Horatsstedet.

Ulven tænkes at skjule sig selv paa Kornloftet mellem det afmejede Korn, indtil den drives ud af det sidste Knippe ved Tærskningen. Derfor gaar i Wanzleben ved Magdeburg Bønderne efter Tærskningen i Procession og fører i en Lænke en Mand,

som er indhyllet i den tærskede Halm, og som kaldes Ulven. Han forestiller Kornaanden, som er blevet fanget, da den forsøgte at slippe ud af det tærskede Korn (S. 265).

Undertiden synes man at have tænkt sig, at Ulven, der er blevet fanget i det sidste Korn, lever om Vinteren paa Gaarden, rede til at forny sin Virksomhed som Kornaand om Foraaret. Naar derfor ved Midvinter Dagene længes igen og varsler Foraarets Komme, viser Ulven sig igen. I Polen føres en Mand ved Juletid omkring med et Ulveskind kastet over sit Hoved, eller en udstoppet Ulv bæres omkring af Folk, der samtidig indsamler Penge. Der er ogsaa Ting, der viser tilbage til en gammel Skik at føre en Mand omkring, dækket med Blade, og som kaldes Ulven, mens hans Ledsagere indsamler Penge (S. 266).

I Zabern i Elsass sætter man, hvis en Bonde er en Uge eller mere bagefter sine Naboer med Tærskningen, en virkelig udstoppet Ged eller Ræv foran hans Dør, som Tegn paa at Kornaanden dvæler hos ham (S. 276).

I Poitou synes Kornaanden at tænkes i Ræveskikkelse. Naar Kornet er ved at høstes i et Distrikt, anstrenger alle Høstfolkene sig for at blive færdige saa hurtigt som muligt, for at de kan sende «Ræven» til den Bondes Marker, som endnu ikke har faaet sit Korn ind. Den, som mejer den sidste Haandfuld af Korn, siges «at have Ræven». Denne sidste Haandfuld bæres til Bondens Hus og sættes paa Bordet under Høstmaaltidet. Det er Skik at pjaske den over med Vand. Derefter sættes den paa Skorstenshylden og bliver der hele Aaret (S. 283).

Kornaanden kan tænkes i Skikkelse af et Svin. I Neuantz i Kurland koger Madmoderen, naar Byg saas første Gang et Aar, Rygbenet af et Svin tilligemed Halen og bringer dem ud til Saaemanden paa Marken. Han spiser deraf, men skærer Halen af og stikker den i Jorden; man tror da, at Kornaxene vil blive lige saa lange som Halen. Her er Svinet Kornaanden, hvis frugtbarørende Kraft særligt tænkes at ligge i Halen. Som et Svin sættes Aanden i Jorden ved Saatid, og som et Svin viser den sig igen ved Høsttid i det modne Korn. Hos de nærboende Ester kaldes det sidste Neg for Rugornen (S. 285).

I Nærheden af Udvarhely i Transilvanien bliver en levende Hane bundet ind i det sidste Neg og dræbt med et Spid. Derefter bliver den flaaet. Kødet kastes bort, men Skindet og Ferene gemmes til næste Vaar; og om Foraaret blandes Kornet fra det sidste Neg med Fer fra Hanen og strøs over Marken, der skal

pløjes. Kornaanden i Skikkelse af en Hane dræbes ved Høst, men staar op til nyt Liv og Virksomhed om Foraaret (268—69).

De anførte Exempler viser, 1) at Kornaanden ofte tænkes i Dyreskikkelse, 2) at denne Kornaand efter Høsten opholder sig i det utærskede Korn eller efter Tærskningen i Kornbeholderne, og 3) at denne Aand skal ud igen enten ved Midvinter, naar Dagene atter begynder at længes og derved bebuder Foraaret, eller ogsaa ved Saatid.

Anvendes nu disse Resultater paa Horatsstedet, vil man se, at det er i fuld Overensstemmelse med anden Folketro, at Ræven ligger i Kornbeholderen som en Personifikation af Kornaanden, og at den atter skal ud derfra for at gøre sin Gavn.

Vi ved saa lidt om antik græsk og romersk Folketro, at man med de anførte Analogier for Øje udmærket godt kan tro, at det har været en antik Skik at udstoppe en Ræv som Personliggerelse af Kornaanden og gemme denne i Kornbeholderen. For Folketroen vil det være naturligt at stoppe den godt ud, udover Naturens Grænser for derved, gennem sympatetisk Magi, at skaffe sig rigelig Høst til næste Aar.

Horats eller hans Hjemmelsmand kan godt have set en virkelig, udstoppet Ræv i en Kornkasse og i Mangel af anden Forklaring digtet en moralsk Historie om en Ræv, der forspiste sig i Korn, efter at den var krøbet ind i en Kasse gennem en Røve, som man i rationalistisk Forklaringsiver digtede til og samtidig gjorde saa meningsløs stor, at en Ræv kunde kravle derigennem.

Anerkender man denne Hypotese, er den overleverede Text hos Horats i den skønneste Orden.

De N. E. *en*-verben i historisk belysning¹.

Av

Carl Palmgren.

Den engelska verbtypen karaktäriseras som bekant, för såvitt det inhemska elementet beträffar, av sin övervägande enstaviga form. Medan exempelvis ett tyskt eller skandinaviskt verb i allmänhet har sin särskilda infinitivändelse, betecknas motsvarande del hos det engelska verbet enbart av stamslutet; och då normaltypen för ett enkelt verb i de förra språken är tvåstavig, så framgår härur för engelskan enstavighetstypen såsom den normala för ett inhemskt verb.

Fullt genomförd är emellertid ej denna typ, utan ha en del smärre verbgrupper av olika anledningar utvecklats vid sidan av densamma. Så uppstå genom vokalisk upplösning av palatalt *g* de N. E. verben på *-y* såsom *bury*, *hurry*, *worry* (M. E. *burien*, *horien*, *wirien*, F. E. *byrgan*, *wyrgan*) samt, genom en liknande utveckling av det gutturala *g*, verben på *-ow* såsom *follow*, *borrow* (M. E. *fol(o)wen*, *bor(o)wen*, F. E. *folgian*, *borgian* (s. Jespersen, A Mod. Engl. Gram. 6. 26)). Av ett annat slag äro de med ett suffix utbildade verben, förnämligast de med *r*, *l*, *n* bildade. Av dessa ansluta sig de första i N. E. till de föregående genom sitt vokaliska slutljud (N. E. *-er*), medan de båda senare överensstämma i slutljudets sonantiska karaktär (N. E. *-le*, *-en*). Av de

---

¹ Efterföljande framställning åsyftar att ge en översiktlig, men även i viss mån detaljerad redogörelse för uppkomsten och utvecklingen av den N. E. verbgrupp, som innehåller det verbala suffixet *-en*. Emellertid avser den ej att vara uttömmande i den meningen, att alla hithörande verb äro här upptagna utan endast de viktigaste och för de olika tidsperioderna mest belysande. En fullständighet av antydda slag torde ej heller vara för ämnets behandling nödig, då bildningarnas likartade karaktär inom de särskilda grupperna gör en hel del för behandlingen oväsentliga, vartill kommer, att en absolut fullständighet av materialet ej torde kunna åvägbringas, så länge N. Engl. Dict. ännu är i ofullbordat skick. Emellertid är det min avsikt att lämna en senare komplettering i detta hänseende, ehuru densamma näppeligen torde få mera än ett kuriositetsintresse.

nu anförda verbgrupperna är det den sistnämnda: verben på *-en*, som utgöra ämnet för följande framställning. — Förutom i de anförda punkterna skilja sig *en*-verben i ytterligare två avseenden från de övriga: de bilda i det nuvarande språket en egen begreppskategori, och det bildningssätt, de representera, är ännu produktivt och tillför språket alltså nya bildningar. Härigenom kommer denna grupp att i verbssystemet intaga en särskild ställning, så mycket mera framträdande, som någon direkt motsvarighet till densamma ej finnes i de besläktade språken.

Med benämningen *en*-verb är emellertid ämnet ej exakt angivet, då det finnes många verb på *-en* i engelskan, vilka ej falla inom dess omfång. Ej heller täckes detta av begreppet: «verb med *n*-suffix», då det likaledes finnes många verb, som äro så bildade, vilka i N. E. ej sluta på *-en*. Den precisering av ämnet, som därför är nödig, torde kunna affattas så: de till behandling föreliggande verben äro de med ett *n*-suffix bildade, vilka i N. E. sluta på *-en*. Härigenom uteslutas de båda antydda grupperna, vilka dels till bildningssätt, dels till utveckling äro från de andra skilda. Den första utgöres av de verb på *-en*, i vilka suffixet ej är verbalbildande utan redan finnes i nominalstammen, såsom är fallet i t. ex. verben *open*, *christen*, *(be)token*. Denna distinktion har naturligtvis alltid funnits, men är särskilt att framhålla i N. E., där gränsen mellan ordklasserna väsentligen bortfallit, och sålunda ett subst. eller adj. på *-en* direkt kan konverteras till verb, såsom i *burden*, *garden*, vilka aldrig existerat som formellt självständiga verb. Den andra gruppen bildas av de verb med *n*-suffix, vilka i N. E. sluta på *-n*, såsom *daen*, *learn*, *mourn* (M. E. *daonen*, *lernen*, *murnen*), ehuru suffixet visserligen här redan i äldsta tid ter sig som hörande till stammen. I M. E. var emellertid den formella skillnaden mellan dessa och *en*-verben ej så utpräglad, jfr. M. E. *lernen* och *lesnen*, N. E. *learn* och *lessen*. Olikheten i utveckling beror, som synes, på det före suffixet gående ljudet: när detta är en vokal eller ett vokaliskt ljud, bildar suffixet i oförändrad form verbslutet, och ett *n*-verb uppstår. Är det före suffixet gående ljudet åter ett annat, övergår detta med infändelsens fall att vara stavelsebildande och resultatet blir i N. E. ett *en*-verb. Härmed är ock den fonetiska förutsättningen för uppkomsten av ett sådant given och kan uttryckas så: suffixet skall föregås av ett sådant ljud, att det i final ställning blir sonantiskt; detta inträffar efter alla konsonanter utom *r*.

Det N. E. verbslutet *-en* motsvaras i de äldre perioderna genomsnittligt av M. E. *-n(i)en*, F. E. *-nian*. Av dessa är emellertid den M. E. typen ganska växlande, beroende på infinitivens olika form i de särskilda dialekterna och källorna. Sålunda står den nordliga dialekten i denna punkt på N. E.s ståndpunkt; i *Cursor Mundi* uppträda t. ex. N. E. *happen*, *darken* såsom *hapin*, *derkin* gentemot normalt M. E. *hapnen*, *derknen*, och liknande är förhållandet i andra nordliga källor. En vanlig variant är *-ne*, i kentiskan *-ni*: *blakne*, Havel., *qoikene*, Wicl., *rekeni*, Ayenb., Rob. Glouc. Ibland växla formerna hos samma källa, så hos Chauc., där infinitivändelsen ofta faller. Då nu jämte suffixverbet ett kortare i allmänhet står vid sidan av detsamma, så följer härav, att det ej alltid är möjligt att med bestämdhet säga, vilket av dessa som föreligger. Så torde hos Chauc. *whiten* (: *whiten* gan the orisounte sheene, Troil.) vara snarare N. E. *white* än *whiten*, såsom Cent. Dict. uppger; å andra sidan är det sannolikt, att *qwoiken*, Pr. Consc., *qwoikin*, Curs. M. äro det N. E. *quicken* och ej, som Stratm. Bradl. uppgiva, N. E. *quick*. Medan sålunda svårigheter möta i en del texter att identifiera formerna, finns det åter andra, som strängt hålla dem i sär; en sådan är Prompt. Parvul., där N. E. *-en* motsvaras av *-nin* (: *qwoiknin*), N. E. suffixlöst verb av *-in* (*qwoikin*). Till belysning av formernas växling i M. E. anföres här det N. E. *liken*, sådant det uppträder i några texter: *liknin*, Pr. P.; *likni*, Ayenb.; *likne*, Mandev.; *licken*, Alex (Sk.). — Den sonantiska valören hos suffixet är i sin helhet att räkna från den tid, då det får sin nuvarande beteckning (: *en*), d. v. s. N. E. Att emellertid övergången från den M. E. till den N. E. typen redan delvis försiggått i den yngre M. E. synes av de anförda beteckningarna med tämligen stor säkerhet framgå, ävensom att den utgått från den nordliga dialekten. Rörande själva övergångens förlopp åter, om densamma varit momentan eller successiv, om man således kommit direkt från M. E. *fastnen* till N. E. *fasten*, eller skrivningen *fastne* är uttrycket för en verklig övergångsform, torde väl knappast låta sig med någon säkerhet avgöra; att emellertid det första alternativet ej är uteslutet synes framgå av de hos Wicl. båda förekommande formerna *loosen* och *loosne*. Måhända har utvecklingen i någon mån varit beroende av det före suffixet gående ljudet.

Med den äldsta N. E. är emellertid suffixets med *-en* betecknade sonantiska karaktär fastslagen, såsom framgående ur samtida fonetiska uppgifter (Jespersen, Mod. Engl. Gram. 6. 22). Hos

Gill, Logonomia, möta sålunda N. E. *shorten*, *harden*, *hearken* transkriberade *tu shortn*, *tu hardn*, *tu harkn*. Detta suffixets ljudvärde är emellertid här inskränkt till inf., medan i de böjda formerna *n* ännu är konsonantiskt. Så har Gill *hapneth*, *håstned*, *öpned*, *öpnest*; och enstaka sådana M. E. skrivningar förekomma ännu in på 1700-talet: *flatned* (1631), *deepned* (1699), *deadning* (1723). I ett fall har i N. E. den dubbla skrivningen blivit uttryck för en betydelseskiftning, nämligen i *lightning* «blix» och *lightening* «upp-, belysning».

I några enstaka fall är som bekant suffixets beteckning i N. E. ej *-en* utan *-on*, såsom i *reckon*, en skrivning, vilken även uppträder i några andra ej hithörande ord, såsom *beacon*, *weapon*. Detta uppenbarligen på franskt inflytande beroende skrivsätt var i M. E. ganska vanligt, varjämte här även andra sekundärvokaler förekomma. Medan av det anförda *reckon* i M. E. egendomligt nog endast *e*-former synes finnas (: *rekene*, Chauc., *rekeni*, Ayenb., *rikenen*, Ancr. R.), äro av andra verb *o*-former ej sällsynta, så i Destr. Tr. (: *blackonet*, *hardonet*, *happont*, pass. participer); därjämte även *-i-* (: *dirkins*, Ant. Arth. «darkens», *hapin*, Curs. M.) samt någon gång *-u-* (: *fulsun*, Gaw). Detta sista, M. E. *fuls(t)nen* «aid, support» (< *fulst*) uppträder dessutom under formerna *filson*, Destr. Tr., *felsen*, Alex.

*

*

*

Den följande framställningen avser att utgöra en sammanhängande redogörelse för *en*-verbens utveckling under språkets olika perioder — på grundvalen av en del för varje period utmärkande bildningar — samt för de inflytelser, yttre eller inre, de under desamma varit utsatta för. Som denna utveckling torde framstå tydligare mot bakgrunden av verbens ställning i det nuvarande språket, så följa här närmast några anmärkningar om denna senare.

I N. E. är som bekant ett *en*-verb av den vanligaste typen bildat av ett adjektiv och har en dubbel betydelse: 1. kausativ, 2. inkoativ. *Brighten* betyder således: 1. *make bright*, 2. *become bright*. Naturligen givas dock enstaka exempel, där endast den ena betydelsen nu är företrädd, i det den andra är utdöd eller föråldrad.

Jämte denna huvudtyp bestå i N. E. mindre grupper av *en*-verb, dock utan samma enhetliga karaktär som denna. Dessa äro

de till subst., inhemska eller främmande, bildade, såsom *frighten*, *happen*, *threaten*, samt de rent verbala bildningar, till vilka intet nominalt stamord finnes, såsom *hearken*, *glisten*, *listen*. Därjämte finnas en del isolerade former av olika eller omtvistat ursprung, såsom *(be)dizen*, *cozen*, *ratten*, och slutligen återfinnes i dialekterna ett och annat *en*-verb, vilket lätt igenkännes på sin skandinaviska prägel, såsom t. ex. *gizzen*, *slocken*, *storken* (Sv. *gistna*, *slockna*, *storkna*).

Huru förhållandet mellan dessa grupper gestaltat sig i den språkliga utvecklingen torde framgå av det följande; här må tillse vidare endast framhållas, att den nu dominerande gruppen ursprungligen varit den minsta, medan de övriga bibehållit sig inom i det hela oförändrade dimensioner.

I det Fornengelska språkmaterialet utgöra de verb med *n*-suffix, vilka här komma i betraktande, ett ringa fåtal. Av de nu levande bildningarna förskriva sig endast ett tiotal från denna period, vartill kommer, att identiteten mellan de F. E. formerna och deras motsvarigheter i N. E. ej alltid är fastställd. Emellertid förekomma å andra sidan en del bildningar till stammar, vilka nu försvunnit ur språket.

Till de här givna fallen är att jämföra Schuldt, *Die schwachen Verba im Altenglischen*.

I. Adj. bildningar.

*beorhtnian, Northumbr. *(ge)berhtnia*, «make bright», N. E. *brighten* (N. Engl. Dict.: «It is possible that the mod. Engl. word is a new formation on *bright*»). Sweet (Stud. Dict.) anger formen som *gebrehthnian* samt intrans. («become bright»).

fæstnian, N. E. *fasten*; synes vara det äldsta säkra av adj. bildade *en*-verb i N. E.

ā-swærnian «be confounded» : *swær(e)* «heavy, grievous»; (synes ej ha överlevat F. E.).

murcnian «complain» : *murc* (once) «grievous»; hos Orm: *murcnenn* «murmur»; är kanske snarare att betrakta som en verbal bildning (se nedan III).

II. Subst. bildningar.

De hithörande fallen äro så gott som alldeles försvunna i N. E., och även i M. E. fortleva endast enstaka former.

drohtnian «pass life» : *droht* «manner of life».

molsnian «become mouldy» : *mols* «decay».

sætnian «lie in wait for» : *sæt* «ambush».

trahtnian «treat, discuss» : *traht* «commentary».

þréatnian «force», N. E. *threaten*. Den nuvarande betydelsen uppträder visserligen först med M. E.

III. Verbala bildningar.

I motsats till de föregående äro dessa till stor del ännu bevarade och bilda således det äldsta skiktet av *en*-verb i det nutida språket. De stå vid sidan dels av starka, dels svaga verb.

a) starka verb:

ā-, on-wæcnian «awake, arise» : *wacan* (även svagt *wacian*).

brytnian «distribute» : *bréotan*.

wisnian «wither» : *-weosan* (Siev. Gr. § 382. a 3).

b) svaga verb:

glisnian, N. E. *glisten* : *glisian*.

hlysnan, North. *lysna*, N. E. *listen* : *hlystan*.

heorcnian, N. E. *hearken* (: F. Fries. *herkia*).

gerecenian, N. E. *reckon* : *reccan* «explain».

Slutligen tillkomma i F. E. en del isolerade bildningar utan något påvisbart stamord, ävensom enstaka lånord. Hit höra:

brosnian «crumble».

on-hohsnian «abominate».

belistnian «castrate».

teofonian «join together».

stefnian «summon» : Skand. *stefna* (Kluge Grdr.).

scrútnian «investigate» : Lat. *scrutinari*.

Vad det F. E. suffixets funktion och karaktär beträffar, så synes av materialet otvetydigt framgå, att detsamma varit övervägande betydelselöst. Detta visar sig dels av de verbala bildningarnas överensstämmelse i betydelse med parallellverbet, dels ock därav, att även vid nominalbildningarna ett direkt avlett verb vanligen står vid sidan av dessa utan någon anmärkningsvärd betydelseolikhet, varför *n*-verben i regeln uppträda som varianter av de förra. Sådana par äro t. ex.

fæstan : *fæstnian*

murcian : *murcnian*

drohtian : *drohtnian*

sæltian : *sætnian*

þréatian : *þréatnian*.

Härigenom närma sig även de nominala bildningarna den tredje gruppen, ett drag, som genomgår hela den senare bildningspro-

cessen, utan att det dock torde vara möjligt att påvisa det exakta förloppet vid de särskilda bildningarnas uppkomst.

Då således suffixet *ej* i F. E. (liksom ännu överhuvud i M. E.) uppvisar några spår av sin senare, ovan anförda funktion, torde med några ord erinras om den F. E. principen för kausativ- och inkoativbildningarna. Dessa ske här som bekant genom direkt avledning ur ett adjektiv, varvid skillnaden enbart betecknas av konjugationsklass, så att kausativerna tillhöra den första, inkoativerna den andra klassen. Så bildas av

<i>beald</i>	1. <i>bielðan</i>	2. <i>bealdian</i>
<i>heard</i>	1. <i>hierðan</i>	2. <i>heardian</i>
<i>deaf</i>	1. <i>á-dlefan</i>	2. <i>á-deaflan</i>
<i>sláw</i>	1. <i>á-slæwan</i>	2. <i>á-sláwian</i>
<i>wác</i>	1. <i>wæcan</i>	2. <i>wácian</i>

av vilka de förra äro uttryck för begreppet *make bold, hard* etc., de senare för *become, be bold, hard*. Emellertid visa sig redan i F. E. ansatser till utjämning på den förra gruppens bekostnad; så äro *bráðian, heardian* här även trans., vilket i M. E. är fallet med flertalet av de ursprungliga inkoativerna.

Till de F. E. *n*-verbens karaktäristik hör ock frågan om deras ställning till motsvarande bildningar i de övriga germanska språken. I denna punkt kan F. E. i allmänhet sägas överensstämma med vestgermanskan till skillnad från gotiskan och nordiskan, där de inkoativa verben på *-n* som bekant utgöra en särskild och starkt utvecklad grupp, vilken i gotiskan bildar en egen konjugationsklass (inf. *-nan*). I vestgermanskan åter antingen följa *n*-verben någon av de vanliga klasserna, så i F. E. den andra, eller ock fördela de sig på flera, så i Fornhögt. huvudsakligen på den andra och tredje (*-inón, -nén*), i Fornsax. på första och andra (*-nian, -non*). Även i fråga om bildningssättet visar sig överensstämmelse mellan F. E. och exempelvis Fornhögt. (Wilmanns, Deutsche Gramm. II. § 79 b).

Det förtjänar emellertid att uttryckligen framhållas, att intet i de vestgermanska (här speciellt engelska) verbens framträdande berättigar att uppställa något sammanhang mellan dem och de gotiska verben på *-nan*, en sammanställning, som ej sällan möter, och av vilken följa en del vilseledande beteckningar av de engelska verben såsom ursprungligen reflexiva, passiva eller inkoativa (så Skeat, Principles I. ss. 275—6, Storm, Engl. Philol. s. 690 till *awaken*), s. Wilmanns l. l. § 56. Jfr. även Egges försök att

påvisa inkoativ grundbetydelse hos en del F. E. *n*-verb (Amer. Journ. of Philol. VII. ss. 38—45).

Slutligen är även här att beröra en av N. Engl. Dict. i dess artikel (: *-en*⁵, suffix) uppställd grupp av germanska verb på *-n* avledda av adj., i vilka suffixet förmenas äga en rent trans. betydelse såsom i Fornhögt. *festinôn*. Det torde dock vara svårt att konstatera en sådan grupp, dels på grund av materialets knapphet (det enda av N. E. D. anförda exemplet är det nämnda), dels ock på grund av de olika härledningar, som kunna komma i betraktande (Wilmanns l. l. s. 103).

De nu framställda huvuddragen av *en*-verbens förekomst i F. E. återfinnas i det stora hela oförändrade i Medelengelskan. Utvecklingen här utgör väsentligen endast en kontinuering av den förra periodens bildningsarter, dock så, att adj. bildningarna förete en bestämd tillväxt, medan de båda andra grupperna hålla sig ungefär inom samma gränser som i F. E. Dessutom tillkommer emellertid ett nytt material av skandinaviska och romanska element, vilka mer eller mindre ansluta sig till de inhemska och ej torde vara utan betydelse för den ökade spridning, suffixet särskilt med början av nästa period vinner.

Följande utgör ett urval av de M. E. bildningarna, ordnade efter samma grund som de F. E.

I. Adj. bildningar.

blaknen, Curs. M., Havel., Destr. Tr.; endast intrans.; trans. först i N. E. (Huloet, 1552). .

derknen, *-u-*, Hom., Ant. Arth., Kath.; i Curs. M. *durken*, *derkin*; trans. och intrans.

hardnen, Orm, Curs. M. (: *hardend*, part. pass.), Destr. Tr.; trans. och intrans.

lesnen, *-a-*, E. E. All. P., Alex (: *lessen*), Cath. Angl. (: *to lessyne*); trans. och intrans.

*lihtnen*¹ «light (up), shine», Curs. M. (: *lightend*, part. pass.), Wicl., Prompt. Parv.; trans. och intrans.

*lihtnen*² «relieve», Jos. Arim.; i egentl. trans. bet.; ss. intrans. i bet. «descend» snarare verbal bildning (se nedan III).

liknen, (cit. se ovan); i M. E. vanl., liksom nu uteslutande, trans.

losnen, hos Wicl. (se ovan); trans. liksom nu övervägande. Jfr. Skand. *losna*.

quiknen, Langl., Curs. M. (: *quickend*, imperf.), sannolikt även
quiken, Pr. Consc.; trans. och intrans.
sekn(i)en, N. E. *sicken*, Orm, Ancr. R., Pr. P.; endast intrans.
soft(e)nen, Hoccl., D. Arth., Chauc.; i dessa citat end. trans.
whit(e)nen, Psalt. (: *whitened*, part. pass.); även intrans.
 (Anchr. R.).

II. Subst. bildningar.

Dessas betydelse företer likasom i F. E. och även i N. E. ingen särskilt utpräglad karaktär.

botnen «make, become better», Kath., Will. of Pal., Langl.:
bote, F. E. *bót* «remedy».

flstnen «aid, support», se ovan.

gestnen, -i- «entertain, lodge», Ancr. R., Shorh., Curs. M.:
gest, F. E. *giest*, Skand. *gestr*.

happ(e)nen, Mandev., Destr. Tr., Curs. M. (se ovan) : M. E.,
 Skand. *hap*.

oluhnen «flatter», Ancr. R., Jul. : *oluht*, F. E. *olyht-word*
 «flattery».

partnen «share», Trev. (: *partenyng*), Polit. Poems., Golagr.
 Gaw.: M. E., F. Fr. *part*.

III. Verbala bildningar.

Om betydelsen gäller detsamma som för föregående grupp.

agrot(o)n(i)en «surfeit», Pr. P., Chauc. : *agroten*; för skriv-
 ningen -on-, se ovan.

costnien «cost», Ayenb., Rob. Glouc. (: *costenede*, impf.),
 Langl. (: *costened*) : *costen*, F. Fr. *coster*.
n-formen är av äldre dato än den suffixlösa.

halsnien «salute, conjure», Ayenb. (: *helsni*) : *halsien*.

*lihtnen*² i bet. «descend», Curs. M., Gesta Rom. N. E. D.:
 «in sense 5 (: «descend, alight») perh. rather an extension
 of *light* v., the inf. termination -en being taken as part
 of the stem».

querk(e)nen, N. E. dial. *querken* «suffocate», Pr. P. (: *qverkenyd*
 «suffocatus») : *qverken*, äv. hos Pr. P.

turknen «turn», N. E. föråldr. el. dial. *turken*, Alex (: *tor-*
kans, pres.) : *turken* (F. Fr. *torquer*).

IV. Skand. bildningar.

I motsats till de föregående grupperna förete dessa en enhet-
 ligt framträdande betydelse, nämligen den för Skand. utmärkande

inkoativa. Dock är att märka, att de ej inskränka sig till denna, utan i flere fall ock antaga trans. bet., vilken även kan vara den enda förekommande (s. Björkman, Scand. Loanw. I. s. 15 footnote).

bliknen «become pale», E. E. All. P.: Skand. *blikna*; i bet. «shine» (: *blyknande* perles, samma text) kan det vara en utvidgning av M. E. *blikien* (F. E. *blician*) och således höra till grupp III.

bolnen «swell», Curs. M., Pr. P. (: *bolnyn* «tumeo»), ännu hos Palsgrave (1530): *I bolne*, Jenfle. Därjämte även trans. hos Hampole, Wicl. : Skand. *bol(g)na*.

(*heinen* «exalt» endast trans., Pr. P. (Ms. Harl.) : Svenska *höjna* (Rietz); kan dock även vara en biform till M. E. *hegen* «exalt». Jfr. även Got. *ushauhnan*.)

morknen «rot», E. E. All. P. (: *mourkne*) : Skand. *morkna*.
rudnen «become red», Jul., Marh. : Skand. *roðna* (obs. dock olikheten i dental och vokal).

sloknen «quench, extinguish», Pr. P. (: *slokbyn*), Hamp. Psalt., Townl. (: *slokin*) : Skand. *slokna*, intrans.; synes endast vara trans. Ännu dial. i N. E. (se ovan).

(*tharnen* «lack», Orm., Havel. (: *tharne*), Pr. Consc. : Skand. *þar(f)na*.)

V. Franska bildningar.

Dessa skilja sig visserligen formellt mera från de inhemska; men att de till en viss grad assimilerat sig med de engelska verben synes otvivelaktigt, liksom de ock delvis själva påverkat dessas form (se ovan). Betydelsen är övervägande trans., i de med pref. *en-* bildade även av kausativ anstrykning.

abandonen, Chauc., Gow. (: *abandonned*).

botonen, *-enen*, Pr. P. (: *bothon* clothys, *botono*, *fibulo*, N. E. D.; *botonin*, Stratm. Bradley), N. E. *button*.

somonen, N. E. *summon*, uppvisar den anslutning till de inhemska verben, som ovan antytts. Ex. *somoni*, Ayenb., *someni* (?), Rob. Glouc., *somne*, Chauc., *sompne*, Langl., *somned(e)*, Trev.

Av de med pref. *en-* bildade kunna anföras:

enpoisonen, Langl., även *poiseninge*.

enprisonen, Rob. Glouc.

enresonen «converse with», Rob. Glouc.

Med verbslut *-inen*:

enfaminen «famish, hunger», Chauc., E. E. All. P.

enluminen «illumine», Chauc.

(*engreinen* «dye in grain», Langl., N. E. *engrain*.)

Till de M. E. formernas belysning äro ytterligare att anföra några anmärkningar om deras frekvens i förhållande till de ovan berörda kortare verben, vare sig dessa gå tillbaka till F. E. eller först uppträda med M. E. Vad som härvid särskilt vid adj. bildningarna träder i dagen är, att dessa i motsats till sina N. E. motsvarigheter endast uppträda som mer eller mindre sporadiska biformer av de kortare verben, något som en blick på citaten i Stratm. Bradley är tillräcklig att visa. De M. E. normalformerna äro således icke *blaknen*, *qviknen*, *hardnen*, utan *blak(i)en*, *qvik(i)en*, *harden*; och jag tillåter mig här att anföra formerna av de ifrågavarande verben i den källa, som i detta hänseende torde vara den mest belysande i M. E., nämligen Prompt. Parvul.

Utdraget är från Mayhews ed. (E. E. T. S., Extra Ser. CII). M. E. *-en* betecknas här med *-yn*, sål. *-nen* med *-nyn*.

Blakyn, or make blake : Denigro

Derkyn, or make derk : Obscuro

Hardyn, or growyn harde : Dureo

Lessyn, or makyn lesse : Minuo

Lyhtyn, or kyndelyn ffyrr or lyghtnyn Candelys or odyr
lyhtys : accendo

Lyhtnyn byrdyns or wettys : Deonero

Lyhtyn, or make chargys or wyhttys more esy : Alleuio

Lyknyn : Similo

Qoyknyn : Vegeto, Viuifico

Seknyn, or beynge seke : Infirmitas.

Som synes, är det endast i fyra verb, som *n*-formen förekommer, därav i ett (: *lihtnen*¹) som variant av den kortare. Egendomlig är den skillnad, som Prompt. gör mellan *Deonero* och *Alleuio*, det förre på *-nyn*, det senare *-yn*; i N. E. är här endast *en*-formen bruklig (se nedan).

Till slut må till jämförelse med de senare N. E. bildningarna anföras ytterligare några av Prompt.s former:

Gladdyn, or cheryn : Hillaro

Maddyn, or waxyn wode : Insanio

Moystyn, or make moyste : humecto

Rypyn, or waxyn rype : Maturio

Rypyn, or make rype : Maturo

Scharpyn thyngys that ben dul of egge : Acuo

Schortyn : Breuio

Sweetyn, or make a thyng swete to mannys taste : Dulcoro.

Stratm.-Bradley anför dessutom (från Camden Soc. ed.):

thikkin «thicken»

thihtin «solido»

widin «dilato».

En blick på de nu skildrade tidsperioderna visar, att de inhemska *en*-verb, språket vid den N. E. periodens inträde ägde, huvudsakligen voro ett fåtal från F. E. nedärvda verbala bildningar (M. E. *glis(t)n(i)en*, *herknen*, *listnen*, *-u-*, *-e-*, *rek(e)nen*, *wisenen*, (*a*)*wak(e)nen*) samt de något talrikare adj. bildningarna, vilka tillkommit i M. E. (*blaknen* etc.) samt slutligen någon enstaka subst. bildning (*thretnen*, *hap(pe)nen*). Den utveckling, som nu följer, visar en stark och systematiskt försiggående utvidgning av adj. formerna, ävensom riktandet av subst. gruppen med en del mycket vanliga bildningar, varemot de rent verbala förbli isolerade och endast tillökas med någon enstaka nybildning. Så har under tidernas lopp en förskjutning mellan kategorierna inträtt, som lett till en omkastning av de ursprungliga proportionerna dem emellan.

Liksom i M. E. så sker ock i N. E. de nya formernas framträdande endast gradvis, och den rivalitetsprocess med ett äldre verb, som genomgått den hittills skildrade utvecklingen, förnyas ock här. Ett gott stöd till fastställandet av detta förlopp ge uppgifterna hos de grammatiska och lexikaliska auktorerna från de resp. tidsskedena, av vilka här särskilt komma i betraktande: för 16 årh. Palsgrave [P.] (1530) och Cooper [Coo.], *Thesaurus Linguae* (1565), för det 17. Cotgrave [Co.] (1611) och Sherwood [Sh.] (1622) samt för det 18. Johnsons *Dictionary* [J.]. Vidare är naturligtvis N. E. D. en oundgänglig hjälpkälla för att kunna följa formernas äldre historia, varför de kronologiska uppgifterna, där denna källa sviker, ej kunna göra anspråk på samma tillförlitlighet.

I. Adj. bildningar.

a. 16 årh.

bolden, 1526, Tindall; [*embolden*, 1571, Campion, *Hist. Irel.*

(: *embouldned*, pass. part.); detta snarare en verbal bildning, se ned. III]; P.: I *bolden* or make hardy, Janime.

- Co: enhardir, to *imbolden*. I M. E. *belden*, *bolden*, *enbolden*, äldre N. E. *bold* (sista ex. 1706, De Foe), *embold* (sista ex. 1598, Sylvester, Du Bartas); endast trans.; intrans. bet. (sälls.) först på 1800-talet.
- deafen*, 1597, Shaksp. Henr. IV (2) III. 1. 24 (: *with deafning clamours*). Co: assourdir, to *deafen* or make deafe. I M. E. *deffen*, älsta N. E. *deaf*. P: *I deeffe*, I begyn to wante my heryng. Thou *deeffest* me with thy kryeng. Därjämte M. E. *deven* (F. E. *déafian*), N. E. (Skottskt och Nordeng.) *deave*.
- fatten*, 1552, Huloet (: *fatten* or make fatte, crasso). Co: engraisser, to feed, franke, *fatten*. I M. E. *fatten* (F. E. *fætian*), N. E. *fat* (se nedan). P: *I fatte* a beest, Je engresse. Coo: porcus saginatus, an hogge *fatted* or franked. Shaksp. har endast *fat* (Haml. IV, 3 et passim).
- moisten*, 1590, Faerie Qu. (: to *moysten* their roots dry). Co: amoitir, mouiller, to *moysten*. I M. E. *moisten* (se ovan). P: *I moyst* a thing, Je moille. Coo: humectatus, *moysted*. Shaksp. har bägge formerna (2 ggr. vardera). I mod. eng. *moist* end. i uttrycket *moist one's lip*, *moist one's clay* (sl.) «fukta sin aska».
- ripen*, 1561 (: the figges *ripened* not). Coo: Some trees *ripen* (maturant) their fruit very soone. Co: ameurir, to *ripen*. I M. E. *ripen* (se ovan). P: he *rypeth* a pace. Levins, Manip. (1570): to *ripe*, maturare. Shaksp. har 5 *ripe*, 12 *ripen*. I mod. eng. endast det senare.
- sharpen*, 1530, P: *I sharpen*, Je aguyse. Coo: dentes acuere, to *sharpen* his teeth. Co: aigrir, *sharpen*. Aguisé, *sharpned*. I M. E. *scharpen* (se ovan), detta även hos P: *I will sharpe* my knyfe; he *sharpeth* his knyfe. Shaksp. endast *sharpen*. I mod. engelska båda (se ned.).
- shorten*, 1530, P: *I shorten* tyme, Jarege. Coo: corripio, to *shorten*. Co: abbreger, to *shorten*. I M. E. *schorten* (se ovan), äldre N. E. *short* (Spenser, Sonnets: let my love *short* her wayes . . . or else *short* my dayes). Shaksp. har två *short*, eljes *shorten*. I Hakluyt's Voyag. (1599) intrans. (: as we *shorted* upon the said warpe). I mod. eng. endast *shorten*.
- straighten*, 1592, Hooker, Eccles. Polity (: a crooked stick is not *straightend*). Co: roidir, to *straighten*. Stratm.-Bradley upptager end. M. E. *streiten* (N. E. *strait*). N. E.

straight ha P: I *strayght* a thyng, Je redresse, samt Levins: to *streight*, dirigere. I mod. eng. synes detta nu vara inskränkt till skottskan.

sweeten, 1592, Sylvest. Du Bart (: Noah *sweetens* his captivity). Co: addoucir, to *sweeten*. I M. E. *sweten* (se ovan), äldre N. E. *sweet*: Udall, Erasm. (: Hunger . . . *sweeteth* alle thynges). Marston, 1602 (: Your accordance *sweetes* my breast). Sidney har *sweet* och *sweeten*, Shaksp. end. det senare.

thicken, 1565, Coo: densare, to *thicken*. Co: to *thicken* or wax thick, s'espessir. I M. E. *thicken* (se ovan), äldre N. E. *thick*: Hakluyt, Voy. (: sheeps, milke, *thicked* and salted). Shaksp. har 1 *thick*, 3 *thicken*. Enstaka, poet. användning ännu i mod. eng. (Coleridge, Anc. Marin.: 'The Nightmare . . . who *thicks* man's life with blood).

weaken, 1565, Coo: olium . . . *weakneth* (hebetat) the strength of all poysons. Attenuatus, *weakened*. Shaksp. endast *weaken*. Co: affoiblr, to *weaken*. I M. E. vanl. *waken*, -o-, därjämte *wayken* (Chauc.), äldre N. E. *weak*. P: *weaked* with sycknesse. Dr. H. More (Psychozoia, 1640: our doctrine will *weak* the knee).

Av de anförda fallen framgår, att det synes vara till gränsen av det 16. och 17. årh., som suffixets egentliga uppsving är att förlägga. Medan Palsgrave ännu har övervägande kortformer och hos Cooper de båda slagen synas vara ungefär jämnt fördelade, äro däremot hos Cotgrave *en*-formerna de normala, ibland dock växlande med de andra. Härmed överensstämma ock en del samtida uppgifter angående bildningssättet, av vilka särskilt Palsgraves här citerade torde äga sitt intresse:

s. v. *waxe*: «I waxe, I begyn, I become, or I make fayre, foule, wyse, foolysshe, great, lytell or such lyke. So that in our tonge we have none other maner to expresse inchoacion suche as the latynes call verbes inchoatyves but by putting one of these verbes, I waxe, I begyn, I become, or I make, byfore our adjectives. But the frenchemen forme a verbe out of their adjectives selfe, which is of their seconde conjugacyon and used lyke meane verbes; as je embellys, je enlaydis, je assaygis, je enfollys, je agrandys, je appetisis and so of the resydue.» — Med «verbes inchoatyves» förstår Palsgrave här tydligen såväl dessa som kausativerna, varför det moderna bildningssättet är honom helt främmande. Något egendomligt förefaller dock detta, då han själv

använder flera av de M. E. bildningarna i direkt sammanställning med de franska, sålunda

I *harden*, Jendurcis.

I *lessen* or make lesse, Jappetisse.

I *lyghten* a man of his burden, Jallege.

I *quycken*, Je revyve.

I *soften* a thyng, I make it softe.

Med 17. årh. omnämnas emellertid bildningarna av grammatici, av vilka här två anföras, Gill och Wallis.

Gill, Logon. Anglica (1621), Cap. XII. De Verbo (ed. Jiriczek ss. 58. 59):

Ad hanc (primam) Conjugationem afferuntur omnia fere derivata . . . Vt, a *wurship* dignitas, *tu wurship*, colo; . . . a *fish*, piscis, *tu fish* piscari; sic ab *hous*, domus, *bed*, lectus, *börd*, mensa; *tu hous*, *tu bed*, *tu börd*, tecto, lecto, mensâ, recipere . . . Sic & ab Adiectivis enascuntur Verba; vt a *short*, brevis, *tu shorten* abbreviare; ab *hard*, durus, *tu hardn*, indurare.

Wallis, Gramm. Linguae Anglicanae (1652) Cap. XIV. De Etymologia:

«Substantiva item non pauca, aut etiam Adjectiva, Verbaliter posita, degenerant in Verba . . . ut a *house*, domus, *to house*. . . Nonnumquam tamen (præsertim Adjectivis) adjungitur terminatio *-en*. Ut *hast*, celeritas, *to hast*, *to hasten*, accelerare: *length*, longitudo, *to lengthen*, prolongare: *strength*, vires, *to strengthen*, vires addere: *short*, breve, *to shorten*, abbreviare: *fast*, fixum, *to fasten*, figere: *white* album, *whiten*, album reddere: *black*, nigrum, *to black*, *to blacken*, denigrare: *hard*, durum, *to harden*, durum facere: *softe*, molle, *to soften*, mollire; aliaq; multa.» En senare uppl. (av 1765) upptager ytterligare ett tiotal bildningar.

Som synes, står detta uttalande på fullt modern grund; och det är endast genom bildningarnas antal och deras ställning till kortverben, som denna tidsperiod i detta hänseende skiljer sig från nutidsspråket.

b. 17. årh.

Antalet nytillkommande bildningar är här ungefär detsamma som under det föregående årh. Av dessa yngre verb har Cotgrave ej sällan den kortare formen, liksom Palsgrave för det 16. årh.s.

deaden, 1666, Pepys' Diary (: the fire which *deadened* . . . the glory of his services). Co: admortir, *to dead*, stint. Sh: *to dead*, admortir. I M. E. *deden* (F. E. *déadian*),

- äldre N. E. *dead*, ännu vanl. 17. årh. (sista ex. 1748, Thomson: *thy toil shall dead thy fire*) samt i mod. amerik. slang. J. upptager bägge formerna utan någon inskränkning.
- deepen*, 1605, Stow, Q. Eliz. (: *he heightened the ditches, deepened the trenches*). Co: *approfondir*, to *deepen*. I M. E. *depen*, N. E. *deep*, sälls. (enstaka ex. i 16. årh.).
- flatten*, 1631, Donne, Progr. Soule (: *as if . . . their round bodies flatned were*). Co: *aplatir*, to *flat*. Sh: To *flat*, *flatten* or make flat, *flattir* (!), *aplatir*. Det kortare verbet uppträder här ungefär samtidigt (älsta ex. 1607). I mod. eng. bägge (se nedan).
- freshen*, 1697, Dampier, Voy. (: *the wind freshened upon us*). I M. E. *freshen*, äldre N. E. *fresh*, enstaka ex. ännu på 1800-talet. Däremot N. E. *refresh* med nu ovanlig biform *refreshen*.
- redde*n, 1611, Co: *saurir les harencs*, to *redde*n herrings (denna bet. ännu dialektiskt); däremot samma källa: herrings are layed on hurdles to be *redded*. I M. E. *reden* (F. E. *réadian*) äldre N. E. (sälls.) *red* (sista ex. 1736: bread, *redded* in the oven and scorched).
- sadden*, 1628, Feltham, Resolves (: *he sadneth his incumbred soule*); i den nu dial. betydelsen «make solid» cit. fr. 1600. I M. E. *sadden* (end. den senare bet.) äldre N. E. *sad* (sista ex. 1810: *when nature's visage sads the sight*.) J. har endast *sadden*.
- slacken*, 1629, Donne, Sermons (: *such a rest . . . as shall slacken our endeavour*). Förut N. E. *slack* och så ännu vid sidan av det förra (se nedan). Milton och Dryden synas ha båda formerna utan åtskillnad. Därjämte N. E. *slake* (M. E. *slakien*, F. E. *slacian*).
- stiffen*, 1603, Shaksp. (: *stiffen the sinews*, Haml. V. 3). Co: *affermir*, *raidir*, to *stiffen*, *harden*, *straighten*. I M. E. *stiffen*, äldre N. E. (ännu dial.) *stiff* (1582, Stanihurst, Aeneid: *But Dido affrighted stiff in her obstinat onset*). Därjämte N. E. dial. *stive* (M. E. *stivien*, F. E. *stifian*).
- widen*, 1608, Shaks. Coriol. (: *fortune widens them*). Co: *eslargir*, to *widen*. I M. E. *widen* (se ovan).
- c. 18. årh.

visar en högst betydande tillbakagång av bildningarnas antal, och av de nyuppträdande formerna ha endast ett par vunnit burskap i språket.

broaden; uppträder först hos Thomson, 1726 trans. och 1727 intrans. Johnson anmärker om denna form: «I know not whether this word occurs but in the following passage: Low walks the sun and broadens by degrees (Thomson)», vartill N. E. D. tilllägger: «but the same author had used it in the trans. sense». — I M. E. *breden*, *broden*, intetdera bevarat i N. E.

gladden, 1712, Steele, Spectat. Ett enstaka citat från 1558 finnes, men verbets egentliga förekomst daterar sig från 1700-talet. I M. E. *gladien* (F. E. *gladian*) äldre N. E. *glad* (Pope, Swift). Ett i M. E. en gång belagdt *gladenien* kan ej anses för identiskt med det N. E. verbet (N. E. D.).

hoarsen, 1748, nu föråldr. I M. E. *hasen*, äldre N. E. *hoarse*. *madden*, 1735, Pope (: they *madden* round the land). J. har *madden* och *mad* (< M. E. *madden*), det senare hos Shaksp., Milton och Dryden, och varav part. ännu förekommer i «the madding crowd» (i Gray's Elegy).

tighen, upptaget hos J. Jfr. ovan M. E. *thihten*.

toughen, 1707, Mortimer, Husbandry (: hops . . . lay three weeks to . . . *toughen*). Något kortare verb synes här aldrig ha uppkommit.

d. 19. årh.

företer visserligen åter en tillväxt i suffixets bruk, men nybildningarna här ha en övervägande litterär prägel och synas huvudsakligen ha tillkommit som stilistiska hjälpmedel, varför de ej heller i egentlig mening tillhöra språket.

coarsen, 1805, Taylor i Robberds Mem. (: *coarsening* her attachment); 1837, Martineau (: the *coarsening* and hardening of mind). Rita i The Smart Set (1906) skriver: it *coarsens* and *cheapens* (fr. 16 årh.) the very entourage of Court and State. Intrans. 1880, Crommelin (: the clay *coarsens*). Intet verb *coarse.

colden, använt av Grosart (1863) trans. och intrans. (: to *colden* his first love; suffer his affection to *colden*).

laten, 1880, Miss Broughton (: the summer *latens*). 1889, Pall Mall Gaz. (: *latening* the hour by degrees).

olden, 1827, Mary Frampton (: her face is *oldened*). Använt av Thackeray, trans. och intrans. (Van. Fair: in six weeks he *oldened* more than . . .; Pendenn.: emotion seemed to *olden* him). Äldre N. E. även *old* (sista ex. 1741).

worsen, Stevens. Dav. Balfour (: the weather in the end considerably *worsened*). N. E. föråldr. *worse* (M. E. *wursien*).

Andra isolerade fall av samma slag äro t. ex.

closen (ett citat 1860), *dimmen* (ett citat 1828), *dullen* (ett citat 1832), *falsen* (1888), *fiercen* (1831), *grossen* (1899), *sleeken* (Mrs. Browning).

Det är emellertid, i betraktande av det förlopp, den äldre utvecklingen företett, ej uteslutet, att dessa bildningar en gång kunna komma att införlivas med språket såsom allmänt brukliga former.

II. Subst. bildningar.

Den ovan antydda tillökningen av denna grupp faller nästan uteslutande inom 16. årh.; de efter denna tid tillkommande bildningarna äro väsentligen likställda med de senast anförda adj. bildningarna.

hasten, 1565, Co: mortem accelero, to *hasten* death. Co: accelerer, to *hasten*, -leré, *hastned*. I M. E. *hasten*, N. E. *haste*, även hos Co: accelero, to *haste* or speede. Sh: to *hast* or *hasten*, s'haster, *hastened*, *hasted*, *hasté*. I mod. eng. *hasten* det vanl., *haste* litterärt el. poet. I 18 årh. synas verben ännu vara likställda. J. upptager dem utan åtskillnad. Fielding (T. Jones) har: he *hasted* away to overtake Mrs. W.

hearten, 1530, P: I *harten*, I bolden or encourage. Shaksp. 2 ex. Co: accourager, enhardir, to *hearten*, imbolden. I M. E. *herten*, N. E. *heart*, nu inskränkt till speciella betydelser. Smnsättn. *dishearten*, Shaksp. och nu föråldr. *disheart* (hos Beaum. Fletcher: *dishearted*).

heighten, 1523, Fitzherbe (: *heyghten* their rentes). P: this balke is *heythened* two foote. Shaksp. 1 ex. (Coriol., being so *heightened*). Det kortare verbet uppträder ungef. samtidigt, fr. 1515, Barclay (: strengthing our bankes and *heyghting* them again). Denna form även hos P: I *haythe*, I lyfte on *heythe*; den utdör med 17. årh.

lengthen, 1500, Dunbar, Poems (: *lenthin* houris). Co: alonger, to *lengthen*. Decker, 1600, mirth *lengtheneth* long life. I M. E. *lengthen*, N. E. *length* (sista ex. 1622). P: I *length* a thyng, Je alongis. Shaksp.s vanl. form är *lengthen* (1 *length*).

strengthen, 1565, *Coo*: *corroboro*, to *strengthen*; *corroboratus*, *strengthened*. *Levins*, *Manip*: to *strengthen*, *corroborare*. *Co*: *affermir*, *strengthen*; vanl. hos *Shaksp.* I *M. E.* *strengthen*, *N. E.* *strength*. *P*: I *strength*, *Je renforce*. Synes vara likställdt med de två föregående. *J.* till *strength*: «Not in use». Ett belysande ex. är *Fabyan*, *Chron.* (1516): *his armes and leggyes were well lengthed and strengthened*.
frighten, 1666, *Pepys' Diary* (: which did *frighten* people). Den vanl. formen synes i 18. årh. ännu vara *fright*: *J.* upptar 6 citat av *fright*, 1 av *frighten*. *Spectat.* har: the lady would have been *frighted* almost to distraction. *Field.* (T. Jones): a man *frighted* (nu *frightened*) out of his wits. Däremot *affright* den vanl. mod. formen gentemot föråldr. *affrighten*.

Av (i allmänhet senare) tillfälliga bildningar torde anföras:

heaten «make hot», 1559 (: dry fomentacions . . . *heaten* more). 1788, *Gilson*, *Serm.* (: the spirit that *heatened* her veins).

flecken «to take a fleck or shade of colour», 1641, *Best* (: they will . . . beginne to *flecken*). Ännu dial. i bet. «mark with flecks» (: you niver see a prittier *fleckened* bit o' maple-wood, *Leicestersh. Gloss.* 1881).

breadthen, 1809, *W. Taylor* (: the inroads of mediocrity are ever *breadthening*). 1884, *A. Forbes* (: as I pointed, the picture *breadthened* on the canvas).

earthen, 1839 (enda citatet) *Bailey*, *Festus* (: while one so beautiful lies *earthening* here).

golden, 1850, *Mrs. Brown* (: the sun strikes the city's spire to *golden*). 1866 (: the pumpkin ripened and *goldenened*).

III. Verbala eller isolerade bildningar.

Sådana äger det mod. språket ytterst få av N. E. ursprung; dock synes dialektiskt, särskilt i Skottskan, tendensen att utbilda verb med *-en* något starkare framträdande.

boden (föråldr.) 1561 (: any evil . . . *bodening* any misfortune). *N. E. D.*: «extended form of *Bode* v. Much used by P. Holland» (1552—1637).

daunton (Skottskt) 1535, *Stewart Chron. Sc* (: *dantoun*). *N. E. D.*: «a derivative form of *daunt* v».

dizen, 1530, P: I *dysyn* a dystaffe. *bedizen*, 1661 (: these ladies . . . are *bedizned*). Av J. betecknat som «a low word»!; se vidare N. E. D.

dozen (Skottskt och Nordeng.) «stupefy; become torpid»; hos Barb. och Burns; från skand. *stamord*: *doze* (Svenska *dåsa*).

glassen, *glazen*, äldre nu obrukliga biformer till *glass*, *glaze*. Cit. i N. E. D. 1566 > 1709. Robinson, Nat. Hist., 1709: *glazen* and *harden* Crucibles.

laden = *lade*. N. E. D.: «f. *lade* v. + *en*, but perh. partly a Scotch var. of *loaden* v.»; cit. fr. 1514.

hazen (dial.) «scare, scold». N. E. D.: «prob. from same source as *haze* v.» Två citat i 17. årh.

ratten, mod. arbetareslang: «trakassera strejkbrytare», är tydligen en utvidgning av *rat* vb. «bryta strejk» (eller *rat* sb. «strejkbrytare»). Cit. fr. 1867 (: a workman who was never *rattened* afterwards). Skeats sammanställning med fr. *raton* (i Conc. Et. D.) synes därför överflödigt.

Såsom verbala bildningar torde även vara att uppföra de med pref. *en-* och suff. *-en* bildade av typen *enlighten*. I sin art. till detta ord angiver N. E. D., under framhållande av det oklara i bildningssättet, de två möjligheter, som här komma i betraktande, nämligen antingen den här ifrågavarande utvidgningen av *enlight* v. eller ock sammansättning av *en-* och *lighten*. För det förra alternativet talar, att i regel kortare parallellverb med prefix låta sig påvisa, så förutom det nämnda även för *engraven*, *embolden*, *enliven* etc. Med avseende på det sista framstår denna härledning som säker, då det enkla *liven* är av fullt modernt datum (1884), och N. E. D.s derivering ur *life* ej tar hänsyn till olikheten i kons. (jfr. *deaf* — *deafen*, *stiff* — *stiffen* etc.).

IV. Skand. bildningar.

Av de ytterligt få exempel på skand. *-na* verb i N. E. må här anföras:

batten «feed on, prosper», 1591, Lily (: let him *batten*). Co: une fille bien advenue . . . well *batned* and *batled*. I mod. eng. ännu *to batten on*, *be battened on* (: Skand. *batna*).

gizzen (Skottskt och Nordeng.) «to become dry and leaky», 1721, Ramsay, Poems, Gloss; Fergusson, Poems, 1774 (: my kirnstaff now stands *gizzened* at the door). (: Skand. *gisna*). *kizzen* (dial.) en var. av föreg.; cit. 1794.

storken (dial.) «stiffen, congeal»; finnes redan hos Levins (1570) *to storken*, congelari (: Skand. *storkna*). I nuvarande dialekter har ordet även bet. «strengthen in growth», vilket torde bero på beröring med det dial. *starken*, vilket i sin tur även betyder «stiffen» och sålunda är att hänföra dels till skand. *stark* «strong», dels till eng. *stark* «stiff». En tredje väl besläktad form är dial. *storten*, *sturten* «stiffen»

Den föregående framställningen har avsett att ge en överblick av *en*-verbens utveckling genom att följa dem fram till våra dagars språk. Det återstår nu ännu en sida av behandlingen, nämligen att i korthet skärskåda deras ställning till de kortare paralellverben i de fall, då bägge fortleva i språket. En blick på det föregående visar, att förekomsten i det äldre språket av dessa paralellformer resulterar i tre huvudsakliga utvecklingslinier:

- 1) *en*-verbet undantränger det äldre, vilket emellertid ej sällan kvarlever i dialekter eller någon speciell användning.
- 2) båda verben fortleva vid sidan av varandra och användas dels promiscue, dels i olika utsträckning.
- 3) *en*-verbet undantränger ej det kortare verbet utan uppträder endast som en mer eller mindre tillfällig biform av detta.

Av dessa fall ha vi i det föregående funnit det första vara det normala. Det är även detta, som möter i flertalet av de M. E. bildningarna; och som dessa ej kommit till synes i de N. E. grupperna, torde några här kompletterande få anföras:

darken, föråldr. eller dial. *dark*. Redan J. betecknar *dark* som «obsolete». Enstaka ex. möta dock ännu, så Matth. Arnold (: a cloud *dark'd* the sun); och N. E. D. uppger bägge som brukliga i bet. «sully».

lessen, nu obrukl. *less*. P. och Co. ha det förra. N. E. ex. på *less*: Turner, 1562 (: polypody . . . *lesseth* or *thinneth* the body). Fletcher, 1633, sista ex. (: but silence thou mayst add but never *lesse* it).

liken, nu obrukl. *like*, sista ex. 1622, George Wither (: if to gold I *like* her haire). Shaksp.s form är *liken*; 1 *like*: (for *liking* (var. *likening*) his father to a singing man of Windsor, Henr. IV.). J. upptager endast *liken*.

quicken, i N. E. mycket sälls. *quick* (Hardy, Wessex Poems: sympathy . . . which *quicks* the world). En modern specialanvändning av *quick* är i bet. «wash with quicksilver».

sicken, nu obrukl. *sick*; hos Shaksp. ett cit. (: Edward *sick'd* and died, Henr. IV.), eljes *sicken*. Ännu från 17. årh.s mitt finnas ex.: Heywood, c:a 1640 (: they *sicke* me of a fatall Calenture). J. anmärker: «not in use».

whiten, nu föråldr. eller bibl. *white*. Palsgr: I *whyte*, Je blanchis; Sh: to *Whyte*, *Whyten* or make *Whyte*, blanchir. B. Jonsson: your passion has *whited* your face. *Whited* sepulchres i Matth. 23. 27.

happen, nu föråldr. *hap*. Under tidigare N. E. och intill 1800 äro formerna jämnställda. Shaksp. och Spenser ha bägge. N. E. ex. på *hap*: Drayton, 1612 (: he *hapt* to find a remnant); Gay, 1714 (: a maiden he *hapt* to love). Det N. E. *happen upon* uppträder hos Hutchinson (1718): he chanced to *hap upon* a boy. J. har 1. *to hap* 2. *to happen*.

threaten, nu ålderdomligt *threat*. I äldre N. E. växla formerna; dock synes den förra vara den övervägande, så hos Shaksp. J.: «threat is seldom used but in poetry».

I det andra, ovan anförda fallet, då båda bildningarna fortleva, är det uteslutande den moderna synpunkten, som gär sig gällande, när den ena formen begagnas och när den andra, eller eventuellt bägge. Som denna del av behandlingen är av speciellt lexikografisk natur, torde den bäst belysas genom några jämförande sammanställningar av de viktigare betydelserna i anslutning till N. E. D.s och Cent. D.s artiklar.

black

- I. to become bl. Obsol.
- II. » make bl.; now esp. to put black colour (esp. blacking) on. Cf. *blacken*.
- III. stain, sully. Usually *blacken*.

blacken

- I. to become bl.
- II. » make bl. or dark, lit. and fig. (sål. sense III hos *black*).
- III.

blacken är det vanl. verbet, det enda i trans. bruk.

black är företrädesvis inskränkt till den speciella bet. «put blacking on».

fat

- I. to become f.
- II. » make f.; usually, to feed (animals) for use as food.
- III. to fertilize.

fatten

- I. to become f.
- II. » make f.; usually, to feed (animals) for market.
- III. to fertilize.

Verben kunna anses som synonymer (dock endast det kortare i det bibliska uttrycket: *the fatted calf*).

flat

- I. Naut. (: flat in a sail).
- II. make fl. (chiefly technical); *flatten* is the usual word.
- III. become flattened. Obsol.
- IV. to make, become dull, vapid, Obsol.
- V. mus., to lower in tone. Obsol.

flatten

- I. Naut. = *flat*.
- II. make fl. = *flat*.
- III. become flat.
- IV. to make, become flat, dull.
- V. mus., to lower in tone.

flatten är det vanligare, ensamt trans. Utvecklingen visar ett tillbakaträngande av *flat*. Äldre intrans. bruk: 1654, Fuller, *Ephemeris*: their loyalty *flatteth* and deadeth by degrees. 1748, the wind *flatted*; nu *flattened*.

light «lysa»

- I. to shed light, shine. Obsol.
- II. » kindle (candle, lamp, fire).
- III. » give light (to a room).
- IV. » » (to a man).

lighten

- I. to shine brightly.
- II. » kindle Obsol.
- III. » give light to (the earth).
- IV.
- V. flash (of the lightning).

light har två trans. bet. er mera än *lighten*, men är ej intrans., varjämte *lighten* ensamt har bet. «blixtra».

light «lätta»

- I. to relieve of a load ? Obsol.
- II. » » pain, sorrow. Obsol.
- III. to descend; med en hel del bet. utvecklingar: *to light on one's legs*, *light upon m. fl.*

lighten

- I. to reduce the load of.
- II. » to cheer, comfort. Now rare.
- III. to descend Obsol.
(«The passage in the Te Deum (1548) is now perh. commonly understood as containing *lighten*¹» N. E. D.)

lighten är det trans. verbet, *light* (i bet. «descend») det intrans.

loose

- I. to set free.
- II. » untie, detach. Dial. or poet.
- III. to weaken the adhesion of.

loosen

- I. to set free. Obsol. exc. poet. and dial. (and the phr. *loosen tongue*).
- II. to unfasten.
- III. to weaken the adhesion of.

Vardera verbet har därjämte en del speciella användningar.

sharp

- I. to sharpen; make keen.
 II. mus. to elevate a tone or sing above the pitch.
 III. to indulge in sharp practices, to cheat.

sharpen

- I. to make sharp.
 II. same as sharp.
 III. to become sharp.

I trans. bet. äro de bägge verben väsentligt likställda (dock så, att *en*-verbet har större omfång) men ha divergerat i intrans., i det det kortare här anslutit sig till en speciell bet. hos adj:et.

slack

- I. to become a) slack, as a current of water slacks.
 b) less violent, as the storm slacks.
 c) languid.

- II. to make a) slack, as to slack a rope.
 b) less intense, as to slack one's haste.
 c) neglect, as you have slacked your duty.

slacken

- I. to become a) slack, as a wet cord slackens.

b) less violent.

c) » active, as trade slackens, prices slacken.

- II. to make a) slack, as to slacken a bandage.
 b) less intense, as to slacken one's pace.
 c) negligent, as to slacken exertion.

Bägge verben äro i flertalet användningar synonyma; dock har även vardera sina egna betydelser och förbindelser (: *to slack lime, slack up a train; to slacken the fire, one's hand, a leg*).

Det tredje fallet, slutligen, äger sin tillämpning huvudsakligen på de 1800-talets adj. bildningar, som ovan anförts, i mindre utsträckning på de av subst. och verb avledda.

Jag avslutar framställningen med några anmärkningar om suffixets betydelse i N. E. samt om de faktorer, som kunna ha bidragit till den spridning, suffixet fått i språket.

Den av N. E. D. framställda meningen, att i verben på *-en* den trans. betydelsen såsom regel är den första, ur vilken den intrans. är härledd, bekräftas till fullo av det här anförda materialet. Av de i det 16. årh. uppträdande verben äro alla utom *ripen* och *thicken* ensamt trans., och den intrans. betydelsen framträder först i nästa årh. eller senare. Ett liknande är förhållandet

hos det 17. årh.s bildningar, av vilka endast *freshen* är först intrans., något som även är fallet med *madden* i nästa årh. Ibland äro även bägge betydelseerna nästan samtida, så hos det hos Thomson först förekommande *broaden*. Denna trans. grundbetydelse hos de eng. verben skiljer dem sålunda bestämt från de skand. motsvarande bildningarna, vilkas bet ju är så gott som uteslutande inkoativ.

Att emellertid de senare det oaktat ej varit utan betydelse för de förras uppkomst torde å andra sidan framgå av den tydliga påverkan, som det M. E. materialet visar av det skand. inflytandet. En annan faktor är den av Jespersen (A. Mod. Engl. Gram. 2. 427) påpekade flyktiga karaktären hos *n* i yngre M. E., varigenom det dels bortföll i vissa fall, dels ock tillades i andra, där det ej hörde hemma. Ensamt ur denna omständighet torde det dock vara svårt att härleda hela det N. E. bildningssättet. Såsom en tredje och sista faktor kan härvidlag förtjäna framhållas det romanska språkmaterialet och de härur härrörande möjliga inflytelserna. Ovan har anförts exempel på dettas assimilering med det inhemska, och kan här ytterligare erinras om den mängd franska ord, som i N. E. sluta på sonantiskt *n*, ehuru ortografin skiljer dem från de eng., nämligen de på *-in*, *-on*, *-tion*, *-sion*, *-ain*, av vilka somliga antagit ren eng. form. Så är det N. E. *cozen* «cheat» en spec. användning av fr. *cousin* (Greenough & Kittredge, Words and their Ways, ss. 67. 68), *lesson* och *lessen* äro naturligtvis fonetiskt identiska, likaså *common*, *certain* och *sudden*. Av N. E. motsvarigheter till franska verb på *-onner* kunna anföras *pardon*, *mention*, *reason*, *sermon*, *fashion*, och hit komma subst. konverterade till verb såsom *cotton*, *cushion*, *mission* etc. Att ett så omfattande införlivande av former med ett ljudelement, liknande eller överensstämmande med det inhemska suffixet, kunnat väsentligt medverka till dettas ökade spridning synes ganska påtagligt, isynnerhet som suffixets uppsving, som ovan anförts, sammanfaller med den tidsperiod, då dessa franska bildningar kunna antagas ha fått sin nuvarande med de engelska orden överensstämmande form. Man skulle således för *en*-verbens uppkomst och utbredning kunna hänvisa på tre källor, en inhemsk av rent fonetisk art, grundad på *n*-ljudets flyktiga karaktär i M. E., samt två främmande, den skand. för tidigare M. E. och den romanska för den senare M. E. och tidigare N. E., vilka inflytelser sålunda torde vara att tänka sig såsom avlösande varandra i språkets utveckling.

Anmeldelser.

Erich Ziebarth, Aus dem griechischen Schulwesen. Leipzig—Berlin (Teubner) 1909, 8vo. IV + 150 SS.

Was wir aus der Litteratur über das Erziehungswesen im griechischen Alterthum erfahren, ist ziemlich dürftig, abgesehen von den «Gesetzen» Platons, die zwar nicht bloss Theorien geben, aber doch auch nicht ohne weiteres für die wirklichen Verhältnisse verwendbar sind. Viel mehr lehren die Inschriften, und zwar nicht nur über Epheben und Gymnasien, wofür sie schon einigermaßen ausgenutzt sind. Die neueren Ausgrabungen in Priene, Magnesia, Milet, Pergamon und Aphrodisias haben viel neues Material gebracht, und man muss dem Verf. für die vorliegende Zusammenstellung in gefälliger Form dankbar sein. Den Anlass gab ihm eine milesische Urkunde, die hier zum ersten Male veröffentlicht wird, wie das Büchlein überhaupt mehrfach unedirtes Material bringt. Die Urkunde lehrt an und für sich nicht viel neues; sie betrifft die Stiftung eines Endemos von 10 Talenten Silber εἰς παιδείαν τῶν ἐλευθέρων παίδων. Von den Zinsen sollen 4 παιδοτρίβαι mit je 30 und 4 γραμματοδιδάσκαλοι mit je 40 Drachmen monatlichem Gehalt besoldet werden; sie werden jährlich in feierlichster Weise von der Volksversammlung gewählt und vereidigt; die Turnlehrer schwören bei Hermes, die Elementarlehrer bei Apollon und den Musen, nicht etwa, dass sie ihres Amtes gewissenhaft warten wollen, sondern — dass sie für ihre Wahl nicht agitirt haben. Das erste Capitel (S. 1—24) giebt die Inschrift mit Uebersetzung und sorgfältigen Erläuterungen aller Einzelheiten. Im zweiten («Staat und Schule», S. 25—38) werden die Zeugnisse über Staatsschulen zusammengestellt und die Bemühung des Staats um den Unterricht auf die Bedürfnisse des Cultus zurückgeführt. Cap. III (S. 39—67) bringt viel interessantes Material über «Schulstiftungen und Stiftungsschulen», woraus man die grosse Opferwilligkeit von Fürsten und reichen Privatleuten für Schulzwecke kennen lernt. Allerdings gilt die Mehrzahl der Stiftungen den Turnunterricht, der sogar mit kostenlosem Salböl und Badeeinrichtungen bedacht wird; aber wenigstens eine Urkunde, aus Teos (S. 48), giebt auch über den geistigen Unterricht einige Aufschlüsse. Es werden jährlich 3 Elementarlehrer für Knaben und Mädchen gewählt, deren Gehalt 600, 550 und 500 Drachmen beträgt, während der Musiklehrer 700 Drachmen bekommt. Ein Lehrer für τὰ ἐκ φιλολογίας μαθήματα wird in Priene, ein Ὀμηρικὸς φιλόλογος in Eretria durch private Stiftungen angestellt (S. 52). Das IV. Capitel («Aus griechischen

Schulen», S. 68—141) enthält eine Fülle interessanter Einzelheiten aus Schulbetrieb und Schulleben, worunter man mit Vergnügen sowohl Parallelen als (seltener) Contraste zu modernen Verhältnissen bemerken wird. Man trifft Schülerverbindungen aller Art, nicht nur unter den Epheben, sondern auch unter den Knaben und Mädchen. Die Schulwände zu bekritzeln war auch damals beliebt. Auf einer der erhaltenen Schreibtafeln, die den Unterricht im Buchstabiren sehr lebendig veranschaulichen, kommt die boshafte Vorschrift des Lehrers vor: *φιλοπόνει ὧ παῖ μὴ δαργῆς*, die der arme Junge dann so und so viel Mal hat abschreiben müssen. Die regelmässigen Prüfungen (*ἀποδείξεις* oder *ἐπιδείξεις*) werden mit grosser Feierlichkeit abgehalten und nehmen nach griechischer Sitte den Charakter von Agonen an; es gab Preise für *φιλοπονία*, *εὐταξία*, *εὐεξία* (gute — körperliche — Haltung) usw., und wie sehr der Wettbewerb die Schüler aufregte, beweisen die graffiti, wo jemandem von den Schulkameraden «Sieg» gewünscht wird. Auch Turnerfahrten zur Theilnahme an den Agonen einer Nachbarstadt sind in der milesischen Urkunde vorgesehen. An allerlei Festen nimmt die Schülerschaft in grossem Umfange theil, und die schulfreien Tage sind überhaupt etwas sehr reichlich bemessen; Eudemos hat für sein Andenken unter den Schülern dadurch gesorgt, dass auf seine Anregung am fünften jedes Monats die Schulkinder Milets *ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἀφειμένοι* sind. Die griechische Freude an Denkmälern bekundet sich in der langen Reihe von Ehreninschriften und Ehrenstatuen für Lehrer und Schulbehörden so wie für prämiirte Schüler, denen die meisten Nachrichten über Schulwesen verdankt werden. Eigenthümlich ist die Sitte, Männer, die sich um das Schulwesen verdient gemacht haben, oder auch früh verstorbene Schüler, im Gymnasion zu begraben; diese Form der Ehrung ist entstanden aus dem Brauch das Gymnasion an ein Heroendenkmal anzuschliessen und ist eine nicht uninteressante Analogie zum Herrschercult. Die Neubildungen der hellenistischen Zeit verspürt man auch darin, dass in Aegypten *οἱ ἀπὸ γυμνασίου* eine bevorzugte Classe bilden, aus der allein die communalen Ehrenämter besetzt wurden; es wurden officiële Verzeichnisse über sie geführt, und sie mussten sich als Schüler eines Gymnasions eidlich ausweisen.

Der Verf. hat das Thema nicht erschöpfen wollen, und aus den erhaltenen Schulbüchern ist in der That noch mancher Aufschluss über den antiken Unterricht zu gewinnen (vgl. S. 146 die Bemerkung von A. Rehm, dass gewisse Arat commentare den astronomischen Schulunterricht veranschaulichen). Aber auch das gebotene giebt werthvolle und sichere Belehrung genug.

J. L. Heiberg.

The Symposium of Plato edited with introduction, critical notes and commentary by *R. G. Bury*. Cambridge 1909, Heffer and Sons. LXXI + 179 S.

Medens der i Løbet af de sidste Aartier er fremkommet en Række fortræffelige engelske Udgaver saavel af Platons «Stat» som af de vanskelige Dialoger, der med Sikkerhed kunne henregnes til hans Alderdoms Værker, har der, som Bury — den fortjenstfulde Udgiver af «Philebos» — oplyser i Fortalen til det ovenfor nævnte Værk, hidtil ikke existeret nogen engelsk Kommentar til «Symposion». Naar nu Bury har sat sig for at afhjælpe dette Savn, er det naturligt, at han væsentlig har søgt sin Støtte i Hugs fortræffelige Udgave, hvis 2det Oplag udkom i 1884. Men herved er der passeret ham det Uheld, at der netop samtidig med hans egen Udgave er udkommet et nyt Oplag af Hugs, besørget af H. Schöne. Dette vil selvfølgelig svække Bogens Konkurrencedygtighed, selv om den naturligvis i de engelsktalende Lande vil kunne gjøre Regning paa et betydeligt Publikum.

Baade i Indledningen og i Kommentaren har Bury, som han ogsaa selv anerkjender, optaget meget Stof fra Hug, men han fremstiller det i en knappere og mere koncis Form, og ved Siden deraf fremsætter han ogsaa mange Bemærkninger af sit Eget. Paa Enkeltheder i Kommentaren er der ingen Grund til at komme ind her; derimod fortjene enkelte Dele af Indledningen en nærmere Omtale. Bury mener af flere Steder i Platons «Symposion» at kunne slutte, at der ogsaa har været andre «Symposier» i Omløb. Han henviser saaledes til Bemærkningen (172 B) om Phoinix's mindre paalidelige Referat af Talerne og til den Omstændighed, at Platon (178 A) antyder, at der ved Drikkelaget ogsaa blev holdt andre Taler, som ikke fortjente at refereres. Han formoder da, at der har existeret et «Symposion» af Polykrates, hvorimod han — i Modsætning til Hug — anseer Xenophons «Symposion» for senere end Platons. Megen Sandsynlighed har denne Formodning ikke for sig. Større Værdi har Formodningen om, at Platon i Aristophanes's Tale — som jo følger lige efter Lægen Eryximachos's — karikerer Tidens medicinske Lærdomme; navnlig henviser han til den Lære om Oprindelsen til de menneskelige Kjøen, som fremsættes i Hippokrates's Skrift *περί διαίτης*. Angaaende Problemet om det indbyrdes Forhold mellem Talerne har han mange gode Bemærkninger. I Modsætning til de tidligere Udgivere betoner han med Rette stærkt, at Sokrates's Tale ikke bør opfattes som et almindeligt Led i Rækken af Talerne, saaledes at f. Ex. alle sex Taler om Eros ordnes sammen i tre Grupper paa hver to Taler, men bør sees i Modsætning til alle de tidligere. Endvidere gjør han omhyggeligt Rede for Forholdet mellem de enkelte Bemærkninger i Sokrates's Tale og de foregaaende Taler, saa at det gennem Opstilling af mangfoldige

Parallelsteder gjøres tydeligt, hvilke Dele af de tidligere Talers Udviklinger Platon lader Sokrates godkjende, og hvilke han lader ham korrigere. Paa samme Maade belyses ogsaa Forholdet mellem Alkibiades's Tale og de foregaaende Taler. Resultatet bliver den Proportion, at de fem første Taler forholde sig til Sokrates's Tale ligesom Alkibiades til Sokrates's Person. At der i Alkibiades's Skildring af Sokrates gjenfindes mange Træk af Sokrates's Skildring af Eros, har allerede Hug bemærket.

Udgaven er forsynet med et temmelig omfangsrigt kritisk Apparat, som ikke alene indeholder Hovedhaandskrifternes — deriblandt den nylig fundne Oxyrhynchos Papyrus's — Varianter, men ogsaa talrige moderne Konjekture. Texten betegnes af Udgiveren selv som forholdsvis konservativ, men han har ikke desto mindre optaget adskillige lidet begrundede Rettelser, deriblandt flere af sine egne, f. Ex. ἀφροδίσιον γὰρ ὄρκον <κύριον> οὗ φασιν εἶναι (183 B), διαφερόμενον δὲ αὐτὸ καὶ μὴ ὁμολογεῖν ἀδυνατοῦν δυνατὸν ἀρμόσαι (187 B, hvor Haandskrifterne i Stedet for ἀδυνατοῦν δυνατὸν have ἀδύνατον), πότερ for πότῳ (197 E). Af Hugs talrige Athetesser har Bury opretholdt en stor Del — i karakteristisk Modsætning til Schöne, der ubarmhjertigt har fjernet saa godt som alle Hugs kritiske Klammer.

Udgaven er i det Hele af ikke ringe Værd, om den end som sagt vil have svært ved at gøre sig gjældende ved Siden af Hugs.

Hans Ræder.

Johannes Ilberg und *Max Wellmann*, Zwei Vorträge zur Geschichte der antiken Medizin. Særtryk af Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur. 21. Bd. Leipzig 1909, Teubner. 38 S.

De to Foredrag, som ere trykte i samme Tidsskrift og udgivne sammen i Særtryk, have fra først af været holdte for to meget forskellige Tilhørerkredse. Ilbergs Foredrag, «Die Erforschung der griechischen Heilkunde», blev holdt paa den historiske Kongres i Berlin i August 1908, og Wellmanns Foredrag, «Asklepiades aus Bithynien von einem herrschenden Vorurteil befreit», blev holdt i den følgende Maaned paa et Møde af Naturforskere og Læger i Cöln. Men begge Forfattere have, hver overfor sin Tilhørerkreds, sat sig til Formaal at paavise Nødvendigheden af et Samarbejde mellem Philologer og Læger ved Udforskningen af den antike Lægevidenskab. Ilberg taler navnlig om den planlagte Udgave af de græske Medicinernes Værker (smlgn. Bind XVIII S. 67). Han fremhæver, at der af en stor Del af

denne omfangsrige Litteratur ikke foreligger tilforladelige Texter, og hævder, at en virkelig paalidelig Fremstilling af den antike Medicins Historie ikke kan gives, før dette Savn er blevet afhjulpet. Overfor Indvendinger, som ere blevne rejste imod hans Paastande, holder han fast ved, at Studiet af den antike Medicin nødvendigvis maa underkaste sig de Regler for historisk Kildedeforskning, som navnlig den græske og romerske Philologi har udviklet, og at Philologien følgelig i ethvert Tilfælde maa have Lov at tale det første Ord, selv om det ikke bliver den, der siger det sidste.

Wellmanns Foredrag er af et mere specielt Indhold. Han gjør først opmærksom paa den nøje Forbindelse, hvori den græske Lægevidenskab stod med Philosophien, men ved Siden deraf paapeger han, at mærkeligt nok den atomistiske Philosophi i forholdsvis ringe Grad har paavirket de antike Læger. Man har hidtil sædvanlig ment, at Asklepiades fra Prusa, som levede og virkede i Rom i Begyndelsen af det 1ste Aarh. f. Chr., var den første Atomistiker blandt Lægerne; men Wellmann paaviser nu, at der allerede tidligere, i den alexandrinske Tid, har været en lignende Retning fremme. Særlig behandler han dog Asklepiades, der sædvanlig paa Grundlag af den ilde Behandling, han maa lide af Plinius, opfattes som en Humbugmager. Han sammenstiller, hvad der er overleveret saavel om hans theoretiske System, der er helt atomistisk, som om hans Praxis, der væsentlig var af diætetisk Art og indskrænkede Brugen af de kraftige Vomitiver og afførende Midler, som ellers var saa yndede. I begge Henseender traadte Asklepiades i Opposition til de herskende Meninger, men selv om han gjorde et stærkt Indtryk paa sin Samtid, tabte Virkningerne af hans Optræden sig snart. Men han repræsenterer den Forbindelse af Aandsvidenskab og Naturvidenskab, som var almindeligere i Fortiden end i Nutiden, men som netop er en Betingelse for Studiet af den antike Lægevidenskab og maaske ogsaa kan blive en Frugt af det.

Hans Ræder.

Sancti Aurelii Augustini Episcopi de civitate Dei libri XXII, tertium recognovit B. Dombart. Vol. I—II. Leipzig 1909 og 1905, Teubner. XXXIII + 599 og XVI + 635 S.

Siden 2det Oplag af Dombarts Udgave af Augustins *De civitate Dei* udkom (1ste Bd. 1877, 2det Bd. 1892), er Hoffmanns Udgave i Wienerakademiets Samling fremkommet, ved hvilken det kritiske Grundlag er blevet betydelig udvidet. Da Dombart endvidere ogsaa efter denne Udgaves Fremkomst har været i Stand til at fremdrage nyt Materiale, er det naturligt, at 3die Oplag

afviger ikke saa lidt fra 2det. Grunden til, at det nye Oplags 2det Bind er kommet først, er den, at der i dette var færre Forandringer at foretage; 1ste Bind naaede Dombart ikke selv at faa ud; det er besørget i Trykken af A. Kalb.

De civitate Dei er overleveret i adskillige gamle Haandskrifter, som dog tildels ere interpolerede. Overleveringen er forskjellig for de forskjellige Bøgers Vedkommende, og ogsaa Haandskrifternes indbyrdes Forhold er varierende, hvorfor det heller ikke endnu har været muligt med Sikkerhed at fastslaa Principperne for Udgivelsen. I Fortalen til 1ste Bind har Dombart for de to første Bøgers Vedkommende givet en Oversigt over Hovedhaandskrifternes indbyrdes Afvigelser og paa Grundlag heraf opstillet et Stemma, som rigtignok frembyder ret udviklede Forhold. Men om det gjælder ogsaa for den øvrige Del af Værket, er altsaa ganske usikkert.

Den nye Udgave afviger i det Ydre ikke synderligt fra den tidligere, da de gamle Stereotypplader ere anvendte, men naturligvis ere de fornødne Rettelser indførte i Texten, og Apparatet fremtræder i en stærkt udvidet Skikkelse. Udgaven betegner i ethvert Tilfælde et betydeligt Fremskridt fremfor den tidligere. En svær Mangel, som maaske hænger sammen med, at 2det Bind er udkommet først, er det dog, at den tidligere Udgaves Indices ere udeladte.

Hans Ræder.

Philodemi peri tou kat' "Omignon agathou basilews libellus, edidit Alexander Olivieri. Leipzig 1909, Teubner. X + 88 S.

Blandt de herculanensiske Papyri findes Resterne af et Skrift af Philodem om det homeriske Fyrsteideal. De ere forlængst udgivne i *Volumina Herculanensia* (1844) og senere behandlede af Bücheler i *Rheinisches Museum* (1887). Nu har Olivieri leveret en Udgave med Benyttelse af alle de forhaandenværende Hjælpe-midler, nemlig foruden Originalen nogle gamle Kopier, der for saa vidt have Betydning, som Dele af Originalen ere gaaede til Grunde efter dens Fremdragelse. De opbevarede Rester ere imidlertid saa medtagne, at det er yderst vanskeligt at danne sig en sammenhængende Forestilling om Skriftets Indhold, og hvis ikke de overordentlig talrige Homercitater, som netop i høj Grad give Skriftet dets Værd for os, hjalp med ved Rekonstruktionsforsøgene, vilde Texten fremtræde i langt mere hullet Skikkelse, end den gjør nu. Olivieri giver foruden Texten en kort Indledning, et udførligt Apparat, hvori han gjør Rede for Textens Rekonstruktion, og et *subsidium interpretationis*, d: en Angivelse af Steder hos andre

Forfattere, der indeholde lignende Tanker og derfor ere af Betydning baade for Rekonstruktionen og for Fortolkningen. Udgaven sluttet med en Fortegnelse over de citerede Homersteder og et Ordregister. Udgaven tør nok betegnes som afsluttende; det vil næppe være muligt at naa synderlig videre i Fremstillingen af en læselig Text.

Hans Ræder.

Anonymi chronographia syntomos, e codice Matritensi No. 121 (nunc 4701) edidit *Adolphus Bauer*. Leipzig 1909, Teubner. XIII + 70 S.

Det Haandskrift, hvorfra Bauer har taget den af ham offentliggjorte Chronologi, stammer fra det 10de eller 11te Aarhundrede, og Chronologien selv er forfattet i Slutningen af det 9de. Forfatteren har tildels benyttet Nikephoros's noget ældre Chronologi, men tillige andre Kilder, som han ganske ukritisk har forbundet med Nikephoros's Angivelser, hvorved Systemet paa flere Punkter er kommet i Forvirring. Bauer har ved Anvendelse af forskjellig Skrift gjort Forskjel paa de Partier, der stamme fra Nikephoros, og de nævnte Tilføjelser, og han har tillige i udførlige Noter gjort Rede saavel for dette Forhold som overhovedet for Chronographens Forhold til andre lignende Værker. Arbejdet er gjort med stor Grundighed; det synes blot tvivlsomt, om virkelig et Værk af den Natur fortjener at behandles paa en saa indgaaende Maade.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology. Vol. XX. Cambridge Mass. 1909, Harvard University. 174 S.

Dette Bind indeholder fem Afhandlinger af meget forskjelligartet Indhold. Cl. H. Moore aftrykker en Samling latinske Indskrifter, som han har erhvervet til Harvard Universitetet. Det er mest Gravskrifter, og flere af dem have tidligere været offentliggjorte. — I en udførlig Afhandling giver C. N. Jackson en Oversigt over de Steder af græske Forfattere, som Browning hentyder til i sit Digt Aristophanes' Apology. Hans Afhandling er altsaa nærmest en Kommentar til dette Digt, som i Virkeligheden er saa spækket med klassiske Citater, at det uden en indgaaende Kommentar er uforstaaeligt. — Ch. H. Haskins udgiver efter et Haandskrift i Cambridge en middelalderlig Fortegnelse

over de Bøger, som Datidens Studenter burde kjende. Efter hans Formodning var Forfatteren Alexander Neckam (1157—1217). — Bindets vægtigste Bidrag er vel nok Ch. R. Post's Afhandling om Fremstillingen af Bevægelse i archaisk græsk Skulptur. Han viser heri ved en Gjennemgang af en Række Kunstværker, hvorledes Kunstnerne efterhaanden lærte at anskueliggjøre de fremstillede Figurers Bevægelser ved flere og fuldkomnere Midler. Han begynder med de mest primitive Værker, Reliefferne fra Assos, og ender med Parthenonskulpturerne. — Endelig fremsætter C. A. R. Sanborn en meget tiltalende Rettelse til Vitruvius II 1, 1 (*profundebant naturaliter for profundebantur aliter*).

Hans Ræder.

M. Tullii Ciceronis de virtutibus libri fragmenta. Collegit Herm. Knoellinger. Leipzig 1908, Teubner. VI + 96 ss.

Det fortælles af kirkefaderen Hieronymus, at Cicero har skrevet en egen bog om de fire dyder, og det bekræftes af grammatikeren Charisius (han kalder afhandlingen *de virtutibus*), der her har fundet det sjældne ord *neutiquam*. Et sted hos Augustinus, der også skulde pege i den retning, er værdiløst som bevis, men kan vel også undværes: sagen er vist sikker nok.

I det 15de årh. skrev en Franskmand ved navn Antoine de la Sale en bog, kaldet *La Salade*, hvoraf der findes både en trykt udgave (1521) og et håndskrevet, noget afvigende eksemplar (i Bryssel), i hvilken bog han ofte anfører et værk *de virtutibus* af en vis Tullus (*Tulles*). Nu har Werner Söderhjelm dels i *Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar* 1903—4, dels i en selvstændig bog, *Notes sur Antoine de la Sale et ses œuvres* (Helsingfors 1904), opkastet det spørgsmål, om det mulig skulde være Ciceros tabte værk, han citerer, ligesom han har optrykt de dele af bogen, hvor denne kilde påberåbes, foruden en lille stump af et andet værk, *La Salle*, af samme forfatter og med samme påberåbte kilde¹.

På Söderhjelm's udgave som grundlag er det, at Knoellingers arbejde hviler; han tilstår selv, at han hverken har set Brysselerhåndskriftet eller udgaven af 1521. Optrykket af den Franske tekst ledsages af en Latinsk oversættelse, hvorom senere.

Stykket af *La Salade*, som er dediceret hertug Johan af Calabrien, en søn af kong René af Sicilien, handler om de dyder

¹ Desværre har jeg hverken haft lejlighed til at se Söderhjelm's afhandlinger eller nogle kritikker af den, som Knoellinger anfører.

— 8 i tallet —, som kan kaste glans over fyrster. I en uhyre slæbende og kedsommelig fremstilling doceres da, at fyrsten skal være retfærdig, human, fredselkende osv., og de la Sale nævner altså her gentagne gange «Tulles» som sin kilde. At der også er ting i disse stykker, som peger hen på en senere tid end Ciceros — kristelige sentenser f. eks. — er naturligvis ikke noget bevis for, at *Tulles* ikke er = Cicero, og det opgives, at forf. andensteds i et utvivlsomt fra Cicero lånt sted ligeledes anfører *Tulles* som kilden. Kn. påstår nu, at forf. er meget omhyggelig med sine kildeangivelser — bortset fra, at navnene er mishandlede, som når Horats kaldes *Orose* — og anfører som bevis de to citater af andre oldtidsforfattere, der citeres i det optrykte uddrag. Det ene er mildest talt ikke heldigt: de la Sale anfører som lånt fra *Pollitiques* III 10 (intet forfatternavn) en bemærkning om, at smigreren ligesom slår et søm i sin herres højre øje, når denne hører på ham, og ganske rigtig står der i Arist. polit. V 9 (11) — noget helt andet. Men måske er eksemplerne hos Söderhjelm, som der henvises til, bedre.

Medens Charisius kalder Ciceros afhandling om dyderne i al ubestemthed *commentarius*, siger Hieronymus udtrykkelig, at Cicero har talt om de fire dyder *in Officiorum libris*, men tillige har skrevet *proprium librum* om dem. Dette tyder da bestemt på, at værket kun har bestået af én bog. Når derfor de la Sale citerer *le premier livre* af det, må det åbenbart vække tvivl, om han virkelig sigter til Cic. *de virt.*; for det er dog vel klart, at det ikke kan betyde «begyndelsen af bogen», som Kn. vil have.

Men Kn. føler sig sikker nok i sin tro og lader det regne med «beviser». Et kapitel anvendes på at påvise spor af Stoisk lære i de la Sales citater. Et par prøver er nok. Da han har kendt *justice* og *continence*, altså to af kardinaldyderne, kan vi gå ud fra, siger Kn., at han også har kendt de andre to (!). Når forfatteren bemærker, at den gode fyrste altid bør bede gud om kløgt og fornuft, finder Kn. heri en parallel til Stoikernes sentens, *μόνον τὸν σοφὸν βασιλέα* (!). Dette er jo ganske puerilt; men i øvrigt er det en selvfølge, at enhver drøftelse af den materie, *La Salade* behandler, må få berøringspunkter med Stoicismen, så at kapitlet er inderlig overflødigt.

Overensstemmelser med steder i de bevarede skrifter af Cicero finder Kn. naturligvis i snesevis. Man skulde dog tro, enhver kunde indse, at når der blot tales i den blegeste almindelighed om fyrstens dyder, at han skal være retfærdig, human, ikke ud-suge sine undersåtter, elske freden, sky smiger osv., uden spor af individuel farve, så er det den letteste sag af verden at finde overensstemmelser mellem alle dem, der skriver om dette æmne. Og for resten er det jo givet, at en forfatter fra det 15de årh., der skriver herom, må bygge, direkte eller indirekte, på Ciceros filosofi. Nej, tankegangen, også i de dele af værket, som Kn.

mener at kunne henhøre til Cicero, er hélt igennem en mands, der lever under kongedømme og ser med undersåttens øjne.

Der nævnes i *La Salade* forskellige oplysende og advarende eksempler fra Roms historie. Om dem gælder det jo for Kn. at påvise, at de med rimelighed kan antages at stamme fra Cicero. Men medens han ellers bruger at sige, at det, at noget lignende siges andensteds hos Cicero, tyder på, at han kan have sagt det i *de virt.*, er metoden her en anden: Cicero omtaler det ikke andensteds, altså må vi antage, at de la Sale har det fra det tabte værk! Det fører naturligvis til gale resultater. Således findes beretningen om M. Claudius Marcellus og M. Valerius Laevinus, hvis det ellers er dem, forf. sigter til (det er jo nemlig ikke umiddelbart indlysende, at *Brunlaentin* er = Laevinus), både hos Livius (XXVI 35) og senere forfattere, og hvorfor skulde de la Sale eller hans hjemmelsmand ikke have den derfra? — Historien om en vis *Torqueus*, der for at kunne sende Scipio over til Afrika pålagde borgerne tunge skatter og derved vakte en sådan harme, at folket belejrede hans hus i 24 dage og tog ham til fange på Capitolium, peger måské nok hen på T. Manlius Torquatus og året 208, men er i så fald fælt omkalfatret, og det er højst usandsynligt, at Cicero skulde have en beretning så afvigende fra det, vi ellers hører. Her har de la Sale eller hans kilde vel konfunderet forskellige historier ved gengivelse efter hukommelsen. — Hvorvidt historien om Metellus og «Fabianus» (*Fabien*) kan sigte til året 57, da en Fabius og en Metellus var kurulædiler — hvad Fr. Münzer har formodet —, forekommer mig tvivlsomt; hypotesen er for svagt underbygget. Vilde de la Sale kalde disse ret ubekendte ædiler *grans senateurs de Romme et bien amez*? Og en indtrådt dyrtid skulde have bevirket, at de mistede folkets kærlighed og *furent destruis* (Kn.'s oversættelse: *honore deiecti sunt*)? Og dette skulde være ladet uomtalt i Ciceros øvrige skrifter og kun, som advarende eksempel, være nævnt i *de virtutibus*? Tro det hvem der kan! — Dyrtid skal også, ifølge *La Salade*, have bevirket, at folket vendte sig fra Pompeius og sluttede sig til Caesar, der skaffede kornforsyninger fra Campanien og Sardinien. Den fremstilling af årsagen til parti-grupperingen kan Cicero da virkelig ikke være fader til.

Ganske mislykket er også Kn.'s forklaring af, hvorledes de la Sale kan lade Cicero kalde det *la seconde loy rommaine*, at fyrster og undersåtter skal stå hverandre bi, selv om livet skal sættes i vove derved (som *la premiere loy rommaine* nævnes, uden udtrykkelig påberåbelse af *Tulles*, pligten til at ofre liv og blod for sin ret og frihed).

Der synes ikke i alt dette at være noget, som virkelig peger på Ciceros tabte værk som kilde, og Kn. får næppe mange til at dele det glade håb, han på sit mærkelige Latin udtrykker saaledes: *fortasse ille codex, quem Antonius ante oculos habuit,*

nonne adhuc exstat, sed latet? Langt snarere har de la Sale eller hans hjemmelsmand ladet sig nøje med en konfus bunke af halvfordøjede skolekundskaber.

På dette spinkle grundlag opfører nu Kn. en endnu spinklere bygning. Ligesom han har søgt at råde bod på, at de forménte-lige citater af Cicero ikke er gengivne i grundsproget, ved at gengive dem på Latin (!), således vil han nu dels forsøge at udskille Ciceros ord fra de la Sales egne tilføjelser, dels, siger han, at gengive dem på bedre Latin (— det kunde også tiltrænges —) «for med nogen ret at kunne kalde dem *Ciceronis fragmenta*» (!!).

For at vise mandens nøjsomhed i retning af sandsynlighedsbeviser for, at det, han udgiver for fragmenter af Cic. *de virt.*, virkelig med føje kan kaldes så, kan jeg nøjes med at aftrykke det første «fragment» med tilhørende argumentation. Denne sidste lyder: «At de fire dyder har været opregnede i begyndelsen af et værk om dyderne, vil næppe nogen betvivle. Derefter har forf. sandsynligvis udviklet, hvorfor han [som Kn. mener at have dokumenteret] giver *iustitia* forrangen, medens man ellers almindelig sætter *prudentia* øverst. Derfor har jeg, da en lignende tanke læses *de officiis* I 153, også taget de enkelte udtryk (*voces*) herfra, ikke fordi jeg mener, at Cicero har brugt de samme her, men fordi jeg antager (*nobis videtur*), at han her har fremsat en sådan mening». Og derefter er «fragmentet» fiks og færdigt og lyder, som følger: *Quattuor sunt virtutes: prudentia, iustitia, continentia, fortitudo. iustitia autem in hominum commodis tuendis maxime cernitur; pertinet igitur ad societatem generis humani: ergo haec prudentiae anteponenda est. Således komponerer man fragmenta Ciceronis!*

Er det egentlig for stærkt et udtryk at sige humbug om en sådan benyttelse af dette skilt? Jeg mener nej og er nær ved at foretrække rygtitlen, som i al uskyldighed lyder: *M. Tullii Ciceronis collegit Herm. Knoellinger.*

Fra denne falder det naturligt at gøre overgangen til et par ord om hr. Kn.'s Latin. Mage til Latin er næppe før udgået fra B. G. Teubners forlag. Det vrimler af sproglige forsyndelser, mest vistnok i oversættelsen af *La Salade*, som på sine steder endogså er så uforståelig, at jeg, skønt jeg ikke tør rose mig af at have kendskab til det 15de årh.s Fransk, undertiden har måttet ty til den Franske tekst for at forstå Latinen. Sit leksikon har han benyttet med flid og har endog gravet så sjældne ord op som *ceteroquin* og *compluries*; det sidste har han ligefrem forelsket sig i. Noget af denne flid kunde man ønsket overført på grammatikken. Af syntaksen er navnlig det vanskelige kapitel om konjunktiv faldet ham stærkt for brystet. Ikke at han går af vejen for konjunktiver (ja, en enkelt gang, i en afhængig spørgesætning), tværtimod: han svælger i dem med en næsten pervers henrykkelse. Formlæren går det bedre med; men en form

som *humilissime* (p 11) tager sig dog ikke godt ud, og at han magter komparationen af *similis* bedre, lader sig vel desværre næppe slutte af superlativen *maxime simillimas* (p. 58).

Det er ubegribeligt, at det ansete forlag har villet udsende et sådant makværk; hvor er dets filologiske rådgiver henne?

Randers, januar 1910.

Valdemar Thoresen.

Weltsprache und Wissenschaft. Gedanken über die Einführung der internationalen Hilfssprache in die Wissenschaft von *L. Couturat*, früher Prof. an der Universität Caen, jetzt Paris; *O. Jespersen*, Prof. an der Univ. Kopenhagen; *R. Lorenz*, Prof. am eidg. Polytechnikum, Zürich; *W. Ostwald*, em. Prof. an der Univ. Leipzig; *L. Pfaundler*, Prof. an der Univ. Graz. Jena 1909, Gustav Fischer. 84 Sider. 80 Pf. (Ogsaa paa fransk hos Delagrave, 1 fr.).

Denne Bog falder i syv Kapitler, hver med sin Forfatter, samt fire smaa Bilag, og tilsigter en populærvidenskabelig Fremstilling af Videnskabens Forhold til det internationale Hjælpesprog og særlig den videnskabeligt udarbejdede Form for samme, det saakaldte *Ido*.

Behøver Videnskaben et Fællessprog?

Dette er det første Spørgsmaal, man venter besvaret af en Bog, som behandler Forholdet mellem Verdenssprog og Videnskab. Det er *Pfaundler*, som i Kap. I tager dette Spørgsmaal op; og Svaret kan ikke blive andet end et ja. Forholdene er faktisk utaalelige og bliver det mere og mere, for hver Dag der gaar. I Stedet for Latinen, den lærde Verdens tidligere Fællessprog, har man nu 3 Hovedsprog, foruden en Mængde andre, som efterhaanden rykker frem i første Linie og bliver nødvendige for den, der vil følge med, og samtidig umulige at overkomme.

Særlig tydelig træder Misæren frem paa de videnskabelige Kongresser, hvor det samlende Moment ikke er Sprogfællesskab, men Fællesskab i saglige Interesser. Naar man (som undertegnede Anmelder) har overværet en Række saadanne og følt Umuligheden af at faa sagt netop det, man vil, er det velgørende at se en Videnskabsmand som *Pfaundler* udtale ganske det samme: «Nur wenige können sich an der Debatte wirklich beteiligen. Manch wichtiger Einwand wird nicht ausgesprochen, weil man sich nicht einem Misserfolge aussetzen will, der nicht durch das Unterliegen der Sache, sondern durch das Unvermögen im Ausdrucke herbeigeführt würde» (Side 3).

Hvad har da Videnskaben gjort for at afhjælpe denne uholdbare Tilstand?

Mange Forslag er opstillet, men et positivt Skridt fra selve Videnskabens Side skete først paa de internationale Kongresser i Paris 1900, da Grundvolden blev lagt til den bekendte «*Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale*».

Som bekendt blev der af Indbyderne opstillet et bestemt Program, hvortil videnskabelige Selskaber over hele Verden blev opfordret til at slutte sig og udnævne Delegerede.

Programmet gik ud paa det ønskelige i et internationalt Hjælpesprog og Maaden, hvorpaa et saadant skulde søges valgt eller udarbejdet.

Efter at have arbejdet for Sagen i syv Aar og faaet Tilslutning til Tanken fra over 300 Foreninger og Selskaber med Tusinder af Medlemmer, deriblandt 1200 Professorer fra henimod 200 Universiteter, besluttede Delegationen at forelægge Sagen for den internationale Forening af Akademier. Denne vilde ikke selv paatage sig Opgaven, men udtalte, at Sagen burde løses i Praxis.

Delegationen nedsatte da en Komite til Sagens Gennemførelse. Denne traadte sammen i Paris den 15. Oktober 1907. Dens Formand var *Ostwald*, dens Næstformand *Jespersen*, dens Sekretærer *Couturat* og *Leau*.

Den lod sig forelægge alle de gjorde Forsøg paa internationale Sprog, men fandt intet, som opfyldte de Fordringer, der maatte opstilles til et saadant. Kun *Esperanto* fandtes saavidt egnet, at det med de nødvendige Forbedringer maatte kunne bruges. Blandt de indkomne Ændringsforslag var det bedste undertegnet med Pseudonymet *Ido*, «Efterfølgeren» (samme Endelse som i «Israelido»). Dette blev lagt til Grund for Komiteens iøvrigt selvstændige Udarbejdelse af det nye Sprog, som nu har faaet Navnet *Ido* (*Ido di Esperanto*). (Et andet Forslag, *Ilo*, gik ikke igennem.)

1908 udkom de første Ordbøger og den officielle Grammatik (de tyske hos *Franckh* i Stuttgart, de engelske hos *Pitman*, de franske hos *Delagrave*), saa dette Aar maa vel kaldes Sprogets Fødselsaar.

I Begyndelsen af 1909 stiftede Sprogets Venner: «*Uniono di l'amiki di la Linguo Internaciona*», hvorefter Delegationskomiteen opløste sig.

Unionen styres af en Komite med *Ostwald* som Ærespræsident og *Pfaundler* som Præsident. Den sprogvidenskabelige Ledelse af Bevægelsen er overgivet til et Akademi med *Jespersen* som Formand og *Couturat* som Sekretær. —

Dette er i Korthed de Begivenheder, som har ført til Dannelsen af Hjælpesproget *Ido*, og er beskrevet af *Lorenz* i Kap. II i en kort, historisk Oversigt.

Af mere videnskabelig Interesse er de sproglige og logiske

Principper, som har været de ledende ved Dannelsen af Ido, og som er beskrevet af *Jespersen* (Kap. III) og *Couturat* (Kap. IV).

Det er *Jespersen* selv, som har givet den nøjagtige Formel for det Princip, som har været det ledende ved Dannelsen af Ido, nemlig: «Det bedste internationale Sprog er det, som byder den største Lethed for det største Antal Mennesker».

Formlen afgrænser ikke ganske Opgaven; thi ingen vil finde paa at lave et Fællessprog for Folkeslag, som intet fælles har i Sprog og Kultur. Men indenfor samme Sprogæt, in casu vor egen, vil den opstillede Formel være den, der nærmest svarer til den kulturelle Trang.

For *Bogstavernes* Vedkommende har det opstillede ledende Princip ført til Forkastelsen af de diakritiske Tegn, som Zamenhof benyttede i Esperanto i saa altfor stor Udstrækning.

For *Lydene* har Princippet ført til, at man kun har valgt saadanne som med nogenlunde Lethed kan ndtales af de paa-gældende Folkeslag.

For *Ordrøddernes* Vedkommende fører Formlen direkte til Princippet om den størst mulige Internationalitet, et Princip, som først er opstillet for Kunstsproget Idiom neutral, men ikke helt korrekt gennemført.

For *Grammatikken* er Internationaliteten vanskeligere at op-naa, da hvert Sprog gaar sin Vej. Men Hovedprincippet maa alligevel have for Øje: at Sproget kan blive saa let som muligt for det størst mulige Antal Mennesker.

Til Slutning giver *Jespersen* en Kritik af Esperanto. Dette kan være berettiget, da Ido er bygget paa Esperanto, men da Idiom Neutral i hvert Fald paa enkelte Punkter regnes for at staa over Esperanto, vilde en Udvidelse af Kritikken været ønskelig.

Hvor langt Ido er naaet med Hensyn til Internationalitet i Sammenligning med Esperanto, vil ses af følgende Oversigt over det Antal nationale Rødder, som de to Sprog indeholder:

	Esperanto	Ido
franske:	83 0/0	91 0/0
italienske:	76 0/0	83 0/0
spanske:	71 0/0	79 0/0
engelske:	71 0/0	79 0/0
tyske:	59 0/0	61 0/0
russiske:	48 0/0	52 0/0

I Kap. IV skriver *Couturat* om Anvendelsen af Logiken paa det internationale Sprog.

Forfatteren begynder med at nævne, hvor lidt Sproget er studeret fra den psykologiske og logiske Side. Dette Studium bliver ganske særlig let og interessant ved Kunstsprogene, der sammensættes af uforanderlige Dele (Stammer, Affixer og Bøjningsendelser). Disse uforanderlige Dele kaldes *Morfemer*, og

der maa (som *Ostwald* først har udtalt) være et eentydigt gensidigt Forhold mellem Begreberne og de Morfemer, hvorved de udtrykkes.

Fremstillingen er særdeles interessant, men vilde maaske yderligere have vundet, om Forf. (fra et andet af sine Værker) havde optaget og vist Morfemernes Rolle gennem matematiske Formler, som anvendt af *Peano* i Udviklingen af hans «*Latino sine flexione*» (1903).

For Videnskaben er baade Internationaliteten i Udtrykkene og den logiske Bygning af Sproget af største Betydning. Da bægge Dele er lagt til Grund for Ido, bliver dette Sprog, som nærmere udviklet af *Lorenz* i Kap. V, særlig egnet for Videnskaben.

Spørger man nu, hvorvidt det i Praxis er lykkedes at gennemføre de gode, videnskabelige Principper, hvorpaa Ido er bygget, da maa man sige, at der endnu mangler noget her og der. Saaledes findes der ikke faa latinske Smaaord (apud, nam, sed, tamen osv.), som bør ombyttes med internationale (eller nationale) Udtryk, om dertil egnede kan findes. Utvivlsomt vil der ogsaa paa andre Punkter blive Ting at ændre. Dertil kommer de Tilføjelser, som Trangen til internationale Udtryk i de forskellige Fag efterhaanden vil gøre nødvendige.

Sproget er altsaa ikke færdigt og giver sig heller ikke ud for at være det.

Det Spørgsmaal opstaar da naturligt, om Videnskaben ikke bør vente til Sproget er færdigt eller mere færdigt end i Øjeblikket.

Dette Spørgsmaal kunde jeg, som Ven af Sproget, have ønsket ganske anderledes grundig behandlet og imødegaaet, end sket er i «*Weltsprache und Wissenschaft*». Det er nemlig en Hovedindvending, som bliver staaende, selv om Idos Overlegenhed over ethvert andet Kunstsprog fastslaas og indrømmes.

Der synes her at være nogen Tilbøjelighed blandt Sprogets Ledere til at fremstille Sandsynligheden af større fremtidige Forandringer som saa lille som muligt.

Det kan være, og jeg anser det for rimeligt, at der ikke vil blive store Forandringer efter den grundige Revision, hvorved Esperanto omdannedes til Ido. Men jeg betragter det ikke som væsenligt. Hovedsagen er, at alle vilkaarlige Forandringer er umuliggjorte, saa der kun kan være Tale om Forbedringer, som vil gøre Sproget lettere, samt Tilføjelsen af de tekniske Udtryk, som efterhaanden vil blive nødvendige.

Videnskaben tiltrænger et internationalt Hjælpesprog og har selv gjort Skridt til at afhjælpe Manglen. Men at udsætte Brugen af det ny Hjælpesprog, fordi det efterhaanden vil kunne forbedres, synes der liden Grund til, og dette Forhold kunde godt være fremhævet mere, end sket er. —

Et vigtigt Fællesemne for Videnskab og Verdenssprog er «Den videnskabelige Nomenklatur», som er behandlet af *Ostwald* i Kap. VI.

Forf. begynder med at nævne, hvordan der i visse Fag, navnlig Kemi og Mathematik, findes et saa udviklet System af internationale Tegn, at man kan skrive hele Afhandlinger udelukkende dermed og finde Forstaaere overalt.

Ogsaa de sproglige Udtryk er delvis internationale, men der mangler meget endnu, og navnlig lider Videnskaben ved, at mange Udtryk, som den bruger med en bestemt Definition, tillige bruges i det daglige Liv i en Betydning, som er mindre skarpt afgrænset og derfor vanskeliggør Fastholdelsen af den skarpe videnskabelige Benævnelse.

Der foreligger her en stor Opgave for det internationale Sprog: at skaffe Videnskaben bestemte og korte internationale Udtryk for de Ting og Begreber, hvormed den opererer.

Efter *Ostwalds* Mening skulde der sammenkaldes en Kommission med Fagsektioner til at udføre dette Arbejde. Jeg antager dog, at man i mange Fag ikke vil behøve et saa stort Apparat, men med nogenlunde Lethed vil kunne konstruere de nødvendige internationale Udtryk med fornøden Bistand af det derpaa beregnede sproglige Akademi. —

I Kap. VII behandler *Pfaundler* til Slutning Opøvelsen i at læse, skrive og tale Sproget og foreslaar at arbejde for dets videnskabelige Anvendelse ved Oprettelse af et internationalt Tidsskrift med Afdelinger for de forskellige Videnskabsgrene.

Jeg kan ikke ganske slutte mig til denne Tanke. Et populært Tidsskrift kan omfatte de forskellige Videnskabsgrene og vække Interesse derfor. Men et virkelig videnskabeligt Tidsskrift kan kun faa Betydning for den enkelte ved at holde sig til en bestemt Videnskab.

Snarere vilde jeg foreslaa, at Redaktionerne af de videnskabelige Tidsskrifter optog internationalt skrevne Artikler, eller skrev en Del af sit Indhold paa Hjælpesproget. Et Forsøg vilde hurtigt vise, at det meste vilde blive forstaaet strax uden særligt Studium¹.

Særlig de mindre Folkeslag bør agte paa de Midler, hvorved den hjemlige Videnskab kan gøres kendt udover Landets Grænse.

Paa dette Punkt har al nordisk Videnskab fælles Interesser, og det har derfor været mig en Glæde at modtage en Opfordring fra Redaktionen til at anmelde «Weltsprache und Wissenschaft», hvis Indhold og Ideer jeg herved anbefaler paa det bedste til det nordiske Tidsskrifts Læsekres.

Fredericia i Januar 1910.

G. Forchhammer.

¹ De-pos ke me lernis Ido, me skribas omna mea letri ad stranjeri en ta linguo e presupozas esar komprenata.

Otto Jespersen, A Modern English Grammar on Historical Principles. Part I. Heidelberg 1909, Winter. XI + 485 sider.

Første del af Professor Jespersens store værk om ny-engelsk grammatik foreligger nu som et led af det af W. Streitberg udgivne Germanische Bibliothek.

Nærværende Part I af *A Modern English Grammar* omhandler Sounds and Spellings.

Mere end man hidtil har været vant til er stavemåder udnyttede til at kaste lys over lydenes historie og ordenes forskellige udtalemåder. I epigrammatisk form angiver Forf. forskellen mellem Middelalderens og Nutidens stilling over for orthografien: In the Middle Ages the general tendency was towards representing the same sound in the same way, wherever it was found, while the same word was not always spelt in the same manner. Nowadays greater importance is attached to representing the same word always in the same manner, while the same sound may be differently written in different words (3).

De ældre fonetikere er i rigt omfang benyttede. For de betydeligste af disse gives straks i Introduction en ypperlig karakteristik: Skolemesteren Gill er pedant nok til at lægge etymologiske synspunkter til grund for sin stavemåde; Jones er det mere om at gøre at give nyttige staveregler end om at være fonetiker, Ellis afspejler langt fra altid i sine omskrivninger sine ældre forgængere, som han citerer. Ved omtalen af Sweet fremhæves, at denne i høj grad støtter sig til Ellis; den samme bemærkning gælder Luick o. a.

Udgangspunktet for skildringen af de nyengelske lyd er *Early Modern English*.

Efter at denne periodes lyd er gennemgåede (i kap. II og III) med hensyn til udtale og oprindelse behandles i kap. IV kvantitetsforholdene, hvor navnlig afsnittet om de romanske låneord er af største interesse. Dette punkt har på en prokrustesagtig, om end lærerig måde tidligere været behandlet af Luick (og Heck) i *Anglia* 30 (og 29). Luicks regler led af den ikke ualmindelige svaghed, at der bl. a. var altfor mange undtagelser.

I foreliggende grammatik har man overalt den behagelige følelse, at teorien ikke har taget magten fra fakta. Først behandles de låneord, hvor trykket ikke er forandret, dernæst de ord, hvor trykket er flyttet til næstsidste vokal, endelig tre- (og fir-) stavelsesord. Til grund for opstillingerne er lagt endelydene, hvad der naturligvis er det rationelle, skønt det straks ser noget sært ud.

I kap. V behandles på en særdeles illustrativ måde Stress. Behandlingsmåden er i eminent grad typisk for værkets forfatter. Væsentlig de samme vilkår, som regulerer moderne sprog, har været virksomme i Fortiden; de love, som moderne sprogs tryktendenser opviser, benyttes derfor til at belyse de ældre sprog-

stadier. Det har været almindeligt at søge en hovedgrund (til tider også en eneste grund) til moderne trykskifte ved substantiver og verber i det gamle germanske trykskifte, der ses i ord som *'æfþunca : ofþyncan*. Det synes som om denne teori står på usikre fødder. De germanske overlevende ord, hvori skiftet illustreres, er kun få i tal (og er tildels kun lidet brugte ord), når de sammenlignes med de franske låneord, i hvilke det samme trykskifte genfindes. Prof. J.s liste over herhen hørende indfødte ord fylder én side, medens hans liste over franske ord fylder over seks sider. Dette er næppe et tilfælde. Og det er da vel også af den grund, at Forf. (5. 73), hvor han som årsag til omhandlede trykskifte foruden analogiindflydelse fra indfødte ord nævner verbaltformer på trykløs endelse og verbets stilling i slutningen af sætningen, til slut siger: *it seems difficult to suppose that these three reasons are quite sufficient to account for the extension of our phenomenon.*

I kap. VI og VII gøres rede for the earliest changes.

Kap. VIII er viet behandlingen af the great vowel-shift. Her opkastes bl. a. spørgsmålet hvor (ɔ: ikke lokalt, men med hvilke(n) lyd lydskiftet begyndte). Luick har, som bekendt, tidligere behandlet dette spørgsmål, både med hensyn til det geografiske og med hensyn til det rent lydlige, og mener at spørgsmålets løsning nok så meget må søges i de geografiske forhold. I sin i mange måder interessante *Untersuchungen zur Englischen Lautgeschichte* (Strassburg 1896) siger han (§ 142): *... wenn also mit einem Wort ū nur dort diphthongiert wurde, wo ȝ zu ū vorrückte, so ergiebt sich völlig zwingend, dass ū nur deswegen diphthongiert wurde, weil ȝ zu ū vorrückte und es gewissermassen aus seiner Stellung verdrängte.* Jespersen går den modsatte vej og begynder med «toppen». Han siger (8. 12): *after i' and u' had been diphthongized, there was nothing to hinder e' and o' from moving upwards and becoming i' and u'.* Efter en sammenligning af Luicks og Jespersens argumentation forekommer det Anm. sandsynligst, at den førstnævnte er den rigtigste. Selve de ord, i hvilke Forfatteren til A Modern English Grammar refererer de to standpunkter, peger også hen til dette: i omtalen af Luicks teori siges: *|o'| as it were drove away |u'|*, om sin egen teori siger Forf.: *after |i'| and |u'| had been diphthongized, there was nothing to hinder |e'| and |o'| from moving upwards and becoming |i'| and |u'|.*

Om kap. IX siger Forf. med berettiget stolthed, at han her har enjoyed the feeling of treading on virgin soil. På ikke mindre end 36 sider behandles unstressed vowels. Selv om man ved omtalen af en bog, der rummer saa meget udmærket nyt, undser sig ved at fremdrage enkelte punkter, kan Anm. dog ikke undlade særlig at fremhæve den glimrende bevistførelse for at a' er langt ældre end man hidtil almindeligt har troet. Wyld f. eks. i The

Historical Study of the Mother Tongue (London 1906) siger (side 74): It is curious to reflect that during part of the eighteenth century the sound ($\bar{a}$) did not exist in the standart dialect of English. Foreign words, introduced during this period, which contained ($\bar{a}$) in the language from which they were borrowed, still retain the sound ($\bar{o}$), which was then substituted for the original ($\bar{a}$); thus *brandy-pawnee* = [$p\bar{o}ni$], Scrt. *pāni*, 'water'; and the place-names *Cabul* ($K\bar{o}bul$) for *Kābul*, and *Cawnpore* ($K\bar{o}np\bar{o}$ [ə]). Disse wyldske støtte-beviser er ikke tvingende. Langt snarere må man, efter min mening, i nævnte ord se forsøg på med inadequate midler at gengive et fremmed sprogs lyd. Det samme fænomen ses f. eks. også i formerne: *backsheesh*, *bakhshish*, *buckshish* og *buxees* for det persiske ord *bakhshish* (foræring).

Ved bevisførelsen for *a*'s ælde kommer så slående frem dens ophavsmands evne til hvad — *mutatis mutandis* — Lady Macbeth bebrejder sin husbond manglen på evne til, — *to catch the nearest way*.

I kap. XI og XII skildres 17. århundredes ændringer. Særlig interessant er begrundelsen (11. 42) af den af Professoren antagne ælde af diftongen (eller rettere glidelyden) i $\bar{a}$, udtalt [*ei*]. Overordentlig praktisk nyttig er redegørelsen for udtalen af *sj*; kun kunde man ønske at få Forfatterens stilling at høre til Stoffeldams vokalbortfaldstheori, som vel har nogen støtte i indskudt *i*, f. eks. i ordet *champaign*, tidligere også: *champion*.

I XIII. kapitel, der gennemgår 18. århundredes ændringer, gives blandt andet på 16 sider en udmærket skildring af *r* og denne lyds indvirken på omgivelserne.

XIV. og XV. kapitel behandler de nyengelske lyd, både fra et fonetisk og fra et historisk synspunkt.

Slutningskapitlet rummer bl. a. nogle lærerige opstillinger af moderne ord, der kun ved en enkelt lyd skiller sig fra hinanden. Her har Professor Jespersen afstukket grænser for Fremtidens lydsammenfald.

Et omhyggeligt register slutter bogen.

Det første, så vel som det varige indtryk, man får af dette for engelsk Filologi så betydningsfulde værk er af en rigdom af belæring. Når man får bogen lidt på afstand, arbejder sig frem indtrykket af bogens ånd, der er så lidet brovtende, så stærkt ensartet, så fuldt ud ærlig.

På et par punkter står det for Anm. som om der kan rejses tvivl om Forfatterens standpunkt er rigtigt.

9. 224 forklares formerne *baccy*, *tater* som opståede af de vokalreducerede former [*tbækou*], [*pteitou*]. Snarere kunde nævnte former forklares $\neq$ *bye-bye*¹ (af *good-bye*) eller $\neq$ *Ghetto* (? af

¹ Fordoblingen i *bye-bye* er også under indflydelse af følelsesbetonet tale: jvf. nyengelske udtryk som *goody goody*, *baddy-baddy*.

borghetto). I familiær, spøgende eller skødesløs tale nøjes man ofte med sidste bestanddel af et ord, når denne er tilstrækkelig «illustrativ», enten i sig selv eller på grund af omstændighederne. På Dansk har vi på samme måde: *at bakke* (= ryge tobak). Efter Anmelderens skøn er det også familiært sprog, med dets ofte karakteristiske bredde, der har fremkaldt udtryk som *nice and warm*, som Anm. altså i den henseende vil sætte på linje med det velkendte fænomen, at daglig tale foretrækker omskrivning for unødvendig relativsætning.

2. 624 slutning forklares *dost?*¹ for *dost thou?* som a purely phonetic process. Det er vel sandsynligt, at dette thou-bortfald er fremhjulpet på forskellig måde: 1) ved situationen; ligesom man gerne udelader pronominet i 2. pers. imper., fordi der ikke kan tvivles om, hvem der tales til, vil man af samme grund i spørgesætning kunne udelade pronominet. Jvf. sådanne nyeng. udtryk som: *Have some beer? See?* osv.; 2) -st var en meget «prægnant» endelse o: bar i sig selv tilstrækkelig tydelig angivelse af personen: *I, he, we, you, they had*, men: *thou hadst; I, we, you, they come*, men: *thou comest* osv.

Findes i skrivemåden reminiscenser om den postulerede sammen-dragning i noget stort omfang: *dost thou < dost te < doste?*²

Formen *art* og lignende med udeladt thou findes også uden for spørgesætninger, ganske vist med et thou noget tidligere. Således hedder det i Lady Macbeth's berømte monolog i 1. akt: *thou wouldst be great; art not without ambition, but without the illness should attend it: what thou wouldst highly, that wouldst thou holily; wouldst not play false, and yet wouldst wrongly win.*

Lige så vel som et forangående thou her kan fungere som subjekt for de thou-løse former, kan et i situationen liggende thou gøre det.

Til sidst blot et par andre punkter.

6. 46 under punkt second kunde indskydes: *hards, hurds*, hvor a-vokalen (efter NED) repræsenterer nordengelsk dialekt, medens u-formen afspejler vestengelsk og den sydlige mellem-engelske dialekt. Har man ikke på Fransk haft vaklen mellem -er- og -ar-: *merchant, marchand?*

Med spørgsmålstegn forklares 7. 4 *dam* i Meredith: Evan Harrington 134 som stående for *damned*. Den samme brug foreligger i *Vanity Fair* (Macmillan 1907), side 458: *Lords, indeed! — why, at one of her swarreys I saw one of 'em speak to a dam fiddler — a fellar I despise; ligl. med tilsat n: a damn sight too kind* (Hobbes: *Serious Wooing Tauchn.* 149), *all this damn silly cant* (ibid. 176).

¹ *canst* o. a. kan optræde på samme måde.

² På simpelt Tysk siges hyppigt: *siehste* for *siehst du*.

7. 7 omtales det hyppige indskud af *p* efter *m*, når konsonant følger. Jeg har hørt en skotsk professor anbefale udenlandske elever at sige [fɪtp], tilføjende at mange gjorde det og han selv fandt det bekvemmost.

9. 221 ansættes tvivlende folkelig etymologiseren ved *husband*. Jeg har hørt en Exeter Hall prædikant sige om en fortrukken ægteemand: et dejligt «*band*», han som opløser sit hjemms lykke.

Til omtalen af stavemåden *dyeing* i 3. 138 kunde føjes at verbalsubstantivet (? særlig ved sammensætning) ofte staves uden *e*: Remodelling and *Re-dyeing* of Ladies Own Furs Undertaken (avertissement på bindet af Fortnightly, Febr. 1910).

Når man så tidlig som begyndelsen af 16. årh. har *partlet* for *patlet*, er det muligt at her foreligger en afspejling af det af Prof. Jespersen omtalte svund af *r* (7 79). Derimod i *brocardo* og *brocade* foreligger vel forskellig endelse.

I forhold til størrelsen af A Modern English Grammar er det et ringe antal forgængere dens Forfatter citerer. Hemmeligheden er vel for en stor del den at kilderne selv i så overordentlig stor grad er direkte benyttede.

Med A Modern English Grammar har engelsk Filologi fået et nyt hovedværk.

Birkerød i Marts 1910.

N. Bøgholm.

Daniel Jones, The Pronunciation of English, Phonetics and Phonetic Transcriptions. Cambridge 1909, University Press. Pp. XVIII + 153.

Clearness, sobriety, and practicality are the distinguishing features of the book under review.

The first half of it gives a lucid and thoroughly scholarly analysis of English speech-sounds. Not only the normal, 'standard' sounds are treated, but also the more important variations from the recognized types are registered. In a few words the author is able to define the territorial extension of the different anomalous sounds recorded by him.

Every student of English, who has at all paid any attention to English pronunciation — as heard in different parts of the country — has been struck by the comparatively frequent occurrences of 'glottal catch'. Mr. Jones, no doubt correctly, stamps the phenomenon as peculiar to the dialects, whereas it but seldom appears in Standard English, although it may be met with even there (§ 49).

A most knotty point in English phonetics is the analysis of open vowels, as to the degree of tenseness or laxity with which

they are pronounced. Mr. J. cuts the Gordian knot by only applying the terms tense and lax in the case of closed and half-closed vowels. He mentions a very easy way of ascertaining the articulation in this respect, namely by placing the finger on the throat between the larynx and the chin.

Phonetic theory is often of the greatest practical importance for clearing up passages in English authors that without the help of some theoretical knowledge would be incomprehensible. For instance Jerome K. Jerome writes in his *Three Men in a Boat: Wasermarrer*, which strange compound stands for: what is the matter. The latter half of it finds its explanation in Jones's book § 35.

It is a matter of course that the practical teacher will mostly interest himself about the phonetic transcripts of the different words given in this book. Sometimes, however, these are open to doubt: e. g. the pronunciation of nephew as [nefju] is given as dialectal. The same is the case with the pronunciation [ifu] for [isju]; while [kloʊz] for [kloʊdz] is termed old-fashioned.

The other half of Jones's book comprises transcribed texts. Four different styles of pronunciation are represented: The Careful Conversational Style, The Rapid Conversational Style, The Declamatory Style, and what may be called The Individual Style i. e. Styles of Pronunciation of Particular Speakers.

The book winds up with a specimen of the London dialect, as reflected in Pett Ridge's 'London'.

If it may be truly said that the list of sins of commission is nil, practically the same verdict may be given as to sins of omission.

If anything, we might have looked for some reference to the pronunciation [boʊld] for [boild] in § 145, where oi is treated of.

Besides the vulgar verb *ast*, mentioned in § 43 occurs a by-form *as* which owes its origin to the colloquial imperfect: *ast*.

Birkerød, Dec. 14th, 1909.

N. Bøgholm.

Platons ausgewählte Schriften für den Schulgebrauch erklärt von Christian Cron und Julius Deuschle. Zweiter Teil: Gorgias, 5. Aufl. neu bearbeitet von Wilhelm Nestle. Leipzig und Berlin 1909, Teubner. VI + 194 SS. 8vo.

Ved gymnasieundervisningen her i landet vil den foreliggende bog næppe finde anvendelse; derimod kan det for yngre filologiske studerende — om sådanne ellers endnu findes i disse banausiske tider — såvelsom for græsklærere være af betydning at have en

kort og overskuelig commentar til *Gorgias*, der foruden at være et af Platons vigtigste tillige hører til hans lettere tilgængelige værker. Udgiveren er gået grundigt tilværks, idet han ikke blot har revideret teksten og fuldstændigt omarbejdet hele commentaren men også har skrevet en helt ny indledning; dog er forandringerne ingenlunde alle forbedringer. Det siden Crons udgave fremkomne kritiske materiale, navnlig Burnets udgave, er naturligvis benyttet ved revisionen, men udgiverens iudicium synes af og til underlig tilfældigt; således er det ufatteligt, hvorfor han p. 465 a lader Cornarius' ikke synderlig heldige coniectur stå i teksten, da han dog selv indrømmer, at de bedste håndskrifers læsemåde, som støttes af Philodemus og ret beset også af Aristides, «auch einen guten Sinn gibt». Her går Nestle imod Burnet, som han derimod på flere steder følger i optagelsen af unødvendige og tvivlsomme ændringer.

Commentaren, der ved en udgave som denne er det vigtigste, er grundigt omarbejdet, en del nyt er tilføjet og meget af det gamle skåret bort; på adskillige punkter er der også herved opnået noget større fasthed og klarhed i fremhævelsen af det væsentlige, men netop i denne henseende lades man dog altfor ofte i stikken; gang efter gang savnes præcis forklaring af det sproglige udtryk og dets anvendelse, og dobbelt bund i vendinger og repliker undgår ofte helt commentatorens opmærksomhed. Således er punctum saliens i dialogens første replikskifte med de to ordproglige vendinger slet ikke fremhævet; allerede de nyplatoniske fortolkere har dog, som den bevarede Olympiodor-commentar viser, følt og forstået den fine ironi i Sokrates' svar på Kallikles' hilsen; det fra Gerckes commentar hentede Shakespeare-citat vilde, selv om det virkelig var parallelt med det græske udtryk, hvad det slet ikke er, kun kunne tjene til at vise udgiverens belæsthed, ikke i mindste måde til tekstens fortolkning. Også med anførelse af parallelle udtryk af græske forfattere skulde være anvendt større sparsommelighed; kun virkelig oplysende paralleler bør anføres og da hele stedet, ikke blot en henvisning til en bog, som i hvert fald skoledisciplen næppe har ved hånden. Lange forklaringer som den om *πειτευτική* (p. 450 d) eller den om *σκολιόν* (p. 451 e) og andre lignende hører slet ikke hjemme her; ikke blot er det forkert at meddele en hel del lærdom, som man selv siger er usikker og som altså blot forvirrer eleven, men da al den til forståelsen nødvendige viden om den historiske baggrund dog alligevel ikke kan gives her, får det hele et broget og tilfældigt præg; i skolen bliver det dog lærerens sag at give sådanne meddelelser og den studerende ved at finde det i håndbøgerne over historie og antikviteter.

Den ny indledning, udgiveren har skrevet, er i forhold til bogens bestemmelse ret omfattende og vidtløftig. Det første afsnit, der behandler sophistiken i almindelighed, er det magreste;

af den dybere historiske sammenhæng, betingelserne for og den naturlige udvikling af den nye åndsretning, af dens særpræg og af Sokrates' og Platons forhold til den får man vel nogen men ikke fuld og klar forståelse; de talrige enkeltheder væves ikke sammen til noget billede. Afsnittet om den historiske Gorgias er noget bedre; de bevarede stykker af Gorgias' skrifter er optrykt og anbefales til brug ved undervisningen jævnsides med læsningen af dialogen; udbyttet heraf vil dog vist være tvivlsomt, da sansen for stilnuancer vel i almindelighed næppe er synderlig stærkt udviklet hos skoledisciple. Endelig gives en kort oversigt over dialogens indhold; nogen dybere analyse er det ikke, og det siges ligefrem, at det overlades læreren at give den detaillerede disposition; dette er en fejl. For begynderen, der bevæger sig langsomt afsted, har det stor betydning altid at have en udførlig disposition over hele samtalens udvikling ved hånden. Mere passende kunde udgiveren have overladt lærerne ad libitum at producere den lyriske retorik over værkets herligheder; læseren eller eleven skal om muligt ledes til forståelse og derved til ret vurdering af den tankeverden, der møder ham; man skal ikke begynde med at slå fast, at dette skal beundres.

Odense, marts 1910.

William Norvin.

August Köster, Das Pelargikon. Untersuchungen zur ältesten Befestigung der Akropolis von Athen. (Zur Kunstgeschichte des Auslandes. Heft 71.) Strassburg 1909, Heitz. 42 S. und 6 Taf. 3 M. 50.

Der Verfasser dieser kleinen Abhandlung polemisiert gegen die Ansicht, dass das Pelargikon mit dem Enneapylon einen Teil der ältesten, athenischen Burgbefestigung gebildet hätte. Sonst folgt nämlich die älteste Burgmauer überall dem oberen Rand des Felsens und windet sich infolgedessen aus und ein; der Mauerfuss bleibt immer in derselben Höhe und geht niemals in die Tiefe, weil die Defensivstärke einer Festung damaliger Zeit fast ausschliesslich auf der Schwierigkeit beruhte, von aussen an den Mauerfuss heranzukommen. Diesem Prinzip würde ein Werk wie das Enneapylon, das einen grossen Teil des westlichen Abhanges einschloss, widerstreiten, und Köster behauptet nun, dass die ursprüngliche Westmauer tatsächlich dem Felsenrand folgte, und dass damals von der Westseite her überhaupt kein Ausgang zu der Akropolis wäre. Die einzigen Aufgänge zu der Burg wären, nach Kösters Aussage, die beiden an der Nordseite, der eine an der Klepsydra, der andere östlich vom Erechtheion. Für diese

Behauptungen ist freilich das Beweismaterial etwas dürftig. Der ursprüngliche Verlauf der westlichen Mauer ist keineswegs sicher ermittelt, und Köster hätte uns hier zur Stütze seiner Behauptung genaue Masse und Abbildungen der Spuren am Felsen geben sollen. Ebenso ist es wenig glaublich, und auch blosse Hypothese, dass man in der ältesten Königszeit sich mit den engen und steilen Stegen an der Nordseite begnügt hätte: die athenischen Könige fuhren wohl auch zu Wagen aus ihren Burgen hinaus, wie die Herrscher der argivischen Ebene; das wäre aber an der Nordseite der Akropolis nicht möglich. Köster giebt selbst zu, dass das Neuntorwerk der historischen Zeit, etwa der Zeit der Pisistratiden, nicht angehören kann. Unsere ältesten, litterarischen Quellen schreiben es den Pelasgern und der Urzeit zu, und dazu kommt noch die Verknüpfung dieses Bauwerkes mit der Geschichte Kylon: vor den neun Toren wurden die Anhänger Kylon niedergemetzelt und später das Kyloneion errichtet. Deshalb versetzt auch Köster das Pelargikon und das Enneapylon in die heroische Zeit, ins zweite Jahrtausend. Dann ist es aber etwas kühn bei dem dürftigen Material einen grossen Umbau schon damals anzunehmen und für die behauptete ältere Anlage sich so sehr auf die Prinzipien der Verteidigung der Festungen damaliger Zeit zu berufen, Prinzipien, welche innerhalb derselben Periode bei der Anlage des Enneapylon wieder aufgehoben worden wären. Ich kann ferner keineswegs zugeben, dass es aus der Beschreibung Herodots von der Einnahme der Burg durch die Perser hervorgehe, dass damals die Vormauer des Pelargikon mit dem Neuntorwerk zerstört und die Burg wiederum nur von der urältesten westlichen Ringmauer umschlossen wäre. Wir wissen ja überhaupt gar nichts sicheres von der Lage des Pelargikon, welches Doerpfeld, freilich auch ohne zwingenden Beweis, auf die Südseite der Akropolis verlegt.

In dem folgenden Kapitel stellt Köster die Behauptung auf, dass man schon im V. Jahrh., nach den Perserkriegen, die Akropolis als Festung ganz aufgegeben habe, weil sie nur einer geringen Anzahl von Menschen Schutz gewähren konnte. Es ist ja wahr, dass die Verteidigung der Einwohner Athens damals allein der themistokleischen Mauer zufiel. Aber oben auf der Akropolis lagen doch grosse Tempel mit ihren Schätzen, und die verlangten eine besondere Befestigung, um nicht jedem beliebigen Bandenführer in die Hände zu fallen. Die Bedeutung der Akropolisfestung geht aus der Lysistrata des Aristophanes genügend klar hervor. Und wie sollte man sonst die Sorgfalt erklären, mit der die zerstörte Nordmauer wiederhergestellt wurde? Oder den Bau der Nikebastion, der auf der anderen Seite sicher eine ebenso schwere Bastion entsprach, über deren Lage wir freilich gar nichts wissen. Der Niketempel ist eine spätere Zutat und verdankt dem Neid der Priesterschaft seine Entstehung; er kann

also nur beweisen, dass in diesem Falle andere Rücksichten als die fortifikatorischen überwogen haben. Auch während des ganzen Mittelalters und weit in die Neuzeit hinein ist die Akropolis eine Festung geblieben.

Das Wertvollste an der Kösterschen Abhandlung ist fast der Anhang mit einer Besprechung der berühmten Thukydidesstelle II 15. Scharf wendet Köster sich gegen die Irrtümer Doerpfelds, der die grossen Heiligtümer auf die Nordseite verlegen möchte. Besonders schwach ist die Beweisführung Doerpfelds für sein Olympieion der Nordseite. Doerpfeld stützt sich allein auf eine Stelle bei Strabo (IX 404), aber dass Strabo von dem Olympieion im Ilissostale spricht, geht ganz deutlich aus einer anderen, benachbarten Stelle (IX 396) hervor. Beachtenswert bleibt es meines Erachtens auch, dass Denkalion, der Gründer des ältesten, olympischen Zeustempels, der Sage nach hier unten neben dem grossen Olympieion begraben lag (Paus. I 18, 8). Hier zeigte man sein Grab, und es ist doch natürlich auch hier das urälteste Olympieion zu suchen, besonders da ein Olympieion am Nordabhang der Akropolis nie erwiesen worden ist.

Aehnlich liegt der Fall beim Pythion; obwohl eine pythische Apollonhöhle am Nordabhange gesichert ist, ist es doch natürlicher an das uralte Heiligtum unten am Ilissos zu denken, wo Peisistratos im Temenos einen Altar weihte (Thuk. VI 54), der jetzt wieder aufgefunden ist (Judeich: Topographie von Athen S. 344). Wie Köster glaube ich ferner, dass Doerpfeld das wirkliche Dionysion ἐν Ἀλμυραῖς im Westen von der Akropolis gefunden hat. Zwischen dem westlich gelegenen Dionysion und dem ebenso östlich von der Akropolis gelegenen Olympieion ziehen sich die uralten Heiligtümer hin und sind, wie die Worte des Thukydides verlangen, am ehesten gegen den Südabhang hin gelagert. Das ist besonders bei dem Heiligtum der Gē der Fall, wenn man darunter mit Petersen (Rhein. Mus. 1907 S. 539) an dasjenige der Gē Kurotrophos denkt. Das lag nämlich nach Pausanias unmittelbar vor dem westlichen Eingang der Akropolis, und wie die Beschreibung zeigt (I 22), kommt Pausanias gerade vom Asklepieion und folgt dem Weg, der von der Südseite der Akropolis her zu dem Eingang an der Westseite hinaufführt. Hier, und nicht an der Nordwestseite muss die Stelle dieses Heiligtumes gesucht werden.

Frederik Poulsen.

Diedrich Fimmen, Zeit und Dauer der kretisch-mykenischen Kultur. Leipzig & Berlin 1909, Teubner. 104 S. und eine Uebersichtstafel.

Das kleine, vorzügliche Buch ist als Dissertationsschrift an der Universität Freiburg erschienen und steht in jeder Beziehung hoch über den gewöhnlichen deutschen Doktorarbeiten.

In der Einleitung werden zunächst die Quellen des Altertums für die Zeitbestimmung der griechischen Urzeit geprüft und als völlig wertlos erwiesen. Schliemann glaubte bei seinen mykenischen Ausgrabungen auf diese alten Zeugnisse sicher bauen zu können, und noch immer versucht sein Nachfolger Doerpfeld sie als geschichtliche Ueberlieferung in seiner Polemik zu verwenden. Erst Furtwängler und Loeschke haben die Beziehungen der mykenischen Funde zu denen Aegyptens als die sicherste Grundlage für die Beurteilung und die Chronologie dieser Zeit nachgewiesen. Nach ihnen haben Petrie, Tsuntas, Reisch, Hall, Evans, v. Bissing und neuerdings Eduard Meyer viel neues Material, sowohl ägyptisches als auch mykenisches, zur chronologischen Fixierung der Reihenfolge der Fundschichten herangezogen. Es gilt dabei folgende Tatsachen zu ermitteln: 1) die Folge der Fundschichten der kretischen Ausgrabungen und ihr Verhältnis zu den Perioden der festländischen, mykenischen Kultur; 2) die kretisch-mykenischen Funde an datierbaren Fundstellen Aegyptens; 3) die datierbaren ägyptischen Einzelfunde in kretisch mykenischen Fundschichten. Diese Fragen werden nun in drei Kapiteln genau und gewissenhaft behandelt, in zwei anderen die datierbaren geschichtlichen und künstlerischen Beziehungen zwischen Kreta und Aegypten besprochen. Endlich fasst ein abschliessendes Kapitel mit einer in deutschen Abhandlungen seltenen Uebersichtlichkeit und Klarheit die Hauptergebnisse nochmals zusammen, und eine angefügte synchronistische Tabelle erleichtert den Ueberblick.

Natürlich giebt es hin und wieder etwas, das man anders auffassen möchte. So glaube ich, dass Jolles die Ansicht von Tsuntas, nach der die neolitische Kultur Thessaliens noch dem vierten Jahrtausend angehört hätte, mit Recht verworfen und dieselbe Ende des dritten Jahrtausends angesetzt hat (Arch. Anz. 1909 S. 406). Dagegen hat Fimmen durch eine hübsche Reihe von Beispielen erwiesen, dass man nicht, wie Evans glaubt, mit ägyptischen Steingefässen die neolitischen Schichten von Knossos datieren darf.

Ich kann Fimmen nicht zustimmen, wenn er bei der Ausbildung der ägyptischen Lilie an eine Einwirkung kretischer Pflanzenornamentik glaubt (S. 94 f.). Die Entwicklung dieses ägyptischen Motivs verläuft ganz langsam und organisch, und es ist durchaus ägyptische Eigenart, wenn die grossen Eckblätter zuerst stark nach aussen biegen, um dann spiralartig aufgerollt zu werden.

Die Kreter haben vielmehr das Motiv einfach übernommen. Der Verfasser hat überhaupt die Neigung derjenigen, welche selbst Aegypten nie geschaut und die Herrlichkeit ägyptischer Kunst in ihrem vollen Umfang nicht begriffen haben, den Kretern allzu viel Originalität zuzutrauen. Ganz unrichtig ist es, wenn er das Motiv zweier neben einem Pflanzenbündel einander gegenüberstehenden Böcke als ursprünglich kretisch auffasst. Es ist uralt in Aegypten und lässt sich bis in die IV. Dynastie hinein verfolgen (vgl. Maspéro, *Revue de l'Art ancien et moderne* 1908, II S. 31 und 38. Lepsius: *Denkmäler des alten Reiches* Abt. II Bl. 108 und 111. Jolles, *Arch. Jahrb.* XIX 1904 S. 32—34).

Für unrichtig halte ich es ebenso, wenn Fimmen die Darstellungen mykenischer Vasen im Grabe Ramses des III. in Biban el Muluk, welche dem XII. Jahrh. angehören, als eine Wiedergabe nicht echt mykenischer Ware, sondern späterer, ägyptischer Nachahmungen erklärt. Uebrigens wären wohl solche Nachahmungen auch mit den kretisch-mykenischen Originalen gleichzeitig? Man pflegt doch nicht einem ausgestorbenen, sondern einem eben blühenden Stil nachzubilden. Fimmen darf also nicht den Schluss ziehen, dass die mykenische Kunst schon im vorausgehenden XIII. Jahrh. ihr Ende gefunden hätte.

Diese Behauptung von dem frühen Abschluss der mykenischen Kunst sucht Fimmen überall aufrecht zu erhalten. Dabei bieten ihm die Funde von Enkomi besondere Schwierigkeiten, und nur durch eine sonst in der Abhandlung nicht vorkommende Oberflächlichkeit gelingt es ihm, die Zeugnisse dieser Nekropole für ein Fortleben mykenischer Kunsttradition nach dem XII. Jahrh. zu entkräften. Er berücksichtigt bei seiner Prüfung nur das ägyptische, nicht das assyrische und das reiche phoenikische Material, und doch behaupten die englischen Herausgeber, dass assyrische, mit spätmykenischen Vasen in einem Grabe gefundene Siegelsteine erst dem IX. Jahrh. angehören. Ebenso wenig ist ein Versuch gemacht die stilistische Eigenart der goldenen Diademe, deren Abhängigkeit vom Orient selbst Furtwängler erkennt, chronologisch zu verwerten. Es lässt sich hier, und in der Zersetzung der mykenischen Elemente überhaupt, viel mehr herausbringen, was auch für die zeitliche Fixierung dieser Nekropole von Belang sein könnte. Aber ich kehre bei einer anderen Gelegenheit zu diesem Thema zurück.

Das sind alles nur Nebensachen. Sonst sei dieses kleine, nützliche Buch allen, auch den Philologen, bestens empfohlen.

Frederik Poulsen.

Franz Cumont, Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum. Vorlesungen am Collège de France. Deutsch von Georg Gehrich. Leipzig u. Berlin 1910, Teubner. XXIV + 344 S.

Den belgiske Forsker Fr. Cumont, der har vundet sig et stort Navn ved sine omfattende Undersøgelser over Mithradyrkelsen, har i den Bog, som her foreligger i tysk Oversættelse, behandlet en af de i religionshistorisk Henseende interessanteste Perioder i Verdenshistorien, nemlig den store Tros- og Kultusblanding i Romerriget, som gik forud for og — kunde man vel sige — betingede Kristendommens Sejr. Med sin overlegne Beherskelse af Stoffet og sin Evne til klar og overskuelig Fremstilling har Forfatteren forstaaet at ordne og udrede det tilsyneladende Kaos af eksotiske Trosformer, som mødes og krysses i Romerriget allerede i den senere Republiktid og end mere i Kejsertiden. Cumont hører til de Videnskabsmænd, der aldrig, naar de fordyber sig i Detaillen, taber Helheden af Syne. Alt er anbragt paa rette Plads, og Led føjes til Led, indtil Bygningen er færdig. Selve Fremstillingens arkitektoniske Struktur forhøjer Nydelsen ved en Fordybelse i Cumonts Arbejde.

Den gamle Teori, at de orientalske Kultusformers Indtrængen i Romerriget blot betød en Dekadence og en Barbarisering, holder jo ikke længere Stik. Man er nu klar over, at disse nye religiøse Indflydelser i mange Henseender virkede aandeligt berigende, i hvert Fald bragte nyt Liv og friske Rørelser. Dette Forhold betones ogsaa stærkt af Forf. Romertroens tørre Formalisme og mekaniske Rituel tilfredsstillede hverken Sanserne eller Tænkningen, heller ikke en etisk Trang, der hævede sig over det rent elementære. Erstatningen for, hvad Romerreligionen ikke kunde give, kom da ganske naturligt fra den Kant, hvorfra Romerne fik saa mange andre Impulser, fra Østen. Orientens Religioner udbredtes i det romerske Verdensrige med det stigende Handelsliv, med Slaverne og med de for en stor Del af Orientalere bestaaende Hære, der hyppigt forflyttedes fra det ene Grænseland til det andet. De fremmede Religioner daarede Sanserne ved prægtige Fester og Processioner, hemmelighedsfuld Mystik og en lidenskabelig Kultus, de aabnede ved dristige metafysiske Spekulationer nye Vidder for Erkendelsen, og de bragte endelig en universel, tildels asketisk Moral, som støttede sig paa Forestillingen om en Salighedstilstand efter Døden.

Lilleasien, Ægypten, Syrien og Persien er de fire Lande, der giver de vigtigste Bidrag til Romernes religiøse Orientalisering. Først kommer Lilleasien med den frygiske «Magna Mater», Jordgudinden Cybele, Attis' Ægtefælle, der dyrkedes med en lidenskabelig, ekstatisk Kultus. «Magna Mater» kom Romerne til Hjælp i Nødens Stund, og hendes Kultus sanktioneredes af Staten,

dog under Iagttagelse af forskellige Forsigtighedsregler, for at ikke det fremmede Væsen skulde smitte. Men det hjalp intet. Den nye Kultus vandt i Popularitet, hvad de gamle Romerguder mistede. Egentlig var Magna Mater-Dyrkelsen opstaaet af alskens primitiv Træ-, Dyre- og Stenkultus, men Cybele og Attis havde efterhaanden opslugt de fleste lilleasiatiske Guddomme, formodentlig kom ogsaa jødisk Indflydelse til; siden smeltede Cybele sammen med den persiske Anahita, og Cybeledyrkelsen sluttede Forbund med Mithramysterierne. Dermed kom persiske Ideer om Urenhed og Renselse ind i den frygiske Kultus og fik deres Udtryk i det barbariske «Taurobolium», en Renselse eller Genfødsel gennem et Styrtebad af Blod fra en slagtet Tyr. Cybeledyrkelsen holdes overhovedet, saa længe den bestaar, aaben for alle de Ændringer, som den til enhver Tid herskende religiøse Tankeretning — sidst Nyplatonismen og endog Kristendommen — kan tilføre den.

Ægypten bragte Serapisdyrkelsen og Isismysterierne. Serapis, denne Videreudvikling af Osiris med hellenistisk Tilsnit, var bleven det religiøse Symbol paa Ptolemæernes Herredømme. Hans Dyrkelse udbredtes overalt, hvor Lagidernes Indflydelse mærkedes, og hvor der var Handelsforbindelse med Alexandria. Serapis' og Isis' Dyrkere blev i Rom oftere Genstand for Forfølgelser, navnlig fordi Rom frygtede Alexandrias Overlegenhed og mistænkte disse mest fra de lavere Samfundslag rekruterede hemmelige Sammenlutninger for at give Ly til en statsfjendsk Agitation. Alligevel vinder de frem, og i den første Kejsertid erobrer de saa at sige hele Romerriget fra den britanniske Grænse til Donau og Sahara. I Begyndelsen af det tredje Aarhundrede e. Kr. har Serapis-Isisdyrkelsen naaet sin største Magt, saa begynder den at fortrænges af andre orientalske Guddomme, men den bestaar lige til Oldtidens Slutning. I Serapis-Isismysterierne havde den gammelægyptiske Kultus naaet sin højeste Udvikling; dens eskatologiske Lære var bleven en etisk farvet Forjættelseslære; i Stedet for Filosofernes modstridende Meninger om Livet efter Døden bød den paa Vished om en salig Udødelighed for den, der fromt havde tjent Serapis.

Med de syriske Slaver og med den syriske Handelsvirksomhed, som man først i den seneste Tid er begyndt at vurdere efter Fortjeneste, og endelig med de syriske Soldater kom semitisk Gudsdyrkelse ind i alle Dele af Romerriget: Atargatis og de forskellige Baal'er. Den semitiske Religion havde bevaret mange Træk af primitiv Naturalisme, af Stendyrkelse og Dyredyrkelse. Duen og Fisken var hellige Dyr, den sidste helliget Atargatis, og dens Kultus synes at leve videre i den kristne Tid i Ichthys-Symboliken. Meget i Lukians og Apuleius' Skildringer af de omvandrende Atargatis-Præsters Færd minder om Nutidens Dervisch- og Fakirvæsen med dens underlige Blanding af ekstatiske Begejstring, skruet op til blodigt Selvplageri, og forretningsmæssig Beregning. De længe vedvarende Menneskeofre og Astartetemp-

lernes Udskejelser fuldender Billedet af den utiltalende Side af den syriske Kultus. Paa den anden Side bragtes ad denne Vej Resultaterne af den vældige religiøse Strømbrydning i Forasien, af Brydningen mellem Aramæismen, Jødedommen og Hellenismen, til Vesten. De gnostiske Ideer og senere Manikæismen var Resultater af en intensiv Spekulation, fostret af den store Kulturblanding i Forasien. Herigennem modtog Romerne tillige Kulturarven fra Babylon, som de havde modtaget Arven fra Ægypten. Semiterne bragte et højt udviklet eskatologisk System og en Haand i Haand med Astrologien udviklet solar Panteisme.

Fra Perserne fik Rom i Kejsertiden navnlig Paavirkninger paa det politiske Omraade. Darius' Statssystem, der havde levet videre i Diadoch-Rigerne, havde paa mange Maader Indflydelse paa Cæsarernes Verdensstat. Men ogsaa zarathustriske Ideer naaede til Rom, mest ad indirekte Vej, ad Baner, som er vanskelige at følge, tildels med Magermenigheder, som havde slaaet sig ned i Lilleasien og Ægypten. Herfra kom Mithradyrkelsen, som navnlig bredte sig paa Flaviernes Tid, og som i Virkeligheden var en Parsisme med Tilsætning af semitisk Teologi. Commodus lod sig indvie i Mithramysterierne, og et Aarhundrede senere var Mithras Magt vokset saa stærkt, at det en Tidlang var tvivlsomt, om Mithrareligionen eller Kristendommen skulde gaa af med Sejren. Mithradyrkelsen førte den skarpe iranske Dualisme med sig, Opfattelsen af Verdensløbet som en Kamp mellem det gode og det onde Princip, en Kamp, hvori Mennesket havde sin Plads som aktiv Deltager; dermed medførte den tillige den gammeliranske livskraftige Arbejds- og Kampmoral, som der var saa god Brug for i Romerrigets fremskridende Dekadence.

Det følgende Kapitel omhandler den kaldæiske Astrologi, dens filosofiske Begrundelse og den Tilbedelse af de kosmiske Kræfter, som den bragte Masserne, og Astrologiens Pendant, den fra Ægypterne, Kaldæerne og zarathustriske Sekterere stammende Magi. Endelig drager Forfatteren i Slutningskapitlet Hovedlinjerne for hele denne uophørlige Opløsnings- og Nydannelsesproces, som er foregaaet i Romerrigets religiøse Udvikling fra det Øjeblik, da Romerne først fik Berøring med Orienten. Længe har man miskendt denne Udviklings Betydning, bl. a. fordi den kristne Polemik gav en falsk Forestilling om de religiøse Forhold i det hedenske Rom. Naar de kristne Skribenter gerne rettede deres Kamp mod den gamle Mytologis Guder og Heroer, saa var det en Kamp mod Døde. Den levende Hedentro var de orientalske Trosformer, der alle havde antaget Karakteren af Mysterier. De betød paa en Maade en Tilbagevenden til Naturdyrkelsen, men til en Naturdyrkelse af en ganske anden Art end den primitive Tids, en metafysisk underbygget, mod Monoteismen tenderende Dyrkelse af Verdensaltet og dets Kræfter, bag hvilke man aner den ubønhørlige Skæbne, en Tro paa en Verdensdom med Op-

standelse og Salighed for de gode og fromme og Tilintetgørelse for de ugudelige. Saaledes bevæger den hedenske Teologi fra den romerske Kejsertid sig i samme intellektuelle og moralske Sfære som Kristendommen, og den romerske Verden glider uden Rystelser og uden Brud lempeligt fra den ene over i den anden.

Cumonts Bog aabner Indblik i det romerske Verdensriges Kultur ad Porte, som var stængede for tidligere Generationer. Selv om meget af Kildematerialet var kendt, har først den paa Arkæologiens Resultater støttede moderne religionshistoriske Forskning gjort en rationel Udbytning af dette Materiale mulig. Der kastes herigennem nyt Lys over mange Punkter i den antike Kulturs og det antike Aandslivs Udvikling. Forfatteren har sat sig en stor Opgave og bemestret den tilfulde; han har givet os lødig Videnskab i en fængslende Fremstilling.

Arthur Christensen.

Ed. Schwartz, Charakterköpfe aus der antiken Literatur. Erste Reihe, 3. Aufl. Zweite Reihe. Leipzig u. Berlin 1910, Teubner. 128 S. og 136 S.

Den første Række Foredrag, der er dediceret «der Strassburger Græca», udkom allerede 1902 som Bog, efterat de i Vinteren 1901/2 var holdt ved det tyske «Hochstift» i Frankfurt a. M. At den i Løbet af saa forholdsvis kort Tid har opnaaet tre Oplag er baade et Vidnesbyrd om den udmærkede Forfatters heldige og dygtige Emnevalg og Fremstillingsmaade og tjener tillige til Ære for det tyske Publikum. Naar det i det korte Forord hed, at Bogen ikke er bestemt for Fagfæller, saa skal dette naturligvis kun sige, at Filologen ikke maa vente at finde et lærd Apparat — Citater og Bevissteder — knyttet til Texten, der henvender sig til et Publikum, et Publikum ganske vist, som staar adskilligt over det gennemsnitsdannede.

Den samlende Idé for den første Foredragsrække var, som det allerede er udtrykt i Titlen, at fremstille individuelt særprægede Skikkelser fra de to klassiske Litteraturer, hvis Personligheder for den almindelige Bevidsthed kun altfor let udviskes ved at henføres under Almenbegrebet «de gamle» eller «Antiken». Behandlede er Hesiod og Pindar, Thukydides og Euripides, Sokrates og Platon, Polybios og Poseidonios samt endelig Cicero.

Ved en fin Fremstilling af det Jeg-løse i det ældste Epos fremhæves Hesiod som den første græske Digter, der var sig sit Jeg bevidst i dets Modsætning til Omverdenen. Ud af Theogonien og «Arbejder og Dage» træder den ejendommelige Personlighed,

6*

for hvem Muserne har aabenbaret sig paa Helikon, og som i Striden for sin kummerlige Existens bliver Arbejdets og den ringe Mands Digter. Og ved Kontrasten til Pindar, den troende Tilhænger af den gudfostrede Adels Højhed, træder begge Skikkelser desto klarere frem.

Det næste Billede fører ind i den perikleiske Tidsalder. Ved Skildringen af Thukydides' Historieværks Tilblivelse opstaar naturligt Tegningen af Manden selv. Hans skarpe Blik for Realiteterne og hans Opfattelse af Politik som en Kamp om Magten berettiger Sammenstillingen med Machiavelli. Hans kritiske og realistiske Sans genfindes hos hans samtidige, Euripides, hvis Ejendommelighed fremhæves ved hans Forhold til sine Forgængere og til sine Emner.

Af Sokrates' mægtige Personlighed drager Forf. et Par Træk frem: hans Tale var rettet til den enkelte, og hans Ironi og kritiske, autoritetsfjendtlige Rationalisme var i nær Slægt med almindelige attiske Egenskaber, men dog prægede af hans rige Individualitet. Hans store Skildrer, Platon, fremstilles i sin Udvikling fra Kunstner til Tænker og Profet og som Grundlægger af Akademiet.

Paa et mindre bevandret Omraade ligger Emnet for Foredraget om Polybios og Poseidonios, der peger paa den betydningsfulde Epoche, da Hellenismen gik Vestpaa og i mange Maader erobrede Rom. Polybios skildres som den, der ved sin Afstamning og sin Ungdoms Opgaver saavel som ved sit Ophold i Rom og ved sin nære Forbindelse med de bedste af Romerne, frem for alt med den unge Scipio, var kaldet til at lede Hellenernes politiske Tænkning og videnskabelige Betragtning af Staten hen paa Rom. Og paa lignende Vis forstod Panaitios fra Rhodos at omforme den filosofiske Etik efter de nye Forhold. Guddommen, som manglede i Panaitios' System, indfører Poseidonios, Hellenismens sidste store Aand, de romerske Senatorsønners Lærer.

Afslutningen paa det første Hefte danner en Karakteristik af Cicero, der, skreven *sine ira et studio* og med den mest indtrængende Forstaaelse, er vel egnet til at føre os Mennesket Cicero nærmere, den nøjest kendte af alle den antike Literaturs Skikkelser.

Den ny tilkomne Række, der er dediceret Julius Wellhausen, er helliget Hellenismen og saaledes knyttet til den første Serie ved det fjerde Foredrag i denne. Ogsaa de fem nye Foredrag, der har samme Oprindelse som de tidligere, behandler lutter skarpt prægede Individualiteter, som tegnes op med faste Streger. Begyndelsen gøres med Diogenes *ὁ κῦων* — denne enestaaende Original, denne «Falskmøntner, der præger Konventionsdaleren om» — og hans Efterfølger Krates, som er den første Kyniker. Med Rette pointeres det, at Antisthenes ikke, som Traditionen vil, har stiftet den kyniske Skole: før *ὁ κῦων* kan der ingen *κυνικός* være.

Epikur, den første græske Filosof, der bevidst opstiller et System, er Emnet for det følgende Foredrag, der skildrer den stille Lære eller Religion og den Venskabsdyrkelse, der udgik fra Epikurs Have. Af særlig Originalitet er Stykket om Theokrit, hvis ydre Livsløb med megen Finhed kombineres af de spredte Vink og hans poetiske Frembringelser. Den helleniske Videnskabs Blomstring i det 3. Aarh. fremstilles i sin karakteristiske Repræsentant Eratosthenes. Bogens Slutning danner et storlinjet Billede af Paulus, hans Værk og hans Liv, hvis Træk er optrukne med stor Fasthed, uden Hensyn til den kirkelige Tradition, men med megen Overbevisningsstyrke. For dette Afsnits Vedkommende henviser Forf. da ogsaa til de Beviser, han har givet i Nachr. d. Göttinger Ges. d. Wissensch. 1907.

Professor Schwartz' Foredrag er en Dokumentering af, hvor nær de Tanker, som beskæftiger Nutiden, er knyttede til den antike Verden; ofte drager han ogsaa selv dristigt og træffende Parallelerne. Den klassiske Filologis største Bedrift i den sidste Menneskealder har været at stryge det verdensfremmede af sig og formulere og løse de store, altid lige betydningsfulde Problemer. Ud af sit eget omfattende Forskerværksted har Prof. Schwartz her skænket en større Kreds disse blanke, fuldendte Arbejder, i hvilke ogsaa det prægnante Sprog bærer den skarpttænkende Forfatters Mærke.

Frederiksborg, Marts 1910.

Carl V. Østergaard.

Plutarchs ausgewählte Biographien für den Schulgebrauch erkl. v. Otto Siefert u. Fr. Blass. 3. Bdchen: Themistokles u. Perikles. 3., umgearb. Aufl. v. Bruno Kaiser. Leipzig u. Berlin 1909, Teubner. 180 S.

Den nye Bearbejdelse af Siefert og Blass' Skoleudgave af udvalgte Biografier af Plutarch, som tager sin Begyndelse med Udgivelsen af Themistokles- og af Periklesbiografien, er en ret gennemgribende Omarbejdning. Dens Formaal er at gøre disse Skrifter tilgængelige for Eleverne i de højere Klasser af det tyske Gymnasium, saa at de, uden Lærerens Hjælp, kan gennemgaa dem som «Privatlektüre». Kommentaren er derfor blevet betydelig udvidet og tager alt med, som paa nogen Maade kan volde Vanskelighed. Bogens Indledning giver en Fremstilling af den græske Biografis ejendommelige litterære Form og Udvikling, naturligvis med Benyttelse af Fr. Leos Værk og af v. Wilamowitz' Behandling af Emnet i «Die griechische Literatur im Altertum». Dernæst angives for hver af de to Levnedbeskrivelser for sig de

Kilder, som Plutarch umiddelbart eller med Mellemlid har benyttet, og der gøres opmærksom paa Plutarchs uomtvistelige Fortrin som Fortæller.

Texten afviger kun paa faa Steder fra Blass' i 2. Udg., til hvilken denne allerede kunde benytte Seitenstettensis og Parisinerne. Den nye kritiske Udgave ved Lindskog, Mewaldt og Ziegler er jo endnu først i Vente. Den løbende Kommentar giver lexikografiske, grammatiske, reale og historisk-kritiske Oplysninger i saarigeligt Maal, som dens Hensigt kræver — medtagende ogsaa det elementære og i et koncist Sprog.

Frederiksborg, Marts 1910.

C. V. Ø.

W. H. Roscher, Die Zahl 40 im Glauben, Brauch und Schrifttum der Semiten. (Abh. d. Sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. XXVII 4.) 48 S. 2 Mark.

—, Die Tesserakontaden und Tesserakontadenlehren der Griechen und anderer Völker. (Ber. d. Verh. d. Sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. LXI 2.) Leipzig 1909, Teubner. S. 15—206. 6 Mark.

Det er meget upraktisk, at disse to Afhandlinger er udgivet hver for sig med et halvt Aars Mellemlid, ovenikøbet i forskellige Rækker og derved forskelligt Format. Den første rekapituleres i Begyndelsen af den anden, og i denne findes ogsaa en Del meget vigtige «Nachträge» til den første, ja endog en meget udførlig systematisk Indholdsangivelse, saavel som Registret til begge Afhandlinger. Dette gør den første Afhandling næsten umulig at bruge, naar man ikke tager den anden til Hjælp, og har opfyldt den anden med en Masse Henvisninger. Heller ikke i det enkelte er Stoffets Ordning altid hensigtsmæssig.

Med disse formelle Indvendinger er rigtignok ogsaa det væsentlige, der er at udsætte paa Arbejdet, sagt. Begge Afhandlinger bringer et omfattende Stof, der hviler paa stor Lærdom; navnlig for den førstes Vedkommende har Roscher faaet Hjælp fra kompetente Fagmænd. Den mærkværdigt store Rolle, kun overtruffet af 7-Tallet, som 40-Tallet spiller i alle mulige Forhold hos Semiter og Grækere, udledes overbevisende af reale Forhold, naturlige Perioder paa 40 Dage, nemlig Barselkvindens Urenhed i 40 Dage, Svangerskabsperioden paa 280 (7×40) Dage, samt de 40 Dage, Plejaderne er usynlige (Hesiod. Erga 385). Der konstateres en overordentlig stor Overensstemmelse mellem de to Kulturomraader, men Roscher afviser med Rette eftertrykkeligt den Mulighed at forklare alt dette hos Grækerne som Laan fra

Østen, eftersom det meste ogsaa findes hos helt andre Folkeslag. Meget indgaaende behandles 40-Tallets Forekomst i de hippokratiske Skrifter, navnlig i Læren om de kritiske Dage. Ved Tabeller vises, hvorledes 7-Tallet er faktisk eneherkende i de knidiske Skrifter, medens Epidemierne I og III viser stærk Forkærlighed for 20 og 40; de «ægte hippokratiske» Skrifter, hvortil her regnes Aphorismerne og Prognostica samt *περὶ διαίτης ὁξέων*, staar de knidiske nærmest. Da en Autoritet paa dette Omraade som Joh. Ilberg har læst Korrektur og bidraget med værdifulde Bemærkninger i «Nachträge», er der Grund til at bide Mærke i dette Resultat.

Paa enkelte Punkter kunde man ønske større Udførlighed. Kun ganske løseligt (I p. 11, II p. 150) omtales, hvor længe Barselkvindens Udelukkelse fra Kirken i 40 Dage (eller 6 Uger) efter Leviticus 12 har holdt sig. Selv her i Danmark, hvor de katholske Rester dog er saa faa, har «Indledelsen» som bekendt holdt sig i afsides Egne. Da denne Skik forkastedes af Reformatorerne og forøvrigt ikke overalt i den katholske Kirke var i Brug¹, beror dens Bevarelse, som sanktioneredes i Christian d. femtes Lov, aabenbart paa, at den stemmede med primitive Forestillinger i Menigheden. Danmark er overhovedet kun nævnt for noget ligegyldigt p. 156, derimod heller ikke for de «40 Riddere» som Vejrforkyndere; de tyske Paralleler staar II p. 58, Anm. 67 (en Efternøler i Registret p. 198, Anm. 2).

Som Helhed er der ikke taget for meget med, en Fejl, der i den Art Arbejder er saa almindelig; dog rettes for dristigt paa Tal, der ikke passer, p. 69 og 70 (Anm. 84, 85). En anden Detalje, der kunde kritiseres, er at Hesiodos (II p. 49 sml. 64) sættes til c. 800 f. C., skønt der dog nu ikke er Tvivl om, at denne Poesi skal sættes en 100 Aar senere; denne Forskel spiller dog sikkert ingen videre Rolle for de astronomiske Beregninger, Ginzler her har udført, eftersom Hesiodos' 40 Dage for Plejadernes Usynlighed dog slet ikke passer nøjagtigt. At et Fragment af Hesiodos p. 47 citeres efter Götting og Kinkel, men ikke efter Rzach, er forældet og upraktisk.

Som sagt, Afhandlingerne kan anbefales varmt til dem, der søger Oplysning om disse Spørgsmaal, og vil sikkert ligesom de tidligere, der behandlede 7- og 9-Tallet, være til betydelig Nytte.

Ada Thomsen.

¹ En Samling af Stoffet findes i J. L. Böttiger: Kirkegangskonens Indledning, 1882.

Velleius II 117.

For et par år siden blev jeg opmærksom på, at overlærer Schmidt i sin Lærebog i Historie for Mellemskolen I S. 70 i en karakteristik af statholderen Quintilius Varus havde skrevet: «han regnede Germanerne kun for halvt Mennesker, halvt Dyr», og i septbr.-hæftet 1909 af «Deutsche Rundschau» (XXXV s. 412) skriver Gottlob Egelhaaf i en artikel om slaget i Teutoburgerskoven med påberåbelse af Velleius II 117: «er hatte auch von den Germanen die echt römisch-aristokratische Auffassung, wie derselbe Historiker sagt, dasz sie von Menschen nichts an sich hätten als Stimme und Gliedmaszen». Stedet, der lyder: *concepit esse homines, qui nihil praeter vocem membraque haberent hominum*, kan, formelt set, forstås således; men langt naturligere er det dog at opfatte relativsætningen som indeholdende en modsætning, hvorved meningen bliver: «han bildte sig ind, at de, som (i virkeligheden) intet menneskeligt havde ved sig undtagen stemme og lemmer, var mennesker». Hermed stemmer fortsættelsen: *quique gladiis domari non poterant, posse iure mulceri*, som karakteriserer Varus' naive tro på Germanernes modtagelighed for den romerske kultur; indikativens *poterant*, der indeholder Velleius', ikke Varus' tanke, viser på en vis måde, at Varus slet ikke havde planer om at bruge våbenmagt for at udbrede Roms herredømme.

Karl Hude.

In Plutarchum.

Demetr. 1. Αἱ δὲ τέχναι μετὰ λόγον συνεσιῶσαι πρὸς αἵρεσιν καὶ λήψιν οἰκείου τινός, φυγὴν δὲ καὶ διάκρουσιν ἄλλοτριόν, τὰ μὲν ἅφ' αὐτῶν προηγουμένως, τὰ δὲ ὑπὲρ τοῦ φυλάξασθαι κατὰ συμβεβηκὸς ἐπιθεωροῦσι.] In cod. Parisino 1671 ἔφ' αὐτῶν suprascriptum est, quod haud dubie recipiendum est; sententia enim postulat: *quae ad se pertineant*. Cf. Thuc. I 17, 1 τὸ ἐφ' ἑαυτῶν et Matthiae gramm. p. 1368.

Carolus Hude.

- Brugmann, Karl*, Das Wesen der lautlichen Dissimilationen. (Do. do. XXVII 5.) Do. do.
- Peter, H.*, Die römischen sog. 30 Tyrannen. (Do. do. XXVII 6.) Do. do.
- Hirzel, R.*, Die Strafe der Steinigung. (Do. do. XXVII 7.) Do. do.
- Meister, R.*, Ein Ostrakon aus dem Heiligtum des Zeus Epikourios im kyprischen Salamis. (Do. do. XXVII 9.) Do. do.
- Lipsius, H.*, Zum Recht von Gortyns. (Do. do. XXVII 11.) Do. do.
- Bethe, E.*, Hektors Abschied. (Do. do. XXVII 12.) Do. do.
- Partsch, J.*, Des Aristoteles Buch «über das Steigen des Nil». (Do. do. XXVII 16.) Do. do.
- Schreiber, Th.*, Griech. Satyrspielreliefs. (Do. do. XXVII 22.) Do. do.
- Wilcken, U.*, Zum alexandrinischen Antisemitismus. (Do. do. XXVII 23.) Do. do.
- Heinrici, G.*, Zur patristischen Aporienliteratur. (Do. do. XXVII 24.) Do. do.
- Steindorff, G.*, Die ägyptischen Gauen und ihre politische Entwicklung. (Do. do. XXVII 25.) Do. do.
- Studniczka, F.*, Zur Ara Pacis. (Do. do. XXVII 26.) Do. do.
- Heinze, R.*, Ciceros politische Anfänge. (Do. do. XXVII 27.) Do. do.
- Aristotelis Πολιτεία Ἀθηναίων*, post *F. Blass* ed. *Th. Thalheim*. Bibl. Teubn.
- Menandrea*, ex papyris et membranis vetustissimis ed. *A. Körte*. (Ed. maior et minor.) Do. do.
- Poetae Latini minores*, post *Aem. Baehrens* it. rec. *F. Vollmer*. Vol. I: Appendix Vergiliana. Do. do.
- Birt, Th.*, Jugendverse u. Heimatpoesie Vergils. Erklärung des Catalepton. Leipzig, Teubner.
- Einleitung in die Altertumswissenschaft*, hrsg. von *A. Gercke* u. *E. Norden*. I. Do. do.
- Finck, F. N.*, Die Sprachstämme des Erdkreises. (Aus *Natur u. Geisteswelt*. 267.) Do. do.
- , Die Haupttypen des Sprachbaus. (Do. do. 268.) Do. do.
- Thulin, C. O.*, Die etruskische Disciplin. III. (Göteborgs Högsk. Årsskr. 1909. I.) Göteborg, Wettergren & Kerber.
- Auswahl aus *Plutarch*, von *H. Schickinger*. I: Einl. u. Text. Leipzig & Wien, Freytag & Tempisky.
- Loewe, R.*, Deutsches Wörterbuch. (Samml. Göschen. 64.) Leipzig.
- Björkman, E.*, Nordische Personennamen in England in alt- u. frühmittelengl. Zeit. (Stud. zur engl. Philol., hrsg. von *L. Morsbach*. XXXVII.) Halle a. S., Niemeyer.
- Harrod, S. G.*, Latin Terms of Endearment and of Family Relationship, a lexicogr. study based on vol. VI of the C. I. L. (Diss.) Princeton, Univ. Library.
- Studier i nordisk filologi*, utg. genom *H. Pipping*. I. (Skr. utg. av Svenska Litt.-Sällsk. i Finland. XCII.) Helsingfors.
- Maal og Minne*. 1910. 1. Kria., Aschehoug (komm.).
- Kleemann, A. von*, Schülerkomm. zu Euripides. I—III. Iphig. Taur., Hippol., Medea. Leipzig & Wien, Freytag & Tempisky.

Indhold af 19de binds 1ste og 2det hæfte.

	Side
Alexander den Store i den orientalske Overlevering. Af dr. phil. <i>Arthur Christensen</i> i København.....	1
Volpecula — nitedula. Af adjunkt <i>H. Holten-Bechtolsheim</i> i Sorø	23
De N. E. <i>en</i> -verben i historisk belysning. Af adjunkt, dr. phil. <i>Carl Palmgren</i> i Stockholm	27

Anmeldelser.

<i>E. Ziebarth</i> , Aus dem griechischen Schulwesen. Af prof., dr. phil. & litt. <i>J. L. Heiberg</i> i København	52
The Symposium of <i>Plato</i> , ed. by <i>R. G. Bury</i> . Af dr. phil. <i>Hans Ræder</i> i København.....	54
<i>J. Ilberg</i> & <i>M. Wellmann</i> , Zwei Vorträge zur Gesch. der antiken Medizin. Af samme.....	55
<i>Augustini de civitate Dei</i> , tert. rec. <i>B. Dombart</i> . I—II. Af samme	56
<i>Philodemi πρὸς τοῦ κατ' Ὀμήρου ἀγαθοῦ βασιλέως</i> , ed. <i>A. Olivieri</i> . Af samme	57
<i>Anonymi chronogr. syntomos</i> , ed. <i>A. Bauer</i> . Af samme	58
<i>Harvard Studies</i> . Vol. XX. Af samme	58
<i>Ciceronis de virtutibus libri fragmenta</i> , coll. <i>H. Knoellinger</i> . Af adjunkt <i>Valdemar Thoresen</i> i Randers	59
<i>Weltsprache und Wissenschaft</i> . Af forstander, dr. phil. <i>G. Forchhammer</i> i Fredericia	63
<i>Otto Jespersen</i> , A Modern English Grammar. I. Af adjunkt, dr. phil. <i>N. Beyholm</i> i Birkedal.....	68
<i>D. Jones</i> , The Pronunciation of English. Af samme	72
<i>Platons Gorgias</i> , erkl. von <i>W. Nestle</i> . Af arkivassistent <i>William Norvin</i> i Odense.....	73
<i>A. Köster</i> , Das Pelargikon. Af dr. phil. <i>Frederik Poalsen</i> i København	75
<i>D. Fimmen</i> , Zeit und Dauer der kretisch-mykenischen Kultur. Af samme.....	78
<i>F. Cumont</i> , Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum. Af <i>Arthur Christensen</i>	80
Ed. <i>Schwartz</i> , Charakterköpfe aus der antiken Literatur. I—II. Af adjunkt <i>Carl V. Østergaard</i> i Frederiksborg.....	83
<i>Plutarch</i> , Themistokles und Perikles, erkl. von <i>B. Kaiser</i> . Af samme	85
<i>W. H. Roscher</i> , Die Zahl 40 im Glauben, Brauch u. Schrifttum der Semiten. Af mag. art. <i>Ada Thomsen</i> i København	86
—, Die Tesserakontaden der Griechen u. anderer Völker. Af samme	86

Mindre meddelelser.

<i>Velleius II 117</i> . Af rektor, dr. phil. <i>Karl Hude</i> i Frederiksborg ...	88
In <i>Plutarchum</i> . Scr. <i>Carolus Hude</i>	88

NORDISK TIDSSKRIFT
FOR
FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

NITTENDE BINDS TREDIE HÆFTE

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1910

Under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Alf Torp,
professor,
Kristiania.

Johan Vlsing,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg.

Af tidsskriftet udkommer årligt et bind på 4 hæfter, hvert på gennemsnitlig 3 ark. Subskriptionen er bindende for et bind, hvis pris er 6 kroner.

Bidrag til tidsskriftet bedes sendte under redaktørens adresse (Frederiksborg), bøger, afhandlinger og tidsskrifter til anmeldelse under samme adresse eller til Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag, Kbhvn. K.

D'hr. anmeldere gøres opmærksomme på, at redaktionen ved at tilstille vedkommende bogs forlægger to eksemplarer af anmeldelsen sørger for, at den kan komme forfatteren i hænde.

Bøger indsendte til redaktionen.

- Arkiv för nordisk filologi.* Ny följd. XXII 3—4; XXIII 1. Lund, Gleerup.
Noreen, A., Vårt språk. 14. h. (II 3.) Do. do.
Thomsen, Vilh., Ein Blatt in türkischer «Runen»schrift aus Turfan. (Sitzber. d. preuss. Akad. d. W. Phil.-h. Cl. 1910. XV.)
Berg, Ruben G:son, Svenska Studier. Sthlm., Norstedt & Söner.
Xenophontis Scripta minora. Fasc. I. Post L. Dindorf ed. Th. Thalheim. Bibl. Teubn.
Theophrasti περί λέξεως libri fragm., coll. A. Mayer. Do. do.
Archimedis opera omnia cum comm. Eutocii, it. ed. J. L. Heiberg. Vol. I. Do. do.
T. Livii periochae omnium ll., fragm. Oxyrhynchi reperta, Julii Obsequ. prodig. liber, ed. O. Rossbach. Do. do.
Reitzenstein, R., Die hellenistischen Mysterienreligionen. Leipzig, Teubner.
Teuffel, Gesch. d. röm. Litt. 6. Aufl., neu bearb. von W. Kroll u. F. Skutsch. II. Do. do.
Demosthenes' ausgew. Reden, erkl. von F. Blass. II. Die Rede vom Kranze. 2. Aufl., bes. von K. Fuhr. Do. do.
Eclogae poet. Latin. in usum gymn. comp. S. Brandt. Ed. III. emend. Do. do.
Ilberg, J., Die Überlieferung der Gynäkologie des Soranos von Ephesos. (Abh. d. sächs. Ges. d. Wiss., phil.-hist. Kl. XXVIII 2.) Do. do.
Gercke, A., & Norden, E., Einl. in die Altertumswissenschaft. II. Do. do.
The Cambridge History of English Lit. Vol. IV. Cambridge, Univ. Pr.

Det mediske Dynasti hos Herodot og Ktesias.

Af

Arthur Christensen.

Det gamle Mederriges Historie er endnu meget dunkel, da lokale Indskrifter savnes, og de græske Beretninger stammer fra en betydelig senere Tid. De samtidige assyrisk-babyloniske Indskrifter omtaler kun lejlighedsvis mediske Forhold. Af de græske Kilder er det Herodot (I 95—130) og Ktesias («Persica», Fragm. hos Diodor, Athenaios, Nicolaos Damask., Photios), der har behandlet denne Periode udførligst. Vigtig er ogsaa Aischylos' «Perserne» V. 765 ff.

Herodot nævner de fire bekendte Mederkonger: Dejokes, Fraortes, Kyaxares og Astyages. Ktesias nævner ti, hvoraf kun den sidste, Astyigas, genfindes hos Herodot. Man er forlængst bleven opmærksom paa, at Kronologien for Medertiden er kunstigt lagt til Rette hos begge de græske Historieskrivere. Hos Herodot har Dejokes og Fraortes tilsammen 75 Regeringsaar, Kyaxares og Astyages ligeledes 75. Hos Ktesias er den tillavede Symmetri i Regeringsperioderne, som vi siden skal se, endnu mere iøjnefaldende. Ktesias har fra gammel Tid haft Ord for at være kritikløs og upaalidelig, nogle har ogsaa villet gøre ham til en bevidst Løgner. Hvor baade han og Herodot berettede om Begivenheder, som vi ad anden Vej kunde kontrollere, viste Herodot sig altid ganske anderledes til sin Fordel. Alligevel er man ogsaa efterhaanden bleven betænkelig ved Herodots Mederhistorie. Meningerne er her noget delte. Nöldeke («Aufsätze z. pers. Gesch.»), Eduard Meyer («Gesch. d. Alt.») og Justi («Grundr. d. iran. Philol.») stiller sig noget tvivlende til Dejokes som medisk Konge, men akcepterer de tre andre, selvom de antager sagnagtige Tilblandinger i den historiske Beretning. Prašek («Medien u. das Haus des Kyaxares») har i Hovedsagen samme Standpunkt, men kalder ligesom flere andre Forskere Herodots Fraortes Astyages I, idet han mener hertil at finde Støtte hos Berosos. Derimod henviser Winckler («Untersuch. z. altorient. Gesch.») baade Dejokes og Fraortes til Sagnenes Verden.

Dajaukku (𐎣: *Dejokes*) forekommer i en Sargon-Indskrift som Navn paa en mannæisk Høvding, som blev tagen tilfange af Assyrerne. I en anden Sargon-Indskrift omtales et Krigstog mod *Bit-Dajaukku* (𐎣: «Dejokes' Land»), der fandt Sted to Aar efter den nævnte Dajaukku's Tilfangetagelse. Winckler har stedfæstet Bit-Dajaukku til Egnen om Ekbatana, og Dajaukku synes da i Virkeligheden at have været Ekbatanas Heros eponymos, en gammel Sagnfigur, hvis Navn Sargons uheldige Modstander ligesom formodentlig mange andre har baaret. Herodots Dejokes er som Skaber af den nationale Enhed, som Dommer og Kulturbringer en af de i de fleste Folks legendariske Overlevering kendte Figurer, i hvis Navn Generationers historiske Udvikling er sammenfattet. I den østiranske Sagnhistorie er de tilsvarende Funktioner navnlig knyttede til *Jima*, en oprindelig Gud, som er bleven degraderet til Menneskekonge.

Om *Fraortes* fortæller Herodot, at han underkastede sig Perserne og støttet paa Mederes og Perseres forenede Magt gav sig til at undertvinge Asiens Folk, indtil han med Størstedelen af sin Hær omkom paa et mislykket Tog mod Assyrerne. Naar Winckler nu ogsaa forkaster ham som historisk Person, er hans Bevisførelse følgende: I Dariusindskrifterne omtales en Meder ved Navn *Fraortes* (pers. *Fraortisch*), der gjorde Opstand mod Darius' endnu ubefæstede Magt. Denne *Fraortes* udgav sig for Khschathrita af Kyaxares' (Uvakhschatras) Familie og rejste derved Mederfolket til Oprør. Hvis der nu, ræsonnerer Winckler, havde knyttet sig en berømt Epoke i Mediens Historie til Navnet *Fraortes*, behøvede denne Prætendent af samme Navn jo ikke at udgive sig for en anden end den, han var; hans Navn vilde være tilstrækkeligt. Og idet Winckler forudser den Indvending, at *Fraortes* kunde have anset det for formaalstjenligt at antage Navnet paa et dengang levende eller endnu bekendt Medlem af Kongehuset, hævder han, at alene et saadant Forsøg maatte forudsætte, at den mediske Kongefamilie længe havde levet i Ubemærkethed, og at Oprøreren i Stedet for at paaberaabe sig Identitet med en ubekendt Person ligesaa vel kunde have ført sit eget Navn, som ved sin Klang alene maatte have skaffet ham Anseelse, hvis der i det mediske Dynasti havde været en berømt Konge af Navnet *Fraortes*. Her forekommer det mig, at Winckler er for dristig i sine Slutninger. For det første har Iranerne altid været strænge Legitimister. Efter den zarathustriske Opfattelse, som paa den Tid sikkert var herskende i Medien, var «Majestæten»

ligefrem en Art Guddom, som kun holdt til i det retmæssige Kongehus. Det er slet ikke givet, at Oprøreren Fraortes var en Prins af det mediske Kongehus; navnlig hvis man forkaster Kong Fraortes som uhistorisk, giver den anden Fraortes' Navn jo ikke den ringeste Garanti for, at han tilhørte Kongehuset, og naar han ikke gjorde det, maatte han skaffe sig Legitimitet ved et Bedrag. Desuden indser jeg ikke, hvorfor denne Khschathrita, hvis Navn Oprøreren antog, nødvendigvis i længere Tid maatte have ført en ubemærket Tilværelse, for at det kunde blive muligt for Oprøreren at usurpere hans Navn; iranske Prinser saas jo sjældent personligt blandt Folket, og vi har et analogt Tilfælde med den falske Smerdes, for hvem Usurpationen lykkedes, netop fordi den blot et Par Aar før dræbte Smerdes' (Bardija's) Navn endnu var i levende Erindring blandt Folket.

Men selv om jeg ikke kan gaa ind paa Wincklers Bevisførelse, er jeg dog enig med ham i det, som han vil bevise. I de assyrisk-babyloniske Indskrifter er Navnet Fraortes ubekendt, og da vi netop fra denne Periode har saadanne Indskrifter, der hentyder til mediske Forhold, vilde det være højst mærkeligt, om Medernes store Erobrerkonge ikke skulde være nævnt deri. De assyriske Indskrifter og Berosos' babyloniske Krønike betegner Medien som et assyrisk Statholderskab saa længe som til 626. Jeg tror desuden, at man her bør lægge Vægt paa Aischylos' Vidnesbyrd. Aischylos' «Persere» er et kvart Aarhundrede ældre end Herodots Værk, og Aischylos er vel ogsaa i ringere Grad end Herodot paavirket af orientalsk Sagdannelse. I «Perserne» V. 765 ff. omtales den Mederkonge, der grundlagde Iranernes Magt, og hans Søn, der fulgte ham, hvorpaa Kyros kommer som den tredje: Aischylos kender altsaa kun Kyaxares og Astyages. Endnu et vigtigt Argument finder jeg i Dariusindskriften fra Behistan, hvor baade den nævnte Oprører Fravartisch og en Oprører fra Sagartien ved Navn Tschitrantakhma udgiver sig for at være af Kyaxares' Slægt. I Iran som andre Steder plejer et Kongedynasti dog at betegnes enten efter den første Konge af Slægten eller efter en af hans Forfædre, men ikke efter den anden eller tredje i Kongerækken. I Realiteten mener jeg derfor, at Winckler har Ret: Kyaxares var den første Konge over alle Medere.

Men hvor er da denne Fraortesfigur kommen fra? Man kunde formode, at Fraortes ligesom Dejokes var en gammel medisk Sagnhelt¹.

¹ Winckler mener, at Oprøreren Fraortes først af Sagnet er bleven

I den folkelige Tradition er de to Sagnfigurer blevne knyttede genealogisk til det historiske Dynasti — et staaende Træk i al folkelig Overlevering i Iran —, og den civile og militære Udvikling er bleven passende fordelt imellem dem, saaledes at Dejokes er bleven Skaberen af Retsforhold og ordnet Statsliv, Fraortes Grundlæggeren af Krigsmagten, hvorefter Kyaxares har bygget Storstaten op og Astyages bragt den til Fald.

De historiske Begivenheder i Vestiran, som gaar forud for det mediske Storriges Dannelse, kan vi i grove Træk rekonstruere efter de assyriske Indskrifter. Urbefolkningen har rimeligvis været beslægtet med Elamiterne; enkelte Stednavne synes at tyde derpaa; men paa den Tid, det her drejer sig om, har Mediens Befolkning fuldstændig faaet sit Præg af den ariske Overklasse. Denne er delt i mange Klaner¹ og lever under en Klanforfatning, som vi finder overalt i Iran paa det ældste historiske Kulturtrin. Assyrerkongen *Salmanassar II* (859—25) havde først Sammenstød med Mederne. Det alarodiske Rige i det senere Armenien var ofte en farlig Fjende af Assyrerne, men kraftige Konger som *Tiglatpileser III* (745—27) trængte dem tilbage. *Sargon* (721—05) førte det afgørende Slag mod Alarodierne under Kong *Ursa* eller *Rusas*, til hvis Forbundne hørte to iranske Fyrster, *Mitatti* og *Bagadatti*, hvoraf den sidste senere blev flaaet paa Sargons Befaling. Sargon besejrede Man Fyrsten *Dajaukku* og førte ham i Fangenskab, og ikke længe efter blev ogsaa *Ursa* besejret og dræbte sig selv. Han trak flere mediske Fyrster med i sit Fald. *Dalta*, der herskede over den mediske Provins Ellip, underkastede sig. Efter hans Død kom hans to Sønner, *Nibie* og *Ispabara* i

gjort til Medertronens legitime Arvtager, dernæst til Kyaxares' Søn, og da det var meget almindeligt i det gamle Iran, at Farfader og Sønnesøn bar samme Navn, har man overført Navnet Fraortes paa Kyaxares' Fader. Denne Teori er imidlertid umulig allerede af den Grund, at Oprøreren Fraortes byggede hele sin Karriere paa det paatagne Navn Khschathrita: deri laa hans eneste Adkomst til at optræde som Mederprins, og havde han virkelig vundet en saa usædvanlig Folkeyndest, som man efter Wincklers Hypotese maa antage, havde det været under Navnet Khschathrita og ikke under Navnet Fraortes.

¹ Herodots Liste med de 6 Stammer er sikkert ikke udtømmende. Af disse 6 Stammenavne forekommer *Παρηταῖοι* i de assyriske Indskrifter som Partakanu og muligvis *Boṣṣai* som Buschtu. Navnet *Ἀριζαῖοι*, der maa betyde «de ariske Stammer», er aabenbart en national Fællesbetegnelse, som ved en Misforstaaelse fra Herodots Side er bleven til Navnet paa en enkelt Stamme.

Strid om Tronen; den første støttedes af Elam, men blev fordreven af Sargon. Da denne frygtede Konge døde 705, prøvede Ispabara paa at gøre sig uafhængig, men den nye Assyriekonge, *Sanherib*, rykkede hærgende ind i hans Land, Ispabara flygtede, og hans Land blev betyngtet med svære Afgifter. En ny Koalition af Ellip og et Par andre mediske Smaafyrstendømmer samt Underkongen i Babylon trak ogsaa det korteste Straa overfor Sanherib. Under *Asarhaddon* fandt Kimmeriernes Indfald Sted. Til Kimmerierne sluttede sig Manda-Folket γ : de i Vestiran indvandrede Skyther. Deres fælles Fører *Tiuschpa* bliver overvunden, men en ny skythisk-kimmerisk-medisk Hær under *Kaschtarit* (γ : Khschatbrita), Kommandant i Karkaschshi, forbinder sig med en Mederhær under Stadfyrrsten *Mamitiarschu* og har god Fremgang; flere assyriske Stæder erobres. Det synes imidlertid, som om Asarhaddon har sluttet en Separatfred med Mamitiarschu, hvorefter han har haft let Spil med Skytherne og Kimmerierne.

Prašek har gjort opmærksom paa, at Mamitiarschu er den første, der i de assyriske Indskrifter betegnes som «Behersker af det mediske Folk». Han synes altsaa at være den, der har samlet de spredte Mederstammer til en militær Enhed. Men efterat Skyther og Kimmerier var slaaede, slog Asarhaddon ogsaa Mederne fuldstændigt og trængte frem lige til Elburz, hvor han fangede de mægtige Stadfyrrster Sitirparnu (γ : Tissafernes) og Iparnu og modtog Hylding af flere andre Høvdinge. Det blev altsaa kun et Tilløb til en Enhedsdannelse, og det er rimeligvis denne Enhedsbestræbelses triste Udgang efter den gode Begyndelse, der genspejler sig i Beretningen om Fraortes' mislykkede Tog mod Assyrierne. Hvad der er blevet af Mamitiarschu, hører vi intet om. Man kunde undre sig over, at denne virkelig historiske Forkæmper for den mediske Samlingspolitik er bleven ganske glemt af Traditionen, medens de gamle Sagnfigurer Dejokes og Fraortes har holdt sig. Men vi har oplysende Paralleler fra andre Punkter i Irans Historie. Da man paa Sasanidetiden optegnede Perserrigets Historie, kom de urgamle øst- eller nordiranske Sagnkonger til at spille en fremtrædende Rolle, medens f. Eks. Kyros er forsvunden, og Achaimeniderne overhovedet kun repræsenteres af to Darius'er, fra hvis Personer dog al historisk Realitet er forsvunden; ja selv Partherkongerne, der dog laa forholdsvis nær i Tid, er saa godt som forsvundne af Erindringen. Det hænger bl. a. sammen med, at hverken Achaimeniderne eller Parther-

kongerne var Zarathustriere¹, og akkurat det samme gælder Mamitiarschu; det ser vi af hans Navn, der er sammensat med det babyloniske Gudindenavn Mamiti².

Men var Mediens Samling til en Enhed strandet, saa synes dog de mange Smaahøvdingdømmer tildels at være blevne forenede til større Helheder. Vi hører saaledes, at den næste Assyriekonge, *Assurbanipal* (668—26) fra en enkelt Mederfyrste *Biriskhadri* erobrede ikke mindre end 75 faste Byer. De forskellige spredte Forsøg fra medisk og skythisk Side paa at løsrive sig fra det assyriske Aag mislykkedes dog, saa længe Assurbanipal levede.

Med *Kyaxares* faar vi endelig fast historisk Grund under Fødderne. Men ogsaa her volder Herodots Beretning Vanskeligheder. Efter Herodots Beretning blev *Kyaxares* afbrudt i sin sejrrige Fremmarche mod Ninive ved en ny Invasion af Skyther. Herodots Bemærkning om Skythernes 28-aarige Herredømme over Medien har været meget omdisputeret. *Kyaxares* kan næppe være kommen paa Tronen før 625, og Skytherherredømmet maa være endt, før Toget mod Ninive fandt Sted i 607 eller 606. Tiele mener (*Encycl. Bibl.*, Art. «Persia»), at Skytherne ikke egentlig regerede i Medien, da de hverken afsatte eller forviste *Kyaxares*, men at de blot som en Slags Janitscharer eller Mameluker holdt Beboerne og Hoffet i Skak, indtil de, gjorde blødagtige ved det uvante Kulturliv, blev besejrede ved Diplomati og Rænker. *Prašek* gaar endnu videre, idet han mener, at de slet ikke har holdt nogen Del af Medien eller de andre forasiatiske Riger besat, men blot fra deres Tilholdssted i de nordarmeniske Bjerge ved pludselige Indfald har foruroliget Naboerne og tvunget dem — deriblandt *Kyaxares* — til at betale Tribut. Herodot har jo en dobbelt Version angaaende dette Spørgsmaal. I I 104 fortæller han — som *Prašek* mener, efter pontiske Beretninger —, at Mederne bukkede under i en Kamp med Skytherne, hvorefter de kom i Afhængighed af disse; men efter de 28 Aars Forløb lykkedes det *Kyaxares* og Mederne at dræbe de fleste af dem efter at have beværtet dem og drukket dem fulde. Med denne Beret-

¹ Se min Afhandling: *L'Empire des Sassanides. Le Peuple, l'Etat, la Cour.* D. kgl. Danske Vid.s Selsk.s Skrifter 7 Rk., hist. og fil. Afd. I 1, Kbh. 1907. p. 15 ff.

² Justi gør forøvrigt (*Grundr. d. iran. Phil.* II p. 408) opmærksom paa, at ogsaa Mamitiarschus Forbundsfølge, Kashtarit (*Khschathrita*), hvis Navn er saa ægte medisk, i et Fragment betegnes som Medernes Konge.

ning vilde Tieles Hypotese passe, nemlig at kun et forholdsvis ringe Antal Skyther havde terroriseret Befolkningen og Hoffet. Men det er rigtignok psykologisk noget gaadefuldt, at en saadan lille Hob Barbarer i mange Aar igennem kunde lamme en energisk Krigerkonge som Kyaxares. Herodots anden Fremstilling (I 73), der stammer fra lydisk Kilde, ved slet intet om, at Skytherne har indtaget en Magtstilling overfor Mederne, men gaar blot ud paa, at en Skare omstrejfende Skyther havde søgt Tilflugt paa medisk Grund og var blevne vel modtagne af Kyaxares, der endog havde overladt dem nogle Prinser, hvem de skulde oplære i skythisk Sprog og skythisk Vaabenfærd. Disse Skyther gik stadig paa Jagt og bragte Kongen noget af deres Udbytte, men da de en Gang ikke havde noget med til ham, blev han vred og overfusede dem, hvorfor de hævnede sig ved at slagte en af de dem betroede Drengene og sætte ham for Kongen, der intetanende spiste af Kødets med sine Bordfæller. Da han opdagede Sagens Sammenhæng, var Skytherne flygtede til Alyattes af Lydien, som nægtede at udlevere dem, hvad der gav Anledning til Krigen mellem Medien og Lydien. — Dette med Tilberedelsen af Børn som Maaltid med Hævn som Motiv er jo et gammelt Sagntræk, som kendes f. Eks. fra Atreus-Thyestes-Sagnet, og som endog gaar igen i Herodots mediske Historie i Fortællingen om Astyages og Harpagos. Men naar man fraregner den legendariske Udsmykning — hvortil naturligvis ogsaa hører Historien om den Kamp, som Skytherne ved deres Hjemkomst fra de langvarige Tog havde med deres Slaver, som de endelig tæmmede ved at lægge Vaabnene og gribe til Pisker —, saa bliver den lydiske Version den sandsynligste, bl. a. ogsaa fordi Lyderne næppe vilde have undladt at omtale deres Fjende Kyaxares' Fornedrelsestilstand, hvis der virkelig havde været noget derom. Vi maa altsaa antage, at Kyaxares i mange Aar har været hindret i at udføre sine Planer mod Ninive, fordi han stadig havde nok at gøre med at beskytte sine Grænser mod Skytherne, men at det kun har drejet sig om idelige Grænsekampe, ikke om et skythisk Overherredømme, at Kyaxares endelig ved en Kraftanstrengelse har faaet knust Skytherne, har lagt deres Territorium til sit eget og derefter foretaget sit Tog mod Ninive i Forbindelse med Babylonerkongen. Det er meget muligt, at der senere er udbrudt Oprør blandt Skytherne, at Hovedmændene derfor efter at være blevne slaaede er flygtede til Lydien, og at Lydernes Vægning ved at udlevere dem har givet Kyaxares Paaskud til at paaføre Lydien Krig. — Skyther-

bevægelsen havde medført forskellige Forskydninger i Befolkningen i Højlandene mellem Lilleasien og det kaspiske Hav; bl. a. havde Armenierne indtaget deres senere Boliger der, hvor det alarodiske Rige havde været. Dette Land var tillige med det rent iranske Kappadokien gaaet op i den mediske Storstat, som efter Lyderkrigen fik Halys til Vestgrænse. Fremdeles har Kyaxares utvivlsomt underlagt sig Persis med Sagartien og — helt eller delvis — Susiana. Derimod ved vi intet om, hvor vidt hans Erobringer har strakt sig østpaa.

Ogsaa *Astyages* frembyder Problemer. Han omtales i den babyloniske Nabunid-Indskrift i følgende Sammenhæng: Guderne Marduk og Sin viser sig i en Drøm for Nabunid og opfordrer ham til at genopbygge det af *Astyages* (*Ischtuvêgu*) ødelagte Sin-Tempel i Harran. Nabunid har sine Betænkeligheder, da Templet er omringet af Skytherne (*Umman-Manda*) med de vældige Stridskræfter. Men Marduk oplyser ham om, at Skytherne og de med dem forbundne Konger ikke er mere, idet Kyros, Kongen af Anzan, hans ringe Vasal, med sine faa Tropper har splittet de talrige Skyther, fanget *Ischtuvêgu*, Skythernes Konge, og bragt ham i Lænker til sit Land. Dette, at *Astyages* her omtales som «Skythernes Konge», har først bragt Winckler til at opstille den Hypotese, at *Astyages* slet ikke var Kyaxares' Søn, men virkelig en Skytherkonge, der havde gjort Ende paa hele Kyaxares' Herlighed. Denne Antagelse er imidlertid lidet sandsynlig. En saadan Omvæltning vilde dog have sat Spor i vore græske Kilder; men ogsaa hos Aischylos er *Astyages* Kyaxares' Søn. Senere har Winckler ogsaa skiftet Mening. Det har vist sig, at Nabunid anvender Betegnelsen *Umman-Manda* om alle de mod Nordøst boende Barbarfolk, Mederne iberegnete, hvorfor Winckler i «Alt-orient. Forschungen» (II. Række, I p. 140) indrømmer, at der intet er i Vejen for at antage, at *Astyages* virkelig var Kyaxares' Søn.

Nye Tvivlsspørgsmaal rejser sig ved Overgangen fra Medervælde til Perservælde. Om *Kyros*' Afstamning og Opvækst har der dannet sig en Mængde Sagn, eller rettere, en Mængde gamle Sagn er blevne overførte paa *Kyros*' Person. Herodot siger, at *Kyros*' Ungdomshistorie fortælles paa tre andre Maader end den, han har fulgt; men ogsaa Herodots Fremstilling gengiver helt igennem orientalske Sagndannelser, paa forskellige Punkter udpyntet med græsk Retorik (f. Eks. i Samtalen mellem den fangne *Astyages* og *Harpagos*). Naar Herodot gør *Kyros* til en Datter-

søn af Astyages, saa er det en af de kunstige Genealogier, som den iranske Historiefremstilling vrimler af, og hvorved Legitimitetstanken skal tilfredsstilles. Ganske paa samme Maade har Perserne siden gjort Alexander d. Store til en Fætter af Darius III og Sasaniden Ardeschir til en Efterkommer af Achaimeniderne. I Realiteten reddedes Legitimiteten derved, at Kyros efter Astyages' Afsættelse ægtede hans Datter Amytis; her kan Ktesias vistnok staa til Troende. Det er nemlig en gammel Skik i Iran: Usurpatoren maa holde sig ved egen Kraft, men idet han besvoger sig med det styrtede Dynasti, legitimeres hans Efterkommere. Saaledes ægtede Alexander, der her optog den persiske Synsmaade, Darius III's Datter, Sasaniden Ardeschir ægtede en Kvinde af Partherkongernes Slægt, og Kalifen Alis Søn Husein skal efter en schiitisk Tradition — der dog rimeligvis er uhistorisk — have ægtet en Datter af den sidste Sasanidekonge.

Herodots Beretning om den nyfødte Kyros' Udsættelse og hans Optagelse blandt Hyrder har mange orientalske og europæiske Paralleler, bl. a. to i den østiranske Sagnkres (i Avesta og hos Firdusi), nemlig i Feriduns og Kai Khusraus Historie¹. Herodots Fremstilling stammer fra Harpagiderne. Harpagos' Forræderi hører til den historiske Kærne i Sagnene; derfor bliver i Harpagidetraditionen Astyages fremstillet som en afskyelig Tyran, medens Kyros forherliges. Derimod følger Ktesias den almindelige mediske Tradition, der stiller Astyages i et sympatetisk Lys og søger at forringe Kyros' Storhed ved at give ham en lav Herkomst. Hos Ktesias er Kyros af mardisk (ɔ: elamitisk) Slægt, Søn af Hyrden Atradates (et persisk, ikke elamitisk Navn), som lejlighedsvis driver Røveri. I Ekbatana tjener Kyros sig fra de laveste Tjenerstillinger op til at blive Mundskænk, faar Tilladelse til at vende tilbage til Persis og anstifter saa sit Oprør, støttet ved sin for-

¹ Naar det udtrykkelig nævnes, at Hyrdens Kone, der opammer den lille Kyros, hedder Spako ɔ: «Hund», saa er det aabenbart en Rationalisering af det oprindelige Sagn, hvori Kyros opammes af en Hunhund. Feridun opammes af Koen Purmaje. At Hunden er det oprindelige, ses af, at det i Romulussagnet er Hundens nære Slægtning, Ulven, der spiller Ammens Rolle. Vi finder det samme Sagn knyttet til Navnet Sanatruk (*Σανατρούκιος*, *Σανατρούκης* o. l.), der har været baaret af flere parthiske og armeniske Prinser; det hænger sammen med Stammen *span*, *san* (sansk. *çvan*, gr. *κύων*), og den første, der har baaret dette Navn, skal være bleven opammet af en hvid Hund, der sendtes af Guderne. Moses Khorenatzi har rationaliseret dette Sagn paa samme Maade som Herodot for Kyros' Vedkommende.

slagne Stalbroder Oibaras' Forræderi (vel Dareios' Staldmester Oibares, der i Sagnudviklingens Konfusion er kommen til at indtage Harpagos' Plads). Efter Sejren gør Kyros Astyages til Satrap over Barkanierne (c: Hyrkanierne, oldpers. Varkana, eller efter Marquart, Eranschahr I 220: det nuværende Ferghana i russisk Turkestan) og ægter hans Datter Amytis efter at have ladet hendes Mand Spitamas dræbe. De eneste paalidelige Efterretninger om disse Begivenheder skyldes et Par babyloniske Kilder, som er meget kortfattede. Paa den saakaldte Kyros-Cylinder nævner Kyros sig som: Kurasch, Konge af Anzan, Søn af Kam-buzija (Kambyses), Søn af Kurasch, Søn af Schispisch (Teispes); alle disse betegnes ligeledes som Konger i Anzan (en Del af Susiana); Teispes' Fader nævnes ikke. Ogsaa den nævnte Nabunid-Indskrift betegner Kyros som Konge af Anzan og først efter Mediens Besejring som Konge af Parsu (Persis). Der findes ingen Antydning af, at han skulde have været besvogret med Astyages' Hus; han omtales kun som Astyages' ringe Vasal. Nabunid-Kroniken giver et Par supplerende Oplysninger: Astyages forsamlar sin Hær og drager mod Kyros, Kongen af Anzan, men hans Folk gør Oprør mod ham, fanger ham og udleverer ham til Kyros; denne drager mod Ekbatana, hvis Rigdomme han plyndrer.

Kyros er altsaa i Virkeligheden ikke beslægtet eller besvogret med det mediske Kongehus. Paa den anden Side er han ikke af ringe Herkomst; hans Forfædre har i det mindste i tre Led været Høvdinge eller Stammefyrster. Meget kunde tyde paa, at Ktesias har Ret, naar han gør Kyros til en Elamit, bl. a. den Omstændighed, at Dareios og hans Efterfølgere til deres persiske Indskrifter har ladet vedføje Oversættelser paa Babylonisk og Elamitisk — hvad der naturligtst maa opfattes som de to foregaaende Storrigers Sprog —, og at Dareios' ældste Folkeliste netop begynder med Persere, Elamitere, Babyloniere. Kyros skulde saaledes ikke have været en Achaimenide, først hans Efterfølger blev det ved Kyros' Ægteskab med den achaimenidiske Kvinde Kassandane; og naar den Stamtavle, som Dareios opstiller i sine Indskrifter, forudsætter, at Kyros' og hans egen Slægt gaar sammen i Teispes, Achaimenes' Søn, saa skulde det være en kunstig Genealogi af den sædvanlige persiske Art. Denne Teori hyldes af Andreas, som bl. a. ogsaa — og navnlig — støtter sig paa den sproglige Form, som Navnet Kyros har paa Babylonisk, paa Elamitisk og paa Persisk.

Hvad nu Ktesias' Behandling af Mederhistorien angaar, saa

falder vistnok Muligheden for Benyttelse af βασιλικαὶ διφθέραι bort for denne Periodes Vedkommende; officielle Optegnelser fra Medertiden har næppe eksisteret under Achaimeniderne. Ktesias er altsaa som Herodot henvist til Traditioner, navnlig Slægts-traditioner, men da han har henvendt sig til andre Slægter end Herodot, er Resultaterne blevne meget forskellige. Ktesias' Kilder er, som det ses af hele Tendensen, fornemme Medere. Marquart har paavist (Philologus, 6te Supplementsbind 1893), hvorledes Ktesias ekscellerer i kunstigt tillavede Kronologier. Det gælder ogsaa for hans mediske Historie. Herodots og Ktesias' respektive Lister over Mederkongerne og deres Regeringsaar ser saaledes ud (efter at Marquart har ombyttet Artykas og Sosarmos i Ktesias' Liste):

<i>Herodot.</i>			<i>Ktesias.</i>		
(Fraortes)			Arbakes	28	
Dejokes	53	ialt 150 Aar.	Maudakes	50	
Fraortes	22		Artykas [30]	28	
Kyaxares	40		Sosarmos	50	
Astyages	35		Arbianes	22	ialt 350 Aar.
			Artaios	40	
			Artynes	22	
			Astibaras	40	
			Aspandas	35	
			Astyigas	35	

Ktesias' Række bestaar af fem Par, idet to og to har samme Regeringstid. De tre sidste Pars respektive Regeringstid svarer nøje til Herodots tre sidste Mederkongers. Dejokes' 53 Aar er blevne afrundede til 50, der ligeledes er blevne fordoblede, og endelig er der af Dejokes' hos Herodot ikke-regerende Fader Fraortes dannet et Par med 28 Aar hver, hvorved den samlede Regeringstid for hele Dynastiet bliver 350 Aar. Det overensstemmende Antal Regeringsaar for Aspandas' og Astyigas' Vedkommende har foranlediget Diodor til et Forsøg paa Identificering af disse to.

Men Ktesias' Navne har ogsaa deres Interesse. Hos senere Historieskrivere (Kastor, Eusebios), der har opregnet Assyrekongerne med Ktesias som Kilde, er dennes Liste bleven forøget med flere Navne, som er lavede ved en ringe Ændring af visse af Ktesias' Assyrenavne, saaledes er af Teutamos dannet Teutaios, af Ofratanes Ofrataios, af Aranos Araios o. s. v. Det kan

Ktesias vel ikke gøres ansvarlig for, men det synes, som om han har vist Vejen til den Art Falsknerier, idet hans Arbakes og Arbianes, Artykas og Artynes aabenbart svarer til hinanden paa samme Maade som de nævnte «assyriske» Navne — der i Parentes bemærket gennemgaaende er iranske. Af hvert af disse Par maa vi altsaa slette et som opdigtet, og da vi i Sargonindskriften finder baade *Arbakes* (Arbaku) og *Artykas* (Hardukku) som Navne paa mediske Høvdinge, maa *Arbianes* og *Artynes* gaa ud. Sandsynligvis er Forholdet et lignende mellem *Sosarmos* og den Sosares, der forekommer i Ktesias' assyriske Kongerække.

Hermed har vi dog vistnok udtømt Rækken af Ktesias' Falsknerier. De øvrige, der forekommer i hans Mederhistorie, skyldes hans mediske Kilder. Til Forstaaelse heraf maa vi se paa, hvilke Paavirkninger iransk Sagnhistorie ellers er udsat for i sin Udvikling. Den østiranske Sagnhistorie fra den førzarthustriske Tid, der endnu i vore Dage i persiske Historiebøger figurerer som Verdens Urhistorie, har faaet sin endelige Redaktion henimod Slutningen af Sasanidetiden. Persiske Stormandsætter søgte den Gang at skaffe sig en forhøjet Glorie ved at nedlede deres Herkomst fra de gamle Sagnhelte, og undertiden blev Adelsnavne fra Sasanidetiden ligefrem indsatte i Sagnhistorien. Da f. Eks. Slægten Karen var en af de syv fornemste Ætter og Indehaver af et af de syv arvelige Stor-Embeder, skabtes der en Sagnhelt Karen, hvis Bedrifter indvævedes i den øvrige Sagnhistorie. Ligeledes blev Begivenheder fra Parthertiden, ja endog fra selve den sasanidiske Periode i mer eller mindre ændret Form indskudt i Sagnhistorien. Hos Ktesias har nu Arbakes overtaget Kyaxares' Rolle, idet det er ham, der sammen med Babylonerkongen Belesys gør Ende paa det assyriske Rige. Ved at lade dette Foretagende knytte sig til den første Konge over det samlede Mederfolk er Ktesias altsaa bedre i Overensstemmelse med Historien end Herodot. Men hvorfor er Æren for denne Sag bleven berøvet Kyaxares og overført paa den ellers kun lige af Navn kendte Arbakes? Gaaden løses derved, at vi erfarer, at en Arbakes paa Ktesias' Tid var Statholder i Medien og en af Artaxerxes II's øverste Feltherrer (Xen. Anab. I 7, VII 8, Plut. Artax. 14). Denne Arbakes har regnet sig for — maaske ogsaa været — en Efterkommer af den fra Sargonindskriften bekendte Arbakes og søgt at forøge sin Glans ved at knytte Assyriens Erobring til sin Stamfader.

Navnet *Artaios* er meget gennemsigtigt, det er iransk *ar-*

tava[n] «den retfærdige»; vi har forøvrigt hos Hesychios netop en Bemærkning om, at «de retfærdige» paa Persisk kaldes *ἀγαῖοι*. Det er altsaa et Tilnavn, der bruges i Stedet for det egentlige Navn, en Ejendommelighed, som Ktesias har optaget fra den iranske Folketradition (han kalder f. Eks. altid Bardija (Smerdes) med Navnet Tanyoxarkes ο: «Manden med det store Legeme», ganske som den iranske Sagnhistorie betegner Rustem med Navnet Tehemten, «Manden med det stærke Legeme»).

Ogsaa Navnet *Astibaras* er let at tyde. Det er det persiske *arschtibara*, «Lansebærer». Vi ved, at der paa Achaimenidetiden ligesaa vel som under Arsakider og Sasanider har været syv privilegerede Adelsslægter; og sandsynligvis har hver af disse Slægter allerede den Gang som i de senere Perioder været Indehaver af et arveligt Embede. Paa Reliefferne paa Dareios' Klippegrav ved Naks-i-Rustem ved Persepolis ser vi omkring Kongens Trone seks Figurer, som Andreas mener forestiller Indehaverne af de seks høje Arveembeder, Repræsentanterne for de seks privilegerede Slægter (den syvende er selve Achaimenideslægten og dens Arveembede er Kongeværdigheden). Af disse Figurer har de to en endnu læselig Inskription. Den ene er Gobryas (Gaubaruva), hvis Titel er «Kong Dareios' Arschtibara». Ligesom flere af de syv privilegerede Adelsslægter under Sasaniderne regnede sig for hørende til de styrtede Partherkongers Slægt, saaledes kunde det meget vel tænkes, at den Slægt, som under Achaimeniderne var Indehaver af Lansebærer-Embedet, havde søgt at skaffe sig Ahner blandt de gamle mediske Konger eller Stammehøvdinge, og at den mediske Sagnhistorie saaledes var bleven forøget med en Konge, som almindeligt benævnedes ved den hans præsumptive Efterkommeres tilkommende Embedstitel. Man vilde til en saadan Udvikling have et nøjagtigt Sidestykke i Slægten Aspahbedh, der under Sasaniderne var en af de syv. Navnet Aspahbedh betyder nemlig «Hærfører», og Slægten, der paastod at nedstamme fra Partherkongerne, havde faaet dette Navn deraf, at Stillingen som Generalissimus var dens Arveembede.

Papyrusfundene i Oxyrhynchos VII.

Af

Hans Ræder.

Det 7de Bind af *The Oxyrhynchus Papyri* (London 1910), som paa Grund af Grenfell's Sygdom alene er besørget af Hunt, indeholder flere Stykker af betydelig Interesse. Bindet indledes med nogle Fragmenter af bibelsk Indhold, som trods enkelte nye Læsemaader dog næppe fortjene nogen større Opmærksomhed. Strax efter dem følger Hovedstykket, de omfangsrige Fragmenter af Kallimachos's *Αἴτια* og Iamber. Det kan ganske vist ikke nægtes, at for dem, der have hørt v. Wilamowitz-Moellendorffs Forelæsninger over disse Digte paa Københavns Universitet, foraarsager Læsningen af selve Digtene nogen Skuffelse; men det er alligevel et mærkeligt og værdifuldt Fund. Desværre er Overleveringen meget mangelfuld, og Udgiverens Suppleringer og Rettelser ere ogsaa paa mange Punkter utilfredsstillende¹; men om et Par af Digtene kan man dog danne sig en ret tydelig Forestilling. Der er ialt fundet syv Blade; men de høre ikke umiddelbart sammen; navnlig mangler der imellem det første og det andet Blad et betydeligt Stykke.

Det første, delvis bevarede, Digt behandler Sagnet om Akontios og Kydippe, som er kjendt gennem Aristainetos og Ovid. Akontios havde tilkastet Kydippe et Æble, hvorpaa han havde indridset Ordene: «Ved Artemis, jeg vil ægte Akontios», og disse Ord læste Kydippe, som derved kom til at aflægge Eden. Det fundne Fragment begynder nu paa det Punkt, hvor der træffes Forberedelser til Kydippes Giftermaal med en anden Mand; men da faldt Pigen i en svær Sygdom, og saaledes gik det anden og tredie Gang. Saa sendte hendes Fader Bud til Apollons Orakel, og Guden svarede, at Grunden til Pigens Sygdom var Artemis's Vrede over, at hun havde brudt sin Ed, og anbefalede tillige

---

¹ Adskillige gode Bidrag af Platt og Housman findes i *The Classical Quarterly* IV 2 (April 1910).

Ægteskabet mellem Akontios og Kydippe. Da rejste Akontios fra sit Hjem paa Keos til Naxos, hvor Kydippe hørte hjemme, og Alt gik, som det skulde. — Af Digtets Fortsættelse sees, hvorledes det er gaaet til, at Kallimachos er kommen til at fortælle denne Historie. Fra Akontios nedstammer Akontiadernes berømte Slægt paa Keos, i hvilken Anledning Digteren, idet han som Hjemmelsmand paaberaaber sig den gamle Xenomedes, opregner de forskjellige Byer paa Øen og fortæller dens ældste Historie; vi forstaa saaledes let, at Fortællingen kan udgjøre en Del af *Aitia*; det er lærd Kunstpoesi, skrevet til Opbyggelse for Beboerne af Keos.

Man kan af Bladenes Numerering se, at der efter det Blad, hvorpaa det nys omtalte Fragment findes, maa mangle et større Antal Blade; men til Held for os indeholder det følgende Blad Afslutningen paa Kallimachos's *Aitia*, 4de Bog, og Begyndelsen af hans Iamper. Slutningsverset af *Aitia* lyder: *αὐτὰρ ἐγὼ Μουσέων πεζὸς ἔπειμι νομόν*; heraf slutter Hunt, maaske lidt overilet, at Kallimachos's Mening var, helt at tage Afsked med Poesien for fremtidig kun at hengive sig til videnskabelig Virksomhed.

Den Mand, der har skrevet Haandskriftet, har i ethvert Tilfælde ladet *Aitia* blive umiddelbart efterfulgt af Iamperne. Det er ikke almindelige, men haltende Iamper, og Hipponax nævnes da ogsaa strax i det første Vers. De bevarede Stykker fordele sig paa fem eller sex Digte, men Overleveringen er for en stor Del saa fragmentarisk, at der kun er to af disse Digte, hvis Indhold nogenlunde sikkert kan bestemmes. Det første Digt behandler en ogsaa tidligere kjendt Historie om Bathykles's Skaal, som blev baaret rundt til de syv Vise for at overgives til den Værdigste af dem. Først blev den bragt til Thales, som afviste den, og derefter gik den Rækken rundt, indtil den vendte tilbage til Thales, som da skjænkede den til den didymeiske Apollon. Det er dog kun en mindre Del af Digtet, som er bevaret, nemlig Stykket om, hvorledes Skaalen blev bragt til Thales, som sad og tegnede i Jorden den Figur, som *ὁ Φοῦξ Εὐφοροβος* (=: Pythagoras) havde udfundet. De to følgende Stykker, hvori der omtales en Mand, der er Gjenstand for almindelig Afsky, og gives en Skildring af Tilstanden i Kronos's Tidsalder, ere næsten uforstaaelige. Lettere er det derimod at fatte Sammenhængen i et Digt, hvori Laurbærtræet og Oliventræet optræde i Strid om Forrangen. Laurbærtræet roser sig af sit nære Forhold til Apollon: Pythia sidder paa Laurbærgrene, og ved Væddekampene i Delphi

er Prisen en Laurbærkrans; Oliventræets Grene lægges derimod ved Ligfærd under den Døde. Men Oliventræet roser sig netop heraf og fremhæver desuden, at dets Blade bruges til Kamppris i Olympia, som nok kunde maale sig med Delphi. Resten af sit Forsvar lægger det spøgefuldt i Munden paa Smaafuglene, der kvidre i dets Grene: Laurbærtræet er som alle andre Træer en Frugt af Jorden, men Oliventræet er Pallas's Gave; om Pallas er større end Apollon, tør vel ikke erklæres for afgjort, men Oliventræets Frugter ere i ethvert Tilfælde de nyttigste; et tredie Fortrin er endelig det, at de Bønfaldende bære Olivengrene. Bag-efter synes der at optræde et tredie Træ, som bebrejder de to første deres Strid, men afvises barskt af Laurbærtræet. Hvorledes Striden fik sin Afgjørelse, kan imidlertid ikke sees. — De sidste Blade optages af Fragmenter af endnu to Digte, af hvilke det første behandler litterære Emner, medens det andet er saa molesteret, at man ikke kan se, hvad det har handlet om; det Eneste, man kan se, er, at det var affattet i trochæiske Tetrametre, som jo ogsaa ofte benyttedes af Iambographerne. Det er altsaa ikke uden en Følelse af Ærgrelse, at man gjennemlæser de mange Sider, hvis hullede Text unddrager sig enhver Forstaaelse, men alligevel har det nye Fund virkelig bidraget en Del til at udvide vort Kjendskab til Kallimachos's Digtning.

Temmelig gaadefuld er en Samling Fragmenter, der synes at tilhøre en Afhandling af litterært Indhold, idet det nemlig er meget vanskeligt at finde nogen indre Sammenhæng mellem de forskellige Notitser. En Charakteristik af Lysias bruger omtrent de samme Udtryk som Dionysios; noget senere følger en Del Exempler fra Talere og Historikere paa Fortielse af Navne og Kjendsgjerninger; saaledes anføres det, at Thukydide, hvor han fortæller, at Themistokles flygtede til Kerkyra, fordi han engang havde gjort Kerkyræerne en Tjeneste, ikke siger, hvori denne bestod; dette oplyser Forfatteren derimod ved et Citat af Theophrast *περὶ καιρῶν*. Fremdeles findes nogle Bemærkninger om Kong Philip: det nævnes, hvilke Saar han har faaet i sine Krige, og siges, at Talerne paastaa, at han har vundet sine Sejre ved Bestikkelse, Mened og Falskhed. Endelig forekomme ogsaa sproglige Bemærkninger: nogle sjældne Glosser hos Xenophon (*πολυεπαινετώτατος*, *αἰτιάζεται* og *αἰτιαζόμενος*) nævnes, og der fremhæves nogle Ejendommeligheder ved den attiske Accentuation, som gjør Forskjel paa *ἄγροικος* og *ἀγροῖκος*, *ἀληθές* og *ἄληθες*, *ἄχρειον* og *ἀχρεῖον*. Men nogen Sammenhæng mellem de forskellige Be-

mærkninger lader sig som sagt vanskeligt paapege; det kan bemærkes, at Forfatteren citerer Didymos og (maaske) Cæcilius fra Kalakte.

Hvad der ellers er fundet af nye Værker, er ret ubetydeligt. Et enkelt Blad indeholder Brudstykker af Menanders *Μισούμενος*, en Komædie, som synes at have haft et lignende Indhold som *Περικειρομένη*, hvorefter der tidligere er fundet flere Scener. En Soldat, Thrasonides, havde gjort en Pige, Krateia, til Bytte, men til hans store Fortvivlelse kunde han ikke vinde hendes Kjærlighed. Senere bliver Pigen imidlertid løskjøbt af sin Fader, men Thrasonides søger at vinde hende tilbage og klager sin Nød overfor sin Fader. Hvad Resultatet blev, vides ikke.

Et Fragment af et historisk Værk, indeholdende en Slagbeskrivelse, er uden synderlig Interesse. Mere mærkeligt er et Digt, skrevet i Hexametre og i en noget ubehjælpelig Form. Det er henvendt til en ung Mand, Theon, der var Forstander (*ἄρχων*) for et Gymnasium og havde gjort sig fortjent af dette ved en Gave af Olie og af Korn; men senere havde han skjænket det en endnu kosteligere Gave af en saadan Art, at den kun kan stamme fra Muserne. Dette udføres nærmere i Digtets sidste Halvdel, medens den første Halvdel optages af en Henvendelse til Hermes, der anraabes om at hjælpe Digteren med at besynge Theon. Af denne Grund er Digtet ogsaa paa to Steder betegnet som *Ἑρμοῦ ἐγκώμιον*, men begge Steder er Ordet *Ἑρμοῦ* slettet, og desuden er tilføjet en anden Titel *εἰς τὸν ἄρχοντα*. Men dette er ikke den eneste Rettelse; rundt om i Texten findes Rettelser, der nærmest gjøre Indtryk af at være Forbedringer, udførte af Digterens egen Haand. Saaledes er Verset *τούνεκα μουσοπόλον μὲν ἀννυμνεῖουσιν αἰοῖδοί* rettet til *τούνεκα μουσοπόλον σε νέοι κλείουσιν αἰοῖδοί*; i Stedet for *τίων ἀνὰ δῆμον* er skrevet *ἱερῶ ἐνὶ δῆμῳ*, og *μειλίγματα κεινά* er rettet til *κενεαυχέα δῶρα*. Der kan vel ikke være Tvivl om, at det er selve det originale Manuskript, vi ere komne i Besiddelse af. Men Digtet har næppe hørt til dem, der ere blevne afskrevne mange Gange. —

Blandt de Fund, der indeholde hidtil kjendte Texter, indtage to Fragmenter af Platons *Phaidros* den første Plads. Det første af disse, som indeholder Dialogens Begyndelse, er skrevet paa Bagsiden af et officielt Dokument; det andet, som indeholder nogle Partier af Dialogens Midte, har derimod hørt til en virkelig Bog. Begge ere omtrent samtidige (fra 3. Aarh. e. Chr.; det andet dog maaske fra Slutningen af 2. Aarh.), men det andet er

det bedste og udmærker sig yderligere ved, at der af en yngre Haand er tilføjet adskillige Varianter, deraf flere gode.

Det gjælder om begge disse Haandskrifter, at de, som de fleste andre Papyrushaandskrifter, ikke følge et enkelt af de middelalderlige Haandskrifter, men undertiden endog bekræfte Læsemaader, som ellers kun findes i Haandskrifter, der nyde ringe Anseelse; i nogle Tilfælde bekræfte de ogsaa moderne Konjekture, men i andre Tilfælde frembyde de ogsaa sikkert fejlagtige Læsemaader. Det første Papyrushaandskrift har saaledes p. 227 B sammen med Par. 1811 den rigtige Læsemaade *ποιήσασθαι* (efter forudgaaende *ἄν*), medens alle øvrige have *ποιήσεσθαι*. Sammen med et Par Haandskrifter og Athenaios har det p. 229 E Dativerne *πλήθει τε καὶ ἀτοπίαι* i Stedet for Nominativerne *πλήθη τε καὶ ἀτοπίαι*, og sammen med Vat. 173 har det p. 230 D *προσείοντες* for *προσιόντες*. Endvidere bekræfter det p. 228 B Schanz's Konjektur *πάνν τι* for *πάνν τις* og har p. 230 C og D paa to Steder det rigtige *οὐ*, hvor i ethvert Tilfælde de bedste Haandskrifter have *οὐ*. Den anden Papyrus forholder sig, dels i sin oprindelige Text, dels i Varianterne, paa lignende Maade. Den har p. 239 A som Variant Heindorfs Konjektur *τοῖς μὲν ἦδεσθαι* for *τῶν μὲν ἦδεσθαι* (Burnet sletter *τῶν*), og ligeledes p. 251 A Cobets Konjektur *ἐδεδίδει* (*δεδειείη* B: *δεδίδει* T). Ejendommelig er p. 245 C Læsemaaden *αὐτοκείνητον* med *ἀεικείνητον* (den sædvanlige Læsemaade) som Variant.

Et Fragment af Xenophons Kyropædi og af Charitons Roman Chaireas og Kallirrhoe frembyder lignende Phænomener. Hos Xenophon overrasker især Overensstemmelsen med et ellers ikke synderlig anseet Haandskrift, en Bodleianus; hos Chariton, hvis Text ellers kun hviler paa et enkelt Haandskrift fra det 13de eller 14de Aarhundrede, byder Papyrushaandskriftet snart en bedre, snart en daarligere Læsemaade. —

De udgivne Dokumenter ere af den sædvanlige Art: der findes en hel Del Exempler paa Ansøgninger, Klager, Kontrakter, Regnskaber og Oversigter af forskjellig Art. Her er kun Anledning til at fremhæve nogle enkelte, som frembyde særlig Interesse. Der findes en Kladde til en Proklamation, hvori meddeles, at Kejser Claudius er gaaet til sine Fædre (*ὁ μὲν ὀφειλόμενος τοῖς προγόνοις καὶ ἐνφανὴς θεὸς Καῖσαρ εἰς αὐτοὺς κεχώρηκε*), og at Nero har bestegit Thronen, i hvilken Anledning Befolkningen opfordres til at takke alle Guder ved at bekranse sig og ofre

Oxer. Proklamationen er dateret 35 Dage efter Claudius's Død; saa længe havde Efterretningen været undervejs. — Pudsigt er en Klage fra to Natvægtere (deres officielle Benævnelse *νυκτοστράτηγοι* er unægtelig mere pompøs), som ere misfornøjede over, at man har berøvet dem den fornødne Assistance, saa at de ofte «saa at sige» ere komne i Livsfare, naar de have skullet arrestere Folk.

Fra christelig Tid stamme nogle Bønner (f. Ex. *ὁ θεὸς τῶν παρακειμένων σταυρῶν, βοήθησον τὸν δοῦλόν σου Ἀφρουᾶν. ἀμήν*), og ligeledes en Trylleformular, som skal hjælpe mod alskens Kryb; den udmærker sig ved en ejendommelig Sammenblanding af græske og jødiske Gudenavne og ved den om Holbergs «Klemmebasio-podolski» mindende Maade, hvorpaa det ene Bogstav efter det andet (men ikke ganske nøjagtigt) trækkes fra Aphrodites Navn. Den lyder saaledes: *Τὴν θύραν τὴν Ἀφροδίτην φροδιτην ροδιτην οδιτην διτην ιτην την την ην · ωρωρ φωρφωρ Ἰαὼ Σαβαὼθ Ἀδονὲ δεινοσε σκορπίε ἀριτερησιε · ἀπάλλαξον τὸν οἶκον τοῦτον ἀπὸ παντὸς κακοῦ ἐρπειτοῦ πράγματος ταχὺ ταχύ. ὁ ἅγιος Φωκᾶς ᾧδὲ ἔστιν.*

Som sædvanligt afsluttes Bindet med nogle Privatbreve. De handle mest om Forretningsanliggender eller indeholde Kommissioner, ofte ogsaa Bebrejdelser. En Mand opfordrer en Anden til hurtigst muligt at komme til ham paa Grund af det, som er hændt ham, og slutter med de mærkelige Ord: *ἐὰν δὲ ὀλιγωρήσης, ὥσπερ οἱ θεοὶ οὐκ ἐφίσαντό μου, οὕτως καὶ γὼ θεῶν οὐ φίσομαι.* — En Anden takker sin Korrespondent, fordi han har sendt ham en Fil, men klager over, at den er for fin; den skal ikke alene kunne file Træ, men ogsaa Jern. Han sender ham derfor en til Prøve (*ἐξονπλάριν*). — En Dame bebrejder sin Broder, at han ikke er kommen til deres Broders Begravelse, og tilføjer (sagtens for at ærgre ham), at Broderen har indsat en fremmed Kvinde til sin Arving. I en Efterskrift beder deres Fader Sønnen, om han vil købe en Fisk til ham. — Et langt Brev fra en Mand til hans Kone (hvem han titulerer Søster) udmærker sig ved sin svulstige Stil. Han begynder med at bede til alle Guder for Konens, deres Barns og alle øvrige Slægtninges Sundhed, og derpaa erklærer han det for overflødigt at skrive om Forretningsanliggender, eftersom han mange Gange baade har skrevet og talt derom og desuden antager, at Konen, som selv er Moder til deres Barn, vil gjøre sig al mulig Umage; men først og fremmest beder

han hende sørge for sig selv. Efter at have meddelt hende, at han sender forskellige Gjenstande, slutter han af; men paa Bagsiden tilføjer han en ironisk Tak, fordi han ikke har faaet Svar paa sine mange Breve, og dertil endnu nogle Spydigheder, hvoraf det synes at fremgaa, at Konens Omsorg for Huset nok alligevel ikke har været saa særlig udmærket. Rimeligvis er Brevet at forstaa ironisk fra først til sidst.

In Plutarchum.

Dion. c. 16. ἀποπέμπει τὸν Πλάτωνα, συνθέμενος εἰς ὥραν ἔτοις μεταπέμψασθαι Δίωνα.] Haud dubie μεταπέμψεσθαι scriptum fuit; cf. v. c. Arat. 18 extr. συντίθεται τὸν Ἄρατον ἄξειν.

— c. 27. Ἐνταῦθα δὲ τὴν πορείαν ἐπιστήσας ἐσφαγιάζετο πρὸς τὸν ποταμόν.] εἰς τὸν ποταμόν, ni fallor, scripsit Plutarchus, sicut Xenophon Anab. IV 3, 17.

— c. 38 extr. Οἱ δὲ . . . καὶ γενόμενοι πολὺν πλείους ἐκείνων ἐφώρμησαν ὥς ῥαδίως ἐπικρατήσουσιν ἐν τῇ πόλει καὶ πάντας αὐτοὺς κατακτηνοῦντες.] αὐτοὺς plane supervacaneum est, et veri similis est, Plutarchum αὐτοῦ scripsisse.

Arat. c. 18.] γελάσας δὲ Ἐργῖνος τότε μὲν ὡμολόγησεν ἀποπειρᾶσθαι τοῦ Διοκλέους.] ἀποπειράσεσθαι necessario scribendum est.

— c. 25. Narravit Plutarchus, Aratum Aristomacho, tyranno Argorum, insidiantem compluribus Argivis gladios misisse, sed proditorem extitisse et consilium aperuisse, cum coniurati iam tyrannum aggressuri essent: ἤδη βαδίζοντας ἐπὶ τὸν τύραννον ὧν οἱ πλείστοι φθάσαντες ἐξ ἀγορᾶς ἀπέφυγον καὶ διεξέλεσον εἰς Κόρινθον.] Mentionem fori iure mireris, et ἐξ Ἀργους scriptum fuisse suspicor.

— c. 50 extr. Ἐτι λέγοντος αὐτοῦ τὰ μὲν σπλάγχνα τῷ μάντει παρέδωκεν ὁ Φίλιππος.] Ex iis quae supra narrata sunt (ὥς προσήνεγκεν αὐτῷ τὰ σπλάγχνα τοῦ βοῦς ὁ μάντις) satis elucet, Plutarchum h. l. ἀπέδωκεν scripsisse.

Carolus Hude.

Anmeldelser.

Otto Stählin, Editionstechnik. Ratschläge für die Anlage textkritischer Ausgaben. (Sonderabdruck aus dem XII. Jahrgang der Neuen Jahrbücher f. d. kl. Altertum u. s. w.) Leipzig 1909, Teubner. 43 S.

Es ist mit Freude zu begrüßen, dass Stählin seinen ausgezeichneten Aufsatz über Editionstechnik separat herausgegeben hat. Das kleine Buch, das jetzt einzeln zu haben ist, entspricht einem wirklichen, ernststen Bedürfnis; es sollte in den Händen jedes Herausgebers antiker und anderer Texte sein. Jedem wird es nützliche Winke bringen, vielen ganz unentbehrlich sein.

Stählin behandelt, nach einer sehr gehaltvollen allgemeinen Einleitung, in 31 Paragraphen Alles was zur Vorbereitung und Drucklegung einer kritischen Ausgabe gehört. Durch seine Teilnahme an dem grossen Unternehmen der kritischen Herstellung der Kirchenvätertexte rühmlichst bekannt, war Stählin zugleich in ausnehmender Weise befähigt, ein solches Buch zu schreiben. Derartige Unternehmungen rufen von selbst die principiellen Fragen der Editionstechnik hervor, indem ein allgemeingültiges Verfahren sich als notwendig aufdrängt. Ausserdem hat der Verfasser die einschlägige Litteratur (die leider nicht besonders umfangreich ist) sorgfältig durchgearbeitet, und aus verschiedenen Gebieten der klassischen Philologie Beispiele gesammelt, sowohl von richtig durchgeführter Technik, als von Fehlern und Missgriffen, die aus der Nichtachtung der einfachsten praktischen Rücksichten auf Leser und Benutzer einer textkritischen Ausgabe entspringen. Es ist fast unglaublich, wie elementäre Dinge auf diesem Gebiete einzuschärfen nötig ist; anderseits aber auch überraschend, wie viel selbst derjenige, der praktisch zu arbeiten glaubt, jedenfalls praktisch arbeiten will, aus der systematischen Durcharbeitung des Gebietes lernen kann. Ich fühle mich dem Verfasser für viele gute Anweisungen zu Dank verpflichtet, und weiss diesen Dank nicht besser abzustatten, als indem ich die Bemerkungen, zu denen mir sein Werk Veranlassung gegeben hat, kurz hersetze. Meist handelt es sich dabei um Ergänzungen, die z. T. daher stammen,

dass ich auf einem etwas abseits liegenden Gebiete (der Herausgabe von Scholien) gearbeitet habe. Ausstellungen hab ich nur wenige zu machen, darunter nur eine einzige von principieller Bedeutung.

Es betrifft diese — um sie gleich vorweg zu nehmen — die Frage nach der Sprache einer textkritischen Ausgabe. St. tritt hier für die Verwendung der modernen Sprachen in Vorreden und Apparat ein. Als Begründung steht nur die Bemerkung, dass wer wissenschaftlich arbeiten will, heutzutage Deutsch ebenso verstehen müsse wie Englisch und Französisch. Die Bemerkung ist schief; wenigstens wüsste ich nicht, dass die französischen und englischen Philologen den Anfang damit gemacht haben, ihre eigene Sprache in textkritischen Ausgaben zu benützen. Ausserdem scheint sie mir höchstens eine Entschuldigung abzugeben für denjenigen, der nicht fähig ist zusammenhängend Latein zu schreiben; der mag sich ja damit trösten, dass seine Vorrede, auch wenn sie deutsch geschrieben ist, verstanden wird. Einen Grund, die internationale Gelehrtensprache auf dem einzigen Gebiete, wo sie noch bequem brauchbar ist, principiell aufzugeben, gibt es überhaupt nicht; dagegen gibt es sehr gewichtige Gründe, weshalb man sie behalten sollte, vor allem die Rücksicht auf andere grosse Nationen, denen man das Recht, ihre Muttersprache zu gebrauchen, nicht verweigern kann, wenn man selbst den Anfang gemacht hat. Wenn die Russen mal russische Vorreden zu ihren Ausgaben schreiben werden, so ist die Bequemlichkeit, Deutsch schreiben zu dürfen, ziemlich teuer bezahlt. Noch viel schlimmer steht aber die Sache in Bezug auf den Apparat. Wir haben hier eine durch die Arbeit von Jahrhunderten ausgebildete Terminologie, die durchaus international ist und von jedem Philologen ohne Mühe gehandhabt werden kann. Die sollen wir nun aufgeben, und statt deren zunächst mindestens vier (denn die Italiener kann man auf keinen Fall bei Seite schieben) verschiedene neue Terminologien ausbilden, von denen keine einzige so gut und bequem werden kann wie die alte (dies liegt unter anderm an der gebundenen Wortstellung der neueren Sprachen). Jeder Philologe kann in die Notlage kommen, mehrere dieser Terminologien anwenden zu müssen; die Philologen der kleinen Nationen werden leicht ohne drei oder vier nicht auskommen. Wenn andere Nationen in die Mitarbeit ernstlich eintreten, wird die Verwirrung noch grösser werden. Hierzu kommt, dass internationale Unternehmungen wie das *Corpus Medicorum Graecorum* u. dgl. nur unter der Voraussetzung der internationalen

Gelehrtensprache möglich sind. Also: ein völlig sicherer Verlust an Zeit und Kraft, für den nicht ein triftiger Grund, ja nicht einmal der miserable Vorwand der grösseren Bequemlichkeit angeführt werden kann; denn es ist (wie ich aus Erfahrung weiss) für jeden, der auch nur die Anfänge des Lateins versteht, leichter, einen kritischen Apparat lateinisch als in seiner Muttersprache zu verfassen. Es ist im höchsten Grade zu bedauern, dass man gerade in Deutschland, wo im Interesse der Wissenschaft so viele aufopfernde Arbeit geleistet wird, den Anfang gemacht hat, den Nationalismus auch auf diesem Gebiete, wo er am allerwenigsten hingehört, hervorzukehren. Hoffentlich wird der Widerspruch, den dies Verfahren z. B. in Frankreich gefunden hat, auch in Deutschland laut werden, ehe es zu spät ist, d. h. ehe die andern Nationen aus Deutschlands Beispiel die Konsequenzen gezogen haben.

Was ich sonst zu bemerken habe, lässt sich am besten einfach als Noten zu den Paragraphen Stählins geben. — § 6, 2 (über die Benutzung fremder Kollationen). Ich vermisste die Bemerkung, dass es immer eine missliche Sache ist, mit fremden Kollationen ohne Autopsie der betr. Hs zu arbeiten. Kann man die Hs nicht selbst zu Gesicht bekommen, so sollte man sich mindestens durch Photographie von ein paar Blättern einen persönlichen Eindruck von der Eigenart des Schreibers verschaffen.

§ 6, 3. Wer Scholien kollationiert, tut gut ein durchschossenes Exemplar der Kollationsausgabe zu benutzen. Es gibt hier oft viel abzuschreiben; das hat man dann bequem neben dem gedruckten Texte. — Ältere Ausgaben sind oft auf Löschpapier gedruckt, auf dem man nicht schreiben kann. Ein derartiges Papier kann aber der Buchbinder durch ein einfaches Verfahren zum Schreiben brauchbar machen; er taucht es in Leimwasser und glättet es nachher, dann wird es ganz dintenfest. — Wo man viele Hss zu kollationieren hat, ist die Dintenfrage sehr wesentlich; St. schweigt hierüber. Es gibt nach meiner Erfahrung, ausser schwarzer Dinte, auch gute und beständige rote, blaue, grüne und violette Sorten. Bei Tageslicht lassen sich diese 5 Farben bequem unterscheiden; bei künstlichem Licht ist mit grüner und blauer Dinte nebeneinander nicht zu arbeiten. Braune Dinte kenne ich nicht; dagegen gibt es einen sehr schönen braunen Tusch, der sich scharf abhebt. Wenn man ihn fertig kauft, wird man ihn stark verdünnen müssen, damit er brauchbar wird. Vor gelber Dinte möchte ich warnen; sie ist bei Tageslicht schwer, bei künstlichem Licht gar nicht lesbar. — Auf diese Weise kommt

man auf volle 6 leicht zu unterscheidende Bezeichnungen der Hss. Es ist ja immer wertvoll, wenn man so viele Hss wie möglich in demselben Exemplar kollationiren kann. — Was damit gemeint ist, dass man beim Kollationiren vieler Hss durch verschiedenes Papier Verwechslungen vorbeugen könne, versteh ich nicht recht. Wenn man mehr Hss hat als in einem Exemplar der Kollations-Ausgabe gebucht werden können, nimmt man dann nicht zwei oder drei Exemplare derselben Ausgabe? Oder sollte es wirklich bequemer sein, jede Hs auf gesondertem Papier zu kollationiren? Wo die Variantenmenge gross ist, gewiss nicht. Jedenfalls wäre hier genauere Auskunft über das technische Verfahren erwünscht; ich kenne kein anderes normales als das Eintragen in ein gedrucktes Exemplar.

§ 6, 6. St. verlangt dass man beim Kollationiren alle Quisquilien, auch Spiritus und Akzente, notiren soll. Bei der durchgängigen Abweichung von dem Usus unserer gedruckten Texte in allem was Enklisis usw. heisst wäre das ja eine schier endlose und meist ganz unnütze Arbeit; auch für die Aufhellung des Verwandtschaftsverhältnisses der Hss sind diese Dinge gewöhnlich ohne Belang. Dass man mehr buchen muss als man im Apparat mitteilen will, ist ja richtig; wie viel, das hängt von dem jeweiligen Zweck der Kollation ab. Nimmt man eine Probe um daran das Verhältnis anderer Hss festzustellen, dann wird man freilich jede geringste Kleinigkeit verzeichnen, weil man nicht im voraus weiss, welche Kleinigkeit entscheiden kann; und es empfiehlt sich gewiss, von allen Hss die man in die Hand bekommt und die sich nicht sofort als wertlos bestimmen lassen, gewisse Stücke (natürlich in allen dieselben) auf diese Weise zu behandeln. Durchweg aber alles zu notiren scheint mir nur Zeitverlust zu sein.

§ 6, 7. Ich vermisste die Bemerkung, dass man, wenn man abschreibt, die Abschrift nachher noch kollationiren muss. Man macht immer Fehler beim Abschreiben.

§ 7. Ich vermisste eine Bemerkung darüber, dass bei der Ausgestaltung des Apparats selbst bei sehr sorgfältiger Kollation immer Zweifel über die Richtigkeit dieser oder jener Lesart der Hss entstehen. Solche Zweifel sind genau zu notiren und sämtliche Stellen womöglich nach den Hss zu revidiren.

§ 9. Wer Scholien edirt (oder sonst grössere Änderungen am Texte vornehmen muss) wird als Druckvorlage ein durchschossenes Exemplar der betr. Ausgabe brauchen; hier sind die Zeilen am Rande zu zählen, die Zusätze, die auf den durchgeschossenen Blättern geschrieben werden, sind mit der Nummer

der Zeile, nach der sie eingefügt werden, und a, b, c usw. (also etwa 24^a, 24^b usw.) zeilenweise zu bezeichnen. Ich setze voraus (was bei Stählin nicht bemerkt ist), dass man als Druckvorlage womöglich dieselbe Ausgabe verwendet, nach welcher kollationiert ist (es erleichtert die Ausarbeitung des Apparats und reducirt die Fehlerquellen); alsdann tut man gut, die Zeilenzählung des Kollationsexemplars so weit möglich auch in der Druckvorlage zu behalten.

§ 14. Lücken des Textes würde ich vorziehen mit Punkten (.....) statt mit Sternchen (***) zu bezeichnen; die Sternchen haben in vielen Ausgaben andere Verwendung gefunden. — Verdorbene Stellen mit einem Kreuz (†) zu bezeichnen hat den Nachteil, dass es oft schwierig ist, den Platz des Zeichens zu wählen. Ein einzelnes Kreuz bezieht der Leser zunächst auf das Wort vor welchem es steht. Einige Herausgeber verwenden daher zwei Kreuze, um den Umfang der Korruptel zu bezeichnen; bei andern ist das Kreuz offenbar nur ganz allgemeines Warnungszeichen. Letzteres ist entschieden das Bessere; es ist nicht gut, dass der Herausgeber im Text die Korruptel sozusagen auf ein bestimmtes Wort oder bestimmte Worte festlegt; seine Ansichten über den speciellen Sitz derselben gehören in den Apparat. Unter diesen Umständen wäre es aber vielleicht besser, wenn man sich darüber einigen könnte, das Warnungszeichen am Rande anzubringen; es fiel damit die Beziehung auf ein bestimmtes Wort von selbst fort, und man wird sehr selten in Zweifel sein, bei welcher Zeile das Zeichen anzubringen sei.

§ 20. Was über die Anbringung der Zeichen am Rande gesagt wird, scheint mir nicht überall gleich gut begründet. St. will die Zeilenzahlen stets am linken, Paragraphen u. dgl. am rechten Rand gesetzt wissen. Das scheint mir unpraktisch und unschön. So wie unsere Bücher einmal aussehen, ist der äussere Rand der Hauptrand (wenn der Ausdruck erlaubt ist); also kommen dahin die Haupteinteilungen, die für die Benutzung des Textes massgebend sind. Dass die Anbringung der Zeilenzahlen am innern Rand die Benutzung des Apparats erschweren sollte, seh ich gar nicht ein. Dagegen erschwert freilich die jetzt herrschende Manier, nur jede fünfte Zeile zu zählen, die Benutzung des Apparats ganz ungemein. Man sollte statt dessen unbedingt jede dritte Zeile zählen; dann hat das Auge immer an der nächsten (oberen oder unteren) Zeile den nötigen Anhalt für die sofortige Bestimmung der Zahl. Seit mich der Redakteur dieser Zeitschrift auf diesen Punkt aufmerksam gemacht hat, zähle ich immer in meinen

Kollationsexemplaren die Zeilen in dieser Weise durch, und möchte sie allen empfehlen; sie sollte aber auch im Druck zur Herrschaft gelangen.

§ 21. Wenn aus irgend welchen Gründen der kritische Apparat vor dem Text gedruckt wird, so sollte er jedenfalls leicht abtrennbar sein, so dass man ihn separat binden lassen kann; wenn er dann gut und deutlich abgeteilt ist, arbeitet man mit ihm nicht viel mühsamer als mit dem unter dem Text gedruckten. — Zitate, die man nicht selbst nachgeschlagen hat, aus andern Werken zu übernehmen ist nicht immer zu vermeiden; es kommt ja vor, dass man das Zitat nicht verificiren kann, weil das betr. Buch fehlt. Wo man es tut, sollte man es aber vermerken.

§ 23. St. will alle Berichtigungen der hs Angaben früherer Herausgeber aus dem Apparat in die Vorrede verweisen. Das ist wohl zu rigoristisch; wenn in der bisher massgebenden, sonst guten und zuverlässigen Ausgabe einzelne positiv falsche Angaben gemacht sind, da tut man besser dergleichen an Ort und Stelle zu korrigiren.

§ 24. Es wundert mich, dass St. die abscheulichen «Exponenten» (F^a usw.) bei den Siglen für Hss nicht streng verpönt; sie sollten jedenfalls nur zugelassen werden wo man ohne sie durchaus nicht auskommt. — Ältere Ausgaben bezeichnete man früher gern mit kleinen Buchstaben (r = Romana, h = Heyne, usw.); wo die grossen für die Hss ausreichen, scheint mir dies bequemer als St.s Di = Dindorf, was zur Verwechslung führen kann, jedenfalls den Druck erschwert.

§ 26. Die Bemerkung, dass die Zeilenzahlen im Apparat fett zu drucken sind, sollte nicht in einer Parenthese versteckt sein, sondern an der Spitze des Abschnittes «Typographische Einzelheiten» stehen.

§ 26, 4. Wo man oft mehrere Worte des Textes wiederholen muss (z. B. wo die Hss in der Wortstellung schwanken), bietet die Abkürzung der verstellten Worte eine sehr wesentliche Raumersparnis. Es empfiehlt sich, das erste und letzte Wort der betr. Reihe voll, die andern abgekürzt zu drucken.

ibid. 5. In der Angabe *προεπορεύετο*] *προσε-* M *-ετο* N *παρε-ετο* P ist es nicht, wie St. meint, zweifelhaft, ob N *προεπορεύετο* oder *προσεπορεύετο* hat; denn es muss bei allen Abkürzungen als selbstverständlich gelten, dass das Lemma des Apparats, nicht die Lesart irgend einer Hs, zu ergänzen ist.

6. Es muss durchaus verlangt werden (gegen Krumbacher), dass das Lemma (das Textwort) im Apparat voran steht, die Varianten nachher; also *ἰσοσθένεια* Heyse: *ἰσθένεια* L, wenn man *ἰσοσθένεια* in

den Text gesetzt hat. Sonst muss ja der Leser bei einer emendierten Stelle eventuell das Schlagwort am Ende einer langen Reihe von Varianten, die vielleicht ganz anders aussehen, mühsam aufsuchen. Ich führe ein signifikantes Beispiel aus dem zweiten Bande meiner Ausgabe der Pindarscholien an: τῆς ἀρχῆς δυσφημίας φησὶν δι' EF (item, sed τῆς ἐξ ἀρχῆς, CP) ἐπὶ τῇ ἀρχῇ περὶ δυσφημίας ἔφη G ἐπὶ τῆς ἀρχῆς περὶ δυσφημίας εἶπεν Q τῆς ἀρχιλόχου δυσφημίας φησὶν δι' ego. Das wäre eine schöne Ordnung! St. hat das eingesehen, hätte aber viel entschiedener Partei nehmen sollen. — Übrigens: soll man Eigennamen im Apparat mit grossem oder kleinem Anfangsbuchstaben schreiben? Ich habe mich nach langem Schwanken für das Letztere entschieden, weil man sonst in unerträgliche Schwierigkeiten gerät; es hat aber den Übelstand, dass man es auch im Lemma durchführen muss, welches dann vom Text abweicht. 7. St.

empfiehlt, zwischen Lemma und Varianten keine Trennung anzugeben (ausser wo das Lemma ohne weiteren Zusatz steht?); also: βραχύτατα Di βραχύτητα L, wo Dindorfs Konjektur βραχύτατα in den Text aufgenommen ist. Das scheint mir unpraktisch; das Lemma sollte der Deutlichkeit wegen immer abgetrennt sein. Ich habe die Regel befolgt, wenn das Lemma allein steht,] beizufügen, wenn dagegen Siglen oder ein Name oder *scripsi* od. dgl. folgt, : anzuwenden; also im obigen Beispiel: βραχύτατα Di: βραχύτητα L; während βραχύτατα] βραχύτητα L bedeuten würde, dass alle Hss ausser L βραχύτατα bieten. Andere ziehen vor, das Lemma immer mit] abzutrennen, was auch gewisse Vorteile hat (gegen Stählin S. 37 Anm.). Dies führt übrigens auf die Frage, die Stählin unter 8 bespricht: ob positives oder negatives Verfahren vorzuziehen sei, d. h. ob man nach dem Lemma die Hss anführen soll, auf welchen der Text beruht, oder nur diejenigen welche abweichen (also: φλογὸς BDEG: πυρὸς Q; oder φλογὸς] πυρὸς Q). St. empfiehlt das positive Verfahren, und gewiss hat es grosse Vorteile; es hat aber den Nachteil, dass es unter Umständen sehr weitläufig ist, und den Apparat unnötig vergrössert. Ich sehe nicht ein warum man nicht beide Methoden vereinigen kann: wo die Hss in grösseren Gruppen auseinandergehen, ist das positive, wo die Lesart einer einzelnen Hs oder verschiedene Lesarten einzelner Hss zu verzeichnen sind, das negative Verfahren angezeigt. Strenge Konsequenz hat hier, so viel ich sehe, keinen Vorteil. — In dem ganzen Abschnitt vermisste ich erstens einige Bemerkungen über die Bezeichnung von Korrek-

turen u. dgl. Dafür sind m. E. die «Exponenten» vorzüglich geeignet; also $B^{ac} = B$ ante correctionem; $B^{ras} = B$ in rasura; $B^{lit} = B$ in litura; $B^i = B$ infra (in versu), $B^s = B$ supra versum, usw. (Nebenbei ist die Kürze und Klarheit dieser Bezeichnungen ein entschiedener Vorzug des lateinischen Apparats; wie schwerfällig erscheint daneben ein Apparat wie der sonst so vorzügliche in Schwartz' Euseb!) — Zweitens vermisste ich eine Bemerkung über die Behandlung der Kompendien. Wenn Endungen mit Kompendien geschrieben sind, die auf verschiedene Weise aufgelöst werden können (z. B. $\alpha\upsilon\tilde{\tau}$ = jede cirkumflektirte Form von $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$), so hat die Bezeichnung im Apparat oft Schwierigkeiten. Wo es sich nur um eine Hs handelt, schreibt man wol einfach $\alpha\upsilon\tau(\tilde{\eta}\varsigma)$ G^{cp} , d. h. G hat $\alpha\upsilon\tilde{\tau}$, welches nach dem Kontext in $\alpha\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$ aufzulösen ist. Kann man verschieden auflösen, so kann man etwa $\alpha\upsilon\tau(\tilde{\eta}\varsigma?)$ G^{cp} drucken. Bei mehreren Hss wird die Sache verwickelter. Nehmen wir an, in B steht (wie im Text) $\alpha\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$, in E $\alpha\upsilon\tilde{\tau}$, in DG $\alpha\upsilon\tilde{\tau}$, in Q $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$, dann schreibe ich: $\alpha\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$ B^{cp} : $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ $D^{cp}G^{cp}Q$; das heisst also, E hat ein cirkumflektirtes, DG ein barytonirtes Kompendium. Am schlimmsten ist es, wenn es sich um einen Unterschied handelt, gegen welchen das betr. Kompendium gleichgültig ist; also z. B. $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\omega\nu$ B, $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\epsilon\iota$ EQ (falsch), $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}$ G. Hier gebe ich: $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\omega\nu$ B : $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\epsilon\iota$ EQ (G^{cp}), indem ich G zu den Hss stelle, mit welchen es gewöhnlich zusammengeht, aber am Ende. Gewöhnlich kommt man damit aus; es gibt aber Fälle wo man etwa drucken würde: $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ B ($E^{cp}?$) : $\alpha\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$ DGQ ($E^{cp}?$), nämlich wenn E bald mit B, bald mit DGQ zu gehen pflegt. Vielleicht wäre es vorzuziehen (nach der Regel *quidvis praesumitur bonus*) in den obigen Fällen zu drucken: $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\omega\nu$ B (G^{cp}) : $\sigma\upsilon\gamma\kappa\rho\acute{\iota}\nu\epsilon\iota$ EQ : $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ B (E^{cp}) : $\alpha\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$ DGQ. Für den Herausgeber ist das leichter, für den Benutzer vielleicht weniger aufklärend.

Doch für diesmal genug. Es könnte scheinen, nach dieser langen Reihe von Bemerkungen, als gäbe St.s Arbeit zu vielen Ausstellungen Anlass. Dem ist aber durchaus nicht so. Der Aufsatz ist gut; das allermeiste davon ist einfach richtig, und es war sehr nötig, dass es einmal gesagt wurde. Aber der Aufsatz genügt nicht; er muss zu einem Buch anwachsen — einem praktischen Hülfsbüchlein, wo der Herausgeber kritischer Texte so weit möglich in allen Nöten Rat und Hülfe findet. Dass dies geschehe, dazu sollten die obigen Anmerkungen ein Scherflein beitragen.

Sie sind freilich meist aus der Arbeit an einem Sondergebiet erwachsen; jedoch die Schwierigkeiten, die hier auf jeden Schritt begegnen, werden auch auf andern Gebieten vereinzelt vorkommen können, und da darf das Hülsbuch — wenn es mal da sein wird — den Benutzer nicht im Stich lassen.

A. B. Drachmann.

Einleitung in die Altertumswissenschaft, herausgegeben von *Alfred Gercke* und *Eduard Norden*. I. Band. Leipzig und Berlin 1910, Teubner. XI + 588 S.

Som Forbilleder for det af dem planlagte Værk henviser Udgiverne i Fortalen til F. A. Wolf's og Böckh's Forelæsninger over Philologiens Encyklopædi. Men deres eget Arbejde, hvortil de have sikret sig et større Antal Specialforskeres Medvirkning, vil ikke alene udgjøre et langt større Omfang (tre store Bind), men ogsaa byde Læserne langt mere positivt Stof end disse Værker. Som Læsere tænke de sig hovedsagelig de philologiske Studerende og Lærere, for hvem en indgaaende Orientering i deres Fag sikkert ogsaa er af stor Betydning. Men de advare selv bestemt Begyndere mod at læse hele Værket igjennem fra Begyndelsen til Enden.

Det indledende Afsnit, Methodelæren, forfattet af Gercke, vil efter Udgivernes Formening endog nærmest virke afskrækkende paa Begyndere. Viderekomne ville derimod maaske allersnarest ved Læsning af dette Afsnit faa deres Tanker satte i Bevægelse og faa Øje for Sammenhænge, der tidligere var undgaaet deres Opmærksomhed. Afsnittet indledes med nogle Bemærkninger om det antike Bogvæsen, Bibliotheksforhold, Palæographi, litterær Kritik o. Lign., hvorpaa følge mere almindelige Betragtninger om Videnskabens, specielt Philologiens, Opgaver og Methode. Det indholdsrigeste Kapitel er det, der handler om den formale Philologi, d. v. s. Tilvejebringelsen og den kritiske Sigtning og sproglige Fortolkning af Texterne. Den philologisk-kritiske Methodes Grundprincipper udvikles her under Synspunkterne Heuristik, recensio, interpretatio, emendatio og den saakaldte højere Textkritik, d. v. s. den Kritik, der under Forudsætning af, at Texten er

overleveret i den Form, hvori Forfatteren har skrevet den, undersøger, hvorledes det er gaaet til, at Forfatteren selv har kunnet udtrykke sig fejlagtigt. Hertil slutter sig saa Kildekritik og æsthetisk Kritik, dog stadig fra et formelt Synspunkt, medens derimod den saglige Fortolkning og historiske Kritik behandles i et eget Kapitel. De theoretiske Udviklinger illustreres paa en særdeles instruktiv Maade ved talrige konkrete Exempler, som ere trykte med mindre Typer og let kunne overspringes ved Læsningen, uden at Sammenhængen brydes; men det lønner sig at læse dem med, da de theoretiske Regler først ret faa Liv, naar man betragter de enkelte Exempler, og disse give desuden mange værdifulde positive Oplysninger. Kun paa denne Maade er det saaledes muligt rigtig at gjøre det klart, hvad Betydning det har at foretage de philologiske Undersøgelser i den methodisk rigtige Rækkefølge, og hvor galt det f. Ex. er at foretage en saglig Sammenstilling af forskellige Textsteder og uddrage Slutninger angaaende faktiske Forhold heraf, forinden man har forstaaet Stederne rent sprogligt¹.

Mindre udførligt behandler Gercke endvidere Sprogvidenskabens og Archæologiens methodiske Side. Men interessant er Forsøget paa ogsaa her at gennemføre de samme Synspunkter som i de foregaaende Kapitler, nemlig Sondringen mellem Henristik, recensio, interpretatio o. s. v. Ogsaa paa disse Omraader gjælder det, at det fra først af i uoverskuelig Form overleverede Materiale kun lader sig benytte til videregaaende Slutninger, naar det sigtes og behandles paa methodisk Vis. Først saa bliver det muligt at sammenstille de Phænomener, der virkelig høre sammen.

Jeg har dvælet særlig ved Bindets første Hovedafsnit, fordi det paa en Maade giver Programmet for det hele Værk. Bindet indeholder forøvrigt Afsnittene om Sprog, Metrik og Litteraturhistorie. Sproget — det græske og det latinske — behandles af Kretschmer. Selvfølgelig kan der her ikke være Tale om nogen

¹ At Gercke selv tidligere har begaaet denne Fejl ved at drage Slutninger af litterærhistorisk Art ud fra et af ham misforstaaet Sted i Isokrates's Sophisttale, indrømmer han lejlighedsvis (S. 86) overfor min Paa-visning i Rh. Mus. 63. Men naar han hermed sammenstiller de Slutninger angaaende Forholdet mellem Platon og Isokrates, som jeg har draget bl. A. af Platons Udtalelser om Isokrates i Phædr. 279 A, overseer han, at jeg netop har baseret mine Slutninger paa Ordlyden af dette Sted, idet jeg har betonet Udtrykket *τις φιλοσοφία*, hvori jeg ikke med Gercke seer «Philosophie im Sokratisch-Platonischen Sinne», men netop det Samme, som Isokrates (Paneg. 10) kalder *περὶ τοὺς λόγους φιλοσοφία*.

egentlig Sprogbeskrivelse eller Sproghistorie, men der gives en orienterende Oversigt over den sprogvidenskabelige Methode, over de græske Dialekter, over Hovedpunkterne af det græske og det latinske Sprogs Udviklingshistorie og endelig — for begge Sprogs Vedkommende under Eet — over Lydlære, Bøjningslære, Ordlære og Syntax; overalt fremhæves de vigtigste Udviklingslove, og mange, tilsyneladende isolerede Phænomener forklares ved at bringes ind under de samme Synspunkter.

Afsnittet om Metrik, som skyldes Bickel, er vel nok det, der vil blive mindst læst; til Trods for sit forholdsvis ringe Omfang indeholder det en stor Mængde Petitesser.

Godt Halvdelen af Bindet optages af de litteraturhistoriske Afsnit. Dispositionen er her ikke foretaget efter saglige Hensyn, men Hensynet til de Forfattere, hvem Behandlingen af de enkelte Afsnit er bleven overdraget, har været afgjørende. Saaledes behandles indenfor den græske Litteraturhistorie Poesi og Prosa adskilt, først Poesien af Bethe, og derpaa Prosaen af Wendland, medens den samlede romerske Litteraturhistorie behandles chronologisk af Norden, dog saaledes at Wendland har skrevet et særligt Stykke om den romersk-christelige Litteratur, medens han behandler den græsk-christelige sammen med den øvrige græske Prosalitteratur.

Disse litteraturhistoriske Afsnit egne sig mere end Bindets øvrige Afsnit til sammenhængende Læsning og byde ogsaa langt mere positivt Stof end disse. Dog gives her mere en almindelig Oversigt over Litteraturens Udvikling end en Opregning af Enkeltheder. Vel gives der udførlige Charakteristiker af de mere fremragende Forfattere, men de enkelte Værker nævnes i mange Tilfælde slet ikke. At Philosophien og Fagvidenskaben komme tilkort, ligger vel i, at der er reserveret dem særlige Afsnit i det følgende Bind. Anordningen er undertiden noget besynderlig, som naar den praktiske Veltalenhed hos Grækerne — begyndende med Antiphon — behandles efter Isokrates, Platon og Aristoteles. Ved Behandlingen af den romerske Litteratur er jo Romernes Forhold til deres græske Forbilleder et særlig vigtigt Moment; Norden definerer ligefrem den romerske Litteraturhistorie som Udviklingen og Omdannelsen af de fra den græske Litteratur optagne *γένη*; men ved Siden heraf fremhæver han tillige fint og klogt, at Rom har frembragt en Række betydelige Skribenter, der trods al Afhængighed af Grækerne have haft Personlighed nok til at frembringe national-romerske Værker af selvstændigt Værd.

En særlig Betydning indenfor Litteraturhistorien have de Oversigter over Litteraturens Overleveringshistorie, over Litteraturhistoriens Kilder og dens vigtigste Problemer, som skyldes de tre Forfattere. Der gives her tillige en righoldig Bibliographi, idet der baade opregnes talrige Udgaver og større litteraturhistoriske Værker og tillige gives Henvisninger til adskillige Tidsskriftartikler og Monographier, som have enten reel eller methodisk Interesse; lejlighedsvis advares der ogsaa mod mislykkede Arbejder. Gjennem hele Bindet mærkes iøvrigt en Bestræbelse for at give Læserne saa mange Impulser til selvstændigt Studium som muligt. Forfatterne have gjort sig al mulig Umage for at forhindre, at de Studerende skulle betragte Bogen som et Skatkammer, hvori de kunne finde Alt, hvad de behøve at vide; men den er alligevel et ypperligt Hjælpemiddel til at trænge ind i Oldtidsstudiets Hemmeligheder.

Hans Ræder.

Libanii opera. Recensuit *Richardus Foerster.* Vol. V. Lipsiae 1909, Teubner. VI + 568 S.

Efter at Udgivelsen af Libanios's Taler er naaet til sin Afslutning med det 4de Bind, har Förster paabegyndt Udgivelsen af Deklamationerne, af hvilke det første — den samlede Libanios-udgaves 5te — Bind indeholder tolv. Den første Plads indtager Libanios's meget omtalte Apologi for Sokrates, der som bekjendt i nyere Tid har haft en ikke ringe Betydning for Rekonstruktionen af Polykrates's Skrift imod Sokrates. Ved sin rigelige Anførelse af Parallelsteder har Förster ogsaa givet sine Bidrag til Opklaringen af de herhen hørende Spørgsmaal. I den følgende Deklamation lader Libanios en af Sokrates's Disciple optræde med Klager over, at det er blevet Sokrates forbudt at samtale med sine Disciple i Fængslet. Derefter følge en Del Deklamationer, hvortil Stoffet er taget fra Mythologien. Som Modstykke til hinanden optræde to Deklamationer, hvori Menelaos og Odysseus opfordre Troerne til at udlevere Helene. I en Indledning gør Libanios selv opmærksom paa, med hvor stor Kunst han har ladet de to Helte behandle det samme Thema hver paa sin Maade. Fra Iliadens 9de Bog er hentet det næste Thema, Achilleus's Svar paa Odysseus's Bøn om at lade sig forsone og tage Del i Kampen igjen. Efter at vi have læst Orestes's Forsvar mod Anklagen for Modermord, flyttes Scenen op i Himlen, hvor Poseidon anklager Ares, fordi han har dræbt hans Søn Halirrothios,

og Ares forsvarer sig. De følgende Deklamationers Stof er taget fra Athens Historie. Themistokles var bleven forstødt af sin Fader Neokles, men efter Slaget ved Salamis ønskede denne at tage ham til Naade igjen. I den Anledning holder han en Tale til Dommerne, men Themistokles svarer med en anden Tale, hvori han betakker sig for Æren. Ogsaa Kimons Tale, hvori han beder om at maatte gaa i Fængsel i Stedet for sin Fader Miltiades, har faaet sit Stof fra Athens Historie. Et mere pikant Emne behandler den sidste Deklamation, hvori Menneskehaderen Timon anklager sig selv paa Livet, fordi han har fattet Kjærlighed til Alkibiades.

Det er en Selvfølge, at Deklamationerne frembyde mindre Interesse end Talerne, hvori Libanios giver mange interessante Oplysninger om sin egen Tids Forhold. Deklamationerne gjøre et højest kunstlet Indtryk, og de gamle Heroer gjøre en underlig Figur som drevne Advokater, som f. Ex. Orestes, der (VI 34) til Bevis paa, at Agamemnon har sat stor Pris paa sin Hustru, anfører (efter Iliaden I 113), at han har nævnet hende som et Mønster, da han vilde prise Chryseis.

Udgaven behøver ingen anbefaling; det foreliggende 5te Bind udmærker sig ved de samme Fortrin som de tidligere.

Hans Ræder.

Max Heinze, Ethische Werte bei Aristoteles. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften XXVII 1.) Leipzig 1909, Teubner. 31 S.

Udgaaende fra den Begyndelsespaastand, at Aristoteles's Ethik er «Güterlehre», giver Forfatteren en Oversigt over de Maader, hvorpaa Aristoteles søger at bestemme det Godes Begreb — eller rettere de forskjellige Goder, eftersom det netop er karakteristisk for Aristoteles's Ethik i Modsætning til Platons, at det Gode ikke søges defineret ved en enkelt Formel, men ved Inddeling og Opregning af de forskjellige Arter af Goder. Eet højest Gode, til hvis Opnaaelse de andre Goder ere Midler, opstiller Aristoteles ganske vist, nemlig Eudaimonien, men selve denne falder i forskjellige Bestanddele af større eller mindre Værd og er kun fuldkommen, saafremt de alle ere tilstede. Aristoteles's Behandling af de herhenhørende Problemer omtales i al Korthed, saaledes hans Lære om Forholdet mellem de forskjellige Slags Dyder — theoretiske og praktiske —, om Forholdet mellem den Enkeltes og Statens Eudaimoni og om Lystens Betydning for Ethiken.

Afhandlingen indeholder ikke noget særlig Nyt eller Originalt, men giver en ganske klar Oversigt over de vigtigste af Aristoteles's ethiske Synsmaader.

Hans Ræder.

Ulrich Wilcken, Zum alexandrinischen Antisemitismus. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften XXVII 23.) Leipzig 1909, Teubner. 59 S.

Stridighederne mellem Jøder og Grækere i Alexandria have hidtil været bedst kjendte af os gennem jødiske Forfatteres Skildringer, særlig Philons og Josephos's. Imidlertid have de senere Aars Papyrusfund sat os i Stand til ogsaa at faa Sagerne at se fra et andet Synspunkt. Det er nogle af de herhenhørende Dokumenter, som Wilcken har offentliggjort og søgt at forklare ved at se dem paa Baggrund af de Tilstande, som herskede i Alexandria under det romerske Herredømme. Han eftersporer først Aarsagerne til de antisemitiske Stemninger i Alexandria og finder, at de var baade af religiøs, politisk og økonomisk Art. Særlig Betydning har Hævdelsen af, at Alexandrinernes politiske Mistemning mod Jøderne fra først af skyldtes den Omstændighed, at Jøderne stillede sig paa de romerske Magthaveres Side; først ved Jerusalems Ødelæggelse forandrede dette Forhold, og Jøderne traadte i Opposition til Romerne, som det navnlig viste sig ved den farlige Jødekrig under Trajan.

De offentliggjorte Papyrusstykker indeholde nu ganske vist kun faa og spredte Notitser, men kaste dog flere interessante Strejflys over Forholdene. Størst Interesse knytter der sig til de forskellige Beretninger om Forhandlinger for den kejserlige Domstol i Anledning af Stridigheder i Alexandria. De have for en stor Del været offentliggjorte før, saaledes Akterne om Isidoros og Lampon og om Paulus og Antoninus af Wilcken i *Hermes* XXVII og XXX og Appianus-akterne i *The Oxyrhynchus Papyri* I (se dette Tidsskrift VII 158), men ved fornyede Undersøgelser er Wilcken kommen til adskillige nye Resultater. I det første af disse Tilfælde er Talen om en Klage over Jøderne fremført af et alexandrinsk Gesandtskab for Kejser Claudius; i det andet Tilfælde møde baade Jøder og græske Alexandrinere for Kejseren (vistnok Hadrian); i det tredje Tilfælde, hvor Forhandlingen føres for Marcus Aurelius eller Commodus, er der imidlertid slet ikke Tale om Jøder, og Wilcken indrømmer endogsaa, at selv i de andre Tilfælde er dog Alexandrinernes politiske Mod-sætning til Romerherredømmet det Primære, og Antisemitismen

kun noget Afledet. Afhandlingens Titel er derfor noget misvisende, og dens Plan lidt tilfældig.

Det sidste og interessanteste Spørgsmaal, som Wilcken behandler, er, hvorledes disse alexandrinske Beretninger om Retsforhandlinger i Rom litterært ere at forstaa. Allerede tidligere har man opfattet dem som hedenske Paralleler til de christelige Martyrakter, men ogsaa til dem knytter der sig lignende Problemer. Er det Udskrifter af de officielle Retsprotokoller, eller er det de alexandrinske Udsendinges Indberetning om deres Oplevelser i Rom, eller er det endelig frie litterære Kompositioner? Gjennem en skarpsindig Drøftelse kommer Wilcken til det Resultat, at de officielle Protokoller virkelig maa ligge til Grund, men ere blevne underkastede en mere eller mindre fri Bearbejdelse, saa at det dog i Hovedsagen er litterære Produkter, et Forhold som navnlig bliver tydeligt derved, at en af Beretningerne foreligger i to noget afvigende Recensioner. De paa officielle Kilder byggede Indberetninger synes saaledes stadig at have været underkastede Omarbejdelser af publicistisk Natur. Paa samme Maade har det da formodentlig forholdt sig med de christelige Martyrakter, der ogsaa for en Del bygge paa officielle Kilder.

Trods Magerheden af det behandlede Stof og Overleveringens meget mangelfulde Tilstand er Undersøgelsen rig paa Resultater og meget oplysende.

Hans Ræder.

Georg Heinrici, Zur patristischen Aporienliteratur. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften XXVII 24.) Leipzig 1909, Teubner. 20 S.

I denne Afhandling meddeles efter et Haandskrift i Moskva et Par Prøver paa Erkebiskop Arethas fra Cæsareas Fortolkninger af vanskelige Steder i det gamle Testamente — lige knudrede med Hensyn til Sprog og til Tankegang. Indledningsvis fremhæver Udgiveren Sammenhængen mellem de græske Grammatikeres Behandling af vanskelige Homertfortolkningsspørgsmaal og de kirkelige Exegeters Behandling af de hellige Skrifter, og han giver en Oversigt over de for en stor Del endnu ganske ubearbejdede Skrifter fra Oldtiden, som give sig af med Bibelexegese. Afhandlingen er af en ganske provisorisk Charakter.

Hans Ræder.

Rómverjasaga (AM 595, 4°), hrsg. von *Rudolf Meissner*. (Palaeogra LXXXVIII.) Berlin 1910, Mayer & Müller. IV + 330 s.

Rómverjasaga eller den oldislandske parafrase af Sallusts skrifter om Jugurthakrigen og Katilina og Lukans Pharsalia har engang tidligere været udgiven (af K. Gíslason i 44 Prøver). Ikke desto mindre må Meissners udgave hilses med glæde ikke mindst på grund af den fortræffelige indledning, der ledsager udgaven. Selve teksten er udgiven med stor samvittighedsfuldhed så at sige bogstavret, dog således at håndskriftets forkortelser ikke gengives (kursiverede). Der tilføjes akcenter hvor de skal være, og, hvad der er ret påfaldende, hvor der skrives en enkelt konsonant som i *drotn-, minti, skemti, kepðiz* og lign., dér fordobles konsonanten i udgaven; dette burde dog sikkert ikke være sket, men da der allevegne oplyses hvad hds har, er der ikke nogen skade sket. Urigtigt er det at skrive *hérað* (med *é*); vokalen var i oldsproget aldrig lang; hvad man har villet fremføre til støtte derfor, beror på misforståelse. Udgiverens behandling af teksten er gennemgående fornuftig. Jeg har ikke nøjagtig gennemgået hele teksten for at kontrollere udgiveren, men der er i noterne nøje gjort rede for enhver afvigelse fra teksten; rettelser af K. Gíslason optages hyppig for ikke at tale om rettelser efter andre parallelhåndskrifter. Der var dog ingen tvingende grund til at optage *að* i *viðr [að] taka* 11₁₈ eller *unnið* i *fái [unnið] kastalann*, 18₂₃, da *fái* alene er tilstrækkeligt (= 'få i sin magt'); hds's *er Tracum* (for *Tracum*) *heitir* 11₂₁ (i orig. «cum duabus turmis Thracum») ændrer udg. til *er Thraces hæita*; det vilde jeg ikke have gjort, da det jo er almindeligt at den lat. kasusform — i lignende tilfælde som dette — beholdes uforandret; derimod vilde jeg — med K. Gíslason — ubetinget have ændret *ætli* 8₂₃ til *ætla* (infin.), parallelt med det foranstående *að njósna* (*ætli* beror sikkert på skrivefejl, der følger så mange ord med *i*). Skulde ikke *hersin* 12₂₂ være rigtigt (ændret af udg. til *herinn*), = *her sinn*? Således vilde man nok kunne gøre en del bemærkninger til udgiverens fremgangsmåde hist og her.

Af en særlig interesse er udgiverens indledning, også, til en vis grad, for den klassiske filolog, der beskæftiger sig med originalerne. Ganske vist kommer udg. til det ret nedslående resultat, at sagaen «ingen betydning har for den latinske teksts historie», hvad man dog havde ment at have grund til at håbe. I denne indledning behandles, foruden det selvfølgelig spørgsmål om håndskrifterne og lign., sagaværkets oprindelige omfang og affattelsestid, hvorefter udg. går over til at gøre rede for oversætterens forhold til originalen eller med andre ord hans oversættervirksomhed (der vises hvorledes han har forkærlighed for taler m. m.); behandlingen af de lat. egennavne meddeles, hvor-

efter der göres rede for, hvorledes romerske «antikviteter», «hærvæsen og krig» samt forfatning og forvaltning m. m. fremtræder i oversættelsen (gengivelse af termini technici og lign.), hvorledes oversætteren forkorter eller udvider teksten eller forstærker udtrykkene, m. m. af lign. art (oversætteren tager ikke parti for Pompejus i Lukan-afdelingen); der påvises nordiske træk i gengivelsen, ordforrådet undersøges, sætningsbygningen ligeledes — osv. Som man ser, er indledningen ualmindelig righoldig, og, det kan tilføjes, overordenlig grundig og træffende. Af særlig interesse er udgiverens undersøgelse af et afsnit om 'slinger' (orme), Lukan IX. Han påviser, at oversætteren her også har benyttet en anden, nordisk kilde, beslægtet med den der findes i isl. håndskrifter. Det er ikke stedet her at komme ind på enkeltheder. Enhver nordisk filolog vil være udgiveren meget taknemlig for hans smukke og grundige påvisninger angående alle de nævnte punkter.

Endelig findes der «Anmærkninger til sagaens tekst» af en ret udførlig art (s. 288—329) og uundværlige for forståelsen af teksten og dens fejl. Gennemgående viser udgiveren den rigtige og fine forståelse af ordlyden, som han gav så udmærkede prøver på i sin afhandling om Strengleikar. Sjælden har man noget væsentligt at indvende, som f. eks. når han i noten til 97₁₆ (s. 315) gengiver ordene: *ok mest færðu þeir hamingjuna við ofrkapp* (der er en fuldstændig omkalfatring af det latinske originaludtryk) ved «und meistens hatten sie das glück auf ihrer seite gegen übermacht»; ordene kan dog vist ikke betyde andet end: «de drev deres lykke (den lykke de havde haft) op til overmod», det vil sige «de stolede altfor overmodigt på deres lykke» (der bestod i, at de ofte, tiltrods for deres underlegne antal, havde sejret over deres fjender).

Udgiveren fortjæner en oprigtig tak i det hele for sit udmærkede arbejde

København, i maj 1910.

Finnur Jónsson.

Erik Björkman, Nordische Personennamen in England in alt- und frühmittel-englischer Zeit. (Studien zur englischen Philologie, hrsg. von L. Morsbach. XXXVII.) Halle a. S. 1910, Niemeyer. XVI + 217 s.

Forf. udtaler om hensigten med denne afhandling at den skulde give sprogforskeren (historikeren og genealogen tillige) et sikkert grundlag med hensyn til spørgsmålet om, «hvorledes et nordisk navn måtte eller kunde lyde i England» og «hvor-

ledes det nordiske substrat har lydt» (s. IX). Straks i begyndelsen ytrer han, at egentlig måtte, hvis det var muligt, ikke blot selve navnematerialet, men også bærernes livshistorie og slægtskabsforhold undersøges. Dette må i almindelighed indrømmes, men kravet er dog i virkeligheden ret urimeligt, og med hensyn til det rent sproglige ret overflødigt. Forf. giver så en alfabetisk samling af formentlig nordiske navne i England. Denne samling synes mig meget omhyggelig gjort og behandlet med kritisk varsomhed og samvittighedsfuldhed (med angivelse af findesteder og forklaring). Det er en fornøjelse at læse bogen. Sjældnen har den givet mig anledning til en bemærkning. Jeg skal blot nævne følgende småting. *Ári* (s. 6) for *Ari* (der foreligger ikke trykfejl); et mandsnavn *Ári* (med langt *a*) har vist ikke eksisteret i så gammel tid (en yngre norsk forlængelse synes at have fundet sted). Når det (s. 26) hedder at *Bjarki* i oldvestnordisk kun forekommer som tilnavn (til *Bǫðvarr* som det egentlige navn), turde dette dog ikke være så aldeles sikkert. Det kunde være at f. eks. *Bjarki* i *Málsháttakvæði* var det ægte og egentlige (navn). Kan *Gyða* (s. 59) ikke forklares som kortnavn (f. eks. af *Gyðrtdr*, *Gyrtldr*)? Når forf. bemærker (s. 126) at *snell*ing er et engelsk patronymicum, der ikke må blandes sammen med nord. *snillingr*, og i samme øjeblik nævner «*Ulfkell snillingr*», må jeg minde om, at netop denne person findes på engelsk grund (var han ikke i virkeligheden en Englænder?) Det har glædet mig at se, at ved et af disse navne *Gaitskarr* (s. 45) kastes der et afgørende lys over Grims tilnavn «*geitscor*» (i *Íslendingabók*). Når jeg i mine «Tilnavne» alternativt har anført *geitskór*, hvorved tilnavnet kunde være identisk, er det ikke fordi jeg noget øjeblik har været i tvivl om ordets rette form og betydning, men netop fordi denne sidste form har været den som man i almindelighed har antaget var den rigtige. Min opfattelse havde jeg allerede fremsat i min udgave af *Íslendingabók* (1887; jfr. s. XVII). Ikke mindre har det glædet mig at læse forf.s udtalelser om *-þjófr* i mandsnavne (s. 174). Han modsiger Bugges opfattelse af at det skulde hidrøre fra ags. *þéow*, og mener at det ligeså godt — og bedre — kan være det nord. *þjófr*, og han anfører særdeles gode grunde derfor. Jeg har aldrig trot på Bugges opfattelse, og det er interessant af en så sagkyndig forfatter som Björkman at få at vide, at disse navne på *-þéow* egentlig slet ikke er angelsaksiske; «det lader sig ikke engang påvise, at et sådant navn i et eneste tilfælde har været båret af en Englænder».

Den sidste del af afhandlingen består af en systematisk «oversigt» i 3 kapitler: 1) lydlige kriterier, 2) andre kriterier, 3) angliserede og hybride dannelser.

Finnur Jónsson.

Magnus Olsen og Haakon Schetelig, En indskrift med ældre runer fra Fløksand i Nordhordland. (Bergens museums Aarbog 1909 nr. 7.) 44 s.

— —, De to runestener fra Tu og Klepp på Jæderen. (Do. do. nr. 11.) 29 s.

I disse to afhandlinger behandler runologen og arkæologen tre meget vigtige norske runeindskrifter. Den førstnævnte er for så vidt den interessanteste som den er med ældre runer. Også dens indhold, der dog kun består af de to ord *lina laukaR* plus et *a*, der forstås som begyndelsen til det velkendte trylleord *alu*, er vigtigt. Efter en beskrivelse af hele Fløksand-fundet i arkæologisk henseende, fortolker M. Olsen runeindskriften som de to ord *lin*, *laukr*, 'lin, lög'; denne sammenstilling giver ham anledning til en meget interessant undersøgelse. Det bemærkes at indskriften findes på et benredskab, der må antages at være en kvindes redskab, og det en kniv til at skrabe og glatte kødsiden af et skind (hud). Dette fører M. Olsen til tanken på en slagtning af dyr og phallosdyrkelsen; her kommer den bekendte *Volsapáttir* til hjælp ved tolkningen. Ifølge denne blev en hestephallus særlig dyrket af en norsk bondefamilje, og phallus'en siges ifølge digtet netop at have været *lini gæddr* og *laukum studdr*. Man mærke bægge disse ords forbindelse her. Det hele peger så i retning af dyrkelsen af en frugtbarhedsgud, vel Frey. Hele denne udvikling er overordenlig skarpsindig og tiltalende. Når forf. s. 37 af to indskrifter alene vover at uddrage «almindelige love» på grundlag af at de består af 10 runer hver, og at dette har været almindeligt i indskrifter vedrørende erotiske forhold, vil mangan læser sikkert tvivle og kræve et større materiale som grundlag for «love», og han vil næppe lade sig nøje med henvisningen til Egils vers om den magiske indskrift med de 10 lønruner. Tvivleren må så vente på større materiale. Men det er muligt, at «loven» vil vise sig at være holdbar. Når forf. i denne forbindelse henviser til min behandling af Egils vers og udtaler sig imod min formentlige mening om versets uægthed, så må jeg i sandhedens navn gøre en rettelse hertil. Tiltrods for de anførte udtalelser af mig om Egils vers under Värmlandsrejsen har jeg aldrig ment eller udtalt, at dette vers var uægte, undtagen i min allerførste behandling deraf i Kritiske studier. Allerede i min første udgave af Egilssaga har jeg undtaget dette vers (se s. XXIX, hvor det ikke anføres blandt de formentlig uægte). I Sagabiblioteksudgaven göres det samme gældende og her har jeg endda udtalt en tvivl om uægtheden af de andre Värmlandsvers (v. 45—47). I min litteraturhistorie regner jeg rune-verset (v. 48) til de afgjort ægte. Dette kunde jeg ønske at M. Olsen havde bemærket; det kan kun tjæne til at støtte hans opfattelse.

Hvad de to andre indskrifter fra Tu og Klepp angår, er de også, men på en anden vis, interessante. De viser os tilstedeværelsen af en anset familie på Jæderen; en Tore Hördsön rejser en sten efter sin hustru Asgerd, datter af Gunnar, der udtrykkelig nævnes som «broder til Helge på Klepp» (Klepp-indskr.), medens en «Helge» rejser en anden sten (Tu-stenen) efter «Ketil broder sin». M. Olsen antager — sikkert med rette (Tu og Klepp ligger i samme sogn) — at bægge indskrifter «Helge» er samme person; Tu-indskr. sættes af runologiske grunde til c. 975, den anden til c. 1020, og hertil vilde de antagne slægtforhold passe udmærket. — I runologisk henseende er især Tu-stenen vigtig, da den har sådanne tegn for *h*- og *b*-runen, der ellers er særligt kendte fra Mankske runestene. I sproglig henseende er brugen af *þan(n)* for *þenna* særlig vigtig.

Tu-stenen frembyder endnu den mærkelighed, at der på den findes to temlig råt indhuggede menneskefigurer, mand og kvinde, den sidste stående ovenover manden. Det antages at disse figurer ikke står i nogen forbindelse med indskriften, hvad der dog kunde være tvivlsomt. Derimod antager hr. Schetelig at de må henføres til de samme forestillinger som der findes på flere brakteater; her findes mand og kvinde, rigtignok altid stillede lige over for hinanden; at der antydes et erotisk forhold må anses for givet, og M. Olsen har af fundforholdene selv (disse brakteater er fundne i pløjemarken og agre eller hustomter) skarpsindig sluttet, at de var offergaver, samt at figurerne skulde sigte til frugtbarhedsguden Freys giftermål med Gerðr. Sammenstillingen af stenens figurer med brakteaternes forekommer mig dog at være forhastet, og jeg er meget skeptisk med hensyn til M. Olsens forklaring.

Iøvrigt bærer disse afhandlinger rige vidnesbyrd om skarpsindighed og sund kombinationsævnne samt god filologisk metode og besindighed.

Finnur Jónsson.

Studier i nordisk filologi, utgivna genom *Hugo Pipping*. Första bandet. (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland. XCII.) Helsingfors 1910. 52 + 24 + 183 s.

Det er fornøjeligt at se, hvorledes den filologiske videnskab trives frodigt i de nordiske lande; foruden de gamle tidsskrifter er der nu i Norge kommet *Maal og Minne*. Og med det bind *Studier*, der her kort skal omtales, er der kommet et livskraftigt vidnesbyrd om studiet af nordisk filologi i Finland, der bör hilses med glæde. Disse studier er dog ikke ment som et tidsskrift, der skal udkomme regelmæssigt, men de skal udgives i frie hæfter

på 10 ark om året i det hele. Dette første hæfte består af 3 afhandlinger, hver med sin paginering og register (undt. nr. 2, hvor et sådant ikke behøvedes). Den første er: Äldre nordiska tillnamn af Evald Lidén, den anden: Fornsvenskt lagspråk. I. Strödda anteckningar af Hugo Pipping selv, den tredje (og største): Finländska vattendragsnamn af Rolf Saxén.

Den første af disse afhandlinger undersøger forskellige af de ældre tilnavne som f. eks. *sperla* (*sbarlu* på Tågerupstenen) — *bamse* — *falspæing* — *kænger* — *geitskør* — *gnitaskør* osv., som man ser, også nogle som jeg ikke just vilde regne til de ældre, men det kan naturligvis være smagssag med tidsinddelingen. Der gives her i det hele gode og tiltalende tydninger af de fleste af de behandlede ord. Men de er jo af en sådan art, at fuld vished ikke kan gives, og der kan være plads til forskellig opfattelse. Jeg er ganske enig med forf., når han afleder *starr* af *starr*, adj. 'stiv, ubøjelig', (ikke = 'stær' som jeg tidligere har antaget). Jeg kan give ham ret m. h. t. det vanskelige *Kjannøk* (o: *Kjannauk*) osv. Hans forklaring af *falspæing* kan støttes ved *spæingr* i Helge Ásbjörnssons vers (Austfirð.s. s. 165), sikkert dannet af *spár*. Betænkelighed nærer jeg derimod ved forf.s tolkning af *sbarlu* som hørende til et *sperla* for *sperðla*. Hellere vilde jeg henføre det til roden i *spara* 'spare', 'den sparsomme', 'gnier (?)'. M. h. t. *gnitaskør* måtte det være mig tilladt at bemærke, at jeg i sin tid selvfølgelig har taget den mulighed i betragtning, at det første led var gen. pl. af *gnit* 'gnidder'; det ligger jo nær; men hvad der bragte mig bort fra den opfattelse, er den udtrykkelige forbindelse, hvori ordet findes i sagaen; og det må her huskes, at sagaens forfatter og dennes hjemmelsmand er samtidige vidner; jeg opretholder derfor min opfattelse fremdeles. Hvis det anses for bedre skal jeg gerne ændre min oversættelse «rokkehoved» til «rokkehår», skönt *skør* i betydningen 'hoved' ikke er ukendt (jfr. Lex. poet.).

H. Pippings afhandling indeholder tekstkritiske bemærkninger og rettelser til forskellige steder i Vestgöotalagen. De ser alle meget tiltalende ud.

Den 3. afhandling af R. Saxén forfølger et bestemt mål, nemlig det at undersøge og vise, at en stor del af de finske elve- og sønavne (i det sydlige og vestlige Finland) beror på nordiske (svenske) navne eller er gengivelser deraf, eller at de nuværende finske navne har fortrængt ældre nordiske. Der foreligger således atter her en indgående og meget interessant stednavne-undersøgelse, foretaget ikke blot for deres egen skyld, men også for gennem dem at belyse de ældste bebyggelsesforhold i det sydvestlige Finland; forf. mener at kunne påvise en oprindelig svensk bebyggelse, hvorom mindet skulde være bevaret i de behandlede navne direkte eller indirekte. Vanskelighederne ved en sådan opgave er ikke ringe, især må det være svært, bagved et finsk navn at skimte

et nordisk, og det på en sådan måde, at en indre sammenhæng göres sandsynlig for ikke at sige indlysende. Den største forsigtighed må her iagttages. Hvis det måtte være mig tilladt at udtale mit indtryk af de sammenstillinger der göres, er det det, at forf. både råder over udmærkede sprogkunderskaber og har vist stor kritisk forsigtighed. Det følger af sig selv, at meget er hypotetisk, og sagkyndige — d. v. s. finsk-kyndige som tillige er nordiske filologer — må her fælde den afgörende dom. I hvert fald er spørgsmålet af stor interesse — også for arkæologen og historikeren.

Endnu skal det tilföjes, at forf. udtaler sig (s. 141 ff.) om Kvænerne og deres nationalitet (en blandet befolkning på bægge sider af det botteniske hav).

Finnur Jónsson.

Valdemar Bennike og Marius Kristensen, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 8. hæfte (S. 113—128, Kort 61—68). Kbhvn. 1910, Schuboth (Komm.).

De første 6 Tekstsider af det foreliggende Hefte indeholder Forklaringer til de sidste Kort af Hefte 7 (se ovenfor XVIII 123). Med Hefkets egne Kort begynder Behandlingen af Sonorlydene, som fordeles på to Kapitler, hvoraf det første behandler Næse-lydene, det andet *l* og *r*. Denne Tvedeling kan på ingen Måde siges at slutte sig naturligt til det foreliggende Stof. Udviklingen af *l* i de danske Dialekter har intetsomhelst tilfælles med Udviklingen af *r*, men overmåde meget tilfælles med Udviklingen af *n*. Såvel *n* som *l* fandtes fra ældgamme Tid af i de nordiske Sprog i to forskellige Afarter, og dette Forhold har sat dybe Præg i de nulevende danske Dialekter; Parallelismen mellem *n* og *l* er så stor, at Forff. i § 125 (i Kapitlet «Næselyd») behandler begge Lyd under ét. Der er da ingen Tvivl om, at de to Kapitler burde have været slået sammen til ét, der burde have været ordnet således, at *l* fulgte umiddelbart efter *n*. Men dette er en rent formel og ganske uvæsentlig Anke. Vigtigere er det at fremhæve, at dette Hefte ligesom de tidligere i en klar og anskuelig Form bringer en Fylde af interessante Oplysninger, der har Betydning for enhver, som giver sig af med Sproghistorie. Heftet afslutter Fremstillingen af Lydudviklingen i betonedede Stavelser og begynder Behandlingen af de ubetonede Stavelser (det sidste Afsnit af Lydlæren).

København, d. 12. Juli 1910.

Holger Pedersen.

Franz Studniczka, Zur Ara Pacis. (Abhandlungen der phil.-hist. Kl. der sächs. Gesellsch. der Wissenschaften. XXVII 26.) Leipzig 1909, Teubner. S. 899—944. (Pris 3 M. 60.)

F. Duhn var den første Arkæolog, der i Aarene 1879/81 opsporede en Række stilbeslægtede Relieffer i forskellige, overvejende italienske Samlinger og efterviste, at de stammede fra et Ara Pacis, vedtaget af Senatet den 4de Juli Aar 13 f. Kr. af Taknemlighed mod Guderne for Augustus's lykkelige Tilbagekomst efter Undertvingelsen af Syrien, Spanien og Gallien, og indviet 3^{1/2} Aar senere i Rom den 30te Januar Aar 9. Fra den romerske Litteratur kender vi intet til dette Alter; kun Indskrifter, navnlig det berømte monumentum Ancyranum taler derom og nævner den aarlige Offerfest, der var knyttet dertil.

Efter Billedfundene fulgte i 1894 ved Eugen Petersen Opdagelsen og Offentliggørelsen af det arkitektoniske Materiale og en dertil knyttet Rekonstruktion af Altret, som Petersen antog for at have været kvadratisk med en Sidelængde af 10 m. 16 og bestaaende af en indre Gaardsplads, omgivet af en 6 m. høj Mur af Marmor, smykket indvendigt med Kranse, udvendigt over en Sokkel med en Rankefrise og øverst en figurlig Frise, til hvilken de af Duhn paaviste Relieffer og andre, som Petersen selv fremdrog, havde hørt.

Fragmenterne selv var fundne dels i 16de Aarh., dels i 1859 lige ved Roms Corso, under Palazzo Fiano, og her lod nu den italienske Regering i Vinteren 1903/4 foretage Udgravninger, der lededes af Pasqui med Petersens Medvirkning. 6 Meter under Gadens Niveau og helt nede ved Grundvandet kom Altrets Grundmure for Dagen, og det viste sig, at Petersens Rekonstruktion i det hele havde været rigtig. Kun havde han beregnet for lidt til Dørene; der var ikke én Dør, som han havde tænkt sig, men to, en paa Øst- og en paa Vestsiden, og Dørene var, for at give Offerdyrene god Plads, hver godt en Meter bredere end Petersens ene Dør. Maalene blev derved paa Dørsiderne 11 m. 65, paa Nord- og Sydsiden 11 m. 62.

Den afsluttende Publikation af Pasquis Udgravninger foreligger endnu ikke, takket være den gængse arkæologiske Langsomhed, og Studniczka, der i Vinteren 1903 opholdt sig i Rom, har da i ovennævnte Skrift meddelt enkelte Iagttagelser vedrørende det berømmelige Monument. Den Art foreløbige Meddelelser er altid i dobbelt Forstand utaknemmelige, først fordi Fagmænd oftest foretrækker at afvente Offentliggørelsen af det sikrere, endelige Resultat og derfor sparer sig Læsningen, dernæst fordi Forfatteren maa være forberedt paa i mange Ting at gribe fejl og at komme til at tjene som «Prügelknabe» for de mere indviiede scavatori. Men saadanne Publikationer har dog deres Mission: de vækker og ansporer, raaber Varsko eller leder til nye Overvejelser og

bidrager saaledes, selv viede til snarlig Undergang, til at gøre det afsluttende Værk mere levedygtigt.

Studniczka behandler de billedsmykkede Relieffer. Om Nord-sidens ved han intet at tilføje, derimod indsætter han paa Syd-siden, hvis østlige Halvdel Petersen næsten helt havde opdaget i tre Relieffer i Uffizierne, en Plade fra Pasquis Udgravning og føjer dertil nogle Brudstykker i Thermemusæet med Hovedfiguren: Kejser Augustus selv, som forøvrigt Sieveking allerede havde genkendt. Derved bliver det muligt med absolut Sikkerhed at udskille de *valleske* Reliefplader, som man tidligere anbragte her, men som der nu ikke længere er Plads til. Disse Relieffer er indmurede i Villa Medicis Haveside, og Sieveking havde allerede gjort opmærksom paa, at deres Stil og Komposition afveg fra den i Ara Pacis, og paavist, at en apexkronet Mand bar Claudiertidens Frisure. Studniczka vil endog hævde, at denne Mand er Claudius selv, men Sammenligningen med de kendte Portrætter overbeviser ikke, og apex passer, som Domaszewski rigtigt siger, ikke til Kejseren, der som pontifex maximus ikke kunde beklæde noget flamonium. Studniczkas Indvending, at Claudius kunde have været flamen Augustalis selv som Kejser, er ogsaa urimelig. Vi hører intet derom, skønt vi ellers kender en Række af den Tids flamines Augustales, og selve Tanken er absurd. Men Hovedsagen er rigtig nok: de valleske Relieffer tilhører Claudiertiden og danner saaledes stilistisk et Mellemlid mellem Ara Pacis og Titusbuens Relieffer.

I sine Tydningsforsøg af de enkelte Figurer slutter Studniczka sig i det hele til Dütschkes, Petersens og Domaszewskis Forklaringer af Sydfrisens Personligheder. Kvindefiguren foran Tiberius tyder han dog hverken som Livia med Benndorf eller som Tiberius' ulykkelige Kærlighed Vipsania Agrippina, men som Tiberius' Hustru Julia, der dengang var 30 Aar. Dog maa det bemærkes, at Tiberiusbetegnelsen langt fra er sikker; der synes mig ikke at være Skygge af Lighed med noget kendt Tiberiusbillede.

Paa begge Sider af Øst- og Vestdøren sad der 2 m. 40 brede Relieffer, af hvilke to er velbevarede: Tellusrelieffet i Uffizierne, fundet i Cinquecento, og Penatofret i Thermemusæet, hvis ene Halvdel fandtes 1859, den anden 1903. Af de to andre Relieffer kendtes tidligere (fra 1859) kun to Hoveder; nu er ved Pasquis Gravning nogle faa Brudstykker komne til.

I Penatofret foreslaar Studniczka at betegne den skæggede, ofrende Mand som Æneas. Offersvinet foran ham bliver da den laurentinske So, ganske vist uden Grisene, som Skaberen af et Æneasrelief i Vatikanet lader den kaste foran Alteret (sml. Röm. Mitt. 1906 Taf. XIII og S. 290. Verg. Æn. III 393. VIII 42 og 81. En til Ny Carlsberg Glyptothek nyligt erhvervet Gruppe: en So med Grise har muligt hørt til en fritstaaende Gruppe med

en lignende Fremstilling). Paa et Quattrocentorelief i Uffizierne, kopieret efter et romersk Sarkofagrelief, finder vi Æneas ofrende Svinet uden Unger som i Ara Pacis-Relieffet.

Til Nordrelieffet fra samme Vestdør hører foruden et Mars-hoved (i Privateje i Wien) formodenligt et Fragment med et Figen-træ og et lille Stykke med et Knæ og lidt Gevandt. Studniczka antager en Fremstilling af Ulvinden med Romulus og Remus i den af Træer overskyggede Grotte og Faderen, Mars, i Beskuelse af Gruppen.

Tellusrelieffet fra Østdøren er allerede forklaret af Petersen: Moder Jord mellem to Auræ velificantes sna veste. I dette Relief kan man som i Sydsidens Procession nyde den kunstneriske Udførelse. De slanke Kvinders Klædebon er ikke, som den helle-nistiske Tids, findelte, bløde i Lægene, maleriske i Skyggevir-ningen, men ligger i store, klare Kast, skarpe Folder og vidner saaledes om Augustustidens Tilbagevenden til Parthenontidens og Praxiteles' renere, kraftigere Linier. (Se herom Hekler i Münchener archäol. Studien dem Andenken Furtwänglers gewid-met. S. 125.)

Med Benyttelse af Møntbillederne, der viser en tydelig Re-sponsion i Hovedfigurerne i Østdørens to Relieffer, søger Studniczka endeligt af Brudstykkerne at genskabe et til Tellusrelieffet sva-rende med Roma, Pax og Honos. Men her befinder vi os endnu paa fuldstændig gyngende Grund.

Frederik Poulsen.

Kr. Sandfeld Jensen, Bisætningerne i moderne fransk. En haand-bog for studerende og lærere. København og Kristiania 1909, G. B. N. F. 255 s. 8°.

Detta arbete kommer utan tvivel att på ett förträffligt sätt fylla det ändamål, dess författare säger sig åsyfta: att skänka lärare och studerande en handbok i en av den franska gramma-tikens delar. Men arbetet är mer än en dylik handbok. Det är ett stycke modärn deskriptiv grammatik av vetenskapligt värde, rikt på resonnerande exkurser och förklaringar av stort intresse. Den utomordentligt rika exempelsamlingen är uteslutande hämtad från den modärna litteraturen (efter 1870) och det vulgära tal-språket tages alltjämt i betraktande, något som skänker boken ett helt annat värde än flertalet syntaktiska undersökningar av det nyare språket.

Arbetets föremål är de franska bisatserna, deras betydelse och deras form. Modal- och temporalläran beröres endast då sammanhanget gör detta nödvändigt, vilket emellertid, såsom na-

turligt är, ingalunda sällan inträffar. Författaren indelar bisatserna i substantiviska, som fylla substantivets funktion i satsen och vartill höra subjeks- och objektssatser, adjektiviska, som hava adjektivisk funktion och innefatta relativsatserna, samt adverbiala, som svara mot ett adverbial och således omfatta alla olika adverbialsbisatser.

Det första åt de substantiviska bisatserna ägnade kapitlet sönderfaller i två avdelningar: att-satser och indirekta frågesatser. Först behandlas frågorna om upprepning och uteslutning av *que* etc. Därefter *que*-satsernas olika natur, subjektssatser, varvid märkes förbindelsen *c'est que* och dess olika användningar, objektssatser efter olika slags verb, att-satser såsom förklarande tillägg till ett föregående ord. Utförlig uppmärksamhet ägnas åt franskans sätt att förfara, då i vissa andra språk att-satsen direkt föregås av preposition: prepositionen bortfaller eller *ce* tillfogas (*à ce que* etc.) eller prepositionen fogas även i franskan direkt till att-satsen (*pour que, outre que* etc.). Avdelningen slutar med behandlingen av att-satser efter adverb (*heureusement que* etc.) och substantiv (*une supposition que*) samt förbindelserna *que si, que oui, que non* efter tänkandets och sägandets verb. Förf. förklarar uppkomsten av nämnda uttryckssätt i direkt tal ur det förhållande, att man i indirekt tal finner t. ex. *elle répondit oui* jämte *elle répondit que oui*, vilket gav anledning till att *que* uppfattades icke som konjunktion inledande en förkortad sats utan som ett slags tillägg till *oui*. — Den andra avdelningen av kap. 1 handlar, såsom redan nämnts, om indirekta frågesatser, vilka förf. i överensstämmelse med Noreens indelning av de direkta frågesatserna indelar i rogativa (som börja med *si*) och qvesitiva (som börja med frågande pronomen eller adverb). Här lämnas en lärorik redogörelse för skillnaden mellan *comme, comment* och *combien*, för det neutrala *ce qui*, för indirekta frågesatser såsom närmare förklaring till något föregående, för preposition framför indirekt frågesats m. m. Förf. påvisar bruket av satser med *comme* eller *comment*, i det närmaste liktydiga med att-satser (*Il me raconta comment on avait mis le feu* etc.) samt det analoga bruket av *si*-satser (*vous pensez si j'étais rouge*) och undersöker slutligen förekomsten av isolerade och av förkortade indirekta frågesatser.

Jag har lämnat en uppräknings av de viktigaste företeelser, som behandlas i det första kapitlet för att giva läsaren en föreställning om det detaljerade sätt, varpå förf. tagit sin uppgift och för att visa, i huru många hänseenden hans arbete med fördel bör kunna konsulteras. Jag skall icke fortsätta denna uppräknings utan nöjer mig med att i kap. 2, där de adjektiviska eller, som förf. här kallar dem, relativa¹ bisatserna behandlas, såsom särskilt läs-

¹ Jfr. prof. Wallenskölds recension i Neuphil. Mitteilungen 1909 s. 226.

värda påpeka framställningen av *lequel*, vars sällsynta förekomst i akkusativus här riktigt framhäves i motsats till vad fallet är i de flesta grammatiker, samt de paragrafer som handla om bruket av den relativa partikeln *que* och *où*, vars tilltagande bruk på bekostnad av *que* riktigt exemplifieras (*un soir où, aujourd'hui où* etc.). Mycket beaktansvärd är vidare framställningen i § 68 ff. av den på senare tid så omdebatterade frågan rörande de emfatiska satserna samt hela redogörelsen för de relativa satsernas betydelse § 80 ff. Det tredje och sista kapitlet är indelat i avdelningar allt efter det olika slag av adverbial, som satsen representerar, och under varje avdelning analyseras utförligt bruket av de olika konjunktionerna eller de andra konstruktioner, över vilka språket förfogar. Såsom särskilt intressanta skulle jag här vilja framhäva utredningen rörande *parce que, puisque, comme* och *car* samt kapitlet om modalsatserna.

Några kritiska randanmärkningar må slutligen underställas författarens prövning. I § 9 säges, att när en eller flera attsatser på franska uttrycka alternativ, danskan (= svenskan) använder frågesatser. Det förefaller mig ovisst, om icke ett och annat av de här anförda exemplen snarare höra till § 159, som behandlar koncessivsatser med *que*. *Que je fasse une tapisserie ici ou ailleurs, c'est tout comme* är väl t. ex. en sats av samma art som *c'était la même traversée lamentable que le vaisseau fantôme allât dans ce sens-ci ou dans celui-là*. — § 27 står till följd av tryckfel *on n'a pas d'idée* i st. för *on n'a pas idée*. — Flera av de i § 46 anförda exempel på den konstruktion, i vilken *dont* hänför sig till både subjektet och objektet kunna uppfattas på annat sätt, i det antingen subjektet eller objektet mycket väl kan tänkas utan genitivbestämning. Så är t. ex. fallet med det första: *D'une voix aiguë dont le nasillement doublait l'impertinence* = med en gäll röst vars impertinens ökades av nasalklangen (icke av dess nasalklang). — S. 65. Jag har det intrycket att särskilt efter *fois* (*la première fois que* etc.) *que* är vanligast, även då artikel föregår. — § 59, 1° säges riktigt, att relativsats fogas till egennamn utan artikel. Men hur förhåller det sig med geografiska namn efter prep. *en*? Man kan icke säga *il est allé en Suisse qui est très sain* utan det heter *pays qui est très sain*. — § 65 anm. 2. Det är med hänsyn till Toblers förklaring av *que je sache* icke lämpligt att ss. förf. tänka sig ett *ce* utelemnat framför *que*. — Endast ett av exemplen med *jusqu'à ce que* § 101, 2° har verbet i indikativ (Zola, *Rêve* 142) och kanske föreligger här ett tryckfel. I alla händelser är regeln (från vilken undantag förekomma) att *jusqu'à ce que* användes i händelse av final bibetydelse, vilken medför konjunktiv, medan *jusqu'au moment où* torde vara det vanliga vid rena temporalsatser. — § 123. «Istället för *parce que* användes *que* efter *d'autant plus* (*mieux, moins*)». Man skulle på

grund av detta tro att *parce* förekommit i denna ställning, men numera utelemnas. Bättre är väl att betrakta *d'autant plus que* etc. såsom sammansatta konjunktioner. — Det är knappt riktigt att ss. förf. gör i § 136 kalla användningen av *plus-que-parfait du subjonctif* i konditionella satsfogningar för gammaldags. Åtminstone i 3^e p. sg. finner man den mycket ofta även hos fullt moderna författare.

Det skulle vara av intresse att mera utförligt diskutera vissa av författarens förklaringar, i vilka kontaminationen någon gång synes mig tillmätas en för stor roll; men detta faller icke inom ramen av en kort anmälan. Det är att hoppas, att det förträffliga arbetet vinner en talrik läsekrets och ger anledning till ytterligare specialstudier av samma art.

Upsala, September 1910.

Erik Staaff.

Robert Eisler, Weltenmantel und Himmelszelt, Religionsgeschichtliche Untersuchungen zur Urgeschichte des antiken Weltbildes. I—II. München 1910, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. XXXII + 811 s.

Nu för tiden äro de klassiska filologer, som äro rustade med kunskaper i sanskrit, flera än de som äro hemma i semitiska språk, och dock äro de senare ojämförligt viktigare för utforskandet af antikens andliga lif och kultur. Till deras tillbakaträngande har i sin mån bidragit den åsikt om den grekiska kulturens uteslutande inhemska ursprung, hvilken som en naturlig reaktion följde på äldre tiders fantastiska försök att i Orienten söka all vishets urkälla. Sedan de arkeologiska upptäckterna uppenbarat sammanhanget mellan det förhistoriska Grekland och de äldre kulturländerna i öster och sedan särskildt Cumonts forskningar visat, huru orientaliska föreställningar i en bred ström välla in i den senare antiken, börjar frågan om de orientaliska inflytelserna äfven i antikens äldre kulturlif bli brännande. Grekland och Orienten ha under äldre tid stött ihop; den äldsta skulpturen berör sig med den egyptiska, det korintiska vasmåleriet betecknar en orientalisk moderiktning. Betänker man detta, kan man ej betvifla, att under samma tid äfven det andliga lifvet måste ha tagit intryck österifrån. Svårare är det att spåra och följa dessa inflytelser; hvarje allvarligt försök, som företages härtill, måste hälsas med tillfredsställelse och bringa något värdefullt, lika visst som på ett så nytt och i afseende på källorna så vanlottadt område mycket måste uppställas, som den fortsatta forskningen kommer att uppvisa som ohållbart. Båda satserna gälla i eminent grad om Eislers med

förvånansvärd lärdom och ej mindre skarpsinne och fantasi genomförda stora verk.

Inledningen bildar ett kapitel om medeltida med inbroderade stjärnbilder prydda kröningsmantlar — en astrologisk symbol för världsherraväldet — hvars resultat i det hela synas riktiga. Riktigt torde också vara, att denna kosmiska praktmantel i sista hand härstammar från Caesarernas mantel och därmed från triumfaldräkten och Jupiter Capitolinus' mantel. Däremot är det ingalunda säkert, att redan denna toga picta haft emblem med kosmisk betydelse. Det förnämsta vittnesbördet, Appianos' skildring af Scipios triumf, talar blott om inväfda guldstjärnor. Det kan — och det synes sannolikare — blott ha varit en mantel med som rena prydnader inväfda stjärnor, hvilka i senare tid under astrologiens inflytelser tolkades som en bild af stjärnhimlen, en tolkning som också bestämde utseendet och utsmyckningen af kejsarmantlarna. Författaren hade gjort rätt i om han längre utsträckt den reservation han s. 73 gör för dräkter med blott dekorativa kors- och stjärnmönster, t. ex. de som «tanterna» från Akropolis och många af vasernas figurer bära. Än vidare kan man med fog tveka att söka en djupare betydelse symbolism t. o. m. i de två fall, där äfven stjärnbilder förekomma: Eur. Ion 1141 ff. och Achilleus' sköld. Konsekvensen skulle blifva den, att de homeriske anakterna voro besjälade af den orientaliska idén om världsmonarkien! Icke för ty bevisar himlakartan på Achilleus' sköld orientaliskt inflytande, men en öfverlägsen kulturs yttre former bruka öfvertagas förr än dess andliga innehåll.

Jag har härmed gripit öfver på framställningen i de följande kapitlen. Den tankegång, som får sitt uttryck i verkets titel, är den, att världsmanteln bäres af gudabilderna som tecken på deras herradöme och af denna mantel bygger världsskaparen upp himlatältet. Denna orientaliska föreställning har i Mindre Asien upptagits af den grekiska mysteriereligionen (orficismen). Himlatältet återfinnes såsom bröllopstält, stickadt af Zeus själf för Hera, i det af Grenfell och Hunt publicerade papyrusfragmentet af Ferekides. Denna grundtanke träder emellertid i bakgrunden för den rikedom af olika frågor rörande sammanhanget mellan tidig orientalisk och grekisk mystik som ff. behandlar och det med rätta, ty det bestående ligger säkerligen mycket mer häri än i utvecklandet af bilden af himlsmanteln, som har en allt för allmän, och af himmelstältet, som har en allt för specifikt beduinartad betydelse, för att egna sig till en sammanhållande och förbindande synpunkt. De omedelbart hithörande delarna äro de lättast angripliga; bland de öfriga finnas de partier, som verkligt främja vår förståelse. Dit räknar jag t. ex. obetingadt framställningen af Zrvanismen och dess återspeglung i Grekland i orficismen, i Indien i Kalaläran. Den persiska gudomlighet, som genom inflytande af babylonisk spekulation blifvit «Den Oändliga

Tiden», Mithracismens Aion, går igen i orficismens *Αἰὼν ἄπειρος* och *Χρόνος ἀγέγρατος*. Dit räknar jag också den med energi förfäktade satsen, att den ioniska filosofien har sin rot i religiöst kosmogoniska spekulationer och föreställningar, huru olika än ömdömet kan utfalla om detaljerna.

Innan jag öfvergår till några detaljanmärkningar, kan jag ej underlåta att framhäfva en metodologisk svaghet, som för öfrigt ff. har gemensam med många af sina landsmän. Den etnologiska eller, som den tyska termen lyder, folkpsykologiska metoden är den historiska väsenolik. I den förra gäller det att med stöd af hopade exempel visa, att en föreställning är så allmängiltig, att den oberoende af historiskt sammanhang och blott som grundad i människans allmänna psykiska anlag uppträder i liknande former hos olika folk; i den senare gäller det att uppvisa det faktiska historiska sammanhanget i en rad föreställningar, som fortplanta sig inom ett sammanhängande område. Det går ej an att fylla luckorna i en framställning af den senare arten med bevis, som till sin natur höra till den förra. Det diskrediterar både metoden och författaren. Ff. är naturligtvis ej omedveten om skillnaden, men hans uppfattning däraf är ganska sväfvande (jmf. s. 203 och 111, ehuru det senare stället i och för sig är oanfäktbart) särskildt i den praktiska tillämpningen.

Som ett ganska afskräckande exempel härpå måste man räkna det sätt, hvarpå ff. i legenden om det sicilianska helgonet St Agatha söker uppvisa en prototyp till Penelopesagan och i St Agatha själf en ursprunglig Kore. Jämförelsen mellan den pinade och graflagda människan och sädeskornet är en *locus communis*, majträdet förekommer i många kulter, ej heller andra punkter i martyrologiet äro något som helst bevisande. Hvad beträffar *Δαμία* (s. 141) hade ff. säkerligen låtit afhålla sig från sammanställningen med *Ζηνία*, om han känt Danielssons uppsats i *Eranos I* (1896) 76 ff. I ett annat mindre viktigt fall kan faran af dylika förhastade sammanställningar ännu oemotsägligare påvisas. S. 598 anföres som bevis för bröllopsbruket, att en löfhydda uppslås öfver brudparet, ett svenskt bruk att framför dörren till kyrkan, där vigseln äger rum, uppresa två granar och mellan dessa spänna ett tyg, så att ett slags baldakin bildas, och detta bruk jämföres med ett judiskt, där brudbaldakinen förfärdigas af de båda träd, som planterats ett vid brudgummens och ett vid brudens födelse. Det är för svenska folklorister välbekant, att äfven eljes t. ex. vid julen framför ingången till huset uppsätts två granar, som kvistats, så att blott en ruska i toppen återstår; gifvetvis är det ett majträd, men fördubblingen beror blott på dekorativa hänsyn. Baldakinen är en dublett till brudpellen som i den högtidligaste, ännu i ritualen kvarstående, fast ur bruk komna bröllopsformen hålles öfver brudparet. En djupare betydelse saknas således fullkomligt i det svenska bruket. (Då jag råkat in på svensk folklöre

vill jag anmärka den felaktiga skrifningen vårträd istf. vådräd [se registret]; ff. öfversätter riktigt «Schutzbaum», men felet kan bli farligt, då vårträd ordagrant betyder «Frühlingsbaum».) Ett missbruk af etnologiska metoden är det också, när ff. s. 237 vill visa, att olika slags handverk till en början varit bundet vid stamkonungen.

S. 89 Det af ff. sist citerade Filonstället har mer att göra med den s. 273 a. 3 behandlade föreställningen om kroppen som själens klädnad än med himmelmanteln.

S. 117 Ff. har af den kommande framställningen om Kores världsväf låtit förleda sig att kalla väfnad «typische Mädchenarbeit»; det är typiskt framför allt för husfrun.

S. 126 Ur myten, att Zeus gifvit Kore Sicilien i ἀνακαλυπτήρια, sluter ff., att Zeus, ej Pluton är Kores make, då ἀν. gifvas af brudgummen. Så säkert är det väl ej, att ἀν. ej kan ha användts i utvidgad betydelse äfven om af andra än brudgummen gifna gåfvor. Deubner antager detta i sin uttömmande behandling i Arch. Jb. XV (1900) 144 ff. Ff. har ej vidrört den svårigheten i Ferekydesfragmentet, att Zeus bringar sina ἀν. först på tredje dagen; här är Deubners förklaring, att den verkliga bröllopsceremonien firades först på festens tredje dag, ej öfvertygande.

S. 129 f. föres ff. af sin förklaring af Ferekydesfragmentet till påståendet, att förfärdigandet af en viss väfnad (af bruden) haft en väsentlig betydelse i de äldsta bröllopsbruken och att denna väfnad burits med i bröllopståget, hvarur ropet ὑμῆν förklaras. Ff. klagar öfver att i de vanliga framställningarna intet står att finna härom. Nu har visserligen Solon (Plut. Sol. 20) inskränkt hemgiften till tre mantlar och husgeråd af ringa värde och Platon (de leg. VI p. 774 D) säger προῖξ' ἐσθῆτος χάριν, men som bekant var det i äldre tider brudgummen som erlade ἔδνα till brudens fader. Således kan ej brudmanteln haft den betydelse, som ff. vill, ej heller håller hans förklaring af ordet ὑμῆν streck. Jag vill ej yttra mig om den s. 130 a. 2 tadlade förklaringen, men ὑμῆν i sin nuvarande anatomiska betydelse var icke obekant för grekerna, se Brückner, Ath. Mitt. 32 (1907) 85 ff.

S. 303 f. Det torde vara en säkerligen välkommen hänvisning för ff., att ett pentagramm, som är allt för stort för att blott vara ett betydelselöst fyllnadsornament, finnes på den äldsta med inskrift försedda ioniska vaser, den s. k. Aristonofosvasen. Pentagrammet förekommer också bland de rhodiska amforstämp-larnas fabriksmärken (Oversigt over det kgl. danske Vid. Selskabs Forh. 1909 s. 484 nr 390, 1).

S. 603 ff. behandlar ff. tempelbyggnader som en afbild af världsalltet, särskildt hvalf- och kupolbyggnader. Liksom i fråga om himmelmanteln kan man ej värja sig för den tanken, att den jämförelse mellan världen och en byggnad, som t. ex. ligger i våra

uttryck «himlahvalfvet» eller «världsbyggnaden», kan ha varit gängse utan att någon mystisk symbolik inlagts däri. Om man ville föreställa sig världens inrättning, hade man ingen annan jämförelsepunkt än den af människohänder byggda bostaden; det är nu «eine völkerpsychologische Tatsache», och ff. visar själf s. 621 ff. slående, hur denna jämförelse för Orienten bör tillämpas ännu strängare än man hittills trott. Ff. torde ha svårt att finna ett mera genomfördt exempel på en värld in petto än frigidariet i Stabianerthermerna i Pompeji: kupolen med gyllene stjärnor på blå grund, träd och buskar och fåglar målade på väggarna, midt på golfvet vattenspegeln, men det är en lek, ett detaljeradt utförande af en vanlig bild, icke någon djupsinnig mystik.

Den benägenhet, som mystikern har att i alla ting söka och finna en förborgad, mystisk betydelse undgår ej heller en med mystikerna kongenial forskare. Eislers bok står i mystikens tecken; för honom är det mysticismen, som förmedlat idéströmningarna mellan Orienten och Grekland. Denna äldre tiders mysticism identifieras med orficismen och den därmed besläktade pythagoreismen. Men Orfika är intet annat än ett samlingsnamn liksom Homeros och Hesiodos, fast vi här ha ännu mindre medel i händerna att skilja de olika beståndsdelarna. Låt vara att orficism får tjäna som den allmänna benämningen för olika, sins emellan besläktade riktningar; ensidigt och vilseledande blir det, när man som ff. domicilierar den orfiska mysticismen i M. Asien, för att göra den till bryggan mellan Orienten och Grekland. De band som förena Orfeus med Thrakien äro för starka för att kunna slitas och den fantasifulla förklaring, som ff. äfven på annat håll utvecklat (i den engelska tidskriften *The Quest* I; 'Ορφεύς härledes ur ὀρρός fisk såsom en fiskklans gud och sammanställles med den orientaliska fiskdyrkan) och som bringar Orfeus i kontakt med orientaliska religionsföreställningar, hvilat på allt för bräcklig grund. Ännu mera beror det på individuella anlag och smak för mysticism, om man kan känna sig öfvertygad af den talsymbolik, som ff. följande W. Schultz finner i alla viktiga ord och termer hos orfikerna och de äldre ioniska naturfilosoferna. Mig har det alltid förekommit; som om här vore regel den i mysticismen äfven eljes vanliga metoden att i förhandenvarande föreställningar, bilder eller ord, intolka en mystisk förborgad mening. Med denna allt annat uteslutande betydelse, som tillägges mysticismen för äldre andligt lif i Grekland, sammanhänger det, att ff. s. 647 vägrar att erkänna den hesiodeiska theogoniens anspråk att ställas i spetsen för grekernas kosmogonisk-filosofiska spekulation. Trots sin nykterhet kan den dock ej trängas ur denna sin plats.

Å andra sidan har ff. sin blick riktad så ensidigt på Orienten, att han förbiser de band som förena det äldre Greklands mystiska riktningar med dess egen religion och folktro — ett verk, som är ägnadt åt förbindelserna med Orienten, är ju ej platsen

att behandla dessa men får ej heller glömma dem. För pythago-reismen åtminstone föreligger bevismaterialet i Boehms dissertation *de symbolis Pythagoreis* (Berlin 1905), och det är förvånande rikligt.

Eislers två digra band äro ingen lättläst lektyr. Trots det att på engelskt manér en utförlig innehållsöfversikt infogats och dessutom ett rikhaltigt register, är det ganska svårt att finna sig till rätta. Ff. har skadat sin sak genom den brist på öfversikt-lighet, som den af honom använda uppställningen innebär: fem långa kapitel utan underafdelningar — en brist som verkar så mycket svårare, då de ting som behandlas ligga fjärran från de flesta äfven inom den läsekrets ff. söker — och bilden om him-melsmanteln och himmelstältet visar sin oförmåga att utgöra den röda tråden och det sammanhållande bandet däri, att man långa partier igenom totalt förlorar den ur sikte. Bristande omtanke om den yttre formen är en af de synder, som har den för my-stikerna välbekanta, obehagliga egenskapen att straffa sig själf. Äfven i annat kan man finna spår af att utarbetningen försiggått allt för snabbt. T. ex. kallas s. 58 Apollotemplet i Delfi «Mittel-punkt echt hellenischer Götterverehrung», med en hänvisning i anm. på Wilamowitz' hypotes om Apollons lykiska ursprung som sannolik. Längre fram blir denna hypotes en visshét, och s. 613 heter Delfi «das Heiligtum des kleinasiatischen Gottes Apala».

Trots sina brister, som delvis ha sin grund i ämnets natur, är Eislers verk en märkesten på den väg, som vetenskapen med nödvändighet måste följa för att reda ut de trådar, som förena Grekland och Vesterlandet med den gamla Orienten, ett pionier-arbete på ett törnigt fält, där allt bådär rika skördar och som ej länge skall ligga så afsides som nu från den stora allfarsvägen.

Martin P:n Nilsson.

Paul Stengel, Opferbräuche der Griechen. Leipzig und Berlin 1910, Teubner. 238 S. M. 6.

In diesem Band hat der fleissige Verfasser der «Kultusalter-tümer» viele seiner zerstreuten Aufsätze vereinigt. Einige davon waren kaum erreichbar, und da die Stoffmenge im Handbuch selbst-verständlich beschränkt ist, bietet das neue Buch dem Spezialisten eine willkommene Ergänzung. Nur zu loben ist die völlige Um-arbeitung der älteren Stücke, die neuesten sind, so viel ich sehe, kaum geändert. Hierdurch sind zahlreiche Wiederholungen unver-meidlich geworden, weil aber die meisten Leser wohl nur einzelne Abhandlungen benutzen werden, sind sie zu ertragen. Der Wert

des gebotenen liegt in dem grossen wohlverarbeiteten Stoffe, dessen Benutzung durch ein Register erleichtert wird, und in der philologischen Kleinarbeit. Die Feststellung der faktischen Zustände ist daher meistens scharf und richtig; sobald aber die Ursprünge und die Entwicklung der Kultformen behandelt werden, macht sich der Hauptfehler geltend, die vollkommene Zurücksetzung des anthropologischen Vergleichungsmaterials. Z. B. p. 18: «Wir kommen zu dem Besprengen der Altäre mit Blut. Dass auch dieser Brauch kathartischen Zweck hat, ist wohl nie bezweifelt worden; mit Recht, denn dass die absichtlich nicht vertilgten Spuren nur beweisen sollten, man habe die Götter geehrt, etwa wie die Höhe der Aschenaltäre von der Menge der Opfer Zeugnis ablegen sollte, ist unglaublich; aber die Sache selbst fordert eine Erklärung». Diese wird dann bis p. 30 gegeben und geht dahin, dass die Blutspenden chthonisch und namentlich im Kult der Ge üblich seien. Dass das Blut sehr oft kathartisch wirkt, soll nicht verneint werden; die Besprengung der Altäre aber lässt sich viel eher in der Richtung, die Stengel hier abweist, erklären. Es kann kein Zweifel sein, dass die blutigen Striche gerade als ein Zeichen, sozusagen eine Quittung dem Gotte gegenüber, aufgefasst worden sind. Und so ist noch der lebendige Glaube in Syrien und Palästina (Curtiss, Ursemitische Religion p. 224—226). Ob dieser ursprünglich ist, bildet eine andere Frage; jedenfalls aber ist diese Auffassung auch für Hellas weit natürlicher als die «kathartische». Selbstverständlich lässt sich die Sitte, wie Curtiss angedeutet hat, von der Blutbestreichung der Götterbilder nicht scheiden, und somit öffnen sich uns hier tiefere Perspektive, die uns aber weit vom «chthonischen» abführen.

In der Abhandlung «Buphonien» macht sich derselbe Mangel besonders fühlbar. Die Kritik, die gegen v. Protts Erklärung der Ceremonie (Ablösung eines Menschenopfers) gerichtet wird, ist nur zu loben. Stengel selbst ist nicht über Theophrast hinausgekommen; anstatt die Legende zu pressen, wäre es fruchtbarer gewesen sich nach verwandten Sitten bei anderen Völkern umzusehen, um so mehr als dies interessante Opfer seit Mannhardt die Aufmerksamkeit der Religionshistoriker gefesselt hat. S. hätte dann nebenbei die Freude gehabt bei Robertson Smith, Religion der Semiten p. 232 f. eine der seinigen ähnliche wenn auch in tieferen Zusammenhang gerückte Auffassung zu finden. Mannhardts Erklärung (Mythologische Forschungen p. 68—71), dies Opfer entspreche der Tötung des Korngeistes, wird von Frazer, Golden Bough² II 294 ff. weitergeführt; zu halten ist sie wohl nicht, jedenfalls aber kann man die erläuternden Parallelen¹ der grossen Forscher nicht ungestraft unbeachtet lassen. Übrigens muss ich gestehen, dass

¹ Auch Miss Harrison, Prolegomena 111 ff., die Frazer, nur nicht in der Conclusion, folgt, bringt wertvolles Material herbei.

mir dieses Problem fast unlösbar scheint. Gerade die auffallendsten Züge des Ritus können nichts zur Erklärung beitragen, da sie sich in ganz verschiedenartigen Kultcomplexen wiederfinden. Eines steht aber fest, die Erklärung Theophrasts und Stengels ist unbrauchbar¹. Überhaupt ist der Lieblingsgedanke Stengels, welcher öfters im Buche hervortritt, dass die unblutigen Opfer ursprünglicher seien als die tierischen, auf dem gegenwärtigen Stand der Religionswissenschaft eine Absurdität.

Ich könnte fortfahren; weil aber die verschiedenen Auffassungen sich überall auf principiellen Gegensatz zurückführen lassen, will ich nur bei einem Punkte verweilen, wo ich selbst einen bedauerlichen Fehler begangen habe. Archiv für Religionswissenschaft XII 481 (vgl. diese Zeitschrift XV 120 und 158) hatte ich Stengel vorgeworfen, er mache den Gott Helios chthonisch. Hiergegen protestiert er mit Recht p. 23, und ich muss gestehen, dass gerade im gegebenen Zusammenhang mein Versehen auch nicht mit einer aufrichtig gemeinten Entschuldigung gut zu machen ist. Den faktischen Streitpunkt aber, dass Helios' Kultus chthonisch sei, werde ich nie zugeben, und Stengels Entgegnung trifft jedenfalls Prof. Martin Nilsson nicht; auf seine scharfe und berechtigte Kritik (Griechische Feste 428) wird vergebens erwidert p. 156⁴. Dies ist übrigens ein Beispiel der Zersplitterung des Stoffes; diese Selbstverteidigung an zwei weit auseinander liegenden Stellen zu finden, ist nicht eben praktisch.

Trotz diesen empfindlichen Mängeln bietet das Buch wie gesagt dem Spezialforscher ein unentbehrliches Supplement zu den Kultusaltertümern.

Ada Thomsen.

In Diodorum.

Lib. XI cap. 4, 1. *ἐπειδὴ πλησίον εἶναι προσαπηγγέλθησαν αἱ τῶν Πελοποννησίων δυνάμεις,*] *προσηγγέλθησαν* coniecit Wesseling; sed nescio an *προσαπηγγέλθησαν* praeferendum sit.

— cap. 15, 2. *ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας πολὺς κατεῖχε φόβος πανταχόθεν συνεληλαμένους εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον.*] *Extrema haud dubie corrupta sunt*, cf. infra (§ 3): *δυνήσεσθαι τοὺς ἡτυχηκότας εἰς ἐτοιμοτάτην ἀσφάλειαν καταφυγεῖν τὴν Πελοπόννησον· ἂν δὲ συγκλείσωσιν ἑαυτοὺς εἰς μικρὰν νῆσον τὴν Σαλαμῖνα κτέ;* sed quid substituendum sit incertum. An *εἰς ταύτην τὴν νῆσον* scripsit Diodorus?

¹ Vgl. Farnell, Cults of the Greek States I p. 89.

Lib. XI cap. 45, 5. οἱ δ' ἑφοροὶ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἀκριβῶς μαθόντες τὰληθὲς τότε μὲν ἡσυχίαν ἤγον, ὕστερον δὲ τῶν Λακεδαιμονίων τοῖς ἐφόροις συλλαμβανόντων, προαισθόμενος ἔφθασε κτέ.] Quid sibi verbum συλλαμβάνειν notione *adiuvandi* praeditum h. l. velit, non video; immo est *comprehendere*, cf. Thuc. I 134, 1: μέλλοντα συλληφθήσεσθαι, ut verba τοῖς ἐφόροις delenda sint.

— cap. 70, 1. ἀποσιάντες Θάσιοι ἀπὸ Ἀθηναίων, (τῶν) μετάλλων ἀμφισβητοῦντες scribendum est.

— cap. 92, 3. καὶ περὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν προσήκουσαν ἐπιθεῖναι τιμωρίαν] Veri simile est Diodorum ὑπὲρ scripsisse.

Carolus Hude.

- Frobenius, R.*, Die Syntax des Ennius. Nördlingen, Beck (komm.).
- Sørensen, A.*, Dansklærerforeningen i Kbhvn. 1885—1910. Kbhvn.
- Conradt, C.*, Die metr. u. rhyth. Komposition der Komödien des Aristophanes. I. Leipzig, Fock (komm.).
- Ussing, Henrik*, Om det indbyrdes Forhold mellem Heltekvadene i Ældre Edda. Kbhvn., Gad.
- Brynildsen, J.*, Engelsk—Dansk-Norsk Ordbog. Mindre Udgave. Med O. Jespersens Udtalebet. ved H. Vinterberg. Kbhvn. & Kria., G. B. N. F.
- Finnisch-ugrische Forschungen.* VIII 2—3. Helsingfors.
- Zoëga, Geir T.*, A Concise Dictionary of Old Icelandic. Oxford, Clarendon Press.
- Buck, C. D.*, Introduction to the Study of the Greek Dialects. London, Ginn & Co.
- Stowassers* Lat.-deutsches Schul- u. Handwörterbuch. 3., umgearb. Aufl. von M. Petschenig. Einl. u. etymol. Teil neu bearb. von F. Skutsch. Wien & Leipzig, Tempsky & Freytag.
- Harder, C.*, Schulwörterbuch zu Homers Ilias u. Odyssee. 2. verb. Aufl. Do. do.
- Hellas, griech. Lesebuch von S. Haupt. I: Text; II: erkl. Anm. u. fortlaufendes Wörterverz. Do. do.
- J. Steiner & A. Scheindler*, Latein. Lese- u. Übungsbuch. Hrsg. von R. Kauer. I—II. (8., 6. Aufl.) Wien, Tempsky.
- Scheindler*, Latein. Übungsbücher. Übungsstücke von H. St. Sedlmayer. III—V. Do. do.
- Sedlmayer-Scheindlers* lat. Übungsbuch für die oberen Klassen der Gymn., hrsg. von H. St. Sedlmayer. 5. Aufl. Do. do.
- Scheindlers* lat. Übungsbücher. II—V. Do. do.
- Nissen, Th.*, Übungsbuch zum Übers. aus dem Deutschen ins Latein. Leipzig, Freytag.
- Dibelius, W.*, Englische Romankunst. Die Technik des engl. Romans im 18. u. zu Anfang d. 19. Jahrh. II. (Palaestra XCVIII.) Berlin, Mayer & Müller.
- Gummerus, H.*, De Columella philosopho. (Finska Vetenskaps-Soc. Förh. LII. 1909—10. B. 2.) Helsingfors.
- Hilka, Alfons*, Das Leben u. die Sentenzen des Philosophen Secundus des Schweigsamen in der altfranz. Lit. nebst krit. Ausg. der lat. Übers. des Willelmus Medicus, Abtes von Saint-Denis. (Sonderdr. aus dem 88. Jahresber. der schles. Ges. für vaterl. Cultur.) Breslau, Aderholz.
- Hesselman, B.*, De korta vokalerna *i* och *y* i Svenskan. (Uppsala Univ. Årsskr. 1909. Fil.-hist. 5.) Uppsala, Akad. bokh.
- The new fragments of *Alcaeus, Sappho and Corinna*, ed. with critical notes by J. M. Edmonds. Cambridge, Deighton Bell & Co.
- Snorri Sturluson*, Heimskringla. Noregs konunga sögur ved Finnur Jónsson. 1. h. Kbhvn., Gad.
- Maximi Tyrii philosophumena*, ed. H. Hobein. Bibl. Teubn.
- Porzeński, V.*, Einl. in die Sprachwissenschaft, aus dem russ. übers. von E. Boehme. Leipzig. Teubner.

Indhold af 19de binds 3die hæfte.

	Side
Det mediske Dynasti hos Herodot og Ktesias. Af dr. phil. <i>Arthur Christensen</i> i København	89
Papyrusfundene i Oxyrhynchos VII. Af dr. phil. <i>Hans Ræder</i> i København	102

Anmeldelser.

<i>O. Stählin</i> , Editionstechnik. Af professor, dr. phil. <i>A. B. Drach-</i> <i>mann</i> i København	109
<i>A. Gercke & E. Norden</i> , Einleitung in die Altertumswissenschaft. I. Af <i>Hans Ræder</i>	117
<i>Libanius</i> , rec. <i>Foerster</i> . V. Af samme	120
<i>M. Heinze</i> , Ethische Werte bei Aristoteles. Af samme	121
<i>U. Wilcken</i> , Zum alexandrinischen Antisemitismus. Af samme	122
<i>G. Heinrici</i> , Zur patristischen Aporienliteratur. Af samme	123
Römveriasaga, hrsg. von <i>Meissner</i> . Af professor, dr. phil. <i>Finnur</i> <i>Jónsson</i> i København	124
<i>E. Björkman</i> , Nordische Personennamen in England. Af samme ...	125
<i>M. Olsen & H. Schetelig</i> , En indskrift med ældre runer fra Fløk- sand. Af samme	127
— —, De to runestener fra Tu og Klepp. Af samme	127
<i>Studier i nordisk filologi</i> , utg. genom <i>H. Pipping</i> . I. Af samme ..	128
<i>V. Bennike & M. Kristensen</i> , Danske folkemål. 8. hefte. Af pro- fessor, dr. phil. <i>Holger Pedersen</i> i København	130
<i>F. Studniczka</i> , Zur Ara Pacis. Af dr. phil. <i>Frederik Poulsen</i> i København	131
<i>Kr. Sandfeld Jensen</i> , Bisætningerne i moderne fransk. Af professor, dr. phil. <i>Erik Staaff</i> i Upsala	133
<i>R. Eisler</i> , Weltenmantel und Himmelszelt. Af professor, dr. phil. <i>Martin P:n Nilsson</i> i Lund.	136
<i>P. Stengel</i> , Opferbräuche. Af mag. art. <i>Ada Thomsen</i> i København	141

Mindre meddelelser.

In Plutarchum. Scr. <i>Carolus Hude</i> , dr. phil., rector Fredericoburgensis	108
In Diodorum. Scr. idem	143

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE.

NITTENDE BINDS FJERDE HÆFTE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1911

Under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Alf Torp,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg.

Af tidsskriftet udkommer årligt et bind på 4 hæfter, hvert på gennemsnitlig 3 ark. Subskriptionen er bindende for et bind, hvis pris er 6 kroner.

Bidrag til tidsskriftet bedes sendte under redaktørens adresse (Frederiksborg), bøger, afhandlinger og tidsskrifter til anmeldelse under samme adresse eller til Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag, Kbhvn. K.

D'hr. anmeldere gøres opmærksomme på, at redaktionen ved at tilstille vedkommende bogs forlægger to eksemplarer af anmeldelsen sørger for, at den kan komme forfatteren i hænde.

RELIGIONSHISTORISKE SMAASKRIFTER

tillægter i populær og almenfattelig Form at belyse baade religiøse Spørgsmaal i Almindelighed og særlig de vigtigste Problemer vedrørende den kristne Religions Opstaaen og Væsen.

Udkommen er:

HARALD HØFFDING: Religion og Videnskab.

NICOLAI BLÆDEL: Født af Jomfru Maria.

I. L. HEIBERG: Religion og Moral.

Derefter vil følge:

NIELS BANG: Den danske Folkekirke.

RYBERG HANSEN: Opstanden fra de døde.

A. B. DRACHMANN: Paulus som Tænkere og Menneske.

ARBOE RASMUSSEN: Fra Papyrusbladet til vort nye Testamente.

De religionshistoriske Smaaskrifter vil foreløbig omfatte en Række paa 10 Skrifter. Prisen er for hvert Skrift 1 Kr. 25 Øre i Enkeltsalg. I Subskription, der omfatter alle Seriens 10 Bøger, sælges de for 1 Kr. pr. Skrift.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

Etymologiserende Notitser. V.

Ved E. Jessen.

Bil. Høitydsk *Beil* hed forud *bihel*. Alment doceres af de Nyere som sikkert, at *bihel* staaer for end ældre **bithla* af postuleret germanisk Rod **bi* og Suffix *-thla*, idet man anfører gotisk *mathl*, i Gammeltydsk *mahel*, senere *māl* (dansk *Maal* Tale, Retssag). Hertil er at bemærke, at den postulerede Rod *ma-* er ubekjendt, Deling *ma-thla* altsaa blot hypothetisk, altsaa ubrugbar til at støtte Deling *bi-thla*; videre, at *bihel*: *bīl* (delt saa eller saa) stiller sig som *stahel*: *stāl* (Staal) (*h* af førgermanisk *k*; cf. i det uddøde Preussisk *stak-lan* Staal). Hvor vides, at Deling er af den ved *Bil* postulerede Art (Rod paa Vocal med Suffix *-thla*), er Formationen helt anderledes: gotisk *nēthla* (Fem.) er ifølge *nāhen*, latinsk *ne-re*, &c, af Rod *nā-*, altsaa at dele *nē-thla*, men heder i Høitydsk ikke først **nahel*, derefter **nāl*, men *nādela*, og endnu *Nadel*, dansk *Naal*. Saaledes ogsaa af Rod *wā-* (wehen) *wadil* (Masc.), nu *Wedel* (Vifte). Radix *bi-* og Lydovergangene ere Postulater. — Islandsk *bild-r* (Pil med bredt Blad) tillægger man Omsætning af **-thl-* til *-ld-*; ligeledes Postulat, og mod Sandsynlighed; hvorledes vil man bevise, at *-d-* deri ikke er Suffix? — Til samme formentlige Rod **bi* henfører man nu tillidsfuldt islandsk *bil* Tidsdel (altsaa delt *bi-l*), samt (paa maa og faae) det uoplyste *Billed*, og

billig. Vides kan om dette tyske Ord ikke Andet end det allerede af Kluge Angivne, at det maa høre sammen med *Unbilde*, *Unbill*. At gjøre Roden til **bi-*, ikke *bil-*, er blot dogmatisk Magtsprog. Hvis Nogen vil (formodningsvis) tænke paa islandsk *bila* (undlade, svigte: cf. nysanførte *bil?*), eller paa Roden i *φίλος*, da bliver der phonetisk ikke Noget iveien derfor.

Blidemaaned (Februar) betyder, som før omtalt, mensis *hilaris*, paa Grund af Fastelavnsløier. Det maa være oversat fra Nord. tidskr. f. filol. 3die række. XIX.

Latin. I Sarpi's Tridentinerconcils Historie, latinsk Udgave 1699, P. 452, finder jeg (Begyndelse af Marts): «plerique e famulatio Præsulum in morbo erant, vel ex crapula *die Hilariorum* contracta, vel ex aeris . . . intemperie». — Romernes *hilaria* (for Cybele) faldt jo lidt senere, nemlig ved eller efter Foraarsjevndøgn.

Bær. Ifølge gotisk *basi*, hollandsk *bezie*, *bes*, er førgermanisk Rod *bhas-*, maaske samme, som i Indisk betyder æde. Uhlenbeck har (han endnu med skyldig Tvivl) villet «snarere» henhøre gotisk *basi* til norsk *Bas* Krat, der, modsat almengermanisk *Bær*, kun kjendes i nogle norske Dialecter, hvad naturligvis seer betænkeligt ud. Hertil kommer den værre Omstændighed, at *Bas* har Sideform *Pas* (Ris, Kviste), Symptom paa fremmed Oprindelse; at *pass* (Krat) allerede findes i Gammelnorsk, samt i Snorra Edda citeres blandt 'vida heiti'; videre, at *Pas* ogsaa betyder Jux, Skrab, hvilket ikke nødvendigvis er afledet Betydning; *Krat* synes oprindelig at betyde Jux, saa at Buskads er afledet Anvendelse. Der kan tænkes paa lappisk *bahas*, *bas* og *pas*, der betyder slet, daarlig. Om i svensk Dialect *pase* (trasa, klut) hører herhen, kan jeg ikke sige.

bøie, *biegen*, gotisk *biugan*, &c, med Derivata *Bue*, *Bogen*; *baugr*; *bugne*; *Bügel*, &c; uden Spor af Vexlen mellem *-g-* og *-h-*, altsaa hørende til en førgermanisk Rod *bhugh-*, følgelig ikke til Roden i *φευγω*, *fugio*. Vel alle Nyere, undtagen Prellwitz, ville med Vold have *bøie* &c hen til *φευγω*. Da nu *-gh-* er udelukket (o: da det ikke heder *φευχω*), fingeres til Roden førgermanisk *bhug-* (græsk *φυγ-* som i *εφυγον*) en Variant **bhuk-*; samt fingeres, at den ved «grammatischer Wechsel» i Germanisk blev til *b—h-* i Præsens og i Singularis af Præteritum, og til *b—g-* i dettes Pluralis og Particip (og i nogle Derivata); endelig, at Form *b—h-* derefter allevegne forsvandt, lod sig fortrænge af Form *b—g-*. Hvoraf i al Verden vides alt det? Nødanker er tydsk *Büchel* (Hügel), idet det fingeres at have Rod fælles med *biegen*. Hvoraf vides det, samt at det burde betegne bøiet. Det betyde ikke Høi, Hügel, Hübel, hill, Bakke, Fjeld, Bjerg, mons, collis, clivis, tumulus, *βουνος*, *κολωνος*, *πρων*, *gibghah*, *ghophel*, tel. Det er godtkjøbs Methode at fingere som sikre Rodvariant, grammatischer Wechsel, dennes Ophævelse; item «Ablautsentgleisung», assimileret *n* eller *w* i Dobbeltconsonant, &c; at anvende det Usikkreste til at opnaa Sikkerhed.

«det donner under Ros» skulde ikke udtales som tysk Donner, men med samme Lyd som dundre; det skreves ogsaa *dunne* (norsk *duna*).

Falk har hedt *Falke* som i Tydsk (islandsk *falki*). Er indenfor Germanisk udbredt sydfra; findes allerede i «Althochdeutsch», men ellers først i senere Middelalder, da det fortrængte andre Benævnelser, som Val, Valhøg (valsk Høg?). Til at være indfødt urgermanisk behøver det altsaa at være gaaet tabt overalt undtagen i Høitydsk, og derefter overalt at være gjenoptaget ved Laan fra Høitydsk, hvad jo lyder helt usandsynligt. Præsumption er da for, at det ligeledes i Høitydsk er Laan sydfra, altsaa af latinsk *falco*, 'Krumtaa' (egentlig Krumkniv, af *falx*) til Betegnelse af Væsen med saadan Taa, Person, og denne Rovfugl; anvendtes tillige som Personegennavn, venteligt med Tanke paa Rovfuglen, ikke paa vanskabt Taa. — I nyeste Tid behandles som bevist, at *Falke* er indfødt germanisk (formentligt Derivatum af *fahl*, *falb* bleg, islandsk *föl-r*), og laant til Latin, samt der blevet enslydende med egte latinsk *falco* Krumtaa, hvad jo ikke just klinger sandsynligt. Formentlige Beviser ere, at to Longobarder hed *Falco*, og at *falco* som Rovfuglenavn er i latinsk Literatur først truffet sent («ältester Beleg um 340»). Men at en Longobard i 8de Aarhundrede hed *Falco*, og en i 9de skrev sig i Genitiv «*Falci*», paa Tider, da Longobarder hed f. Ex. Desiderius, Paulus, Petrus, Ioannes, Benedictus, Julianus, og vel 8 à 9 Aarhundreder efter, at Germaner begyndte at laane fra Latin, bliver aldeles ubrugbart som Bevis. At speciel Artsbenævnelse ikke er antruffen hos de ældre Classikere, er ikke mere paa-faldende i dette Tilfælde end i andre, og end at anden Specialbenævnelse for denne Art ikke anføres. Personnavn *Falco*, *Falconius*, samt *Falconilla*, treffes adskillige Gange i 1ste og 2det Aarhundrede e. Chr. Hvis ikke ganske andet Slags Beviser opdrives, maa vedblivende ansees for saa godt som utvivlsomt, at *Falke* er Laan af latinsk *falco*.

Fnat staaer nu paa lignende Maade som Bil (ovf.). I Virkelighed vides ikke Andet, end at *Fnat*, med Denominativ *fnatte* (klø), findes i Dansk og i Dialectsvensk, med Sandsynlighed for, at et par svenske Dialectord (*fnagga*, *fnalla*) ere Derivata deraf. Fjernere Etymologi opstilles som sikker, men er bygget paa det Usikre. Fordi Vexlen af *fn-* og *hn-* er antruffen (islandsk

fnjósk-r og *hnjósk-r*, Fyrsvamp), vil man føre *Fnat* tilbage gennem *hn-* til førgermanisk *kn-* i *κναδ-αλλω* (bider, kradser). *fn-* : *hn-* anvendes paa samme illegitime Maade som f. Ex. Rod-variant osv. Legitimt skulde siges: om *fn-* i *Fnat* staaer for *hn-* af førgermanisk *kn-*, kan ikke vides. Det kunde ikke vildlede Studerende.

Fyr Person; i Norsk «livlig, skjelsk Karl». Man angiver som sikkert, at det er et halveret Ord, Kjøbstadsord, første Part af plattysk *Viirburs* (der feiert, nicht arbeitet), hvilket i Dansk anføres i Betydning: 1) Dreng der skal bede om at blive Svend 2) Candidat (blev, som det synes, udtalt *Fireburs*; *Burs* ο: *Bursche*). Allerede Ihre vilde forklare svensk *fyr* (Neutrum; *gäckeri*) af *fyr-afton* ('firaven'), men synes ikke at kjende Masculinet *fyr*, hvilket stemmer med, at dette nu ansees for indkommet i svensk almen Tale fra Bondedialect, hvad ikke kan forenes med Derivation fra *fyr-afton*, og vel er Anledning til, at Tamm regner Etymologien for helt ubekjendt. Hvis *Fyr* (Person) i Danmark hos Bønder er Laan fra Almensprog, da maa det være indkommet i Almentale fra Norge; men det kan gjerne være gammelt hos danske Bønder. I dansk Literatur før 1700 findes det vel ikke (og mon hos Holberg?). I norsk Dialect angives *Fyyr*, med Femininum *Fyyra* og *Fuura* (mandhaftigt Fruentimmer), Verbum *fyyra* og *fuura* (drive dygtigt paa), Adjectiv *fyyren* (munter; cf. det svenske Neutrum ovf.), *fyyrug*, *fyyrall* (tidligt paaferde, tidligt udviklet; Ex. en Ager kan være *fyyrall*). Kan det gaa an at skille norsk og dansk *Fyr* (Person) fra hinanden? Eller gaaer det an indenfor Norsk at skille dette *Fyr* fra *Fyra* og de øvrige anførte Ord? Hvorledes kan man, inden disse Spørgsmaal ere afgjorte, cavere for, at *Fyr* er første Part af det fra Plattysk stammende *Fireburs*? — Om samme Neutrum *Fyr* som i Svensk har været i Dansk, er vel ikke til at erfare; et Adjectiv deraf, *fyrig* = norsk *fyrug*, vilde ikke kunne skjernes fra *fyrig* af tydsk *feurig*; i Jydsk angives Adverbium *fyrende* (raskt). Hvis Neutret *Fyr* (Løier) var tilstede, da man havde optaget *Firavent*, vilde spøgende Omformning vel været Aarsag til Forvanskningen *Fyraften*, samt til *fyre* istedetfor *fire* (*feriere*, *feiern*).

Grun Formodning, Mistanke, med Verbum *grune*; forlængst obsolete i Dansk, ikke i Norsk og Islandsk; combineres af vel alle Nyere, f. Ex. af Prellwitz uden, af Brugmann ikke aldeles

uden Tvivlen, med *φρον* (Mellemgulv, i afledet Betydning Sind), *φρονεω* (tænker m. M.); altsaa Græskén her med Labial af Guttural, forhaabentligt labialiseret Guttural. Naar Phantasien da skal ud i Experimenter, mon det blev synderligt risicablere at tænke paa indisk *hr̥nté* (er grollet, ist böse) og Rod *gh-r-* (i Indisk med *h-* af *gh-*) og *n*-Suffix? Bevis blev ikke større Skyldighed ved det Ene end ved det Andet. — Brugmann identificerer ovenikjøbet *Grun* med gammeltysk *grun* (Jammer); men dette har *-nn-*: Genitiv *grunnes* (og Femininum *grunni*); og hvorledes bevises, at det ikke hører sammen med *grinnen gran(n)* (skjære Tænder) eller *grennen* (mutire)?

Hovedbryd (obsolet). *Bryd* er vel først i Dansk extraheret af de indkomne plattyske *brüden* (plage, vexere), *Brüderie*, inden dette *bryde* var saa vidt confunderet med dansk *bryde* (brække) som nu. Confusionen er endnu ikke complet; endnu kan det laante (ikke det indfødte) i Præsens contraheres: det *bryer* jeg mig ikke om; *bry* dig ikke om det; det skal du ikke *bry* dig om; i Participium høres endnu: det har jeg aldrig *brydt* mig om; hvorimod gammelt Imperfectum *brydde* er helt fortrængt af *brød*, forsvundet med alle fordums Imperfecta *-dd-* (som *fødde*, *flydde*); hvis Modernisering (**brydede* eller **brydte*; og ved Contraction: **bryede* som *biede*) har været forsøgt, da havde den ikke Levekraft. *Hovedbrud* og *brød brudt* vare langt stærkere; thi de havde tydsk Assistance: sich den Kopf zerbrechen, *Kopfbrechen*, der burde have været oversat til *Hovedbryden* (hvad tilmed passer ogsaa til *brüden*). Svenskerne lode sig ikke confundere, men sige *bryr*, *brydde*; *bry* sitt hufvud, *hufvudbry*; de sige jo desuden *bryta* med *-t-* (brække), og deres *hufvudbry* er ikke Oversættelse af *Kopfbrechen*.

hudre (gyse af Kulde; obsolet) passer nemmest til at være Laan af plattysk *hudern*, mindre til et gammeldansk **hutre* = norsk *hutra*, da *-t-* i Dansk maaske snarere vilde fordobles foran *r* (cf. *bitter*, *Latter*), saa meget mindre til oprindeligt **huttra* (*-tt-* holder sig i Dansk, bliver ikke til *-d-*); i svensk Dialect angives *huttra*. Norske Former som *hustra*, *histra*, *hukra*, saavel som nedertysk *-d-* overfor norsk *-t-*, m. M., viser, at vi have Sprogcaprice for os, dermed frit Spil for de upaalideligere etymologiske Udveje (Rodvarianter, Fordobling udledet af det yndede *«-tn-»*, osv.).

jebbe, obsolet, maaske hapax legomenon, menes at betyde: skumme (han *iebbet* i mwnden szom en orne); maaske dog egentlig: gjøre snappende Mundbevægelser, og secundairt antydende dermed følgende Skummen. Kan neppe skilles fra norsk *jabba* trippe, smaatygge, vaase, snakke efter, med *Jabb* og Feminina *Jobb*, *Jebbe* Person der *jabber*, og Derivatum *japsa*, *jafsa*. Etymologi kan neppe fastsættes. Er *jabba* Eet med plattysk *japen*, *jappen* (schnappen m. M.) og dansk *jappe*? (og er jydisk *hjappe* Forvanskning heraf eller af *happe*?). Hvis norsk *ja-*, dansk *je-*, her er Spaltning («Brechung») af ældre *e*, bliver der da Slegtsskab med det før omtalte *ebre* «skjære Tænder som en Orne»? saa at *ebre* ikke med V. S. O. bliver at derivere fra tydisk *Eber*? Cf. obsolet *iabre* og *iaole* (pludre). — Grimmsk Lexicon anseer nedertysk *jap(p)en* for forvansket af *gapen*, hvad vel ikke lyder plausibelt.

Iugger, Nøkker, staves af Arrebo *Jukker*, hvilket vel er rettere, da Norsk har *Jukk* dvergagtig Dreng. Dansk Confusion af *gg* og *kk* kunde Arrebo vel faae corrigeret, da han var ansat i Norge. Om Etymologi giver Ross ingen Antydning.

Jør1, Jurl, Yrl, siges at betyde Knasen, Summen. Norsk *Jurl* betyder svag Blæst, med Verbum *jurla*, *jarla*. *-l-* er vel Suffix, saa at Rod kan være samme som i de ligeledes obsolete *iarme*, *ierme* (jamre), *iørme* (tude, om Vind), i hvilke *-m-* vel er Suffix; norsk *jarma*, *jerma* betyder bræge.

kanke slaa med Nakken, og andre lige saa obsolete, *Kank* Gjøgl, *kinke* hoste, *Kinke* protuberatio, *kunkle* forvirre, kogle, *Kunkelfus* Confusion (Confusionarius?); i Dialect endnu *kankle* befamle, *Kankleri* Narreri, *Kankel* stor grim Hest, *Kankelben* Stankelben, *Kinke* Kurre, *Konkel* Edderkop, Jordklump, *Kink*-hoste Kighoste, *Kinkhorn* stort Sneglehus; m. fl.; en god Del deraf vel Laan fra Plattysk, samt tilstede i Hollandsk, Svensk, Norsk. I Svensk: *kink*, *kinka*, *kinkig* kjælen, forkjæle, vanskelig, og i Dialect *kanka* slæbe m. M., *kanka sej* sno sig, filtrer (om Garn), *kankla* sjuske, *kinka* dingle. I Norsk: *Kank*, *Kink(s)* Vridning, *kink(s)a* vrikke, *kinkutt* kroget, *Kank* Klase, *Kunk* Klump, *kunkla* hinke, og i Nyislandsk *kankyrdi* Spot, med Verbum *kankast* (mod Forventning uden Assimilation af *-nk-* til *-kk*). Plattysk: *Kinke* Verdrehung Schiffstaues, *Kinkhoste*, *Kunkelfuse*.

Hollandsk: *kink* Kurre, *kinkel* Grobian, *konkel* Lappen (men fordum Malstrom), *konkelen* intriguiren, *Kinkhoorn*. I gamle germaniske Sprog treffes ikke denne Ordclasse; kun Angelsaxisk har: *cancettan* (c o: k) cachinare, *cincung* cachinatio, *ge-canc* Spot. Det er ugjærligt at separere Ordene, f. Ex. lade dem, der betyde Hoste med Vridning, Latter med Vridning eller Vrængen, item Spot, være af Rod for sig selv, og ikke udgaa fra samme Rod som de andre, hvilken sees at have Grundbetydning Vriden. Her er et af de Tilfælde, hvor man ikke kan lade phonetisk passende indisk Rod afgjøre Sagen; Brugmann o. A. forbinde de anførte angelsaxiske Ord med indisk *gang-ana-* foragtende, *γᾱγγᾱνω* haaner. Men Foragt kan umuligt være den germaniske Rods Grundbetydning. Hertil kommer, at de anførte sjeldne angelsaxiske Ord kunne have haft andre Betydninger, hvoraf den anførte kunde være overført Anvendelse. Vrængen hører sammen med Spot; cachinatio løber ikke af uden Vridning og Vrængen. Den germaniske Ordfamilie faaer til videre at undvære indiske og græske Slegtninge.

kjøre (drive; Betydning age er yngre), norsk *køyra*, med Omlyd af germanisk Rod *kaur-*, færgermanisk *gaur-*, hvortil Aflyd er *gur-*, germaniskt *kur-*, *kor-*, dette sidste i gotisk Orthographi *kaur-* (cf. Stavemaade *apaustaulus* &c). I Gotisk haves Verbum *kaurjan* tynde, hvorfra Overgang er nem til: presse, trænge, drive: *køyra* (ifølge Omlyden, af *kaur-i-an*) stemmer med det gotiske Verbum. Diphthong germanisk *au* maa i Gotisk være gaaet over til Lyd omtrent som dansk *aa*, siden Orthographien bruger samme Tegn som for kort aabent o. Samtlige nyere Germanister ansætte gotisk *kaurjan* med kort ø, uden mindste Antydning af Uvished. Gabelentz og Löbe derimod, for over 60 Aar siden, ansatte Roden som lang, altsaa med oprindelig Diphthong, og derfor under Conjugation som *sōkjan*. Hvorledes gik det til, at alle comparative Lingvister nu ansætte den kort (*kör-*)? Jo, se saaledes arbejder comparativ Lingvistik. Gotisk har tillige Adjectiv *kaur-s* (eller *kauru-s*, Nominativ Singularis er ikke bevaret), der passer til indisk *gūru-s* tung, kun at man glemte at anmærke, at ikke kan sees, om ogsaa Gotisk her har den korte Vocal, eller dens Aflyd Diphthong *au* (desuden sættes af Alle uden saa meget som Spørgsmaalstegn *gurus* og *kaurs* begge = *βαρυς*, hvad for mig her bliver ufornødent at komme ind paa). Videre glemtes, at, om ogsaa *kaurs* har kort ø, kunde

aldeles ikke deraf følge, at Verbet ikke har Diphthongaflyden; Nomen og Verbum behøve ikke at følges ad heri (cf. gotisk *drus: ga-drausjan*, islandsk *flugr: fleygja*, &c). Intet vides altsaa til Hinder for, at *køyra* og *kaurjan* ere, ikke blot af samme Rod, men endog selvsamme Ord. Det Mulige og Plausible have saa Mange enstemmigt ignoreret. Hvad foretrække de da? Det er bogstavelig Sandhed: de regne *køyra*, *kjøre* sammen med tysk *kehren* («Rod *kair-*»), og med angelsaxisk *cierran* (læs *c* som *k*; «Rod *kar-*»), saaledes at «Forholdet mellem radices *kaur-*, *kair-*, *kar-*» er «unklar», «noch nicht hinlänglich aufgeklärt». Forbindelsen er sikker; det er ikke Andet end «Oplysning», som den «endnu» maa undvære; men man er ved godt Haab; vent bare.

Klage. Medens Brugmann og Prellwitz med Sikkerhed vide, at det er samme Ord som *βληχη*, veed Uhlenbeck lige saa sikkert, at det hører til indisk *garh-* dadle, og at «*βληχη* Geblök gehört nicht hieher». Her vides Intet.

Kvie. Da det har Vocal langt *i* (norsk *Kviiga*, islandsk *koíga*, og Masculinum *koíga-r*), men Verbet, norsk *koiga*, har oprindeligt kort *i*, kan Verbet ikke være Denominativum, men maa antages for Stamord til Substantivet. Denominativum maatte hedet *kviiga*. Verbet betyder: gaa tungt, vuggende.

passiare. Til bekjendte og tidligere her omtalte mulige Etyma kunde vel føies spansk *pasear(se)*, gaa i Pasgang, promenerere, ogsaa «promener son imagination, s'égarer dans ses rêveries», «herumbummeln, die Gedanken umherschweifen lassen».

Platz, platze eller platzere, platzelic (Plage, plage, plagsom), Laan fra Plattysk: *Plas*, to *Plasse* komen; før er omtalt *Boffueplatzen*. Nu obsoleta. Ifølge *p-* er germanisk Etymologi helt uventelig. Derimod er Sammenhæng med gammel-fransk Adjectiv *plasse* (perplexe, embarrassé) sandsynlig; hvad dette kommer af, veed jeg ikke; *plāga* Slag, Plage? *plāga* Net, Snare? *plexus* flettet? *plecti* straffes? I Gammel-fransk findes *plaisier* bøie, tæmme (som af **plexare*?).

Rag, Havrag angives som jydsk, med Betydning Taage, Havguse. Hed vel i ældste Dansk **Rake*, da der angives norsk *Rake* Fugtighed, islandsk *raki* og Adjectiv *rak-r*. Ifølge Dansken

kan det ikke forbindes med gammeldansk *wreke*, islandsk *reka* drive. Phonetiskt passer indisk *ragas* Dunstkreis, Dunst, Nebel (hvormed man vil forbinde *ερεβος*, altsaa med formentlig Overgang af Palatal til Labial). (Aldeles uvedkommende er naturligvis latinsk *rigare*.)

rask torde jeg i etymologisk Ordbog ikke ligefrem skille fra islandsk *rösk-r*, og antydede mulig Vaklen i Stammens Form ved at ansætte: «Germanisk -sk- (-sq-)». Det gaaer ikke an; *röskr* hører ifølge Omlyd *ö* til en Stamme paa -w-, derfor til gotisk *ga-wrisqan* (o: *sqwan*), de øvrige Sprogs *rask* (*rasch*) til Rod *r—sk-* uden *w-* og uden -w-. Betydningernes Lighed tilstedede *rösk-r* at fortrænge *rask-r* i Islandsk; i Gammelnorsk citerer Fritzner *raskr* efter et Document, og *rask* høres endnu i Norsk, dog «lidet brugeligt»; desuden angiver Ross *raskleg* og *rasken*; hvis man vilde mene, at Omlyd heri blot var opgiven, da passer dertil ikke *losken*, *løskjen*: islandsk *lösk-r*. — Brugmann griber til vild Udvei ved at anse -w- i *röskr* for blot «Erweiterung», altsaa for uoprindeligt, senere tilkommet (II P. 479). Heller ikke gaaer an med Ficksk Lexicon (4. Aufl. III P. 341) at kalde *röskr* «zusammengefallen» med «*wraskwa*»; *röskr* er ikke sammenfaldet med sig selv.

Rata-tosk-r. Hos Brugmann antreffer jeg (II P. 480, 688) den uventede Paastand, at *tosk-r*, angelsaxisk *tusc* (og *tux*, som f. Ex. *fix* for *fisc*), er af «urgermanische Form (s)*tunska*», Rod som i *støde* og *tundere*. Hvorfor hed «Stødtand» (Gnavetand?) isaafald ikke *thoskr*, *thusc*? Hvorfor Afvigelse fra Lautverschiebung? Henførelsen er umulig; thi det hed i Angelsachsisk ogsaa *twusc*, *twux*, altsaa af førgermanisk Rod med *dw-* (som i *to*?). Og hvorefter vides, at et -n- er elideret, og Vocalen derfor var lang i Angelsaxisk? Og hvorfor behøvedes isaafald ingen Forlængelse i Islandsk (cf. *ósk*)? — I nyere Vestfrisisk angives et «*twisk Zahn*».

risse (V. S. O.; obsolet) være ustadig, vælte sig ind paa; gjenfindes i Norsk: *rissa*, *rassa* være urolig, støie.

rylte (V. S. O.; obsolet) rokke. Gjenfindes i Norsk: *rulta* vælte; *rult* og *rylten* vaklende; cf. *Rult* Gang, tungt gaaende Person; *rulten* tyk; item *Rult*? Rulle.

«rælig» har jeg truffet, i Betydning svækket, ussel? for *rædelig? Eller cf. norsk *Ræl*? Affald, Skrab.

Saie, Saitørv (V. S. O.; obsolet), Græstørv. Er vel Laan fra Nedertydsk, hvor det heder *Soode*, hollandsk *zode* («rettere *zoode*»), med tidligere Variant *zaade* («egentligt frisisk Form»). Rodform er *saud-* (af *sauth-*) som i Præteritum af *syde*: «men wil 't woord bij *zieden* brengen, dar *zoden* ook als brandstof bij 't koken werden gebruikt». Overgang i Dansk af *-d-* til *-i-* kjendes jo især i jyske Bestanddele af Almensproget, som *Veir*, *Veile*, *beile*.

Sang, synge. Hos nyere Etymologer er det blevet til formentlig Vished, at *Sang*, gotisk *sangw-s*, er = *ομνη*, altsaa dette med Labial af labialiseret Guttural. Kun Prellwitz tager ikke Notits af dette Dogma. Hans Ringeagt for de Andres «*Gleichung*» kommer vel af, at Minimumsfordring her er Bevis for, at *ομνη* har mistet *s-*. Han anerkjender ikke Tab af *s-*, men combinerer *ομνη* (Stemme) phonetiskt correct med litauisk *amb-yti* schelten. Intet græsk Ord combinerer han med *singen*. Hvorledes venter man at modbevise ham?

sifle hvisle (obsolet) er vel directe af fransk *siffler*; dog angives i ældre Plattydsk *siphelet* Bootmannspfeife.

slippe, norsk *sleppa*. Pleier af Nyere at erklæres for udgaaet fra *slibe* (*sliipa*) ved «Entgleisung» (i Aflyd) og «præsentiskt *-n-*» overført paa Præteritum (o: *-pp-* af *-pn-*), en meget yndet Maneuvre. Men i Ficksk Lexicon III erklæres *-pp-* at staa for *-mp-* («*slimpan*, *slampian*»). Mon Etymologer vilde tabe i Anseelse ved oprigtigt at skrive: Herkomst uvis; om *-pp-* er Assimilation, og da hvilken, vides ikke (og ligervis ideligt ellers).

slugne (*slogne*; obsolet; slukkes); *-g-* kan ikke vel komme af *-kk-*, men normalt af *-k-*, stemmer altsaa med angivet islandsk *slokna* for *slokkna*, og angivet Particip *slokinn*, mod det almene *-kk-* i Islandsk, Norsk, Svensk, Dansk, og i engelsk Dialect (*slukke*, *slykke*, *slekke*, *slökkia*, *slökkva*, &c, med Derivata). Fritzner antager *slokinn* for Rest af et *sliuka slauk*, altsaa som correct Form; at derfra kunde udvikles *slökkva* (med *-v-*) af Formation som de med *-kko-* af *-nko-* (*sökkva*, *stökkva* synke, stænke, &c) er usandsynligt. Fick III gjør, med dogmatisk Sik-

kerhed, *slokin* til Rest af et *«slekoa slak»* (formentlig hørende sammen med Adjectiv *slak*). Det gaaer ikke an, selv om *-ko-* var antageligt i den Aflydsclasse; det skulde da hedt *slekinn*. Particip der med *-ok-* (*-uk-*) har ikke existeret i Islandsk, Norsk, Svensk, Dansk, Gammelfrisisk, i indfødte gamle Former, kun med *-ek-*: islandsk *lekinn*, *rekinn* (lækket, hevnet), svensk *wækin*, dansk *wreghen*, frisisk *bretzen*, *stetsen*, *spretsen* (brukken, stukken, gesprochen; endog i engelsk Dialect skal findes Particip *brecken*; læs frisisk *tz*, *ts* som engelsk *ch*). Angelsaxisk har *brocen* (*c* $\circ$: *k*), men *wrecen*, *sp(r)ecen* (nu engelsk *spoken*); Gammelnederlandsk *ge-leken*, *reken*, *steken* (lækket, raget, stukken), stundom *treken* (trukken), men *broken*, *sproken*, *wroken* (gerochen $\circ$: hevnet; Hollandsk nu kun luttet *o*); Tydsk alt forlængst *o*, dog fordum endnu ogsaa *ge-sprekan* (gesprochen), *æ-lechen* (lækket); Gotisk *brukans*, men *wrikans* (brukken; hevnet; *ū* og *ī* «aabne» = «lukket» *ō* og *ē*). Det er tydeligt: *-ok-* trængte i disse Participia ind, istedetfor ældre *-ek-*, efter *r*, sydfra (tidligst i *brekan*; medtog siden *stekan* *stechen*), og naaede ikke de nordligste Sprog (*brukken*, *stukken* ere Laan). — Om *-k-* (i *slokin*) er ældre end *-kk-*, kan ikke bevises; enkelt *-k-* kunde vel opkomme foran Consonant i *slokkna*, og saa medføre *slokin*. Er *-kk-* ældre, og af *-nk-*, da passer det til nedertydsk *slinken* allmählig *vergehen*. Fjernere Etymologi er ubekjendt; dogmatiske Magtsprog ugyldige. — Samme Virkning foran *f* fik *r* i *getroffen* (*truffen* er Laan), men i ældre Nedertydsk *gedrepen*; i Angelsaxisk en enkelt Gang *dropen*. — Rask holdt ubevisligt ogsaa frisisk Particip *beren*, *stelen* for ældre end *boren* og *holen*.

squette, *Squat*, ogsaa norsk og svensk. At Roden er *sq—t*, det andet *-t-* derivativt, sees af norsk *skoæta* *smaaregne* (cf. *skoata*, *skoatra*, m. fl., pladske o. L.). *-tt-* kommer her ikke af *-nt-*. Uhlenbeck, og efter ham Andre, henføre det til indisk Rod *skand-* springe, latinsk *scandere*, *σκανδαλον*, uden Bevis for, at den oprindeligt lød *squand-*, mod Latinen, der jo ellers bevarer *qu*, ikke som Indisk gjør det til *k*. «Labialisering» fingeres i Henhold til Dansken, som saa forklares af den saaledes labialiserede Rod. Germanisk *squant-*, førgermanisk *squand-*, kjendes ikke, er blot Postulat.

Stente betyder ifølge V. S. O. bl. A. *Risgjerde* over Aa; i samme Betydning angiver Feilberg *Stænde* (med yngre jydsk

Udtale *Stæj*). Norsk *Stett* (assimileret) betyder bl. A. Stander («Støtte, saasom under en Bjelke»). Altsaa er den gamle Derivation fra *stande* at fastholde (den fra *stige*, altsaa med indkommet *-n-*, er phonetisk eventyrlig).

svinde. Alment antages heri urgermanisk *-nd-*, ikke *-nth-*. Angelsaxisk er heri neutralt (har baade *windan* med oprindeligt *-nd-* og *findan*, der i Gotisk heder *finthan*; i Norsk og Islandsk *finna*, da *-nth-* der overhovedet bliver til *-nn-*). I ældste Høitydsk skrives *swintan* oftere end *swindan*; *-nt-* kan der staa for ældre *-nd-*, men er ikke sikkert Kjendetegn, da f. Ex. ogsaa findes *fintan* for *findan* (*-nd-* af *-nth-*). Betænkelighed vækker Svensk, der lige fra Middelalderen af har *-nn-*, altsaa som af *-nth-* (og kun efter gammelsvensk Maneer indskyder *-d-* mellem *-nn-* og Præsensendelse *-r*): *försvinna*; gammelsvensk *forswinna* *forswan* (men *forswinder*); i Dialect *svinna* *svann* (men *spindur*, hvilket Indskud af *-d-* foran Præsens *-r* ikke mere bruges i Almensproget). Ogsaa norsk *svinn* (mager) taler for *-nth-* i Verbet. I Gotisk og i Norsk med Islandsk findes Verbet ikke. I Svensk (og vel da ligesaa i Dansk) kan Verbet ifølge det Anførte være indfødt, om end utvivlsomt da understøttet og modificeret af tydsk Paavirkning, som alt sees af det allerede i Middelalder brugte *forswinna*, og maaske af det antrufne *t* i Imperfectum: *forswant*.

tage, fordom *tāke*. Gotisk har *tēkan* tage fat paa, berøre, hvilket i Olddansk vilde lyde **tāka* (nu **taage*), enten et andet Verbum af samme Rod, eller en oprindeligere Form af samme Verbum. Vanskelighed ved at finde en her anvendelig førgermanisk Rod forleder til Tilflugt til latinsk *tango tetigi*. *t—g-*, hvor behøves *d—g-*, var for ældre Etymologer ubrugbart. Men «Rodvariation» er voxet uhyre: **dēg-*: **dag-* neben *tēg-*: *tag-*; Mere behøves nu ikke til Vished; **dag-*!; man haaber, at et eller andet Sted har Variant existeret, der i Latin kunde have afgivet et *dango dedigi*. Grimm forudsaa ikke, hvor ringe Værdi hans Lautverschiebung skulde faae.

tigge. Opføres oftest som to forskjellige, skjønt enslydende Verba, begge tilstede i ældste Nedertydsk (Altsächsisch); det ene, med Betydning faae, i Gammelhøitydsk, Angelsachsisk, Islandsk; det andet, med Betydning bede, i Dansk, Svensk, Norsk. Til denne Partering mangler Grund. Den, der er Modtager af Pro-

fession, forudsættes at være Anmoder af Profession: han er saadan En, som «faaer». At Islænderne kun bevarede det ene af to Verba, hele Norge kun det andet, er nantageligt; at Islænderne ikke holdt Skridt med Betydningsovergangen, bliver ikke besynderligt. De og nogle af Nordmændene holdt fast ved «stærk» Conjugation, medens begge Betydninger ellers have faaet den «svage» (allerede i gammel Tydsk og tildels i Angelsaxisk); Flexionsforholdet er altsaa ligeledes mod etymologisk Tvedeling.

Ting. De Fleste sætte, med fuld Utvivlsomhed, germanisk *thing* = gotisk *thl̥hs* (Neutrum; Tid, *χαῖρος*), og begge = latinsk *tempus*, alle tre, sammen med *gedeihen*, gotisk *thlhan*, angelsaxisk *theon*, henførte til førgermanisk Rod *t—ng-*, hvis Nasal skal sees i *tempus* (formentligt altsaa Labial af labialiseret Guttural), i *Ting*, i angelsaxisk *ge-thingan -thang -thungen* voxer, trives, blive stor, *gethungen* som Adjectiv (ogsaa i ældste Nedertydsk) anseelig, stadselig; i oldnedertydsk *a-thengian* ausführen, vollbringen; men paastaaes elideret i *thl̥hs*, *thlhan*, *gedeihen*, angelsaxisk *theon*, disse med «Entgleisung» (Skiften af Aflydsclasse). — M. H. t. *tempus* afviger Uhlenbeck, der finder denne «Gleichung nicht in Einklang mit bekannten Lautgesetzen», og Brugmann, der combinerer *tempus* med litauisk *tempti* spannen, dehnen. Ficksk Lexicon III skiller *thl̥hs* og *Ting* tilsammen fra *thlhan*, *gedeihen*, og henfører dem derimod til Roden i *tigge* (erhalten, som det skiller fra *tigge* bede; cf. ovf. under *tigge*); maa altsaa antage enten Nasal indkommen i *thing* («Zeit; Versammlung zur bestimmten Zeit; Sache, Ding»), eller elideret i *tigge* og *thl̥hs*. — Det kan gaa an at spørge: hvad vides her? Mon det bliver Mer end Følgende: 1) phonetisk stemme sammen *thing*, *thang* (*Tang* *zostera*, *fucus*), *thung-* (*tung*), *gethingan*, *gethungen*, *thengian*, og kunne udledes fra Grundbetydning vægtig, stor, vigtig (stor Forsamling; vigtig Sag; blive større og vægtigere; udvide til fuld Størrelse; svær Vegetationsmasse); 2) phonetisk stemme sammen *thl̥hs* og *thlhan*, og tyde paa fælles Grundbetydning gunstigt Forløb, Trivsel, inclusive Tids Gunstighed: beleilig Tid, *χαῖρος*. — Alt, hvad ellers er opstillet, er utilforladelige, tildels vilde, Gjetninger: at *Ting* oprindeligt, eller nogensinde, betydede Tid; at *thing* og *thl̥hs* ere Eet, og det ene eller begge Eet med *tempus*; at *thing* og *thlhan* høre sammen; at *thing* og *thiggia* høre sammen; at *thl̥hs* og *thlhan* ikke høre sammen; at *thlhan* og *thingan* ere Eet; at Nasal i noget af Ordene er ud- eller indskudt; at

thihan har «Entgleisung»; at *tempus* har Labial af Guttural; at den Guttural var «labialiseret». — At anse *Ting* og *thīhs* for Eet, gaaer glat; at anse *thiggian*, faae og bede, for samme Ord i to Anvendelser, dertil er man bleven altfor forsigtig.

tjene, Tyende, Terne (= tydsk *Dirne*). Germanisk Rod *thiu-* (foran Vocal *thiwo-*; men ansættes af Nogle, uden Bevis, med eller uden Tvivlen, som *thegwo-*). Ved Ablaut antages den at vise sig som *thāwo-*, gotisk altsaa *thēwo-*, i gotisk *thewisa* (Neutrum pluralis; Tjenere), der forekommer i Colossenserbrevet 3,22 og 4,1. Det er ikke nok til at sikre en saa uventet Form; troligvis bør læses (med Grimm) *thiwoisa*; *e* for kort *i* treffes undertiden, f. Ex. *Paunteau Peilatau* (Dativ), *usdrebi* (uddrev; Conjunctiv). Frank angiver et angelsaxisk «*thāwo* Tjener»; men det maa høre til de mange falske Anglosaxonica; jeg finder det hverken i ny Udgave af Bosworth eller hos Sweet (desuden skulde jo Vocalens Længde documenteres).

tode (obsolet; hindre, skade; skrevet *tothæ*, *taa(d)e*, *tø(d)e*, m. m.; item Substantiv *Tod*, *Tød* Sinkelse o. L.). Kan være af samme Rod som *zaudern*, germanisk *t—th-*; men ogsaa af samme som gammeltydsk *zoten* *schlendern* (nu *zotteln* gaa tungt), germanisk *t—d-*. I Dansk *-d-* kunne germanisk *-th-* og *-d-* ikke skjælnes. Ogsaa kunde formodes fælles primair Rod *tu-* med forskellige dentale Suffixer.

Vidunder. Da hverken Henførelse til *ved* eller til Adjectiv *vid* (isaaafald Forsøg paa Gjengivelse af *portentum*?) er videre plausibel, maa vel vedblivende den gamle Henførelse til *With* Skov (nu *Ved* Træstof) kunne komme i Betragtning. Ihre mente, at *With* ifølge svenske Landskabers Beskaffenhed kunde gaa over til at betegne Horizont, Himmel («till thess solen går till *wid*»), hvad ikke just passer til de fleste danske Landskaber, heller ikke iøvrigt lyder plausibelt, ikke passer til gammeldags (ikke helt op-hørt) Betydning: Utydske, Monstrum, something startling. Men maaske kunde det snarere fra først af directe have betydet Skov-monstrum, Skovtrolde, phænomenon silvestre, end ad Omvei «phænomenon coeleste»? Meget gammelt er Ordet imidlertid neppe (om fra 15de Aarhundrede?). — Dannet saaledes (uden *-ar*) er f. Ex. islandsk *vidbjörn*; i Norsk en hel Del.

«vryle», med Betydning vrimle, hørte jeg i min Barndom, men finder det ikke i Lexica (Feilbergs er ikke naaet til V). Det kan neppe være fordreiet Udtale af obsolet *orilde*, da dette betyder vikle.

øm, forhen øøm, norsk *aum* beklagelig, elendig, med islandsk Verbum *eyma* beklage, og andre Derivata, som *aumka*, dansk *ynke* («aabent» *y* = «lukket» *ø*). Her forholde de Moderne sig som f. Ex. ved *kjøre* (ovf.), ignorere det Simple, phonetisk Correcte, docere det phonetisk Eventyrlige som bevist «videnskabeligt» Resultat. Betydningsforhold stiller sig omtrent som f. Ex. ved *rask* (ovf.). — Det, som kan vides, er forlængst angivet af Schade: i normalt Aflydsforhold indbyrdes staa *aum-r*, *ymja* stønne, tude, *Ýmir*, og gotisk *iumjo* *oxlos* (sagtens som summende, brusende); Betydningerne harmonere (*Ýmir* vel Tuderen el. L.). Det er sobreste Slags Etymologiseren, som sædvanligt hos Schade. — Hvad doceres da nu? et Vidunder: *aum-r* gjøres til Variant af *arm-r*, *u* af *r*?, og det uagtet begge Adjectiver ere islandske, norske, svenske, danske; «*armr* und *aumr*», aus «*arbuma*»; hvoraf kunde det vides, og det med absolut Vished, selv om de nævnte Sprog kun havde haft *aum* mod andres *arm*? Ved hvad for Phonetica bliver det til Mer end løst Gjetteri?

Anmeldelser.

Xenophontis Scripta minora. Fasciculus prior Oeconomicum, Convivium, Hieronem, Agesilaum, Apologiam Socratis continens. Post Ludovicum Dindorf ed. *Th. Thalheim.* Lipsiae 1910, B. G. Teubner. XVI + 234 SS.

Einer neuen kritischen Ausgabe der in diesem Bändchen vereinigten Schriften gegenüber wird man zunächst fragen, wie weit sie das handschriftliche Material über K. Schenkl hinaus vervollständigt. Es soll sofort gesagt werden, dass die vorliegende in dieser Beziehung etwas leistet, aber lange nicht genug. Der Hgb. hat alles, was seit Schenkls Ausgabe über die handschriftliche Grundlage veröffentlicht worden, benutzt, so das Papyrusbruchstück des Oikonomikos Oxyrh. II 120, das leider nicht viel mehr ergibt als eine Bestärkung des Misstrauens gegen unsren Text, ebenso das Giessener Bruchstück des Symposions, das gar nichts ausgiebt; er hat die originalen Collationen Schenkls und eine Photographie des Vat. 1335 (Hieron, Agesilaos) zur Verfügung gehabt, im Hieron eine Collation des Lips. 9 von Rühl (S. IX); das ist alles! Nicht einmal die Stellen, wo Schenkls Collationen zu Zweifeln Anlass gaben, sind verifizirt (vgl. S. VIII), obgleich darunter recht wichtige sind, wie Oik. VIII 14 *ἐκάστων* K? (*ἐκάστην* falsch cett.); XV 9 *εἶναι* L? (om. cett.); XIX 4 *ποδιαίου* GKL? (*διποδιαίου* cett.), 10 *δέ* Q? (*γε* cett.); XX 29 *πάντας* G? (*πάντα* cett.), *ἀφ'* KV? (*ἐφ'* oder *ὑφ'* cett.); XXI 5 *πονοῦντας* HN? (*πονοῦντες* cett.); oder wie kann man sich ein sicheres Urtheil bilden über den relativen Werth der Hss., wenn es z. B. nicht feststeht, ob XX 22 GHK *συντεταμένοις* haben (*συντεταγμένοις* cett., also eine vorgeschrittenere Stufe des Schreibfehlers) oder XXI 10 FHM die grobe Interpolation *κρατίστη οὔσα* statt *κρατιστεῦσαι* (*κρατιστοῦσαι* EV mit einer unbedeutenden Verschreibung). Die ungenügend oder gar nicht bekannten Hss. sind nicht untersucht. Ganz unverantwortlich ist dies bei der zweitältesten oder gar ältesten Hs. des Symposions, dem Marc. 511 (dessen Werth S. VIII zugegeben wird), besonders da der Hgb. selbst die magere handschriftliche Grundlage dieser Schrift beklagt (S. VII).

Ja, liegt denn Venedig im inneren Afrika oder am Südpol, oder wäre eine Photographie der wenigen Blätter¹ unerschwinglich gewesen? Es ist wirklich an der Zeit, dass solche Unterlassungsünden verpönt werden; es ist ein Schandfleck unserer Wissenschaft, dass der Text so vieler Hauptautoren noch immer auf unsicherer Grundlage ruht.

Wie wenig selbst Grundfragen der Ueberlieferung vom Hgb. gefördert sind, mag ein Beispiel erläutern. Nach ihm sollen sämtliche Hss. im Hieron und Agesilaos von A (Vat. 1335) abhängen (Hermes XLIII 427). Schon Schenkl hat gegen diese Annahme Hier. III 7 geltend gemacht, wo *δήπου* nur in AD fehlt gegen die übrigen Hss. und Stobaeus. Nach S. X soll das Wort in den übrigen Hss. und bei Stobaeus aus Stellen wie I 27 *ἐκ μειζόνων δήπου*, 29 *πάντες δήπου*, II 15 *αἱ μὲν γὰρ πόλεις δήπου*, die mit Unrecht *simillimi* genannt werden, zugefügt sein (*addita*). Da der Hgb. *δήπου* in den Text setzt, hätte er sagen sollen, dass Stobaeus das richtige bewahrt hat; aber auch so zeigt ein Blick auf das Stemma S. X, dass diese Erklärung ganz unmöglich ist. Wir sollen glauben, dass zwei (oder drei, wenn *δήπου* auch in H_a steht) Schreiber unabhängig von einander das keineswegs unentbehrliche Wort eingesetzt — und dabei zufällig den echten Text hergestellt haben! Es wäre denkbar wenn auch sehr unwahrscheinlich, dass einmal ein gelehrter Schreiber *δήπου* aus Stobaeus ergänzt hätte; dann müssten aber alle Hss., die das Wort haben, von dieser Abschrift abhängen, und der Stammbaum S. X fiel in sich zusammen. Nein, einerlei ob *δήπου* echt ist oder nicht, so beweist die Stelle unwiderleglich, dass es neben A eine alte Ueberlieferung giebt, deren Hauptvertreter unter den vorhandenen Hss. zu suchen, bzw. daraus herzustellen, ist. Ich kann nicht glauben, dass die Stellung der einzigen älteren Hs. ausser A, des Marc. 511 (N), richtig bestimmt ist; sie geht auch Hier. I 25 und IV 10 mit Stobaeus gegen A, ebenso I 11 (mit der ganzen Classe). I 12 hat sie mit GL *ἅμα τε*, unzweifelhaft richtig, und A m. 2 fügt *τε* hinzu; ebenso ist A II 8 *κοινόν* nach einer solchen besseren Hs. corrigirt, denn sie hatte, wie D zeigt, von erster Hand das sinnlose *κοινωνόν*. Auch T (Mut. 145) wird doch wohl S. XI gegen Kalinka zu leichthin abgethan; Hier. II 1 wenigstens sieht *ἐκείνη(ι)* für *ἐν ἐκείνοις* nicht nach Coniectur aus.

¹ Die Biblioteca Marciana besorgt gute Photographien, weiss auf schwarz, von Handschriften für 1 Lire die Seite.

Ebenso erregt es gegen den Stammbaum der Hss. des Oikonomikos (S. VI) Bedenken, dass VII 42 nur 2 Vertreter einer Gruppe die richtige Lesart *φύλαξ ἀμείνων* haben, die kaum durch Coniectur aus *φυλαξαμένων* (oder *-ξομένων*) von einem Lohnschreiber des XV. Jh. gefunden werden konnte und jedenfalls unmöglich von zwei von einander unabhängigen.

Der Apparat ist mit ziemlich viel unnützen Coniecturen belastet; die eigenen des Hgb. sind meist wenig ansprechend (wie Oikon. XVII 15, Hier. II 12, 16); namentlich hätte er nicht die Zahl der Athetesen im Oikon. vergrössern sollen, selbst über Lincke hinaus. Dass er (S. XVI) mit O. Frick die *Apologia Socratis* (die nebenbei bemerkt nicht als xenophontisch überliefert ist) vor den *Apomnemoneumata* verfasst sein lassen kann, geht über meine Begriffe.

Die äussere Einrichtung bietet die nicht nachahmenswerthe Neuerung ein † im Text den durch Coniectur geänderten Wörtern vorzusetzen. Dass im Apparat die Zeilen der Paragraphen, nicht die der Seiten, gezählt werden, ist entsetzlich unpraktisch, besonders wo ein Paragraph auf Vorder- und Rückseite eines Blattes vertheilt ist. Eine Beschreibung der Hss. vermisst man sehr, namentlich da dieselbe Hs. in den verschiedenen Schriften mit verschiedenen Siglen bezeichnet wird.

Im Apparat zu Hier. I 27, 2 erfährt man nicht, dass die Hss. ausser A m. 1, DOC nur *ω* haben wie A m. 2; zu II 14, 2 ist *Y* nach *συνόντες* ausgefallen. Im Litteraturverzeichniss S. XIV fehlt Madvig, *Adversaria* I 359 (seine Coniectur zu Oikon. VI 7 ist angeführt). Das Alter des Marc. 511 ist verschieden angegeben S. VI (XIII. Jh.) und S. IX (XII. Jh.; die Hs. ist 1166 datirt). S. 37 steht VII statt VIII.

Um zum Schluss mein Urtheil zusammenzufassen, so wäre die Ausgabe besser ungedruckt geblieben; das Erscheinen einer wirklichen kritischen Ausgabe kann sie nur verzögern.

J. L. Heiberg.

Maximi Tyrii Philosophumena, edidit *H. Hobein*. Lipsiae 1910, B. G. Tenbner. LXXVI + 514 SS.

Wer sich durch das schlechte Latein¹ der praefatio hindurcharbeitet, wird mit überraschenden Enthüllungen über die Schicksale der Reden des Maximus belohnt. Ich referire (S. L ff.): Maximus hat selbst seine Reden weder niedergeschrieben — denn sie sind improvisirt — noch veröffentlicht, denn sie sind zu fehlerhaft, einige sogar ohne Schluss. Sie sind auch nicht von einem andern wider den Willen des Verfassers oder nach seinem Tod herausgegeben, denn sie hätten keinen Verleger gefunden, oder, wenn sie es hätten, würde irgend jemand sie citirt haben². Sie sind von einem jungen Zuhörer nachgeschrieben, was schon aus der Ueberschrift τῶν ἐν Ῥώμῃ διαλέξεων τῆς πρώτης ἐπιδημίας hervorgeht; das ist nämlich vom Schüler aus gesagt wie etwa: «NN. Knochen- und Bänderlehre, Göttingen, Sommersemester 1905» (S. XXVI). Dieser Zuhörer muss nun stenographirt haben, theils mit den üblichen tachygraphischen Zeichen theils mit selbsterfundenen. Die ersteren sind von den späteren Abschreibern aufgelöst worden, von den letzteren sind Spuren in der Haupths. erhalten, wie τα statt τὰ πρῶτα p. 46, 2; 465, 11, Πανίω st. Πανιωνίω, μοχθηρὸς οση st. μοχθηρὸς ὁ μοχθηρὸς ἦν, νεκροῦ st. νεκροῦ νεκροῦ³, πηδικον st. πη δικαιότερον, μεσης st. μὴ οὔσης oder μὴ σωθείσης, δηλος st. δὴ δεινός. An einigen von diesen Stellen

¹ Einige Proben. S. VII *collatione quadam accurate conficienda plane supersedebat*. S. XII *nova Regii collatione habita*. S. XXI *adusque* (= bis dahin) *soluta*. S. XXII *quando* statt *aliquando* (2 mal). S. XXIII *cum alter ille (libellus) prorsus e conspectu nostro abierit*. ib. *in margine cuique orationi adscripti*. S. XXXI *ut — quisque facile possit usw.* S. XXVII *a Heinsii*, S. XXXI *a homine*. S. XXX *errat optimus quisque subinde librarius*. S. XXXIII *siglum fert Q.* S. XLI *variā lectionem eruit*. S. L *a librorum legendorum ratione*. S. LXIII *unum exemplar interlatuisse — usw.*

² Damit man das nicht für eine Caricatur halte, und zugleich als Stilprobe, setze ich die ganze Stelle (S. L) hierher: *Etenim bibliopolam exstitisse qui scripta adeo non polita, adeo a librorum legendorum ratione aliena edenda curaret, si vero exstitit, certo eoque haud exiguo numero librorum publicato — neque enim paucos ille utpote qui ex edendis vendendisque libris quaestum faceret, in lucem prodire iussit — nullibi mentionem ullius fieri vel ab aequalibus vel a posteris non adeo veri est simile, ut putemus, si habemus quo melius rem expedire possimus.*

³ Der Student hat nämlich die Haplographie systematisch benutzt.

«etiam cum litteris maiusculis nobis res fuit»¹. In Maiuskeln hat aber der Zuhörer nicht stenographirt. Also hat er einen Sklaven sein stenographirtes Exemplar in Maiuskeln copiren lassen, wie es fleissige Studenten auch heute ähnlich machen. Ob dies Exemplar in der Bibliothek jenes Studenten liegen geblieben oder von ihm einem Freunde geschenkt oder geliehen (und nicht zurückgegeben, «uti fieri solet») wurde oder endlich in den Besitz der Erben («si qui erant») des einen oder des andern übergegangen ist — darüber «certum nil effici potest neque multum interest scire». Aber jedenfalls «extra dubitationis ullius aleam positum est», dass davon eine zweite Abschrift in Maiuskeln genommen wurde; denn die zahlreichen aus der Mainskel entstandenen Schreibfehler können nicht dem Sklaven zugeschrieben werden, der um die stenographische Niederschrift umsetzen zu können immer das Wortbild und den Sinn im Kopfe haben musste. Da diese Mainskelfehler in allen unsren Hss. sich finden, gab es nur diese eine Copie in Maiuskeln, also keine Ausgabe; ein gelehrter Herausgeber hätte auch die Fehler corrigirt. Ein Besitzer brauchte sie ja nicht um seinetwillen abschreiben zu lassen; also wurde diese Copie für einen anderen gemacht. Da dieser andere von der Existenz des Werks nichts ahnen konnte, also auch nicht eine Copie sich erbitten, muss er ein Gönner des Besitzers gewesen sein, dem dieser damit unaufgefordert ein Geschenk machte. Die Hs. wurde, wie so viele dona dedicatoria damals, kaum angesehen und einer kaiserlichen Bibliothek übergeben, wo es nachher von den Gewährsmännern des Suidas eingesehen wurde. Wenn es bei diesem von Maximos heisst: *διέτριψε δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Κομμόδου*, so beruht erstere Angabe auf Missverständniss der oben angeführten Ueberschrift, *ἐπὶ Κομμόδου* ist ein Vermerk über den Zeitpunkt, wo die Hs. in die kaiserliche Bibliothek kam. Da lag sie vergessen 7—800 Jahre, bis ein byzantinischer Gelehrter sie in Minuskeln abschreiben liess. Ein zweiter besorgte dann endlich eine Ausgabe der Reden mit den Schriften des Albinus zusammen; sie ist der Archetypus unsrer Hss.

Es ist nicht nöthig diesen Rattenkönig von falschen Annahmen und Schlüssen im einzelnen zu entwirren. Das ganze wäre nur zum Lachen, wenn es nicht etwas empörendes hätte, dass jemand es wagt solche Schrullen als Wissenschaft vorzutragen, und zwar

¹ Der Hgb. hat nämlich an den 3 letzten Stellen das verschriebene Wort mit Maiuskeln drucken lassen.

als «*dubio certius*» (S. LII) usw. Ueberlieferungsgeschichte ist gewiss was schönes, aber solch bodenloses Geschwätz kann sie nur discreditiren.

Die erste Hälfte des Stammbaums S. LXVIII muss also als Schwindel¹ gestrichen werden. Dasselbe gilt aber auch von der zweiten, dem sehr verwickelten und mit vielen Unbekannten operirenden Stemma der existirenden Hss.; die Zusammenstellungen S. LXII ff. zeigen, dass der Hgb. keinen Begriff davon hat, wie man Hss. classificirt. Für Or. 34 hat H. Schenkl ihm ein vorzügliches Material zur Verfügung gestellt; das giebt ein ganz anderes Bild der Ueberlieferung, reicht aber nicht aus um es im einzelnen auszuführen.

Die alle anderen weit überragende Haupth. ist Paris.² 1962, nach Omont saec. X (der Hgb. setzt sie aus eigener Machtvollkommenheit S. XXI ins XI. Jh.); von dieser sagt der Hgb. in seiner Sprache S. XVI: *plane nullo modo fieri potuisse, quin nos Maximum edituri de integro codicem Regium non tam ad extremum revolveremus quam ad litteram perscrutaremur* (das bedeutet hoffentlich, dass er sie genau verglichen hat), und S. XIII ff. brüstet er sich mit einer langen Liste von Stellen, wo Dübner ungenau collationirt hat (ein nicht geringer Theil sind gleichgültige Kleinigkeiten). Von den übrigen 31 Hss. sind die allermeisten Copien des XV—XVII. Jh., von denen manche ohne Zweifel als Abschriften noch vorhandener Hss. ausgeschieden werden können. Etwas älter sind nur Vat. 1390 (U) — nach S. XXXIX saec. XII, nach S. LXVIII saec. XIII —, Vat. 1950 (W), Laur. 85, 15 (K), Conv. sopp. 4 (I), Marc. 514 (Z), Bodl. 239 (A), alle saec. XIV³. Die vom Hgb. getroffene Auswahl aus diesen Hss. ist planlos und scheint von der Bequemlichkeit dictirt. Aus der zweitältesten Hs. U kennt er nur Schenkl's Collation zu Or. 34, und dasselbe gilt von WAZ; K (nur 11 Reden) hat Schenkl zu

¹ Der Hgb. spricht selbst von einem *facto stemmate* (a. O.); aber das ist wohl nicht so gemeint.

² Dass die Bibliothèque Nationale durchweg bibliotheca Regia genannt wird, die Markusbibliothek bibliotheca S. Marcianae, gehört zu den reichlich aufgesetzten Schönheitsflecken, wodurch die angeborenen Reize der Darstellung erhöht werden.

³ Palat. 128 saec. XIV exeuntis S. XLV (Excerpte) beruht auf Irrthum; es ist Palat. 129, bei Stevenson S. 61 saec. XV exeuntis datirt. Es ist irreleitend, wenn S. XLIV die Vaticano-Palat. unter codd. Germanici aufgeführt sind.

Or. 9, I zu 28 verglichen. Dagegen hat der Hgb. zwei ganz werthlose Monacenses saec. XVI, 4 Pariserhss., einen Bernensis und einen Vindob., alle ebenfalls saec. XVI, ganz verglichen.

Der Text ist sehr verdorben und bedarf trotz dem Scharfsinn von Kritikern wie Stephanus, Heinsius, Markland und Reiske noch sehr der Verbesserung. Nach dem vorhergehenden wird man von den Coniecturen des Hgb. nicht viel gutes erwarten. Sie sind auch, von einigen gelungenen Verbesserungen kleinerer Schäden abgesehen, meist wilde Sprösslinge. Namentlich wird mit der Paläographie ein bössartiger Missbrauch getrieben; so soll S. 7, 8 das sinnlose *πλήν*, wofür Reiske längst einleuchtend *πᾶν* vorgeschlagen hat, aus *ΠΔΕΙ* d. h. *πανδημεί* entstanden sein, kraft der oben berührten unsinnigen Theorie von dem privaten Abkürzungssystem jenes fictiven Zuhörers, dem die erste Niederschrift verdankt werden soll; nach demselben System wird S. 391, 11 aus *πηλίχον* völlig sinnlos *πη δικαιότερον* gemacht, usw.

Der Apparat leistet an Unklarheit und Unübersichtlichkeit das menschenmögliche; das einzige werthvolle an der Ausgabe, die Lesarten des Paris. 1962, ertrinken darin ganz.

Der Hgb. giebt S. LXIX als sein Hauptziel an alle früheren Ausgaben überflüssig zu machen. Wegen der neuen Collation der Haupths. wird man vorläufig zu der seinigen greifen müssen; es ist aber ernstlich zu hoffen, dass eine neue, brauchbare Ausgabe es recht bald möglich macht dieses Produkt gespreizter Unfähigkeit dahin zu werfen, wo es hin gehört: in die Stampfmühle.

J. L. Heiberg.

Karl Brugmann, Das Wesen der lautlichen Dissimilationen. (Abhdl. d. phil.-hist. Klasse d. kgl. sächs. Ges. d. Wiss. XXVII 5.) Leipzig 1909, Teubner. S. 139—178.

Den gamle Mester Karl Brugmann har her givet en interessant Fremstilling af den lydlige Dissimilations Væsen. B. opponerer da først mod den af enkelte nyere (f. Eks. Grammont) indførte Indskrænkning af Begrebet Dissimilation, hvorved den saakaldte Haplologi (syllabisk Dissimilation) udelukkes. Grammont hævder nemlig, at i et Tilfælde som gr. *κελαινεφής* en Form **κελαινο-νεφής* ikke, som almindeligt antaget, har gaaet forud, men at Ordet straks det blev dannet har faaet den overleverede Form,

og at der altsaa ikke har fundet noget Sted, som kan betegnes som Dissimilation (Undgaaen af to ensartede Artikulationer i samme Ord). B. hævder herimod med Rette, at selv om man ingensinde har sagt *κελαινονεφής*, hvad man muligvis ikke har, har man dog ment dette, men Grammont har ganske overset det psykiske Element.

Overhovedet betoner B. den psykiske Side ved de her omhandlede Fænomener. Hovedaarsagen til dem er hvad B. kalder *horror æqui*, som bevirker at den samme Artikulation ikke gentages i samme Ord, skønt den oprindelig var paatænkt. Dissimilationsfænomenerne ordner han dernæst i 3 Grupper, først de Tilfælde, hvor en Lyd eller et Lydkompleks helt bortfalder, dernæst de, hvor en anden (beslægtet) Lyd træder i Stedet, endelig de, hvor en Lydforandring vilde fremkalde Ligeklang og derfor undgaas, skønt den indtræder i ellers ligeartede Tilfælde. I alle tre Grupper anføres talrige Exempler. For den første Gruppe (hvortil Haplologi hører) er B.s Synspunkt ovenfor antydnet. Den anden Gruppe rummer aabenbart mere komplicerede Fænomener, idet man her har at forklare, hvorfor i de enkelte Tilfælde netop den Lyd optræder i Stedet for den oprindelige. Forklaringen maa søges i Analogidannelser, eller Associationer med omtrent ligelydende Ord (saaledes vulgærlat. *celebrum* for *cerebrum* med Tilknytning til *celeber*), men heller ikke her maa det psykiske Moment overses som medvirkende, ja det er endog den primære Aarsag, uden hvilken de andre Kræfter ikke havde kunnet gribe ind. Under den tredje Gruppe paavises det tillige, hvorledes Tendensen til at gennemføre Anvendelsen af et bestemt Suffiks eller en ensartet Fleksion ofte modvirkes af Modviljen mod Ligeklang.

Naar en saadan dissimulatorisk Overgang findes i en Række Ord, som frembyde tilsvarende Forhold (naar f. Eks. i Latin Endelsen *-alis* erstattes med *-aris*, naar der gaar et *l* i Forvejen), maa Overgangen antages først at have fundet Sted i et enkelt Ord og derefter ad analogisk Vej at være ført videre, men at den er ført videre, skyldes netop, at den samme *horror æqui* fandtes i alle Tilfældene paa Grund af at de ogsaa tidligere frembøde tilsvarende Forhold. Fænomenet beror altsaa ikke paa en «Lydlov». Overhovedet lader Dissimilationsfænomenerne, bortset fra nogle enkelte, sig ikke indordne under bestemte Love.

Dette er et kort Referat af den tankevækkende Afhandling, hvis Synspunkter Anm. i det hele kan slutte sig til. Nogle af B.s Enkeltforklaringer er ikke absolut overbevisende, men fortjener i alt Fald at tages i Betragtning.

Elof Olesen.

Richard Meister, Ein Ostrakon aus dem Heiligtum des Zeus Epikoinios im kyprischen Salamis. (Abhdl. d. phil.-hist. Klasse d. kgl. sächs. Ges. d. Wiss. XXVII 9.) Leipzig 1909, Teubner. S. 303—332.

R. Meister har indlagt sig store Fortjenester af Fortolkningen af de kypriske Indskrifter og nærværende Skrift slutter sig smukt til Forf.s tidligere Arbejder over dette Æmne. Det drejer sig om et Brudstykke af et Lørfad, som er fundet ved Udgravningerne i Salamis og nu befinder sig i British Museum. Skaaret er forsynet med Paaskrifter i den sædvanlige kypriske Syllabarskrift, og det er lykkedes M. at naa til en i det hele rimelig Læsning. Det har dog ikke været Anm. muligt tydeligt at kunne læse saa meget paa det medfølgende Faksimile som M. har ment tydeligt at kunne læse paa sit Originalfotografi. Skaaret indeholder da et Orakelsvar i to Redaktioner, to Notitser om Ofre (til Zeus), samt paa den anden Side 3 Paaskrifter, der danner et Regnskab over et Antal Fade Vin. Orakelguden maa altsaa antages at være Zeus, og netop for Salamis er *Ἐπικοίνιος* overleveret os af Hesychios som Tilnavn paa Zeus. Dette Navn staar da i Forbindelse med *ἐπικονιάομαι* i Betydningen: spørge et Orakel. Den Maade, hvorpaa Indskrifterne er anbragte, vidner om noget primitive Forhold ved Oraklet i Salamis. Skaaret synes tidligere at have været beskrevet, i alt Fald paa den ene Side, men Skriften er igen visket ud (dog kan enkelte Tegn endnu skelnes) og derefter er Orakelsvarene og de andre to Notitser indførte som der bedst kunde blive Plads til dem. At disse 4 Indskrifter hører sammen, kan næppe betvivles, mere tvivlsomt synes det at være, at ogsaa Vinregnskabet paa den anden Side refererer sig til samme Lejlighed, skønt Ofret bestaar af saa og saa mange Fade Vin. Det synes næsten som om man har benyttet et gammelt «Blad» af Vinregnskabet til at opskrive Oraklet paa.

Indskrifterne er ældre end nogen tidligere funden. Dette fremgaar af at den senere Artikel her endnu bruges i Betydningen «denne», altsaa som demonstrativt Pronomen, medens der iøvrigt ingen Artikel findes. Dette Forhold er ikke tidligere fundet i Kyprisk. Vort Kendskab til Dialekten bliver ikke lidet forøget ved dette Fund. Af særlig Interesse er Formen *παφίω* for *παίω*, der viser dette Ords Identitet med lat. *pavio*.

Om Realia giver Fundet os ikke mange nye Oplysninger, Orakelsvarene drejer sig ogsaa om en ret dagligdags Ting, nemlig om Tilkastningen af nogle Vandrender, hvad Guden forbyder. Indskrifternes Hovedbetydning ligger paa det sproglige Omraade, og det er da glædeligt, at en Kapacitet som Meister har taget den Opgave op at tolke dem.

Elof Olesen.

- F. N. Finck*, Die Sprachstämme des Erdkreises. (Aus Natur und Geisteswelt, Bd. 267.) Leipzig 1909, Teubner. VIII + 143 S.
 —, Die Haupttypen des Sprachbaus. (Aus Natur und Geisteswelt, Bd. 268.) Leipzig 1910, Teubner. VI + 156 S.

Disse to Bøger er muligvis det sidste, der foreligger fra den i Mai 1910 i en Alder af kun 43 Aar afdøde Berliner-Professor *F. N. Fincks* Haand. Det er da Slutstenen paa en ikke ringe og ret original Forfattervirksomhed paa forskellige Omraader af Sprogvidenskaben, hvorpaa der imidlertid her ikke kan gaas nærmere ind. De foreliggende to Smaabøger, der gensidigt supplerer hinanden, er beregnede paa et større Publikum og skal i en populær Form indføre den dannede Almenhed i Sprogvidenskabens Hovedtræk. Den første Bog giver en Oversigt over alle Jordklodens Sprog, forsaavidt de ere kendte, og deres Slægtskabsforhold udredes. For at skaffe Plads til de isolert staaende Sprog har *F.* imidlertid som Hovedinddelingsprincip valgt Fordelingen mellem Menneskeracerne (af hvilke han antager 5), saaledes at f. Eks. under den kaukasiske Race opføres den indogermanske, den hamito-semitiske, den kaukasiske og den dravidiske Sprogstamme og desuden enkeltstaaende Sprog som Elamitisk, Kossæisk, Chaldisk, Hettitisk, Mitanni, Lykisk, Karisk, Mysisk, Etruskisk og Iberisk (Baskisk), og saaledes videre under de andre Racer. En saadan Ordning kan maaske have sine praktiske Fordele, men kan ikke gælde for videnskabelig, saa længe der ikke er ført Bevis for Samhørigheden af de Sprogstammer, der opføres under samme Race, rent bortset fra, at Spørgsmaalet om Menneskeracerne slet ikke er afgjort. Nogen nærmere Begrundelse for de enkelte Sprogs Samhørighed gives der ikke og kan vel heller ikke gives i et Værk som dette, men den hele Fremstilling kommer derved til at virke stærkt dogmatisk og indskrænker sig ofte til blotte Opregninger af Navne paa Sprog. Paa visse Punkter afviger *F.* fra den sædvanlige Gruppering (saaledes med Hensyn til Sprogene i det sydlige Asien og Australien), idet han beraaber sig paa egne Undersøgelser, der nu vel desværre næppe vil komme frem, men sikkert har været værdifulde, da *F.* besad et nøje Kendskab til de oceaniske Sprog. I Benævnelserne paa de enkelte Sprog har *F.* gennemført et ensartet Stavnings og Afledningsprincip, hvad der kun kan billiges.

Den anden Bog om Sprogtyperne behandler et Æmne, der aabenbart har ligget *F.* stærkt paa Sinde. Han mener at kunne henføre alle Jordens Sprog til en af de otte Typer, som han karakteriserer som henholdsvis rodisolierende, stammeisolierende, stammeflekterende, rodflekterende, gruppeflekterende, underordnende, indlemmende og tilknyttende. Som Repræsentanter for disse Typer skildres da henholdsvis kinesisk, samoansk, nygræsk, nyarabisk, georgisk, tyrkisk, grønlandsk og et af Bantusprogene. At der ved

Skildringen af disse Sprog næsten intet Hensyn tages til deres historiske Udvikling, selv hvor den er bekendt, er fuldt ud berettiget, da F. jo vil skildre Sprogets Virkemaade, som det er, og derfor kun har at fremstille, hvorledes dets Elementer nu opfattes af dets Brugere. Dette Forsøg er meget interessant, men kan naturligvis kun karakterisere Sprogene i store Træk. Desværre er Fremstillingen næppe saa almenforstaaelig som F. tror den at være. At et Sprog under sin Udvikling kan gaa over fra en Type til en anden, indrømmer F. selv, men denne Indrømmelse svækker i nogen Grad hans Paastand om, at et Folks Sprog er Udtryk for dets aandelige Ejendommeligheder. Denne Sætning turde dog vel heller ikke være helt rigtig. Man har jo dog set Eksempler paa, at et Folk har skiftet Sprog uden at man derfor tør antage, at dets aandelige Habitus derved er blevet helt forandret. Det nytter heller ikke at henvise til et Fænomen som Pidgin engelsk (Engelsk som det tales af Kinesere), hvor den kinesiske Konstruktionsmaade overføres paa det fremmede Sprog, thi her er det blot den vanemæssige Maade at tænke paa, der holder sig og det vel endda kun for en Tid. Hvis det kun er dette, F. tænker paa, og andet lader sig næppe paavise, kan man for den Sags Skyld godt kalde det for aandelige Ejendommeligheder, naar man blot ikke lægger for meget ind deri og navnlig ikke postulerer, at de beror paa en ejendommelig psykisk Organisation hos vedkommende. Menneskene har vist overalt de samme Anlæg, blot udviklede i forskellig Grad til forskellige Tider og paa forskellige Steder.

Elof Olesen.

Carl Darling Buck, Introduction to the Study of Greek Dialects. Grammar, selected Inscriptions, Glossary (College Series of Greek Authors). Boston 1910, Ginn & Co. XVI + 320 S.

Med denne Bog har Prof. C. D. Buck i Chicago tilsigtet at give et Hjælpemiddel for Begyndere i Studiet af de græske Dialekter, og det maa erkendes at hans Arbejde i det hele svarer fortrinligt til denne Hensigt og udfylder et virkeligt Savn. Der findes jo nok mange Skildringer af de græske Dialekter, baade enkeltvis og i sammenfattende Værker, og passende Udvalg af Dialekttekster, men Anm. bekendt intet tidligere Værk, der er anlagt særligt til Brug for Begyndere. Her gives Grammatiken og Teksterne i samme Bog, og i Noterne til Teksterne og i den tilhørende Ordfortegnelse henvises stadigt til Grammatikens §§. Her kan Læseren finde alt hvad han, forudsat at han kender almindeligt Græsk, behøver til Forstaaelse af Teksterne, og det lettere end i de større Fremstillinger med deres Vrimmel af En-

keltheder. Nyttige er her ogsaa Oversigterne over, hvad der er karakteristisk for de enkelte Dialekter og Dialektgrupper. Hvad Lydhistorien angaar, gaas der i Reglen ikke længere tilbage end til Urgræsk, og Sammenligninger med andre Sprog findes kun i særligt oplysende Tilfælde. Dernæst findes et Afsnit om de syntaktiske Ejendommeligheder og et om Dialekternes indbyrdes Kamp og *κοινή*'s Indtrængen.

Teksterne er udelukkende Indskrifter, hvilket af Hensyn til de ejendommelige Forhold ved de litterære Dialekttekster kun kan billiges. Det er underligt at se, hvor nøje Udvalget falder sammen med Solmsens, men man maa tro Forf., naar han meddeler, hans Udvalg var foretaget før Solmsens Bog udkom, og at de fælles virkeligt er de mest typiske. Desuden bruger B. ogsaa langt flere Tekster end Solmsen (ialt 113 Indskrifter). Der begyndes med Rette med de joniske som de fra Attisk mindst afvigende og derfor letteste. Nogle af de eliske Indskrifter, der er optagne, synes Anm. at frembyde for store Vanskeligheder med Hensyn til den rette Fortolkning til at kunne benyttes i en Samling som denne. Frf. lader imidlertid ikke sine Læsere ane, at der kan opstilles og er opstillet andre Fortolkninger end dem, han slutter sig til og meddeler, og dette maa paatales. Tekstkonstitueringen er forøvrigt fortrinlig og Noterne udmærkede (til lige indeholdende de nødvendige reale Oplysninger). En tilføjet Bibliografi og en Række Litteraturhenvisninger til Grammatiken viser, at Frf. fuldt ud har fulgt med paa dette Omraade. Bag i Bogen findes endeligt et Kort som viser de forskellige Dialekters og Dialektgruppers geografiske Udbredelse.

Elof Olesen.

R. Reitzenstein, Die hellenistischen Mysterienreligionen. Ihre Grundgedanken und Wirkungen. (Vortrag gehalten in dem wissenschaftlichen Predigerverein für Elsass-Lothringen den 11. November 1909.) Leipzig u. Berlin 1910, Teubner. 222 S.

Dette Arbejde er et Foredrag, holdt af en Filolog i en Kres af Teologer og udgivet med et meget fyldigt Notemateriale. Reitzenstein vil ved Studier over de hellenistiske Mysteriereligioner kaste Lys over Urkristendommen, dens Udviklingsgang og dens Berøring med de allerede forud eksisterende Trosformer, der havde en lignende Inderliggørelsens Karakter. Ved hellenistiske Religionsformer forstaar Forfatteren saadanne Religionsformer, «i hvilke orientalske og græske Elementer blander sig, selv om ogsaa Grækernes Bidrag kun bestaar deri, at Sprog og Begreber eller den filosofiske Tydning og Retfærdiggørelse er taget fra dem, og selv

om paa den anden Side ogsaa Forestillinger og Stemninger, der nu trænger frem fra Orienten, allerede lader sig eftervise i en langt tilbage liggende Epoke af Grækervældet, ja selv om i mange Tilfælde Orienten kun har givet Stødet til en Genoplivelse».

Forbindelsen mellem græsk Filosofi og orientalsk Religiositet har navnlig i to historiske Perioder faaet en mægtig Betydning for Kulturudviklingen, nemlig i den hellenistiske Tid, da Mysteriereligionerne voksede op af Folkereligionernes fortørrede Rødder, og da Gnosticisme og lignende Retninger opstod, og saa i Islams store Kulturperiode, da den græske Tænkning befrugtede den koraniske Teologi. Det er altsaa den første af disse Epoker, som behandles i det foreliggende Arbejde.

En synkretistisk Tendens gaar igennem Orientens Religionsliv lige fra Persertiden. Indførelsen af græske Ord for de Begreber eller Naturkræfter, som man almindeligt begynder at søge i Guderne, fremskynder denne Udvikling. En intensiv Missionsvirksomhed begynder, som yderligere forandrer Religionernes Karakter; de bliver personligere og samtidig mere universelle, og hver enkelt Religion føres til at fremstille sig som Menneskehedens Urreligion. For den ægyptiske Religions Vedkommende er Materialet til Forfølgelse af denne Udvikling rigeligt; vigtig er navnlig Beskrivelsen af Isistjenesten hos Apuleius. Mindesmærker af frygisk Religion er et længere Originaldokument (i «Naassenerprædikenen») og to kortere Beskrivelser af Menighedsfester. For de andre Mysteriereligioners Vedkommende maa man nøjes med Antydninger, men disse er tilstrækkelige til, at man kan konstatere den Vekselvirkning, der har fundet Sted, og Parallelismen i Udviklingen. Den gensidige Anerkendelse, som finder Sted mellem de forskellige Mysterier, befordres ved Trolddomstroen hos de mere primitive Individer og paa den anden Side ved den filosofiske Fordybelse i Religionen hos de højere Naturer. Ved Siden af Uraabenbaringen kendes vedvarende Aabenbaringer for de enkelte Indviiede gennem Ekstase, gennem den umiddelbare Beskuelse af Guddommen. Den højeste religiøse Indvielse, Foreningen med Guddommen, fremtræder i Forestillingslivet med et stærkt Kødelighedens Præg.

Forfatteren forsøger sluttelig, indenfor de Grænser, som et Foredrags Form foreskriver, at knytte Forbindelsen mellem de til Mysterier omdannede Folke- og Naturreligioner og Kristendommen, og paavise de hellenistiske Mysterie-Forestillingers Indflydelse hos Paulus. Den bedste Gradmaaler for Styrken af Hellenismens umiddelbare Indvirkning paa Apostlen er Sproget, de religiøse termini technici. Den, der med Kendskab baade til hellenistisk Sprogform og Litteratur og til orientalske Sprog og Litteraturer vilde forklare de hos Paulus forekommende Ord og Billeder fra de forskellige Tankekrese, vilde, siger Forfatteren, «bringe virkeligt Lys fra Østen, og hin overmægtige, religiøst skabende Individualitet vilde ikke tabe, naar vi erkendte, hvad han havde til-

egnet sig og omformet i sig af de to ham omgivende Verdeners dybeste Følelsesliv».

Til en saadan Undersøgelse har Forfatteren selv givet en Mængde Materiale i sine Ekskurser og Anmærkninger, der fylder de to Tredjedele af Bogen.

Arthur Christensen.

Palaeographia Latina. Exempla codicum Latinorum phototypice expressa scholarum maxime in usum edidit *Maximilianus Ihm.* Series I. Leipzig 1909, Teubner.

Det her udgivne palæographiske Hjælpemiddel indeholder paa 22 Tavler Billeder af 26 Haandskrifter. Billederne er valgt saaledes at de illustrerer Hovedphaserne i den latinske Bogskrifts Udvikling fra Keisertidens Slutning til Renaissance. Paa Grund af Samlingens forholdsvis beskedne Omfang er der for de ældre Perioders Vedkommende kun een Repræsentant for hver Skriftart (saaledes for de to Arter af Kapitalskrift, Uncialen, Halvuncialen og de nationale Skriftarter); derimod faar man et fyldigere Billede af den karolingiske Minuskel og dens Udvikling til den for hele den senere Middelalder fælleds Bogskrift. Til Gjengjæld for denne Begrændsning i Tavlernes Antal er Formatet valgt saa stort, at alle Haandskrifter har kunnet gjengives i fuld Størrelse. Saaledes er strax den første Tavle (Berliner Hs af Virgil) et ligefremt Pragtstykke, og flere af de følgende giver den ikke meget efter.

Til Tavlerne hører et lille Hefte, forfattet af Ihm. Det indeholder Angivelser af hvor vedkommende Hs findes, Oplysninger om Hs'ets Indhold og tidligere Skjæbne, dets Alder og palæographiske Klassificering, om andre Facsimiler af det m. m. — alt sammen ganske kort, men med fyldige Litteraturhenvisninger. Derimod gaas der slet ikke ind paa Hs'nes palæographiske Egenommeligheder, og de i Tavlerne optagne Stykker meddeles ikke i Omskrift; der gives kun Besked om hvad det er for Stykker og, hvis det behøves, hvor de findes trykt. Ihms lille Hefte er derved blevet et fortrinligt Hjælpemiddel baade for Læreren og Eleven; begge har en bekvem Veiledning til at faa fat i den vigtigste Litteratur om det Hs der skal behandles, og Eleven er naturligt henvist til at prøve sine egne Kræfter først, inden han tager en Omskrift til Hjælp — saa meget mere som mange af Texterne er af den Art at de neppe vil findes i en philologisk Studerendes Bogsamling. Ogsaa til Selvstudium vil Ihms Oplysninger give en ypperlig Veiledning, ialtfald for enhver der har Adgang til et større Bibliothek.

Alt i alt maa man saaledes være Forlægger og Udgiver overordentlig taknemmelig for hvad her bydes. Og saa er endda det Bedste ved det Hele endnu ikke nævnt: den næsten utrolig billige Pris. Den hele Herlighed koster 5 tyske Mark, d. v. s. den kan uden Vanskelighed anskaffes af enhver philologisk Studerende der deltager i palæographiske Øvelser, og af enhver der paa egen Haand vil forberede sig til at kunne læse latinske Hss.

Værket melder sig som 1ste Serie, og der bebudes en Fortsættelse, dersom det skulde slaa an. Det maa i høieste Grad haabes at det vil slaa an, og at heller ikke Udgiverens Død, der er indtraadt kort efter Offentliggjørelsen, maa hindre en Fortsættelse. En saadan vil kunne bringe, dels en Specialisering af de enkelte Gebeter (en saadan stilles i Udsigt i en lille Notits der ledsager selve Tavlerne), dels en Udfyldning af visse Lakuner. Saaledes vil nogle Prøver af den ældre antike Bogskrift og af den romerske Kursiv, samt Facsimiler efter berømte Hss af almindelig kjendte og læste Oldtidsforfattere være et velkomment Supplement. Men indtil videre er der al Aarsag til at glæde os ved hvad vi allerede har faaet.

A. B. Drachmann.

The Cambridge History of English Literature, edited by A. W. Ward and A. R. Waller. Vol. II, III and IV. Cambridge 1908—1909, University Press. XII + 539, XII + 587, XII + 582 pp. 9 s. each net.

The three volumes of this admirable work which have come to my hands since I reviewed the first volume in this journal (vol. XVI 171), deal with the end of the middle ages and the beginnings of the modern period, up to 1625 or thereabouts, though dramatic literature has been reserved for the two following volumes. On the whole the good characteristics conspicuous in the first volume distinguish these three volumes as well; sound scholarship is nearly everywhere combined with maturity of judgment and lucidity of statement, and the editors must be congratulated on the choice of nearly all the contributors. The information is always reliable, and the several writers speak from a first-hand knowledge of their subject, which is scarcely possible when one man undertakes to deal with the whole of such a vast subject as English literature from Beowulf to Swinburne. The only thing to be found fault with is, perhaps, the lack of proportion. Minor writers get more than their due share, while the really great ones do not come off so well. There is no justification for allotting more space to the two chapters on the Marprelate Contro-

versy and Hooker's *Ecclesiastical Polity* than to that on Chaucer; and this must have been felt by the editors themselves, since they excuse it by saying in the preface to vol. III that they «have not scrupled to devote less space to well known writers, in order to treat at greater length subjects concerning which difficulty may be experienced in obtaining assistance elsewhere». As it is, the whole work is likely to become the standard authority on second, third, and fourth rate writers, while no one will turn to it for information about the real stars of the first magnitude; but that, of course, is a serious defect in a work planned on so great a scale and executed with such admirable skill and ability.

In volume II, three of the best chapters are due to American scholars, Professor Manly writing on Piers the Plowman, Professor Padelford on Transition Song Collections, and Professor Gummere on Ballads. It was a bold thing to invite Mr. Manly to write on the Plowman poems, and it was a bold thing in him to advance his revolutionizing theory just at that place; but the event justifies this act of boldness, for the chapter will certainly be read with keener interest than most of those devoted to medieval literature. It should not, however, be read without the controversy between the author and M. Jusserand, which has now been brought to a close in the latest numbers of *Modern Philology*, a controversy, by the way, which may be considered a model duel between two highly gifted scholars, each of them unusually well equipped for the fight, and yet as different as — well, as a Frenchman and an American. The other two chapters I mentioned will be accepted with less contradiction; Mr. Gummere's is an admirable condensation of his well-known theories of the origin and characteristics of ballad poetry. The chapters on Scotch language and literature are in very good hands; but Professor Saintsbury hardly does full justice to Chaucer. There is some flippancy in the way in which he speaks about recent research on that field, which cannot but arouse some suspicion that he has not studied it very carefully. And in reading the whole chapter one feels a certain lack of sympathy between the versatile writer and that wonderful genius he is writing about; essential traits in Chaucer's poetry are scarcely touched at all, and not a single part of Saintsbury's treatment of him stands out so vividly that it will be remembered more than two or three days after one has read it. It would have been quite different if Kittredge had written that chapter.

It is not my intention to speak about all the chapters of the volumes before me. In volume III I would signalize Dr. Courthope's chapter on the poetry of Spenser, Dr. Sidney Lee's on the Elizabethan sonnet, in which he does not seem quite so aggressive as in what he has previously written on the subject, and Mr. Atkins's on Elizabethan prose fiction. The chapters in

this as well as in the other volumes dealing with English learning and University life are very instructive indeed, though they are, perhaps, a little out of proportion with the rest of the work.

Volume IV opens with a highly interesting chapter on Translators, in which North, Holland, Florio and others are characterized and illustrated by felicitously selected quotations. Professor Cook speaks enthusiastically and intelligently about the Authorized Version of the Bible. Sir Walter Raleigh and the other great seafarers form the subject of three readable chapters, and Daniel, Drayton, Donne, and the rest of the minor poets of that miraculously fertile period are drawn at full length, or even more, by a series of specialists. Professor Sorley speaks judiciously about Bacon's life and interestingly about the merits and shortcomings of his philosophy; and the volume winds up with two important chapters on the book-trade and the foundation of libraries, the former of which is especially valuable for the understanding of very much in the literary history of the Elizabethans, not the least in that of Shakespeare himself.

University of Copenhagen.

Otto Jespersen.

Einleitung in die Altertumswissenschaft, herausgegeben von *Alfred Gercke* und *Eduard Norden*. II. Band. Leipzig und Berlin 1910, Teubner. VII + 432 S.

Det 2det Bind af dette omfangsrige Værk, som er udkommet faa Maaneder efter 1ste, indeholder Afsnit om græsk og romersk Privatliv, græsk Kunst, græsk og romersk Religion samt Philosophiens, de exakte Videnskabers og Medicinens Historie. Det første Afsnit, som er forfattet af Pernice, indeholder ikke just en Oversigt over alt det, som ofte sammenfattes under Navnet «Privatantikviteter», men behandler kun tre enkelte Punkter heraf, nemlig Huset, Klædedragten og de vigtigste Familiebegivenheder: Bryllup, Fødsel og Død. Fremstillingen er knap og klar, sonder skarpt imellem de forskellige Tidsperioder og er selvfølgelig bygget baade paa de skriftlige Kilder og paa den monumentale Overlevering.

Det følgende Afsnit, om den græske Kunst — den romerske lades ganske ude af Betragtning —, er skrevet af Fr. Winter, som i Overensstemmelse med Værkets hele Plan selvfølgelig ikke indlader sig i synderlig Grad paa Enkeltheder, men indenfor de tre Kunstarter, Architektur, Plastik og Maleri, optrækker Udviklingens Hovedlinier og paaviser Overgangen fra den ene Stilart til den anden. Paa Manglen af Afbildninger bødes der ved jævnlige Henvisninger. Til dette Afsnit slutter sig et mindre Stykke,

hvor der paaavises parallelle Udviklingslinier indenfor Litteraturen og Kunsten, idet Digternes Virkemidler og Fremstillingsmaade — fra Homer til Euripides — sidestilles med de samtidige Kunstneres. Der fremføres herunder adskillige slaaende Bemærkninger, men dog synes en Udvikling af denne Art snarere at høre hjemme i en selvstændig Afhandling end i en Haandbog som den foreliggende.

Et meget vægtigt Bidrag har Sam Wide givet ved Behandlingen af den græske og romerske Religion. Denne Behandling er foretaget i fuldt moderne Aand og saaledes, at der helt igjennem tages Hensyn til den store Forskjel, som der var mellem de dannede Klassers og den lavere Befolknings religiøse Forestillinger, derimod ikke til den væsentlig af Digterne skabte «Mythologi», som Haandbogen overhovedet ikke har fundet nogen Plads til. Udførligt behandles derimod den religiøse Kultus, men Forf. bliver heldigvis heller ikke staaende herved, men søger — idetmindste for den græske Religions Vedkommende — i et særligt Kapitel tilbage til den til Grund liggende religiøse Følelse. Ved Behandlingen af Religiositetens Historie kommer han selvfølgelig stærkt ind paa de forskellige philosophiske Skolers religiøse Betydning, men paapeger forøvrigt ved Siden deraf de Forbindelseslinier, som igjennem den naive Folketro føre over i Christendommen. Den hele Udvikling er overordentlig klar og lærerig. Dog er der en vis Mangel ved Dispositionen. Medens man i tidligere Dage, da man stadig sammenblandede Religion og Mythologi, kun i ringe Grad skjelnede mellem græsk og romersk Mythologi, har Forf. i sin Anordning af Stoffet draget en skarp Grænse mellem Grækenland og Rom, men under Udførelsen nødes han til at lade Grænsen falde, idet han under Behandlingen af den græske Religiositet inddrager hele Oldtidens religiøse Udvikling med Kejserkultus og alle de andre Phænomener, som tilhøre den romerske Kejsertid, da orientalsk, græsk og romersk Religion flød sammen til Eet. Fremstillingen af den romerske Religion kommer derved til at slutte med Augustus's religiøse Reformer. Det havde sikkert været heldigere, om end maaske vanskeligere, om Forf. havde søgt at paa-vise de Forbindelseslinier, som føre fra den særlig romerske Religion til Kejsertidens almindelige Religiositet.

Afsnittet om Philosophien, som skyldes Gercke, har Berøringspunkter baade med det nys omtalte Afsnit og med det litteraturhistoriske Afsnit i 1ste Bind, saa at Gjentakelser ikke have kunnet undgaaes; men forøvrigt byder ogsaa det en ganske god Oversigt over sit Emne. Det afsluttes med nogle orienterende Bemærkninger om forskellige vanskelige Problemer, særlig det platoniske Spørgsmaal. Behandlingen giver Anledning til et Par Indvendinger. For den førsokratiske Philosophis Vedkommende anvendes der en noget besynderlig Disposition, idet der sondres imellem Naturphilosophi, religiøs og abstrakt Tænkning og prak-

tisk-ethisk Philosophi, og de forskjellige Philosopher indordnes hver under sin af disse Rubrikker. Følgen heraf bliver bl. A., at Empedokles, der regnes blandt Naturphilosopherne, behandles før Xenophanes og Eleaterne, der betragtes som religiøse eller abstrakte Tænkere. Ved Behandlingen af Platon spille uverificerede Hypotheser en altfor stor Rolle, og Forfatteren indrømmer selv, at hans Forsøg paa at fremstille den platoniske Philosophis Genesis (ved stærk Indvirkning af Kratylos og Antisthenes) er lovlig dristigt (S. 324). Højest betænkeligt er det ogsaa, at han uden videre adopterer Rohdes Opfattelse af Udviklingen af Platons Sjælelære, ja endog gjenopliver Spengels Hypothese om, at Indholdet af den projekterede Dialog «Philosophos» er optaget i «Statens» 6te og 7de Bog.

Bindet afsluttes med et kortere Afsnit om de exakte Videnskaber og Medicinen, forfattet af J. L. Heiberg. Dette Afsnit udmærker sig ved knap Saglighed. I Forhold til den sammenhængende Fremstilling indtage her de litterærhistoriske og bibliographiske Notitser en særdeles stor Plads, forholdsvis langt større end i Haandbogens øvrige Afsnit. Til Slutning behandles endnu særskilt de vigtigste Problemer, hvortil Studiet af den antike Fagvidenskab giver Anledning; herunder forekommer bl. A. lejlighedsvis et Forsvar for Ussings Vitruvius-hypothese.

Overhovedet maa det siges, at dette Bind ligesom det foregaaende ikke alene giver en Rigdom af positiv Belæring, men ogsaa paa mangfoldige Punkter tjener til at aabne Blikket for, hvor de virkelig afgjørende og fundamentale Problemer ligge.

Hans Ræder.

Theophrasti περὶ λέξεως libri fragmenta, collegit disposuit prolegomenis instruxit Augustus Mayer. Lipsiae 1910, Teubner. L + 229 S.

Denne Bog er ikke en Fragmentsamling i Ordets almindelige Betydning, men indeholder et Forsøg paa at indordne de i sig selv temmelig faa og lidet omfattende Fragmenter af Theophrasts Skrift *περὶ λέξεως* i en Rekonstruktion af hele Theophrasts rhetoriske System. Denne Rekonstruktion har Udgiveren søgt at tilvejebringe ved Benyttelse af forskjellige, mere eller mindre svage Spor og Antydninger. Først og fremmest paaviser han, at Dionysios i sine Arbejder om de attiske Talere, navnlig i Skriftet om Demosthenes, har fulgt den samme Disposition, som Cicero i sin *Orator* og i 3die Bog *de oratore*, og da Dionysios paa et Par Steder citerer Theophrast som sin Kilde, navnlig angaaende Sondringen mellem de tre rhetoriske Stilarter, slutter han heraf,

at Theophrast er Kilden paa alle de Steder, som Dionysios og Cicero have tilfælles, hvorved hans Text med temmelig stor Nøjagtighed kan rekonstrueres. Efterhaanden inddrager han nu ogsaa andre Forfattere i Undersøgelsen, saaledes Aristoteles, Anaximenes fra Lampsakos, Demetrios, Quintilian og forskellige anonyme Fragmenter, og paaviser paa mangfoldige Steder Overensstemmelser, ofte ordrette, imellem disse, og ligeledes jævnlig paa Steder, hvor Theophrast udtrykkelig citeres. Resultatet heraf bliver en længere, nogenlunde sammenhængende Text, ofte i to eller tre Versioner, som idetmindste med Hensyn til Dispositionen skal stemme med Theophrasts egen Text. Hvor nær vi kunne komme denne i Enkelthederne, er naturligvis vanskeligt at afgjøre, tilmed da der vistnok maa antages et eller flere Mellemlid mellem Theophrast og vore senere Hjemmelsmænd, men allerede en Rekonstruktion af Tankegangen er jo af Værdi. At følge Bevisførelsen i Enkelthederne er imidlertid ikke saa let, da den findes dels i de udførlige Prolegomena, dels i talrige Noter under Texten, som tillige indeholde mangfoldige Sidebemærkninger; men Udgiveren har i ethvert Tilfælde lagt en høj Grad baade af Sporsans og af Kombinationsevne for Dagen, i mindre Grad derimod Evne til klart og overskueligt at fremføre sine Resultater. Bogen er i Virkeligheden meget vanskelig at finde sig til Rette i og derfor ogsaa vanskelig at bedømme; men i Hovedsagen har Udgiveren vistnok Ret i sin Rekonstruktion og har derved givet et værdifuldt Bidrag til vort Kjendskab til Theophrasts litterære Virksomhed, som jo paa saa mange Omraader har sat sine Spor i Eftertiden.

Hans Ræder.

Gerhard Kip, Thessalische Studien. Beiträge zur politischen Geographie, Geschichte und Verfassung der thessalischen Landschaften. Neuenhaus in Hannover 1910, H. Kip. 143 S.

I den nævnte Bog, en Doktordisputats fra Halle, søger Forfatteren at bestemme baade de geografiske Grænser og de politiske Forhold imellem de mange Folkestammer, som beboede Thessalien i Oldtiden. Han sonderer imellem forskellige Grupper af de thessaliske Stammer. Den centrale Stilling indtog de egentlige Thessalere, den thessaliske Tetrapolis, til hvem de phthiotiske Achæere, Magneterne og Perrhæberne stod i et Afhængighedsforhold som Periøker, medens Folkene paa Sletten omkring Spercheios, Æniænerne, Øtæerne og Malierne, stod i et noget løsere Forhold til dem, og Dolopernes Stilling er tvivlsom. Undersøgelsens Formaal er nu at udrede hver enkelt Stammes Grænser og politiske Stilling til de forskellige Tider, herunder ogsaa Forholdet til den delphiske

Amphiktioni, hvor Folkenes Repræsentation var underkastet forskellige Svingninger i Tidens Løb. Ved Benyttelse af Forfatternes og Indskrifternes Vidnesbyrd saavel som af de bevarede thessaliske Mønter kommer Forf. paa flere Punkter til nye Resultater; særlig maa fremhæves Paavisningen af, at det phthiotiske Achaia er forskjelligt fra det thessaliske Phthiotis. Foruden Afgrænsningen af Folkestammerne og Landomraaderne søger Forf. ogsaa at fastslaa Beliggenheden af en stor Del thessaliske Byer, og hans Undersøgelser, der dog ikke bygge paa Selvsyn, synes paa flere Punkter at maatte medføre nogen Forandring i Landkortene. Endelig giver han paa Basis af Indskrifterne en Fremstilling af de forskellige Byers og Forbunds Forfatningsforhold, som de udviklede sig igjennem Tiderne. Bogen byder os saaledes en talrig Mængde positive Oplysninger, men det kan ikke nægtes, at et Register vilde have lettet Brugen af den betydelig.

Hans Ræder.

Peter Hertz, Kompositionen af den centrale Gruppe i Parthenons vestlige Gavlfelt. Kbhvn. og Kria. 1910, G. B. N. F. 314 S. + 3 Tavler.

Det var i 1905, at Hertz udgav sine «Studier over Parthenons Kvindefigurer», der omhandlede Kvindefremstillingen i Metoper og Frise. Forud for Behandlingen af Parthenongavlens Kvindestatuer har han nu som Doktorafhandling skrevet et Specialværk om Vestgavlens Midtfigurer: Athena og Poseidon med deres Forspand, Vogne og Vognstyrersker, hvis hovedsagelige Maal er at redegøre for Troværdigheden af de saakaldte Carreys Tegninger. Det vil forekomme adskillige at være et ret uhyggeligt videnskabeligt Fænomen, at der skrives henved 300 tættrykte, store Sider om en Barokkunstners Tegninger af nogle faa antikke Figurer, af hvilke kun ynkkelige Fragmenter er bevarede, og hvis Plads i Gavlfeltet allerede Sauer har søgt at bestemme ved Hjælp af Basisspor og Jærnbarrer. Verden er endnu fyldt af dejlige Originalværker fra Fortiden, halvt eller helt ukendt Materiale foreligger til Behandling og Offentliggørelse. Hvorfor da dvæle ved det ugenkaldeligt tabte? Svaret maa blive: fordi Parthenon er alle græske Temples Metropolis, og fordi de græske Gavlkompositioner er et af de allervigtigste Kapitler i Kunsthistorien. Kan man gennem det bevarede, hvor ringe og uanseeligt det end er, naa at fastslaa Hovedtrækkene i Enkelthedernes Opstilling og Sammenspil, da er Arbejdet ikke forgæves. Det bliver det derimod, hvis Grundlaget dog er for skrøbeligt og aabner Muligheden for aarelangt Kævl om ubevislige Muligheder.

I Bogens første Afsnit behandles kort de bevarede Tegninger fra XV. til XVIII. Aarh. af Parthenons Vestside, der efter Omdannelsen af Templet til Kirke og derefter til Moské var bleven Hoved- og Indgangssiden. Kun tre af Tegningerne har for Gavlfeltets Figurer nogen Værdi, men af disse er igen den ene: Daltons først udført i XVIII. Aarh., altsaa efter den ødelæggende Eksplosion, og den anden: Anonymustegningen viser sig at være en Kopi efter den Carreyske. Tilbage bliver da alene Carreys Tegninger, og deres Paalidelighed søger Forfatteren nu at fastslaa, idet han hævder, at alle virkeligt positive Fejl i dem alene findes i Gengivelserne af Frisen, der er tegnet under højst ugunstige Lysforhold. Ofte aflokkes denne Hertz' Renselsesproces Læseren et Smil, naar han efter megen Tumlen med Fotografier af Frisen finder den Afstand, hvor Fejlen, naar man ser til med sammenknebne Øjne, virkeligt synes naturlig og selvfølgelig. Skønt Tegningen af selve Vestgavlens Omgivelser er ret flygtig og unøjagtig i Detaljer, som især en Sammenligning af Metoperne eller Gavlgesimsens Blokke i Original og Tegning lærer, mener Hertz dog at kunne bestemme Tegnerens Stilling nøjagtigt i Højde med Triglyfernes Underkant og udfør Figur U i søndre Gavlside. At Hertz virkeligt har Ret, viser egentlig først den senere Behandling af Enkelthfigurerne.

Mindst positivt Nyt bringer Hertz i sin Behandling af de to Hovedguddomme Athene og Poseidon. Gennem en udførlig Undersøgelse af Modsætningen i deres Stilling og Bevægelsesretning bliver han ganske vist i Stand til at afvise den nu almindeligt antagne Furtwänglerske Hypotese, at de preller af mod hinanden som to ligestærke Faktorer. Det er rigtigt, at Kampen er afgjort, og at Poseidon gaar bort. Men alligevel er hans Drejning og Bevægelse højst uklar, dels fordi hans Fødder, da Carrey tegnede Figuren, var indkapslede i byzantinsk Murværk, dels fordi Armene og deres Gestus eller Attributter mangler. Et Par Gange siger Hertz om Figurerne, at de farer ind mellem Hestene. Senere paaviser han det urigtige heri for Athenes Vedkommende og siger S. 48 det samme om Poseidon. Men S. 136 og 141 ff. faar vi dog at vide, at Poseidonhestene er skilte, idet den yderste er drejet udad, den inderste ind mod Væggen, for at give Plads til Poseidon, der farer ind imellem dem. Hertz' Sammenligning med Marsyas paa Vasebilledet lærer os egentlig heller intet: Situation og Stilling er altfor forskellige. S. 54 giver Hertz Poseidon Treforken i den højt hævede højre Haand, saaledes at dens Spidser vender nedad og bort fra Athene. Det ser dog mærkeligt ud, at han under sin Vigen og Flugt holder Vaabnet saaledes hævet, som vilde han endnu en Gang støde til. Thi Saltkilden ligger efter Hertz' Mening langt borte, under Bagbenene af Athenes Heste. Lige saa lidt kan han støtte sig til Treforken med opadvendte Spidser som til et Scepter; ogsaa her er den stærke Be-

vægelse til Hinder. Men hvorledes da egentlig forklare Skridt, Drejning og den løftede Arm paa en Gang? Lige saa uklar er og bliver Athene. Hun træder paa højre Fod et kraftigt Skridt frem mod Geisonkanten og, idet hun drejer Overkroppen om mod Poseidon, udstrækker hun højre Arm parallelt med sine Hestes Forflade. Hvorfor? S. 49 taler Hertz om en kraftig, bydende Gestus, der i hvert Fald maatte gaa i modsat Retning af Poseidons Bortgang; S. 53 giver han hende Lansen i højre Haand. Med andre Ord: trods Hertz' omhyggelige Undersøgelse af Figurerens Retningslinier er vi omtrent lige kloge, hvad det nærmere Sammenspil imellem dem angaar, og den patetiske Skildring S. 53 og S. 284 hjælper heller ikke videre.

Sandsynligvis kan vi takke Carrey for denne Uklarhed. Han har tegnet, hvad han saa, men uden at forstaa, hvad de to stærkt ødelagte, armløse Figurer egentlig foretog sig. Og den Omstændighed, at han har gengivet de to Guders Vognstyrersker, der i Virkeligheden springer af Vognen, i en Stilling, som sad de og kørte et Par Høstmaskiner, lader befrygte, at han trods al god Vilje ikke har kunnet faa fat paa det væsentlige i de to Guders Sammenstød.

Langt værdifuldere er Forfatterens Undersøgelse af Vogngrupperne. Ganske vist er det udmærkede Afsnit, hvor han afviser Sauers Paastand om, at Atheneinderhestens Hoved har været drejet ind mod Gavlvæggen, tillige et af de mest afskrækkende ved sin Bredde. Er 5 Sider virkeligt nødvendige for at sige, at Sauer alene for Symmetriens Skyld har ladet Hesten foretage denne umulige Drejning indad, der betyder et Brud med Parthenonsgavlens Lov om, at Profilstillingen betegner Figurudfoldelsens Minimalgrænse? Fremdeles at Væggen intet Spor viser af denne Tilslutning, og at Carrey har tegnet Hestens Hoved vendt udefter? Og hvor Hertz slutteligt (S. 73) drøfter Muligheden af Sauers Fejlsyn paa den bevarede Høstetorsos Halsdrejning, vilde en ny Undersøgelse have været nok saa rationel som den megen Snak. Det samme gælder om Bugstøttesporet, som Sauer opgiver at have fundet paa Poseidons Yderhest. Her er Spørgsmaalet endda mere indviklet, for saa vidt som det skulde prøves, om Torsoen virkeligt stammer fra den Hest (S. 119). Man kan virkeligt ikke afgøre saadan et Spørgsmaal med en almindelig Udtalelse om de Sauerske Undersøgelers Usikkerhed. Kan Hertz ikke selv drage til Athen, saa maa han sætte sig i Forbindelse med én dernede, der kan foretage en ny Prøvelse. Hvortil har man ellers de fremmede Institutter dernede? Der blev ved den mundtlige Disputats sagt nogle haarde Ord om Arkæologerne, der ofte stod som hjælpeløse Stuelærde overfor det faktisk foreliggende Materiale. Men Mage til Stuelærdom som denne Løsning af et Problem «aus der Tiefe der Seele» kender jeg ikke Eksempler paa selv hos de værste arkæologiske Stympere.

Peter Hertz ligner hverken i Godt eller Ondt nogen anden dansk Kunsthistoriker. Hans Intelligens er af en ejendommelig borende Art. Han er utrættelig, hvor det gælder at komme tilbunds i et Problem, og slipper det ikke, før det er vendt og vredet og udtømt. Der er en mageløs Energi i dette, en næsten ekstatisk Koncentration om Æmnet, der dog ogsaa kan have sine Misligheder. Han isolerer sit Stof, som var der ikke andet. Aldrig en forklarende Analogi fra græsk Kunst til f. Eks. Athenevognstyrerskens Stilling eller Athenehestenes Svingning tilsyneladende ud af Gavlen! Hvor kunde ikke en Parallel, f. Eks. fra den lykiske Sarkofag fra Sidon e. l., spare Forfatteren for mange Omsvøb og tillige vise, at man ikke tør drage for dybtgaaende Slutninger af disse Retningsmotiver, der er af rent stilistisk Art! Mange af Parallelerne fra Metoper og Frise er overflødige, deres Betydning er overdrevet, naar man ser dem i Sammenhæng med andre græske Fremstillinger af samme Slags. I et Tilfælde har Ulysten til at «se sig ud» ført til en kapital Fejl, der allerede blev paataalt under Disputatsen, nemlig i Skildringen af Vognstyrerskernes Stilling paa deres Vogne. Det laa dog nær at sætte sig ind i en græsk Vogns Bygning for at rette paa Carreys Fejlgreb. Men Hertz lader Figurerne staa med den lavest stillede Fod paa Vognbunden, den højeste paa en «Forhøjning». Han maa da tænke sig Vognens Sider borttagne, dens Indre viist, en ganske umulig Forklaring. Og til Hjulene bliver der ingen Plads, Vognene slæber som Slæder paa Jorden. Alligevel omtales Delfinen, der efter det hidtil meddelte maatte tænkes liggende i Bunden af Vognen mellem Vognstyrerskens Ben, som et bærende Led, hvilket kun giver Mening, naar den ligger under Vognbunden (S. 159 f.). I Virkeligheden optræder de to Vognstyrersker som Apobater, et Motiv Carrey har misforstaaet. Trods dette staar selve Hertz' Undersøgelse af Modsætningen mellem de to Spands Bevægelse ved Magt, thi Apobasen nødvendiggør ikke langsom Kørsel.

Den stærke Koncentration om Detailspørgsmaal bringer derimod aldrig Forfatteren til at tabe Helheden af Syne. Altid føler man den store Opgave bagved, og det hjælper over megen Langsommelighed, naar man nu og da ser, hvad Detailstudiet kan levendegøre, f. Eks. S. 80 hvorledes den fælles Bugstøtte under Athenehestene bevirkede deres Nedstyrtning, da Morosini søgte at drage dem af Baserne.

Overfor et af Hovedpunkterne i Hertz' Undersøgelse, at Athenes Heste træder i Poseidons Saltkilde, stiller jeg mig foreløbigt lidt tvivlende, mest fordi Afstanden herfra og til Poseidonsskikkelsen synes mig altfor urimelig stor. Der kunde tænkes andre Forklaringer, f. Eks. en Stenhob fra en Ødelæggelse af Gavlen paa dette Sted, og det er i hvert Fald mærkeligt, at Vandstrømmen kun ses foran, ikke omkring Athenehestenes Ben.

Det er jo desværre et af de Punkter, hvorom man kan strides til Dommedag.

Der er Steder, hvor Forfatterens Bredde er utaaelig, som S. 149 Drøftelsen af den i Virkeligheden ubevislige, men samtidigt ret selvfølgelig Paastand, at de to Vognstyrersker har været af ens Dimensioner. Men ofte er Drøftelsen paa en Gang saa vidtløftig og saglig, at det er umuligt ligefrem at overstrege noget overflødigt og ingenlunde let at foreslaa, hvorledes der kunde og burde forkortes. Det gælder særligt Siderne 151—155, der udelukkende handler om to ubenyttede Barrehuller i Gavlvæggen bag Athenes Heste, og om hvorvidt den derved antydede Dispositionsændring nødvendigvis torudsætter en Forandring i selve Athenevogngruppens Komposition. Omhyggeligt paavises der, at Barrehullerne netop er anbragte paa det Sted, hvor vi maatte vente det med den nuværende Ordning, og at altsaa Billedhuggeren kun har set, at Anvendelsen af de Barrer, han oprindeligt paatænkte, dog ikke var nødvendig.

Lige saa rigtigt som Modsætningen mellem Athenes jævnt galopperende og Poseidons stejlede Forspand er eftersporet og fremhævet, lige saa grundlæggende er Undersøgelsen af de forskellige Bevægelsesmotiver i de to løbende Skikkelser bag Hestespandene (S. 189 ff.). Den mandlige Skikkelse H løber parallelt med Athenehestene, drejer Hovedet om mod Vognstyrersken og peger med den hævede højre Arm frem mod Hovedhandlingen i Gavlens Midte. Atter afvises Sauers umulige Opstilling af Figuren drejet til højre, en Stilling der vilde medføre, at Mandens Hoveddrejning gik lige ind mod Gavlvæggen. Hertz anbringer Figuren i Overensstemmelse med Carrey, dog med Hensyntagen til Tegnerens specielle Standpunkt under Arbejdet og deraf følgende Forskydninger. Ogsaa Figurens Højdestilling beregnes, og det eftervises, at en bevaret Plint med to Fødder, som man allerede tidligere henførte til Figuren, virkeligt passer til den. Det er Athenevognens Løber, og Hertz kunde godt have kaldt ham Hermes, der lige fra arkaisk Kunst af troligt optræder som Athenes «Pferdejunge».

Den tilsvarende kvindelige Figur N bag Poseidons Heste henførtes længe til Parthenons Østgavl, takket være en Optegnelse hos Visconti. Hertz spilder for mange Ord paa denne Fejl; Visconti har som ingen anden forfalsket Kendsgerninger; bl. a. den antikke Ikonografi lider stadigt derunder. Hertz ofrer ham altfor megen Agtelse og Møje, især nu da Torsoen endeligt i British Museum er flyttet fra Øst- til Vestgavlgruppen, og Fejltagelsen altsaa er almindeligt anerkendt (Hertz har dog, som det fremgaar af S. 218, endnu set Torsoen paa sin gamle Plads). Hertz kunde have indskrænket sig til Polemikken mod Michaëlis (S. 247 ff.), der er en af de smukkeste Prøver paa hans Klarhed og Kløgt. Ved Opstillingen lægger han Afbildningen i Brunn-Bruckmann til

Grund og begrunder udførligt Højdestillingen og Vingernes Anbringelse. Vi faar en vinget Kvindeskikkelse i fuld Fart fremefter, ikke parallelt med Gavlens Væg, men skraat ud af Feltet, saaledes at hun synes at krydse Poseidonvognens Bevægelsesretning. Altsaa ikke en Løber som H, men en uafhængig Skikkelse! Dermed bortfalder den rent mytologiske Vanskelighed at knytte en vinget Kvindefigur som Løber til Poseidons Vogn. Man tør atter foreslaa Nike som et nødvendigt Symbol paa Athenesejren. Hendes Højde i Feltet, Flugten med løftede Vinger og sagtens ogsaa et fremstrakt Sejrsbind har for enhver Athener været forstaaelig nok: hun er paa Vej mod Athene.

Trods alle Indvendinger, der kun skal gøre opmærksom paa den vedvarende Usikkerhed paa adskillige Punkter, anser jeg Hertz' Bog som i høj Grad fortjenstlig. Hvad der positivt er naaet, forstaaer man egentlig først, naar man efter Gennemlæsningen af Bogen tager et af de tidligere Rekonstruktionsforsøg af Vestgavlen for sig, f. Eks. Schwerzeks i Springer-Michaëlis: *Kunstgeschichte*⁷ S. 212. Talrige Enkeltheder, der tidligere blev kapriciøst varierede, er nu kortlagte. Kunde Hertz udvikle sit Samlerinstinkt og sin sproglige Evne til samme Højde som sit kritiske Talent, saa vilde snart Kunstvidenskabens *ἡρώες ἐπώνυμοι* i alle Lande bede ham tage Sæde iblandt sig.

Frederik Poulsen.

Karl Wied, Praktisches Lehrbuch der neugriechischen Volkssprache für den Schul- u. Selbstunterricht. 4te, verb. Aufl. Wien & Leipzig 1910, Hartleben. VIII + 183 s. Pris 2 Mk. indb.

Foreliggende fjerde udgave af denne nyttige lille bog adskiller sig ikke i indhold og anlæg fra den foregaaende, men har de samme fortrin og mangler. Fortrinene er de overvejende. For det første gives der virkelig vejledning i det ægte folkesprog, der som bekendt er noget helt andet end det ret kunstige officielle skriftsprog (*ἡ καθαρεύουσα*), og dernæst er reglerne helt igennem kort og klart affattede, saa at der paa godt 100 sider, der desuden rummer en del øvelsesstykker, meddeles en ret fyldig kundskab om det nygræske sprogs grammatik. Ogsaa fraseologien er der taget rigeligt hensyn til, ikke blot ved lejlighedsvis indflettede bemærkninger, men ogsaa i et særligt afsnit, hvor der anføres en mængde mer eller mindre ejendommelige vendinger og talemaader. Til sidst findes der nogle læsestykker og et tysk-græsk glossar, der vel er beregnet til støtte ved oversættelsen af de tyske øvelsesexemplar. Læsestykkerne er forsynede med en interlinearoversættelse. Om nytten af en saadan kan der disputeres. Et omhyggeligt udarbejdet glossar vilde formentlig have været at fore-

trække, bl. a. fordi der saa kunde være optaget mere textstof. Hvad der gives, hovedsagelig nogle digte af Solomos og Christopulos og et anonymt enaktslystspil, er næmlig et ret tyndt udvalg af græsk litteratur.

Bogens svageste side er afsnittet om udtalen. Fremstillingen er her sine steder dels praktisk utilstrækkelig, dels fonetisk unøjagtig. Det er saaledes ikke nok at angive, at θ har samme udtale som engl. *th* i *thing*. Det udtales efter σ , φ , χ regelmæssigt som τ : $\varphi\theta\acute{\alpha}\nu\omega = \varphi\tau\acute{\alpha}\nu\omega$, $\acute{\epsilon}\lambda\acute{\epsilon}\upsilon\theta\epsilon\rho\omicron\varsigma = \acute{\epsilon}\lambda\acute{\epsilon}\upsilon\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma$ ($\acute{\epsilon}\lambda\acute{\epsilon}\varphi\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma$), hvad der specielt er af vigtighed for dannelsen af aorist passiv paa $-\theta\eta\kappa\alpha$, der omtales p. 74, idet former som $\acute{\epsilon}\pi\epsilon\iota\rho\acute{\alpha}\chi\theta\eta\kappa\alpha$, $\acute{\epsilon}\gamma\rho\acute{\alpha}\varphi\theta\eta\kappa\alpha$, $\acute{\epsilon}\sigma\chi\acute{\iota}\sigma\theta\eta\kappa\alpha$ kun paa papiret er ens med $\acute{\epsilon}\varphi\acute{\epsilon}\rho\theta\eta\kappa\alpha$, $\acute{\epsilon}\tau\iota\mu\acute{\eta}\theta\eta\kappa\alpha$ osv. Det er heller ikke omtalt, at χ efter σ og φ har samme udtale som κ , f. ex. $\acute{\epsilon}\upsilon\chi\alpha\rho\iota\sigma\tau\acute{\omega} = \acute{\epsilon}\upsilon\kappa\alpha\rho\iota\sigma\tau\acute{\omega}$. Som eksempel paa, at κ bliver stemt efter ν og γ anføres rigtigt $\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\gamma\kappa\eta$, der omskrives *anang-gi* ($\omicron$: *anang-i*), men $\tau\omicron\nu\kappa\upsilon\rho\iota\omicron$ omskrives *tongkjirio*. Fuldstændig mørk tale er det, naar der angives, at forudgaaende ν eller γ udtales «wie nasales *n* (bezw. *ng*)». Den forskel paa ν og γ , der her antydes, findes ikke; ν bliver foran κ til η (*ng*), der ikke er noget «nasalt *n*» (men derimod et nasalt *g*), og γ er fra gammel tid tegn for den samme lyd foran κ . Ejendommeligt og vildledende er ogsaa afsnittet om diftongerne, der omhandler lyd og lydforbindelser, der netop ikke er diftongiske; $\alpha\iota = e$, $\omicron\upsilon = u$, $\epsilon\iota$, $\omicron\iota$, $\upsilon\iota = i$ er tegn for enkelte vokallyd, i forbindelserne $\alpha\nu$, $\epsilon\nu$, $\eta\nu$ betegner υ en konsonantlyd, næmlig v foran stemte lyd, f foran ustemte lyd undtagen σ ; $\upsilon\sigma$ er lig med ψ , hvad der burde være omtalt for aoristdannelsers skyld som $\acute{\epsilon}\delta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\nu\sigma\alpha = \acute{\epsilon}\delta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\psi\alpha$. At de virkelig forekommende diftonger ikke nævnes, har paa den anden side ikke saa meget at sige.

I formlæren havde det maaske været nok saa praktisk at ordne substantivernes bøjning efter køn og flertalsdannelse. Efter den inddeling i fem deklinationer som forfatteren har valgt bliver sammenhørende ting skilt ad. Ogsaa paa andre punkter kunde man ønske en lidt anden fremstilling eller lidt mere taget med, som f. ex. accentskiftet under verbernes bøjning. Af og til anføres der paralleler fra andre sprog, ikke altid slaaende og ikke altid, hvor det kunde have virkelig praktisk værdi. For de læsere, der kan fransk, vilde saaledes en sammenstilling af $\kappa\alpha\nu\acute{\epsilon}\nu\alpha\varsigma$ med fr. *personne* give en hurtigere orientering end selv den mest kortfattede regel. Men alt i alt har bogen værdi som et nemt og paalideligt hjælpemiddel for den, der vil tilegne sig det nygræske sprogs begyndelsesgrunde, og navnlig hvis man paatænker et grundigere studium kan den anbefales som forskole til Thumbs fortræffelige, men for begyndere vel indholdsrige «Handbuch der neugr. Volkssprache». — En alvorlig trykfejl er side 27 $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\omicron\upsilon$ for $\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\nu\omicron$.

Kr. Sandfeld Jensen.

Bøger indsendte til redaktionen.

- Noreen, A.*, Grunddragen av den fornsvenska grammatiken, till den akad. undervisningens tjänst. Sthlm., A/B Ljus.
- Bender, H. H.*, The Suffixes *mant* and *vant* in Sanskrit and Avestan. Baltimore, Furst Company.
- Noreen, A.*, Vårt språk. 15. h. (II 4). Lund, Gleerup.
- Den norsk-isl. skjaldedigtning, udg. af komm. for det Arnamagnæanske legat ved *Finnur Jónsson*. A: Tekst efter hdskr., 2. h.; B: rettet tekst med *tolkning*, 2. h. Kbhvn. & Kria., G. B. N. F.
- Scholia vetera in Pindari carmina*, rec. A. B. *Drachmann*. Vol. II. Leipzig, Teubner.
- Zippelius-Wolfsfeld*, Priene (Wandtafel). Do. do.
- Cohn-Wiener, E.*, Die Entwicklungsgeschichte der Stile in der bildenden Kunst. I. Vom Altertum bis zur Gotik. Do. do.
- Die Grabschrift des Aberkios, ihre Überl. u. ihr Text, von W. *Lüdtke* & *Th. Nissen* (S. Ab. vita ed. Th. Nissen, suppl.). Do. do.
- Rostowzew, M.*, Studien zur Gesch. des römischen Kolonates. 1. Beiheft zum Archiv für Papyrusforschung, hrsg. von U. *Wilcken*. Do. do.
- U. von *Wi'amowitz-Moellendorff* & B. *Niese*, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer. (Kultur der Gegenwart II: IV 1.) Do. do.
- Samter, E.*, Geburt, Hochzeit und Tod, Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Do. do.
- Klotz, A.*, Cäsarstudien, nebst einer Analyse der strabonischen Beschreibung von Gallien und Britannien. Do. do.
- Kort Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomhed Oktbr. 1904—Oktbr. 1909. (LI.—LV. Aarg.). Udg. af Samfundets Bestyrelse ved C. *Jørgensen*. Kbhvn.
- Snorri Sturluson*, Heimskringla. Nóregs konunga sögur, ved *Finnur Jónsson*. 2. h. Kbhvn., Gad.
- Tyrannii Rufini opera*. Pars I: Orationum Gregorii Nazianz. novem interpr. Ed. A. *Engelbrecht*. (Corp. scr. eccl. Lat. Vol. XXXXVI.) Wien & Leipzig, Tempsky & Freytag.
- Auswahl aus *Plutarch*, von H. *Schickinger*. II. Erkl. Anm. Do. do.
- Platons Protagoras*, für den Schulg. hrsg. von A. *Th. Christ*. Do. do.
- Prinz, K.*, Lat. Lesebuch. I—II. Do. do.
- Arrians Anabasis* in Auswahl von G. *Heidrich*. I—II. Do. do.
- Prammers Schulwörterbuch zu Cäsars B. G.*, bearb. von A. *Polaschek*. 5. Aufl. Do. do.
- Holbrooke, G. O.*, Åryan Word-Building. New York, Knickerbocker Press.
- M. Tulli Ciceronis ad M. Brutum et M. Bruti ad M. Tull. Cic. epist. l. IX*, rec. H. *Sjögren*. (Coll. scr. vet Ups.) Göteborg, Eranos' f.
- Shorey, P.*, A Symposium on the Value of Humanistic, particularly Classical, Studies: The Classics and the New Education. III. The Case for the Classics. Chicago, Univ. Press.
- , *Φύσις, Μελέτη, 'Επιστήμη* (Amer. Philol. Assoc. XL).
- Sefton Delmer, F.*, English Lit. from Beowulf to Bernard Shaw, for the use of schools. Berlin, Weidmann.

Indhold af 19de binds 4de hæfte.

	Side
Etymologiserende Notitser. V. Ved dr. phil. <i>E. Jessen</i> i København	145

Anmeldelser.

<i>Xenophontis</i> Scr. minora. Fasc. I, ed. <i>Thalheim</i> . Af professor, dr. phil. & litt. <i>J. L. Heiberg</i> i København	160
<i>Maximi Tyrii</i> philosophumena, ed. <i>Hobein</i> . Af samme	163
<i>K. Brugmann</i> , Das Wesen der lautlichen Dissimilationen. Af cand. mag. <i>Elof Olesen</i> i København	166
<i>R. Meister</i> , Ein Ostrakon aus dem Heiligtum des Zeus Epikoinios. Af samme	168
<i>F. N. Finck</i> , Die Sprachstämme des Erdkreises. Af samme	169
—, Die Haupttypen des Sprachbaus. Af samme	169
<i>C. D. Buck</i> , Introduction to the Study of Greek Dialects. Af samme	170
<i>R. Reitzenstein</i> , Die hellenistischen Mysterienreligionen. Af dr. phil. <i>Arthur Christensen</i> i København	171
<i>Palaeographia Latina</i> , ed. <i>M. Ihm</i> . I. Af professor, dr. phil. <i>A. B.</i> <i>Drachmann</i> i København	173
<i>The Cambridge History of English Literature</i> . Vol. II—IV. Af professor, dr. phil. & litt. <i>Otto Jespersen</i> i København	174
<i>A. Gercke & E. Norden</i> , Einleitung in die Altertumswissenschaft. II. Af dr. phil. <i>Hans Ræder</i> i København	176
<i>Theophrasti περὶ λέξεως libri fragmenta</i> , coll. <i>A. Mayer</i> . Af samme	178
<i>G. Kip</i> , Thessalische Studien. Af samme	179
<i>P. Hertz</i> , Kompositionen af den centrale Gruppe i Parthenons vest- lige Gavlfelt. Af dr. phil. <i>Frederik Poulsen</i> i København	180
<i>K. Wied</i> , Praktisches Lehrbuch der neugr. Volkssprache. Af docent, dr. phil. <i>Kr. Sandfeld Jensen</i> i København	185

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

— — — — —
20
TYVENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1911

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Alf Torp,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Boisen, H., cand. mag. Frederiksborg.

Brilioth, Börje, fil. lic. Uppsala.

Bøgholm, N., adjunkt, dr. phil. Birkerød.

Heiberg, J. L., professor, dr. phil. & litt. Kbhvn.

Jørgensen, Ove, mag. art. Kbhvn.

Kjellman, Hilding, fil. lic. Uppsala.

Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.

Ræder, A., rektor, dr. phil. Kristiania.

Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.

Sandfeld Jensen, Kr., docent, dr. phil. Kbhvn.

Thomsen, Ada, mag. art. Kbhvn.

Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.

Indhold.

	Side
Ἀλεξάνδρου ἀριστεία. Af Ove Jørgensen	1
Stilblanding. Af N. Bøgholm	49
Intensiva och Iterativa verb, bildade genom affix i engelskan. Af Börje Brilioth	97

Anmeldelser.

Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer, von U. v. Wilamowitz-Moellendorff u. B. Niese. Af J. L. Heiberg	65
R. Heinze, Ciceros politiske Anfänge. Af Valdemar Thoresen	73
M. Rostowzew, Studien zur Geschichte des römischen Kolonats. Af A. Ræder	77
J. K. Larsen, Studier over oldspanske Konjunktiver. Af Kr. Sandfeld Jensen	82
Neuphilologische Mitteilungen. VII—XII. Af Kr. Sandfeld Jensen	93
E. Samter, Geburt, Hochzeit und Tod. Af Ada Thomsen	95
Joh. Storm, Større fransk Syntax. I. Af Kr. Sandfeld Jensen ...	167
V. Porzeziński, Einleitung in die Sprachwissenschaft. Af Holger Pedersen	175
G. O. Holbrooke, Âryan Word-Building. Af Holger Pedersen	176
W. Lüdtke & Th. Nissen, Die Grabschrift des Aberkios. Af Hans Ræder	176
E. Cohn-Wiener, Die Entwicklungsgeschichte der Stile in der bildenden Kunst. Af H. Boisen	177
J. Haas, Neufranzösische Syntax. Af Hilding Kjellman	178

Mindre meddelelser.

Archimedeum. Scr. J. L. Heiberg	48
Etymologien af Dadel. Af N. Bøgholm	64

1907 年 11 月 16 日

DATE DUE
DATE LOANED

JE 29 '68

405 N832 ser 3 17-20

3 5556 004 736 021

405
N832
Ser. 3
v. 17-20

171011

LOWER LEVEL STORAGE

